МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Вінниця, 29 березня 2024 р.)

Вінниця 2024

УДК 159.9:351.74(063)
П86

Друкується за рішенням оргкомітету
відповідно до доручення
Харківського національного університету внутрішніх справ
від 30.01.2024 № 7

П86 **Психологічні** та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 берез. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. – Вінниця : ХНУВС, 2024. – 308 с.

У збірнику понад 160 авторів із різних регіонів України розглянули актуальні питання психолого-педагогічної підготовки поліцейських, практичних працівників поліції, особливу увагу приділили соціально-психологічному забезпеченню правоохоронної діяльності в сучасних умовах.

Наведено низку пропозицій щодо вдосконалення психологічної роботи в підрозділах Національної поліції.

УДК 159.9:351.74(063)

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками.
Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.
Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому
доступі на сайті Харківського національного університету внутрішніх справ
(http://www.univd.edu.ua) у розділі «Наука», сторінка
«Конференції, семінари та круглі столи», а також у репозитарії
ХНУВС (http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/).

© Харківський національний університет
внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО 13

СЕКЦІЯ 1
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

БОНДАРЕНКО В.В.
РЕШКО С. М.
ШУМКО Я. В.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 14

ГАРЬКАВЕЦЬ С. О.
ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР 16

ГРЕЧЕНКО В. А.
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ПОХОДУ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ НА МОСКВУ У 1618 р. 18

ДИЯК В. В.
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 20

ІЛЬНИЦЬКИЙ О. М.
РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПЕРСОНАЛУ МВС УКРАЇНИ 22

КРІЦАК І. В.
КОНОВАЛОВА К. В.
ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ, ПСИХОЛОГО-ЮРИДИЧНОЇ ТА ДУХОВНО-ЦІННІСНОЇ/КРИМІНОТЕОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ ХНУВС 23

МАРКОВ М. М.
КОЛОМІЄЦЬ А. Ю.
РОЗВИТОК ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДІ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ 30

МАКАРОВА О. П.
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ УКРАЇНИ 32

НОВІЧЕНКО А. В.
ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 34

ДІДКОВСЬКИЙ В. А.
КУЗЕНКОВ О. В.
ДО ПИТАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ 37

КОРНІЙЧУК Ю. М.
ТКАЧУК Ю. А.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ: ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ, ВИМОГИ ТА ЕТИЧНІ НОРМИ 38

СЕКЦІЯ 2
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

БОГУЧАРОВА О. І.
ЯБЛОНСЬКА Т. М.
КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ ТА КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КУРСАНТІВ ПОЛІЦІЇ 41

ДІДЕНКО О. В.
СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО І ДОСВІДУ БОЙОВИХ ДІЙ 44

КУЧЕРЯВИЙ А. О.
ПРОГРАМНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА-ЛІДЕРА 46

МАРЧЕНКО О. Г.
ОНИПЧЕНКО П. М.
ГРОМИКО О. В.
ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ 49

САВІЩЕНКО В. М.
ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР В ЮРИДИЧНІ ПРОФЕСІЇ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ 51

ФЕДОРЕНКО О. І.
ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 55

ШВЕЦЬ Д. В.
КОНСТРУКТИВНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 57

ШЕВЯКОВ О. В.
СЛАВСЬКА Я. А.
ЧЕРЕДНІЧЕНКО О. М.
НЕПРОФЕСІЙНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ 60

ШУМОВЕЦЬКА С. П.
ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ЧИТАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ЛІДЕРІВ 63

БОБРО Н. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ КОМАНДИРІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 64

ГІРЕНКО С. П.
ДО ПИТАННЯ ВЕКТОРІВ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 66

ДРУЖКОВА І. С.
ДАОСЬКА ЛОГІКА ТА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ 69

MOHAMMED Al Najjar Faten
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS DURING TIMES WAR 72

ФИЛИПСЬКА В. І.
КРАВЕЦЬ І. Л.
ГРУПОВА ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО 74
ХУДЯКОВА Н. Ю.
БАЗІР В. Б.
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ НАВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 76
БІЛОУСОВ А. В.
КОМУНІКАТИВНО-СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 78
ДОРОФЄЄВ А. С.
УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ 81
ЗВІРЯНСЬКА М. Ю.
РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДРОЗДІЛАХ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 84
КОРНІЙЧУК Ю. М.
РОТТ А. О.
УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ 86
ПИСКУН Д. А.
ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗВО МВС УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 88
МЕДВЕДКІНА А. О.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 90

СЕКЦІЯ 3
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

БАРКО В. І.
БАРКО В. В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОФІЛІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА «МІНІ-МУЛЬТ») 93
БАРКО В. І.
ОСТАПОВИЧ Д. В.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 96
ЄВДОКІМОВА О. О.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 98
ПРИХОДЬКО І. І.
МАЦЕГОРА Я. В.
АРМІЙСЬКІ ЦІННОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ 102
ШАТРАВА С. О.
ЗІНЧЕНКО Д. А.
ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ ІЗ ПСИХОЛОГАМИ ПРИ АНАЛІЗІ ІНФОРМАЦІЇ З СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ 107

БАНДУРКА С. С.
ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 109
ВОЛОШИНА О. В.
СУПЕРВІЗІЙНА ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІВ У США 111
ЗАРІЧАНСЬКИЙ О. А.
ТРАНЗИТИВНІСТЬ І ТРАДИЦІЯ В ПИТАННЯХ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ 113
КОЛДАШОВ А. О.
ЗАОХОЧЕННЯ ЗА ПОРАНЕННЯ В УКРАЇНІ:
ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ 116
КРІЦАК І. В.
ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ДЕСТРУКТИВНОГО
ХАРАКТЕРУ: КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ І ШЛЯХИ ВИХОДУ ІЗ СОЦІАЛЬНО-
ПОЛІТИЧНОЇ ТА ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА 118
ЛАРІОНОВ С. О.
ДЕМ'ЯНИШИНА С. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ СВІТЛОЇ ТРІАДИ ОСОБИСТІСНИХ РИС
У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ 123
МАРТЕНКО О. Л.
ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 125
МОХОРЄВА О. М.
РОЛЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ СТРУКТУР
І КУЛЬТУРИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 127
ПАСЬКО О. М.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНТРАПСИХІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 129
ПОНОМАРЕНКО Я. С.
ПСИХОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОГО ЛІДЕРСТВА
ТА МОРАЛЬНОГО ДУХУ В ПОЛІЦІЇ 131
СЕРДЮК О. О.
БУРЛАКА В. В.
СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ 133
ФІЛОНЕНКО В. М.
ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 137
БУДАНОВА М. О.
КОНФЛІКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 138
ДУБІНІН Д. О.
РОЗРОБКА ОПИТУВАЛЬНИКА АКСІОЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 140
ДЬОРОВА О. М.
СУЛІМА К. В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 142
ЖАДАН В. Б.
ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 144
КОВАЛЕНКО Є. С.
ПРАВОВА ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ РОЗВІДОК 147

КОЗЛОВЕЦЬ І. М.
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ДИСКУРСИ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА 149
ПЕТРУШЕНКО В. В.
СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА 151
СКЛЯР О. С.
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО 153
ШЕЛКОШВЕЄВ І. В.
СОЛОХІНА Л. О.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ 156
ШПОРТУН А. М.
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОКУРОРА 158
ГРОЗА Д. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 160
ДЖУС А. Р.
ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 162
ІРХІНА А. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ 165

СЕКЦІЯ 4
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю. Ю.
ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЧЛЕНІВ РОДИН ПРАЦІВНИКІВ МВС
ЗА РІЗНИХ ТРАВМУВАЛЬНИХ СЦЕНАРІЇВ ПОДІЙ 168
ГАНАБА С. О.
ПАВЛЕНКО В. А.
ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ САМОЕФЕКТИВНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ
У ПРОЦЕСАХ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ 170
КІСІЛЬ З. Р.
ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕВЕНТУАЛЬНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРАВООХОРОНИ 172
СОКУРЕНКО В. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 175
СУПРУН Д. М.
РЕКОМЕНДОВАНІ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ:
МІЖНАРОДНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД 178
АЛЕКСАНДРОВ Ю. В.
СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ
СПІВРОБІТНИКІВ ПОЛІЦІЇ 180
БАЗИМА Б. В.
ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ МВС
ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ 182

ВЛАСЕНКО С. Б.
ЛЮЛЬКО В. А.
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ
ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ 184
ГАЛИЧ М. Ю.
МЕТОДИ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ 186
ЗВІРЯНСЬКИЙ Г. В.
ТЕХНІКИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 189
ЛЯСКА О. П.
РОЗВИТОК САЛЮТОГЕНЕЗИСНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
ЯК РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ 191
МАРКОВ М. М.
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ 193
МЕДВЕДЄВА О. В.
КОНДРАТЬЄВА А. М.
ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ НА СТРЕС ПСИХОЛОГІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ 195
ПРУДКА Л. М.
ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ:
СИМПТОМИ, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 197
РОЗОВ В. І.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В АДАПТАЦІЇ
ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ 200
ЧЕРВОНИЙ П. Д.
МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО
ВИГОРАННЯ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 201
ШИЛИНА А. А.
ГРЕСА Н. В.
ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 204
АЛЕКСЄЄНКО А. О.
ДОМАШОВА С. К.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ
ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 206
АНДРІЄТІ А. В.
РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ
В ПОДОЛАННІ СТРЕСУ 207
ГОНЧАРОВА Я. І.
ЗАКОРДОННЕ СТУДІЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ РОБОЧОГО СТРЕСУ В
ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 209
КОРНІЙЧУК Ю. М.
САВКА Н. І.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ
ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 211
КРАСНОПОЛЬСЬКА С. М.
УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО
З ТВАРИНАМИ ДЛЯ ЗНЯТТЯ СТРЕСУ 213

КРІВУЛЯ В. Є.
ОСОБЛИВОСТІ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
В УМОВАХ ВІЙНИ 214
ПАМПУРА І. І.
ПСИХІЧНІ СТАНИ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ 216
САРБЕЙ Ю. В.
ЧИННИКИ ДЕЗАДАПТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ 218
ЧЕПЕЛЄВА Н. І.
СТОРЧАК С. С.
ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАВООХОРОНЦІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 219
БУГРОВСЬКИЙ В. С.
ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ
СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 221
КАСАХОВСЬКА А. Ю.
ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 223
ЛЯШКО Д. А.
СТРЕС І ЙОГО ВПЛИВ НА РОБОТУ ПРАВООХОРОНЦІВ:
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ 225
РОМАШЕНКО Ю. В.
ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ПОВЕДІНКИ, ЩО ВІДХИЛЯЄТЬСЯ,
У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 228

СЕКЦІЯ 5
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

ДЖАФАРОВА О. В.
ЗІНЧЕНКО Д. А.
ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У
ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З ПРОПАГАНДОЮ
ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ 230
МАНЬКО В. М.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПЕРСОНАЛУ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 232
ТЮРІНА В. О.
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА РИСА ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ 234
МИРОШНИЧЕНКО Н. О.
ВАЖЛИВІСТЬ ВОЛОДІННЯ КОМУНІКАТИВНИМИ НАВИЧКАМИ
ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ 236
П'ЯНКІВСЬКА Л. В.
КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО 238
БУТЕНКО М. В.
ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО
ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 241
ОЛЕКСИН М. О.
РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 243

РЕЗНІК К. О.
ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОЗУМНОСТІ У НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 245
УСИК К. М.
СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 247
ДУМЕНКО М. В.
СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ 249
ЗІНЧЕНКО Д. А.
СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ
ПРАВООХОРОНЦЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 251

СЕКЦІЯ 6
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

БАРКО В. І.
ОСТАПОВИЧ І. П.
ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ 254
ПСЯДЛО Е. М.
АРХИПОВА Т. М.
ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 257
ТЮРІНА В. О.
ІЛЬНІЦЬКА Я. О.
КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ 259
МАКАРОВА О. П.
ДЗЮБЕНКО М. О.
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ
ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ 261
ХАРЧЕНКО С. В.
ПРОВІДНІ ОЗНАКИ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ДІТЕЙ 263
ЖУРАКОВСЬКИЙ В. В.
ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ
ЛІЦЕЇВ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ У ПРОЦЕСІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ 266
ШЕВЧЕНКО І. Ю.
ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НА ТОЧНІСТЬ І НАДІЙНІСТЬ
ВІДОМОСТЕЙ, НАДАНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПІД ЧАС ДОПИТУ 269
ГАВРИШ В. І.
ПІДЛІТКИ І ВІЙНА: ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА 271

СЕКЦІЯ 7
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИСТОЯННЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РФ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР УКРАЇНИ

БАНДУРКА О. М.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ 274
МІЛОРАДОВА Н. Е.
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ
БОЙОВИХ ДІЙ НА ЕТАПІ ВІДНОВЛЕННЯ 276
ОСТАПОВИЧ В. П.
БАРКО В. В.
ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЧЛЕНІВ РОДИН ПРАЦІВНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ПОВІДОМЛЕННЯ
ПРО ТРАГІЧНІ ПОДІЇ 278
ОХРІМЕНКО І. М.
НЕГАТИВНІ ЗМІНИ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАВООХОРОНЦІВ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 281
ДЖАГУПОВ Г. В.
ОНОВЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 283
ДОЦЕНКО В. В.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕБУВАННЯ В ПОЛОНІ 285
ЖДАНОВА І. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ 287
КУДАР К. В.
КОЖУШКО А. Р.
МІСЮРА В. Б.
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ЯКІ ВТРАТИЛИ КІНЦІВКИ
ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ: ОГЛЯД ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 290
КУЧЕРГАН Є. В.
АНДРІАНОВ Т. Т.
РОЗУМІННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ ТА ВПРАВИ
ДЛЯ ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ 292
СЛУРДЕНКО Д. О.
ВПЛИВ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 295
ГАЛИЧ Я. В.
АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСВІДУ
В СИСТЕМУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ 296
ГУДКОВА А. В.
ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 298
ГУСАЧЕНКО О. А.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРАПОРУ
У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ
В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ 301
СТУПНИЦЬКА О. Г.
МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВСТУПУ НА СЛУЖБУ
ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ 303

ШЕВЧУК А. А.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ БОЙОВОГО СТРЕСУ
У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ДОСВІДУ ПТСР 304

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ!

Від імені ректорату та Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ вітаю вас із початком роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України».

Традиційно на цій конференції обговорюються актуальні проблеми відомчої освіти, підвищення її якості, наближення стандартів освіти до вимог, які існують в європейських країнах, проте сьогодні ми робимо акцент на підготовці поліцейських до несення служби в умовах війни. Із початку війни повноваження поліцейських значно розширилися: вони допомагають відповідним службам, які документують воєнні злочини, проводять стабілізаційні заходи, працюють із населенням, зокрема на деокупованих територіях, за необхідності надають правову і психологічну допомогу. У зв'язку із цим перед закладами вищої освіти системи МВС України постали нові завдання, пов'язані з необхідністю змін у підготовці поліцейських, зокрема наповнення їх навчання знаннями і навичками, які потрібні для виконання професійних обов'язків в умовах воєнних дій.

Особливої актуальності набула проблема психологічного стану та психічного здоров'я як поліцейських, так і цивільного населення під час воєнного стану. Багато людей відчувають виснаження, втому, тривогу і психічне напруження. Тому важливо підготувати поліцейських до несення служби в цих складних умовах, навчити їх опановувати себе, підтримувати оптимальний психічний стан, надавати психологічну допомогу собі й іншим. Вирішення цієї проблеми потребує обговорення науковців і психологів-практиків.

Утвердження національних цінностей та формування патріотизму молоді визнано пріоритетним напрямом діяльності всіх державних інституцій. І заклади вищої освіти системи МВС України є активними учасниками цього процесу. Розвиток і зміцнення української державності, формування національної свідомості, любові та поваги до Батьківщини, свідомої готовності стати на захист країни – запорука стійкості й незламності України.

Сподіваюся, що висловлені під час роботи конференції наукові погляди стануть основою для подальшої роботи з вирішення зазначених проблем психологічної та професійної освіти, сприятимуть підвищенню якості підготовки кадрів для органів і підрозділів Національної поліції.

Слава Україні!

Ректор
Харківського національного університету внутрішніх справ
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
генерал поліції третього рангу **Валерій СОКУРЕНКО**

СЕКЦІЯ 1
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

УДК 351.74.08:37.017.4
Валентин Володимирович БОНДАРЕНКО,
завідувач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений майстер спорту України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0170-2616;
Стефан Михайлович РЕШКО,
професор кафедри спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
професор, заслужений майстер спорту,
заслужений працівник фізичної культури і спорту України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7456-8550;
Яна Валентинівна ШУМКО,
науковий співробітник відділу підготовки навчально-наукових видань
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6297-6445

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Висвітлено психолого-педагогічні засади національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів Національної поліції України. Розглянуто ключові напрями національно-патріотичного виховання правоохоронців. Констатовано, що патріотичне виховання молодого покоління повинне відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку й ґрунтуватися на духовно-моральних засадах.

Ключові слова: *майбутній офіцер поліції; національно-патріотичне виховання; психолого-педагогічні засади.*

На сучасному етапі розвитку України, в умовах прямої загрози денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність запровадження системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання молоді. Особливо гостро це стосується закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку поліцейських. Національно-патріотичне виховання – важлива складова освітнього процесу майбутніх офіцерів Національної поліції України, яка спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості та готовності до виконання громадянського, конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, сприяє формуванню почуття відповідальності за долю своєї країни, розвиває здатність діяти в екстремальних ситуаціях і зберігати національну самосвідомість у будь-яких умовах [2–4].

Під час навчання у закладі вищої освіти патріотичне виховання майбутніх офіцерів поліції повинно бути спрямовано на формування: наукових знань, які висвітлюють основи національно-патріотичного виховання; любові до Батьківщини, свого народу; гордості за героїчну історію Вітчизни; шанобливого ставлення до історичного минулого українського народу, його мови, традицій, звичаїв та обрядів; прагнення до підвищення

добробуту народу й авторитету держави; активної життєвої позиції та готовності вживати дієвих заходів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, захисту конституційних прав і свобод громадян, непримиренної боротьби з корупцією та організованою злочинністю [6]. Форми й методи виховання повинні базуватися на народних традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки й психології. У межах освітнього процесу для реалізації національно-патріотичного виховання використовують словесні; наочні; практичні; інтерактивні та методи психологічного впливу на особистість, серед яких: переконання, навіювання, власного прикладу [5, 16].

У контексті зазначеного, дослідники В. Ю. Артемов й О. О. Верголяс стверджують, що національно-патріотичне виховання майбутніх фахівців правоохоронних органів неможливе без фундаментальної гуманізації системи підготовки [1, 123]. Зазначене передбачає створення освітньої системи, в основі якої покладено принцип інтеграції знань гуманістичної спрямованості, оскільки саме гуманізація втілює могутній культурно-творчий потенціал, забезпечує самосвідомість та саморозвиток майбутніх фахівців. Констатовано, що значні інтелектуально-духовні можливості майбутніх правоохоронців розвивають соціально-гуманітарні дисципліни, серед яких історія України, філософія, етика, естетика, логіка, релігієзнавство, політологія, соціологія, психологія, педагогіка тощо [6; 7]. Методологічним підґрунтям є базисні положення теорії пізнання, філософські положення про діалектичний зв'язок процесів і явищ об'єктивної та суб'єктивної дійсності, про особистість як суб'єкт пізнання, теоретичної та практичної діяльності. При цьому, ключовими напрямами національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів поліції є: духовно-моральний; культурно-історичний; громадсько-правовий; військово-патріотичний [4–6]. На думку вчених, ці напрями є фундаментальними, оскільки відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку.

Отже, з психолого-педагогічних позицій процес патріотичного виховання майбутніх правоохоронців повинен мати випереджальний характер, відповідати віковим, сенситивним періодам розвитку, особистісним характеристикам, ґрунтуватися на духовно-моральних засадах і передбачати систематичне опанування культурно-історичних, морально-духовних, естетичних знань і цінностей, глибоке пізнання майбутніми правоохоронцями національних традицій, звичаїв, обрядів, кращих світових духовних і культурних цінностей.

Список бібліографічних посилань

1. Артемов В. Ю., Верголяс О. О. Особливості національно-патріотичного виховання оперативних аналітиків Служби безпеки України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави.* 2017. № 2 (22). С. 123–133.

2. Бондаренко Валентин, Сушкови Олег, Дідковський Володимир, Арсененко Олександр, Рябуха Олександр Особливості патріотичного виховання здобувачів вищої освіти під час навчальних занять з фізичної підготовки. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.* 2022 . №13 (32). С. 16–26. URL: https://vspu.net/fks/index.php/fks/article/view/600 (дата звернення 20.02.2023)

3. Бондаренко В. В., Решко СМ., Хмелюк А.Р. Реалізація стратегії національно-патріотичного виховання на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки курсантів ЗВО МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 12–13.

4. Бондаренко В. В., Худякова Н.Ю., Шумко Я.В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України під час навчальних занять зі спеціальної фізичної підготовки. *Актуальні питання правового і патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану:*

матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 27–32.

5. Клочко А. М. Напрями, методи і форми національно-патріотичного виховання курсантів та студентів у закладі вищої освіти МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 15–17.

6. Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text (дата звернення 20.02.2023)

7. Федоренко О. І. Формування патріотизму курсантів-поліцейських в освітньому процесі ЗВО МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 25 берез. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 27-30.

Одержано 10.02.2024

УДК 316.627

Сергій Олексійович ГАРЬКАВЕЦЬ,
професор кафедри психології та соціології
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля (м. Одеса),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2539-3838

ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР

Розглядаються актуальні питання національно-патріотичного виховання правоохоронців, що останнього часу набули особливого сенсу, у зв'язку з відкритою агресією російських загарбників проти України. Зазначено, що виховання патріотів-правоохоронців є одним із головних завдань сьогодення, виконання якого потребує виважених підходів і систематичної роботи зі здійснення системних соціально-психологічних впливів.

***Ключові слова*:** *агресія, вплив, виховання, патріот, правоохоронець*.

Відкрита військова агресія російської федерації проти суверенної України оголила багато проблемних питань, що постали перед українським суспільством, українськими громадянами, детермінувала нові системні виклики, які потребують негайного подолання. Одним із таких викликів є національно-патріотичне виховання українців взагалі, та персоналу правоохоронних органів, зокрема.

Сучасне тлумачення поняття «патріот» (від грец. *πάρωτης* – земляк, співбатьківщинник) включає в себе все, що «пов'язане з любов'ю до своєї Батьківщини, готовність служити її інтересам та бути готовим заради неї піти на жертви та подвиги» [2, с. 9]. При цьому робиться зауваження, що це явище соціально-історичне, а тому у певні історичні епохи наповнюється різним змістом.

Разом із цим зазначимо, що у сучасному розумінні «патріот» і «патріотичне» слід ураховувати не тільки соціально-історичний контекст, а й витоки психологічного та соціально-психологічного вимірів. Мова йде проте, що будь яке явище має дуалістичну природу, або аверсно-реверсну залежність [1]. Тобто поняття «патріот» завжди має інший бік, протилежний вимір, який може впливати на його якісну характеристику.

Усе позитивне, що пов'язано з формуванням патріотичних настроїв співвітчизників може бути знівельоване надмірним акцентуванням національної приналежності. У цьому сенсі особливо вразливими виступають люди, які знаходяться у злиднях та у пошуках ворогів, які нібито загнали їх в таке становище. Італійський літератор, історик-медієвіст Умберто Еко зазначав, що ур-фашизм (вічний фашизм) акцентує привілею факту народження у певній країні (націоналізм) та існуючу ізоляцію нації ворогами, що плетуть проти неї міжнародні заговори [3]. З метою об'єднання нації у боротьбі проти зговору не існує кращого засобу як об'єднати патріотів використавши «пружини ксенофобії». Власно, ксенофобія – це нав'язливий страх стосовно чужинців або просто незнайомого та ненависть до них. У поєднанні ще з однією ознакою ур-фашизму – не згодую з іншим (чужорідним), стає можливою «священна боротьба за рідні стіни». Отже, патріотизм у своєму зворотному (реверсному) сенсі може породжувати прояви згубної ксенофобію, що, нажаль, має багато історичних прикладів, у тому числі й недалекому минулому.

Виникає питання, а як же конструктивно формувати патріотичні почуття громадян, виховувати патріотів й особливо у лавах правоохоронців, щоб уникнути ксенофобських інсталяцій. Як ми вважаємо, всякий вимір має певні межі, за якими існує інший вимір, що відтворює реверсні екстраполяції [1]. Система формувальних психологічних і соціально-психологічних впливів повинна бути побудована таким чином, щоб у індивідів не виникало уявлень про виключність національної приналежності, обмеження власного існування границями своєї країни, страху перед іншими, відмінними за мовою та культурою. Формування патріотів, а не ксенофобів передбачає не ізоляціонізм, а навпаки інтеграцію з «іншим світом», на підставі співробітництва та здорової конкуренції культурних традицій.

Разом із цим, слід звернути увагу й на те, що держава має нести свою частину відповідальності перед громадянами. Ця відповідальність полягає, перш за все, в тому, що патріотичні почуття громадян будуть тим сильніше, чим більш дієвою буде турбота держави, її увага до кожної людина, яка вважає себе її громадянином. У цьому сенсі є показовим негативний приклад СРСР як держави, яка особливо не переймалася турботою про власних громадян але вела всебічну діяльність з «штампування радянських патріотів». Це призвело до того, що коли держава «загиналася», прихильників її захисту виявилося занадто мало.

Отже, патріотичне виховання громадян взагалі та виховання патріотів-правоохоронців, зокрема має як внутрішній соціально-психологічний вимір, так й зовнішній – соціально-економічний, соціально-правовий тощо. Тобто, повинно бути конгруентне поєднання мотиваційних прагнень індивіда та соціально-психологічних впливів соціального середовища, що утворюють єдине поле продуктивною взаємодії.

Ствердно, патріотизм тільки тоді буде справжнім, коли буде любов громадян до власної Батьківщини та повага Батьківщини до своїх громадян, з одночасною повагою всіх інших, що мають власні Батьківщини, які живуть за цивілізованими нормами спільного існування.

Отже, національно-патріотичне виховання сучасного персоналу правоохоронних структур ми розглядаємо як систему цілеспрямованих соціально-психологічних впливів [1], що повинні включати різні конструктивні форми взаємодії демократичних державних інституцій та громадян, які обрали для власної самореалізації сферу правоохоронної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: [монографія]. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.

2. Матящук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 384 с.

3. Еко У. Вічний фашизм. *Історична правда* 22.02.2016. [Электронный ресурс] URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/22/148958/ (дата звернення: 20.02.2024)

Одержано 20.02.2024

УДК 94(477)(075.8)

Володимир Анатолійович ГРЕЧЕНКО,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6046-0178

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ І СТУДЕНТІВ НА ПРИКЛАДІ ПОХОДУ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ НА МОСКВУ У 1618 р.

Висвітлюються основні аспекти національно-патріотичного виховання молоді у процесі викладання історії України XVII століття, зокрема доби урядування гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, на прикладі походу очолюваного ним козацького війська на Москву у 1618 р.

Ключові слова: *Україна, державність, національно-патріотичне виховання, курсанти та студенти, XVII століття, українське козацтво, Петро Конашевич-Сагайдачний.*

Важливим компонентом національно-патріотичного виховання курсантсько-студентської молоді є викладання історії України. Наша історія має чимало прикладів значних досягнень українського народу у політичній, військовій та культурній царині, починаючи від великої європейської держави Київської Русі, великий князь якої Ярослав Мудрий називався «тестем Європи», а його дочка Анна Ярославівна стала основоположницею багатьох королівських родів – правителів Європи.

Продовжувачами цих величних та героїчних сторінок нашої історії стали запорозькі козаки, які, на відміну від донських козаків еволюціонізували до значно вищих форм своєї організації. Козаки створили своєрідну християнську республіку - Запорозьку Січ, але водночас сама Запорозька Січ стала тим чинником, який суттєво вплинув на по-дальшу генезу української державності та долю України. Запорозька Січ дала Україні і політиків, і воєначальників, які сприяли поступу нашої Вітчизни, зростанню її авторитету на міжнародній арені. Козацтво стала *авангардом* народу, народних повстань і рухів. Воно стало виконувати ***державотворчі*** функції. Саме козаки підхопили естафету державницької традиції, яка тимчасово перервалася після припинення існування Галицько-Волинської держави. Феномен цього явища у тому, що вперше державотворча функція перейшла безпосередньо до представників народу. Українська державність збагатилася історичними формами (полково - сотенний устрій, виборність), які суттєво відрізнялися від основ феодального суспільства, що панували тоді в інших державах [1, с.60-61].

Діяльність, героїзм, самовідданість козацтва, його внесок в українське державотворення є чудовим прикладом для національно-патріотичного виховання нашої молоді.

Яскравим представником українського козацтва XVII століття, одним з найвидатніших героїв його історії, був гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний (1582-1522) [2, с.568]. Під його керівництвом запорозькі козаки здійснили низку вдалих походів проти Османської імперії та Кримського ханства. Особливо знаменним був похід на Кафу у 1616 р., коли козаки звільнили з рабства кілька тисяч бранців, посадивши їх на свої

чайки,- при цьому викинувши чималу частину захопленого добра, тим самим підтвердивши свою обітницю визволяти з неволі християн, яку давали перед своїми походами.

Навесні 1617 року польський королевич Владислав вирушив із Варшави в похід до Москви з метою отримати корону московського царя. Справа в тому, що за договором від 4 лютого 1610 року, укладеним під Смоленськом між польським королем Сигізмундом III та московитським посольством, королевич Владислав, після прийняття православ'я, повинен був зайняти московський престол. Після скинення Василя Шуйського влітку 1610 року, якого в кайданах привезли до Варшави і поставили на коліна перед польським королем, московський уряд визнав Владислава царем та навіть приступив до карбування монет від імені «Владислава Жігімонтовіча».

Спочатку похід польських військ розвивався невдало і щоб врятуватися від поразки, до участі в поході було запрошено запорозьких козаків на чолі з Конашевичем - Сагайдачним. Козацький гетьман погодився, але висунув свої умови такої участі. Умови ці були такими: 1.Розширення козацької території в межах Речі Посполитій; 2.Свобода православної віри в Україні; 3. Збільшення реєстрового козацького війська; 4. Визнання Річчю Посполитою адміністративної та судової автономії України.

У червні 1618 року 6 полків 20-тисячного козацького війська під проводом Конашевича вирушили до Москви. Козаки захопили Лівни, Єлець, Касимов. 6 жовтня 1618 р. козацькі війська підійшли до Донського монастиря, де зустрілися з військом на чолі з боярином Бутурліним. У особистій битві з очільником московитів переміг Сагайдачний, якому вдалося звалити свого супротивника з коня на землю. 11 жовтня військо королевича Владислава та козаки Петра Сагайдачного розпочали наступ безпосередньо на Москву. Крім того, військо Сагайдачного здійснило рейд на Калугу, майже захопивши це місто. Рейд Конашевича-Сагайдачного до Калуги став шоком для московської влади. Оцінюючи ці події пізніше, король польський Ян III Собеський указував, що саме через цей рейд московитів охопив жах і що запорожці «якнайшвидше схилили їхніх комісарів до переговорів» [3, с.447-448]. 11 грудня 1618 року поляки та московити уклали так зване Деулінське перемир'я. Воно стало найбільшим успіхом Речі Посполитої в протистоянні з Московською державою. Річ Посполита отримала білоруські й українські землі, які до того були загарбані Москвою — Смоленську, Чернігівську та Новгород-Сіверську, - всього 29 міст. Польсько-Литовська держава досягла площі приблизно один мільйон квадратних кілометрів — найбільшої території, яку коли-небудь вона мала. Король Речі Посполитої офіційно зберіг за собою право претендувати на московський трон. Величезна заслуга в цих успіхах українського козацтва та особисто Сагайдачного, оскільки 80 % наступаючих військ були козаками. За свою участь у московському поході запорожці отримали грошову винагороду в розмірі 20 тисяч золотих та 7000 штук сукна. За словами видатного українського історика Д. І. Яворницького, по прибутті до Києва Петро Сагайдачний прийняв титул «гетьмана України» й став управляти тією її частиною, яка визнавала себе козацькою [4, с.29].

У 2020 році Петро Конашевич - Сагайдачний був канонізований Православною церквою України як святий у лику благовірний гетьман [5]. Днем пам'яті для його загальноцерковного шанування встановлено 7 квітня.

Ім'ям Петра Сагайдачного названі вулиці в багатьох містах України, зокрема Києві, Харкові, Дніпрі, Львові, Кропивницькому, Луцьку, Чернівцях, Вінниці, Рівному, Кривому Розі, Тернополі, Івано- Франківську та Нікополі. На честь Петра Сагайдачного також названо вищий військовий навчальний заклад — Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Похід українського козацтва на чолі з П. Конашевичем-Сагайдачним на Москву у 1618 р. – яскравий приклад військових перемог українського війська, полководського мистецтва його командувача, бойових звитяг наших предків. І сьогодні, коли Збройні Сили України мужньо відстоюють наш суверенітет та незалежність у кривавій боротьбі

з московським імперіалізмом, приклад вдалого походу проти Москви є надихаючим і знаковим.

Список бібліографічних посилань

1. Брусакова О.В., Греченко В.А., Малютіна О.К. Історія України. Суми : Університетська книга, 2023. 386 с.

2. Сас П.М. Конашевич-Сагайдачний Петро Кононович // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 5: Кон - Кю. С. 568.

3. Сас П. М. Запорожці у польсько-московській війні наприкінці Смути 1617–1618 рр. / НАН України. Інститут історії України. Біла Церква : Вид .О. В. Пшонківський, 2010. 512 с.

4. Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. Дніпропетровськ : Січ, 1991. 70 с.

5. Відбулося засідання Священного Синоду. *Православна церква України*. 2020.21 серпня.

Одержано 28.02.2024

УДК [159.9:378:351.74](477)

Вадим Валерійович ДИЯК,
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1477-5803

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглядається значення національно-патріотичного виховання як необхідної складової стратегії національної безпеки в умовах російсько-української війни. Аналізуються основні аспекти цього підходу, зокрема роль освіти, медіа та громадських інституцій у формуванні патріотичного світогляду та національної самосвідомості, патріотичний світогляд, національна самосвідомість.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, стратегія національної безпеки.*

Національно-патріотичне виховання стає однією з найважливіших складових стратегії національної безпеки та внутрішньої стійкості в умовах війни. Україна, зазнаючи агресії з боку росії, продовжує розвивати та реалізувати цілеспрямовані заходи щодо формування національно-патріотичних цінностей особливо серед молодого покоління майбутніх офіцерів. Війна вимагає від українського суспільства зосередити зусилля на зміцненні національної ідентичності та патріотичних почуттів з цією метою уряд України впроваджує спеціальні освітні програми та курси з патріотичного виховання в навчальних закладах сил оборони. Важливим кроком у комплексному врегулюванні на законодавчому рівні сфери національно - патріотичного виховання стало ухвалення у грудні 2022 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [1].

Продовженням розвитку стратегії стало затвердження у червні того ж року Концепцію національно - патріотичного виховання в системі освіти України, актуалізовану відповідно до сучасних викликів. У концепції окрему увагу звернуто на військово - патріотичне виховання як складник національно - патріотичного виховання [2]. Представлений

закон нормативно визначає концепції національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання як ключових складових державної політики у контексті зміцнення української національної та громадянської ідентичності. Цей закон надає першу у своєму роді систематизацію та стандартизацію діяльності в сфері, яка раніше в Україні не була системно розвинута. Більше того, він створює основи для системного захисту національних інтересів країни, зокрема шляхом підтримки принципів, що охоплюють повагу до Конституції, мови, історії, а також захист громадянських прав і свобод.

Зазначені документи спрямовані на формування глибокого розуміння історії та культури України, формування патріотичного світогляду та національної самосвідомості, підкреслення її національних досягнень та боротьби за свободу, особливо серед молодого покоління. Безперечним є те, що вищі військові навчальні заклади не стоять осторонь проблем втілення стратегії національної безпеки через національно-патріотичне виховання. До прикладу, з цією метою майбутнім офіцерам-прикордонникам під час заходів патріотичної спрямованості, що проводяться в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, демонструються конкретні образи сучасних героїв українського народу, розкриваються моральні мотиви їхнього героїзму. Демонструється подвиг героїв-прикордонників, які з честю є відданими ідеалам української Держави. Дізнаючись більше про ті випробовування, які випали на долю сучасників, майбутні офіцери визначають для себе мотиви і потребу найсумліннішого виконання службових обов'язків, про що свідчать опитування проведені серед курсантів. За допомогою медійних кампаній та інформаційної роботи розповсюджуються повідомлення патріотичного змісту, підтримується національна гідність та гордість за свою країну. Важливу роль у цьому відіграють інтернет-платформи, соціальні мережі, та телеграм канал створений у зазначеному ВВНЗ. Також, з'являються нові форми національно-патріотичного виховання, які відповідають викликам сучасності. Однією з таких форм є започаткування в березні 2022 року Указом Президента України загальнонаціональної щоденної хвилини мовчання за загиблими внаслідок збройної агресії росії проти України. Ця ініціатива спрямована на вшанування пам'яті загиблих та підкреслення значення їхнього внеску у захист країни.

Викликом для національно-патріотичного виховання в умовах війни є збереження і укріплення національної єдності та стійкості під впливом ворожих пропагандистських зусиль. З метою подолання цих викликів слід підсилювати стратегію національної безпеки шляхом модернізації, удосконалення та пошуком нових форм національно-патріотичного виховання в Державі загалом та у закладах освіти усіх рівнів і особливо вищих військових навчальних закладів зокрема.

Список бібліографічних посилань

1. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 No 527. URL: https://bit.ly/3UsbtJG

2. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: Закон України від 13.12.2022. No 2834 -IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/283420 (дата звернення 20.02.2024)

Одержано 22.02.2024

УДК 172.15:061.2:351.74
Олександр Михайлович ІЛЬНИЦЬКИЙ,
провідний науковий співробітник НАПрН України,
член правління ВГО «Громада і Закон»,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ;
кандидат юридичних наук

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПЕРСОНАЛУ МВС УКРАЇНИ

Наголошено на необхідності вдосконалення патріотичне виховання персоналу системи Міністерства внутрішніх справ України. Окреслена діяльність Всеукраїнської правозахисної громадської організації «Громада і Закон».

Ключові слова: *громадські об'єднання, громадська організація «Громада і Закон», російська агресія, поліція.*

Введення воєнного стану на території України, в зв'язку з російською агресією, обумовила високу готовність персоналу системи Міністерства внутрішніх справ України до виконання своїх обов'язків та вірності присязі. В умовах воєнного стану потребує вдосконалення патріотичне виховання, для чого потрібно використовувати весь комплекс заходів, передбачених законодавством України, в тому числі можливості громадських об'єднань, які займаються наданням благодійної допомоги, допомагають поліції в проведенні евакуації та розміщення населення, підтримують поліцію в охороні громадського порядку тощо [3].

Повномасштабне вторгнення російської федерації проти України суттєво вплинуло на діяльність громадських об'єднань, які відповідно до своїх установчих документів та чинного законодавства України працюють на території нашої держави. Введення на території України правового режиму воєнного стану обмежило певні права громадян та посилило вимоги у дотриманні законності, у тому числі до об'єднань громадян.

Всеукраїнська правозахисна громадська організація «Громада і Закон», яка має у своїй структурі Департамент юридичного забезпечення, до складу якого входить адвокатське об'єднання «Громада і Закон», після початку повномасштабного вторгнення росії зосередилась на роботі щодо надання правових консультацій та благодійної допомоги вимушено переміщеним особам, військовослужбовцям Збройних Сил України та органів поліції, інших структурних підрозділів системи МВС України. Частина членів громадського об'єднання «Громада і Закон» добровільно пішли до лав Збройних Сил України, територіальної оборони та правоохоронних органів.

В Законі України «Про національну поліцію» передбачені умови взаємодії поліції з територіальними громадами та об'єднаннями громадян [2]. Вказаний закон був прийнятий в довоєнний час і розрахований на мирні умови, як і законодавство про об'єднання громадян та благодійну діяльність.

Війна, розпочата росією, внесла суттєві корективи в діяльність підрозділів системи МВС України і громадських об'єднань [1]. Спільним завданням для підрозділів системи МВС України та громадських об'єднань є діяльність на забезпечення обороноздатності, цілісності і незалежності Української держави, на забезпечення життєдіяльності суспільств, наданні правової та соціальної допомоги всім громадянам, які потребують її.

Реальна ситуація, яка склалася внаслідок російської агресії, обумовлює необхідність удосконалення правового регулювання діяльності громадських об'єднань, оскільки багатьом із них довелося змінити характер та вид своєї діяльності, передбаченої статутними документами, на діяльність, пов'язану правоохоронною, правозахисною та

оборонною діяльністю, приймати безпосередню участь в охороні правопорядку та професійному і патріотичному вихованні персоналу системи МВС України.

Список бібліографічних посилань

1. Закон України «Про громадські об'єднання». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)* 2013, № 1, с. 250.

2. Закон України «Про національну поліцію». *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.

Закон України «Про основи національного спротиву». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2021, № 41, ст.339.

Одержано 25.02.2024

УДК 343.9

Іван Васильович КРІЦАК,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3530-4269;
Ксенія Володимирівна КОНОВАЛОВА,
курсантка факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІОЛЕТТА ОМЕЛЯНІВНА КОНОВАЛОВА ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ, ПСИХОЛОГО-ЮРИДИЧНОЇ ТА ДУХОВНО-ЦІННІСНОЇ/КРИМІНОТЕОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ ХНУВС

Розкриваються окремі аспекти життєвого та творчого спадку/шляху Віолетти Омелянівни Коновалової. Як талановитій «королеві криміналістики» вдалось завдяки психології здобути небувалих успіхів у криміналістиці, а також того, як Харківська юридична школа вплинула на формування духовно-ціннісної/кримінотеологічної школи ХНУВС.

Ключові слова: *В. О. Коновалова, Харківська психолого-юридична школа, криміналістика, храм Божий, духовно-ціннісна основа.*

«Як корабель назвеш, так він і попливе», – говорить народна мудрість. Прекрасне ім'я Віолетти Омелянівни супроводжуватиме нас цією творчою мандрівкою у скромних напрацюваннях неоціненного спадку особистості, – «королеви криміналістики.

Війна по-особливому вплинула на кожного із нас. З глибоким сумом юриспруденція у 2022–2023 році простилась з такими талановитими криміналістами і правниками Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, як В. Я. Тацій, Ю.П. Битяк, М. І. Панов, В. О. Коновалова. Скажу, ми щасливі люди, адже у 2003 році вступивши до Харківського національного університету внутрішніх справ, ще мав можливість чути/слухати лекції, спілкуватись особисто з видатними професорами, переважно вихідцями із Університету імені Ярослава Мудрого, які можна сказати з упевненістю, відносяться до золотої плеяди/когорти справжніх науковців, вчених рубежу XX–XXI століття. Безперечно, їхня харизма, живе спілкування мали особливий вплив на усіх нас та неодмінно житиме в їхніх учнях, добра справа і слава яких продовжується.

До 90-річного ювілею видатного вченого-криміналіста, професора кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого Віолетти Омелянівни Коновалової вийшов у світ документальний фільм, у якому закладені унікальні факти із життя вченої, висловлювання виданих особистостей та й самої героїні. Тож розпочнемо невеличку подорож у пізнання постаті особистості, яка продовжує надихати студентів, науковців, усіх, кому цікава наука криміналістика.

Тендітна пані, що опанувала зовсім не жіночу професію. Творча особистість, що присвятила життя науці. Талановитий педагог, чиї учні стали відомими вченими та успішними практиками. Мудра людина, слова якої сповнені філософського змісту й тонкого гумору. Чуйна та розсудлива жінка, гідна титулу королеви криміналістики, – Віолетта Омелянівна Коновалова.

– Пишаюсь тим, що я один із багатьох, багатьох тисяч маю честь бути її учнем. З іншого боку, пишаюся тим, що впродовж десятиліть я працюю з нею як керівник ВУЗу, як проректор, як ректор. Якщо сказати, як вам працювати з такими видатними людьми, скажу: «Дуже легко», бо з першого слова все розуміють. З першого слова розуміють, які завдання стоять, як їх вирішувати. Ніяких проблем не було» (В. Я. Тацій).

В юнацтві В. О. Коновалова захоплювалась музикою. Від природи мала красивий голос і навіть деякий час навчалась у консерваторії. Проте згодом, дослухавшись батьківської поради, переглянула свої погляди щодо майбутньої професії і все ж віддала перевагу юриспруденції. Як виявилось, вибір став доленосним. Можливо світові не дісталась талановита співачка, але вітчизняна юридична наука отримала видатну вчену.

У 1945 році В. О. Коновалова вступила до Харківського юридичного інституту. І відтоді розпочала свій шлях від студентки до знаного науковця, чиє ім’я стало символом епохи.

– Мені життя подарувало таку кількість хороших людей, причому не просто хороших, а прекрасних, щирих, талановитих, розумних, добрих, чудових, чуйних які і в соціальному портреті були прекрасні, і в психологічному – надзвичайно добрі. І на практиці, коли я працювала, завжди були товариші прехороші, і в теорії. У мене ворогів немає, я можу сказати (В. О. Коновалова).

Після здобуття вищої освіти майбутня вчена впродовж року працювала слідчим прокуратури в Алчевську Луганської області. А вже у 1950 році їй випала нагода повернутись у стіни елітного вишу, аби розпочати свою наукову діяльність, вступивши до аспірантури на кафедрі кримінального процесу. І вже за три роки В. О. Коновалова захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, після чого стала асистентом кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту. Саме з цього часу вона починає впливати на долю кафедри та науки в цілому завдяки самовідданій праці і твердості духу.

– Я себе вважаю теоретиком, тому що багато моїх робіт – це праці теоретичні. Але оскільки вони у своїй основі мають практику та написані по суті для практиків, такі, як допит наприклад. У мене є така праця, трохи філософська, вона називається: «Версія: концепція і функція в судочинстві». Найменування гучне і трохи крикливе, що мені притаманне. А насправді це така праця, що вельми необхідна практикам. Так само як допит, наприклад, психологія допиту та інші речі: я два курси читаю: правову психологію та криміналістику, тому у мене все це, у мене свої підручники з психології (В. О. Коновалова).

– Віолетта Омелянівна – це мій вчитель. Вона керувала моєю кандидатською дисертаційною роботою. Вона була науковим консультантом по докторській дисертації. І всі ідеї, всі висновки, всі пропозиції, які ми робили, здійснені під її безпосереднім керівництвом. Причому вона не лише фахівець у галузі криміналістики, а й юридичної психології. І таку любов до цих двох наук вона привила і мені» (В. Ю. Шепітько).

Роки активної та плідної праці, пошук відповідей на запитання, які до неї в криміналістиці ніхто навіть не ставив, розвиток галузі юридичної психології, привели до того,

що вже у 1966 році у віці 39 років Віолетта Омелянівна увійшла в історію як перша жінка, що здобула вчений ступінь доктора юридичних наук з криміналістики, а трьома роками пізніше отримала звання професора. Дивовижно, але в добу радянського союзу, коли жінкам відводились здебільшого другорядні ролі, чоловіки розступились перед В.О. Коноваловою, зважаючи на її талант і силу інтелекту, і дали дорогу до п'єдесталу першості в юриспруденції.

– Докторська дисертація у мене була досить складна, адже я завжди мріяла бути співачкою, то сценічна, так би мовити, тенденція у мене існувала і в науці. І тому я дисертацію написала таким чином: «Теоретичні основи тактики розслідування». Але найголовніше було в її підзаголовку: "пізнавальна функція логіки та психології у розслідуванні злочинів". Це всіх насторожило, як логіка і психологія, це було нове. І перше, що мене підбадьорило, це був відгук, який надіслав мені на автореферат, за що я зараз низько кланяюсь йому, я глибоко вдячна цій людині, він просто змусив мене повірити в себе, що я доторкнулася, можливо не тими руками і не туди куди треба було, – це був А. А. Старченко (В. О. Коновалова).

В 1981 році Віолетта Омелянівна очолила кафедру криміналістики Харківського юридичного інституту і займала посаду завідувача впродовж наступних 15 років. Завдяки своїй працелюбності, організаторським якостям та постійному прагненню до розвитку, В. О. Коновалова змогла створити на кафедрі атмосферу взаєморозуміння та поваги, творчого натхнення та наукового пошуку. Тепер ці надбання зберігаються і примножуються прийдешніми поколіннями вчених, що працюють на кафедрі, послідовниками й учнями Віолетти Омелянівни.

– Свого часу мене викликав професор В. В. Сташис. Хоч раніше ми були одногрупниками, разом йшли по житті. До речі, з усієї групи я перша захистилася, взагалі вважалася, не скажу, що була пронирою або що-небудь у такому дусі, просто я активно працювала, активно досягала вершин. Тому він мене викликав і сказав: ось підеш завідуючою. Я йому говорю: я не піду. Чому? Тому що я не хочу, у мене інші, так би мовити, плани, – дещо писати. Ні, підеш, є ще інші кандидатури, але я їх не призначу, я призначу тебе, бо нам потрібна залізна рука в оксамитовій рукавичці. Щоб не було на кафедрі ніяких непорозумінь, щоб був порядок. Ось таким чином я стала керувати (В. О. Коновалова).

– З Віолеттою Омелянівною мені безпосередньо працювати досить легко. Ми працюємо вже багато років разом, у нас добрі взаємовідносини, я думаю, це все завдяки її людяності, тому що є така риса – людяність і толерантність, вони притаманні Віолетті Омелянівні (В. Ю. Шепітько).

Життєвий шлях цієї унікальної жінки не можна назвати легким, адже наука вимагає максимальної самовіддачі, невтомної праці, високого інтелектуального потенціалу, чесності, а також таланту першовідкривача. Нею захоплюються, її звеличують, адже не так часто можна зустріти людину, яка б досягнувши вершини у своїй діяльності, привітно подавала б руку допомоги, уважно вислуховувала, опікувалась менш досвідченими науковцями. Подібно до королеви, яка піклується про своїх підданих, Віолетта Омелянівна кожному приділить увагу, до кожного не залишиться байдужою.

– Моя аспірантська підготовка розпочалася з певних проблем. Справа в тому, що на той час існувало правило, за яким затвердження тем дисертаційних досліджень з криміналістики спеціалізованими вченими радами ВУЗів відбувалось лише після їх погодження з координаційним бюро Інституту прокуратури СРСР в м. Москва. За різних підстав ця процедура тягнулась більше року, і лише особисте втручання Віолетти Омелянівни, її звернення з відповідними аргументами до своїх колег забезпечили позитивне розв'язання цього питання. Аналогічна ситуація відбулася через 16 років, під час затвердження теми моєї докторської дисертації. Однак, Віолетта Омелянівна своїм авторитетом спочатку переконала Миколу Івановича Панова, проректора з наукової роботи, а потім вони разом довели керівництву Вченої ради нашої академії, що заявлена проблематика

є і актуальною, і дисертабельною. За таку життєву позицію я щиро вдячний Віолетті Омелянівні (В. А. Журавель).

– Віолетта Омелянівна, вона не лише видатна вчена, вона просто чудова людина. До неї можна звернутися, не думаючи, як вона сприйме, що буде, бо знаєш, – ти отримаєш завжди дружню пораду, отримаєш критику, але вона конструктивна (В. В. Тіщенко).

Знання і освіта завжди були рушійною силою прогресу, тому особливе місце серед вчених займають ті, хто наділені здібністю прививати любов до науки, – це вчителі, які ведуть за собою учнів, розкривають їх таланти та плекають здібності, залишаючи у них частину своєї душі. Студенти завжди з неабиякою цікавістю відвідують її лекції, адже вміння знайти підхід до кожного, емоційність викладу інформації та безпосередність неабияк підкуповують слухача. Найкращою характеристикою Віолетти Омелянівни, як педагога, є успіхи її вихованців. Під керівництвом В. О. Коновалової було написано та захищено 27 кандидатських та 3 докторські дисертації. За видатні досягнення у підготовці кваліфікованих кадрів їй було присуджено премію ім. Ярослава Мудрого.

– Я дуже люблю студентів, взагалі я люблю свою роботу, говорю прямо. Я люблю лекції, незважаючи на те, що мені, так би мовити, багато років. Я люблю захоплювати студентів чимось новим. Я, між іншим, готуюся до лекцій. Це іноді думають, що великий досвід. Нічого подібного, досвід – це досвід, але треба бути підготовленим. Тому що лектор – це своєрідна артистична трибуна, там треба захоплювати, там треба знати, на що акцентувати увагу студентів, що їм цікаво, що не цікаво, одним словом, це гарна сцена (В. О. Коновалова).

– Віолетта Омелянівна, безумовно, багата людина, у неї багато учнів. Це перш за все тисячі, десятки, а може й сотні тисяч молодих фахівців, які пішли працювати, прославляючи наш ВУЗ, нашу країну, наших викладачів. До кожного серця, до кожного розуму молодої людини вона дійшла, відкрила його і передала відповідні знання (В. Я. Тацій).

Віолетта Омелянівна удостоєна безлічі почесних нагород та звань. Вона стала заслуженим професором Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, академіком та володарем Золотої медалі Національної академії правових наук України, заслуженим діячем науки України, та найголовнішим її здобутком є широке визнання і повага в юридичному світі.

– Говорячи про В. О. Коновалову завжди доводиться говорити у чудових ступенях. Мені пощастило в житті в тому сенсі, що я працюю разом з Віолеттою Омелянівною в одній спеціалізованій Вченій раді, навіть сиджу поруч з нею і цим місцем я нікому не поступаюся, хоча були наміри з боку деяких осіб, захопити його, але я сказав це місце моє і я нікому не поступлюся. Я дуже уважно слухаю виступи В. О. Коновалової, вона виступає так блискуче, що якось склався сам собою афоризм, як не намагайся, але краще В. О. Коновалової не виступиш (М. І. Панов).

– Мені дуже приємно, що вона була однією з тих людей, видатним професором, яка стояла у витоків створення академії правових наук України. І тому особливо пишаюся тим, що серед найбільш відомих вчених, членів нашої академії, безумовно Віолетта Омелянівна (В. Я. Тацій).

Науковим результатом багаторічних наукових досліджень та творчих пошуків В. О. Коновалової є понад 250 друкованих праць. Ціла низка статей та монографій, серія підручників, і навчальних посібників, проєкти та рецензії законодавчих актів. За книгами її авторства вчилось не одне покоління майбутніх слідчих. На основі її наукових поглядів та теоретичних розробок виникла Харківська психолого-юридична школа.

– Нам дуже здорово пощастило, що ми живемо з такою людиною поруч. Ми взагалі сусіди з Віолетою Омелянівною, ми живемо в одному будинку. Вранці я іноді бачу Віолетту Омельянівну, яка збирається чи йде на роботу, не змінно красиво одягнену, у вишуканому капелюшку і вона мені нагадує королеву Англії Єлизавету II, яку я бачив колись перебуваючи у службовому відрядженні, у м. Везелі (Німеччина). У Віолетти

Омелянівни є перевага перед королевою Єлизаветою. Вона не королева Англії, вона королева великої науки – криміналістики, без якої практична юриспруденція сьогодні не мислима (М. І. Панов).

– «Відчувається, що вона у розквіті наукових та творчих сил. Вона завжди поряд на неофіційних заходах, і знаєте – це велика моральна підтримка, коли ти знаєш, що така людина є поряд з тобою. Ми на неї завжди готові рівнятися (В. В. Тіщенко).

Одна справа бачити талановиту людину на екрані телевізора, читати про неї у книжках або чути від колег. А от бути її учнем, працювати з нею пліч-о-пліч, мати можливість спитати поради і заручитись її підтримкою – це велика честь, і неоціненний досвід для кожного із сучасників королеви криміналістики – Віолетти Омелянівни Коновалової.

Для молоді, для молодих студентів, викладачів, професорів – це чудовий приклад, брати все можливе, для того, щоб покращувати себе, вдосконалюватися на прикладі таких видатних людей. Я сподіваюсь, що ще багато-багато років вона прикрашатиме наш чудовий ВУЗ, ми будемо пишатися тим, що вона разом з нами, що вона робить таку велику, корисну і так необхідну справу для підготовки молодого покоління випускників нашого ВУЗУ (В. Я. Тацій) [1].

Від себе скажемо, здається, люди не народжуються звище. Ще й як народжуються. Однією з таких була Віолетта Омелянівна Коновалова. Господь покликав її до себе 27 листопада 2023 року. Саме в перший день филипового/пилипового посту, на саме свято апостола Пилипа, одного із 12 апостолів Христових. І саме через 40 днів усі ми святкуємо Різдво/Рождество Христове. Тоді, на 40-й день, вічно молода душа Віолетти Омелянівни предстала на Божий Суд. Значить, вона народилася цього дня вже для життя вічного. Ось так все дивним промислом Божим здійснюється у нашому житті. І нічого випадкового не буває в ньому, тим паче Дня народження та Дня смерті земної як запоруки переходу до Вічності, часу і дати яких ніхто не знає, допоки вони не здійсняться.

Мені неодноразово пощастило бувати у старовинному Храмі села Черкаські Тишки, що неподалік м. Харкова, де народилася Віолетта Омелянівна. Скажу, це унікальна намолена атмосфера та величезний Храм дивної духовної величини. Прикро те, що ще до недавнього часу, як розповіли, навіть куполу не було, він знаходився у вкрай занедбаному стані. Після унікальної зустрічі та знайомства з Храмом ми разом з професором В. А. Артем'євим, директором музею ХНУВС Перцовим С. Г. та Б. П. Лукіним написали статтю про історію Храму, де закликали усіх небайдужих людей, депутатів допомогти. Приємно і відрадно, що через декілька років мені надіслали фото унікального різьбленого дерев'яного іконостасу, який височів у Храмі, завдяки пожертвам небайдужих людей. Славні і дивні/чудні справи/діла твої, Господи. І перше, що спадає на думку, це те, що родичі, предки, хресні батьки Віолетти Омелянівни можливо були глибоко віруючими людьми, і вимолити у такому унікальному місці, де вона народилася, велику вчену, як її назвали, «королеву криміналістики», яка продовжує нас дивувати до цих пір своїми глибинними розмірковуваннями та вічною молодістю, непорушністю моральних принципів та орієнтирів. Унікальна плеяда/когорта науковців-небожителів поступово відходить від нас. Хто знає, чи будемо ми достойними продовжувачами їхньої великої школи та професійної майстерності? Бачимо, наскільки важливим є у розвитку психологічної школи заради істинних відкриттів прибігати до Чаші Христової, Храму Божого та будувати «собори душ людських», за словами знаменитого Олеся Гончара.

Храм у селі Черкаські Тишки, де народилась Віолетта Омелянівна, та небайдужість до нього общини університетського Храму ХНУВС (звернення до депутатів). Звертаються до Вас, члени православної общини села Черкаські Тишки Харківської області, з проханням про допомогу у справі відбудови храму Різдва Пресвятої Богородиці в нашому селі. Черкаські Тишки виникли в середині XVII століття і в ньому з 1747 р. існував дерев'яний храм Різдва Пресвятої Богородиці. У 1830 р. на кошти поміщика Андрія Тихоцького і прихожан за проєктом архітектора А. Васильєва була побудована кам'яна

церква. Деякі ікони для іконостасу храму написав Ілля Рєпін. В 1906 р. Храм було відремонтовано та значно розширено. У 30-ті рр. ХХ ст. церкву закрили, але в 1944 р. громада випросила відповідний дозвіл і розпорядженням Липецької районної ради, Храм знову віддали віруючим. З 1944 р. по сьогодні він відкритий. У 2010 р. йому виповнилося 180 років. Як бачимо, цей воістину унікальний Храм спіткала доля тисячі церков, які були зруйновані впродовж останнього сторіччя, однак він отримав надію на відродження. Сільські церкви несуть у собі колосальний культурний заряд. Кожна велика церква, як правило, побудована за кошти видатних політичних, військових діячів, вчених та інших знаних людей. Як лише церква починає відновлюватися, все навколо оживає, з'являється цікавість до життя. Безумовно, відреставрувати кожну церкву – завдання непосильне. Але принаймні ті храми, які знаходяться неподалік від м. Харкова, заслуговують на особливу увагу, адже досить часто людина з міста прагне помолитися подалі від мирської суєти. Мабуть, тому сюди приїжджають не лише віруючі з сусідніх сіл, а й богомольці з обласного центру. Кажуть, «бідний милостинею багатого питається, а багатий молитвами бідного спасається». То ж і ми просимо Всемилостивого Отця Небесного, щоб Він послав нам небайдужу людину, яка завдяки добрій справі змогла б спасти свою душу. Наш Храм потребує допомоги у відбудові дзвіниці, а також реставрації іконостасу та внутрішнього оздоблення, впорядкування навколишньої території. Зробити це власними силами місцева община віруючих не в силах. Ми шукаємо людину, яка готова допомогти нам у богоугодній справі відродження цього старовинного духовного центру. У дивний спосіб промисел Божий призиває кожну людину до спасіння. Ми щиро віримо в те, що Милосердний Господь допоможе у відновленні цього святого для багатьох людей місця зусиллями небайдужих, адже Бог завжди допомагає через людей. Підняття кожного храму з руїн є великим подвигом і ми віримо в те, що Господь простить людині «множество» гріхів, яка усім серцем і душею зможе перейнятись нашим сердечним болем і слізними гарячими молитвами. Віримо, що й Пресвята Богородиця не залишить без втіхи і своїх материнських молитов жертводавця, який наважиться на щиру допомогу у відродженні Храму для того, щоб в цьому місці вознесли свої гарячі молитви до Господа, відклавши «всякоє житейскоє попечение» тисячі вірних православної церкви. Сподіваємося на Вас як людину «Високого Духа», котра розуміє всі обставини життя, що мають місце в нашому суспільстві, та маємо велику надію на Ваше особисте втручання в цю нелегку, благородну справу. З глибокою повагою – члени церковної общини храму Різдва Богородиці с. Черкаські Тишки, настоятель Храму протоієрей Владимир (Ключник).

В. І. Гаєнко як завідувач кафедри криміналістики ХНУВС та його вплив на університетську спільноту у аспекті духовно-ціннісного виховання. Багаторічний начальник кафедри криміналістики ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент, вихідець із славної Черкащини В. І. Гаєнко, який, до речі, був одногрупником ректора В. Я. Тація та до останнього підтримував дружні відносини з видатним ректорм, неодноразово багато розповідав нам про В. О. Коновалову. Понад десятирічне відвідання Свято-Борисо-Глібського жіночого монастиря у с. Водяне, Зміївського району, Харківської області, де В. І. Гаєнко прислуговував у якості алтарника Храму, спільна трапеза щонедільного/воскресного дня дали свої особливі пізнання величі школи юриспруденції, яка була створена саме у м. Харкові. Скажу, що значна плеяда радянських науковців, попри багаторічну заборону релігії, все ж боялася чи не насмілювалася до останнього говорити про Бога. Однак подивімося інтерв'ю В. О. Коновалової, яка глибина психології, яка доброзичливість та невидиме світло випромінює така тендітна жіночка, а насправді велика педагог та вчитель вчителів, вчена з великої літери. Можливо під психологією були приховані таємничі порухи душі, людського серця, Духу, Бога. Не знаємо. Вони відійшли від нас, так і до кінця не розкривши постать особистості у духовно-сутнісному значенні. Вони залишили після себе живу розмову та наукові праці.

Пам’ятаю, як усі ми разом провели в останню путь 10 грудня 2012 р. вже викладача Харківської духовної семінарії Володимира Івановича Гаєнка, який був зачислений у семінарський штат викладачів у 2006 році з благословення митрополита Харківського та Богодухівського Никодима (Руснака). Володимир Іванович був глибоко віруючим православним християнином, здобув велику повагу серед викладачів та учнів/вихованців Семінарії. При Борисо-Глібському жіночому монастирі с. Водяне Зміївського району ніс вівтарний послух. Коли йому було поставлено діагноз онкологічного захворювання, він не припиняв вести уроки. Вже на смертному одрі Володимир Іванович посповідався і причастився Святих Христових Тайн, після чого мирно спочив у Господі [2].

Скажу, багато викладачів нашого Університету були здивованими, що Володимир Іванович лежав на смертному одрі саме у білому/світлому стихарі. Ще за життя він особливо пишався, що Господь з благословення правлячого Архіпастиря сподобив його такої великої церковної нагороди – стихарь. Пам’ятаємо з яким трепетом, страхом Божим, Володимир Іванович виходив зі свічею спереду священника, яка символізує самого Іоанна, пророка предтечу і Хрестителя Господнього, який приготовляв/приготовив шлях для приходу/прийняття самого Господа Ісуса Христа. До цих пір, як би не старався, а вий-ти так Володимир Іванович не виходить. Це свідчить про особливу віру та любов до Храму Божого, до Господа, вченого нашого Університету, його відвагу і сміливість в один момент піти і послужити на благо Церкви Христової, і до останнього подиху бути вірним, принести достойний плід покаяння і надіємось сподобитися вічного блаженства у Царстві небесному, де, за словами апостола Павла, написано: «Чого око не бачило й вухо не чуло, і що на серце людині не впало, те Бог приготував був тим, хто любить Його!». «Ихже о́ко не ви́дѣ, и у́хо не слы́ша, и на се́рдце человѣ́ку не взыдо́ша, я́же угото́ва Бо́гъ лю́бящымъ Его́» (1Кор.2:9).

Вважаємо, що В. І. Гаєнко подав усім нам достойний приклад, як слід спасати свою душу поряд із данністю, яку прийшлось віддати кар’єрі. І не даром саме у день своєї смерті він причастився Святих Христових тайн і мирно відійшов до Господа. Віримо, що Володимир Іванович не забуває за нас, наш Університет біля престолу Божого. Можливо не випадкового навіть у цей надзвичайно складний час російсько-української війни університетськими древніми і намоленими спорудами стали стіни колишніх двох духовних семінарій у Кременчуці та Кам’янець-Подільському, де свого часу навчались великі постаті та духовні особистості, які зробити неоціненний внесок у розвиток нашої державності/духовності. Більше того, у нашому Університеті створена та активно розвивається духовна/духовно-ціннісна школа у юриспруденції на міждисциплінарній парадигмі, чим особливо пишаємось, адже на сьогодні понад 10 випускників Харківської духовної семінарії, а також монахи та священники, диякони та іподиякони, які остаточно вирішили посвятити свій шлях Богові. Неодмінно такий посил має неабияке значення на весь колектив. «Психо-» означає душа, а тому справжній психолог той, хто добре відчуває її порухи, багатоманітність/багатогранність через намоленість, інтелект та приналежність до Церкви Христової. Віримо, що психологічна школа ХНУВС, яка була і залишається найпотужнішою в Україні, завдяки особливим зусиллям О. М. Бандурки знайде правильні пріоритети та орієнтири, коли психологія, буде воістинно наукою про душу людини, як найцінніший дар, щоб не погубити її, а здобути життя вічне у Царстві Божому/небесному, у блаженстві, завдяки трьом великим вершинам: Доброму, Розумному, Вічному.

Список бібліографічних посилань

1. «Королева криміналістики» Віолетта Коновалова. До ювілею видатного вченого! YouTube. URL: https://youtu.be/KHVd2y65uBQ?si=X4lGkA5FGGbjOEvi (дата звернення 01.02.2024)

2. Провели в последний путь преподавателя семинарии. 12 декабря 2012 года. URL: https://www.eparchia.kharkov.ua/readnews/739 (дата звернення 01.02.2024)

Одержано 02.02.2024

УДК 378.017.4
Михайло Миколайович МАРКОВ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат юридичних наук, доцент;
Альбіна Юріївна КОЛОМІЄЦЬ,
курсантка навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

РОЗВИТОК ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДІ ЧЕРЕЗ ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ

Розвиток патріотичних цінностей серед молоді є важливим завданням у контексті національного виховання. Особливо значущим є вплив засобів масової інформації та закладів вищої освіти (ЗВО) Міністерства внутрішніх справ (МВС) України на формування патріотизму. Українська молодь має отримати знання про важливість громадянської гідності, чесності та мужності. Дана анотація націлена на обґрунтування важливості діяльності закладів вищої освіти МВС України у цьому процесі, а також аналізує роль цих закладів у формуванні патріотичних цінностей серед молоді та їх внесок у розвиток патріотизму в українському суспільстві.

Ключові слова: *патріотизм, виховання, молодь, національна свідомість, професійна підготовка, громадянська гідність, українська молодь, освітні заклади, національно-патріотичне виховання.*

Сьогодні велике значення для розвитку української держави відіграє виховання громадян у дусі патріотизму. Враховуючи суспільно-політичну ситуацію в країні досить актуальним є формування національно-патріотичної самосвідомості серед студентів і курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді - формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), участь у громадсько-політичному житті країни, повага до прав людини, верховенство права, толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей, рівність всіх перед законом, готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України [1, с.2].

Тому, основним завданням викладацько-педагогічного колективу у закладі вищої освіти МВС України є прояв психолого-педагогічного впливу, який полягає в формуванні у молоді поважного ставлення до Батьківщини, української держави, народів, нації та суспільства в цілому. Для того, щоб студенти та курсанти з честю та гідністю несли службу в органах державної влади і проявляли високий професіоналізм, патріотичність, повагу до себе та оточуючих; шанували закони і державні символи; щиро любили свою рідну землю, мову, традиції, звичаї; захищали та прогнули до процвітання Батьківщини; показували високоморальні якості; зосереджували всі свої сили для виконання громадського та конституційного обов'язків.

З вищезазначеного необхідно підкреслити той факт, що національно-патріотичне виховання студентів і курсантів полягає не лише у прагненні закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання сформувати патріотичну самосвідомість, а і у цілеспрямованій діяльності впливу органів державної влади, громадських організацій, сім'ї

тощо. Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання с важливою складовою освітнього процесу [2, с.4].

Слід зазначити, що формування національно-патріотичної свідомості серед студентів і курсантів у закладах вищої освіти МВС України полягають у таких психолого-педагогічних засадах як:

1. почуття поваги та любові до Батьківщини;
2. значимості національно-патріотичних цінностей і переконань;
3. відповідальності перед громадянами за свою культуру мовлення;
4. готовності взяти на себе відповідальність;
5. проявів кращих рис українського менталітету (щедрості, працелюбності, справедливості, толерантності, гуманності) тощо.

Основними напрямками національно-патріотичного виховання курсантів та студентів є: духовно-моральний напрям, який передбачає формування морально стійкої особистості, яка має такі моральні якості, як чесність, сумлінність, відповідальність, повага до старших, мужність, любов до Батьківщини і свого народу; повагу до родини, батьків, сімейних традицій; формування соціальної активності, спрямованої на служіння інтересам держави; формування ціннісного ставлення до отримання професії як життєвої необхідності, головному способу досягнення успіху в житті і професії та ін. Культурно-історичний напрям передбачає виховання потреби в оволодінні і збереженні національної культури, традицій і звичаїв; формування розуміння місця та ролі свого народу і країни у розвитку світової культури; залучення курсантів, слухачів та студентів до участі у програмах, проєктах громадських організацій, спрямованих на національно-патріотичне виховання молоді; організація відзначення національних календарно-тематичних, релігійних і державних свят; формування почуття національної гідності, національної самосвідомості, здатності взаємодіяти та ефективно спілкуватися з людьми інших культур, мов і релігій. Громадсько-правовий напрям передбачає вивчення основ державності України, знання її Конституції, Гімну, державної символіки [1, с.6].

Саме тому, система професійної підготовки повинна будуватися з урахуванням необхідності формування всіх її компонентів у взаємозв'язку і в своєму складі повинна мати всі необхідні для їх формування напрямки навчально-виховної роботи. Таким чином, головним завданням виховної діяльності є створення умов для формування активної життєвої позиці молоді, громадянського самовираження та самореалізації, макси- мального задоволення їхніх потреб в інтелектуальному, культурному і моральному розвитку.

У закладах вищої освіти Міністерства внутрішніх справ України відбувається активний процес підготовки майбутнього професіонала. Але не завжди сама молодь може усвідомити себе в ролі людини, яка через 3-4 роки буде виконувати свої професійні обов'язки. Щоб раптово не опинитися в такій ситуації, молода особистість уже в аудиторії повинна навчитися усвідомлювати себе як майбутнього фахівця. Наявність вищенаведених людських якостей та цінностей у свідомості особистості майбутнього фахівця робить ефективною та професійно спрямованою його навчальну й суспільно корисну діяльність [2, с. 8].

Можна зробити висновок, що національно-патріотичне виховання сучасної української молоді - це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини.

Список біографічних посилань

1. Полуцька В. А., Моргунова Т. І. Психологічно-педагогічні засади формування національно-патріотичної свідомості, 2019. URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core /bitstreams /fa71c569-938f-484e-a0a0-902bea7785b1/content (дата звернення 21.02.2024)

2. Кульчицький В. Й. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки, 2019. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24878/1/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%87%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%92%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B9%20%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf (дата звернення 21.02.2024)

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)

Олена Павлівна МАКАРОВА,
старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5480-5942

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ УКРАЇНИ

Досліджено значення національно-патріотичного виховання у контексті формування професійної ідентичності правоохоронців в Україні. Акцентовано, що глибоке розуміння історії, культури, традицій та цінностей українського народу сприяє розвитку професійної етики, моральної стійкості та відданості серед представників правоохоронних органів. Розглянуто історичний контекст і вплив історичних подій на формування національної самосвідомості, а також адаптацію сучасних правоохоронних структур до нових викликів. Звернута увага на методологію національно-патріотичного виховання, включаючи різноманітні освітні та практичні підходи, та підкреслює їхній вплив на професійний розвиток правоохоронців.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, правоохоронці України, професійна ідентичність, історичний контекст.*

Національно-патріотичне виховання є ключовим елементом у формуванні професійної ідентичності правоохоронців в Україні. Це процес, який передбачає не тільки передачу знань про історію, культуру, традиції та цінності нації, але й розвиток глибокого розуміння особливої ролі правоохоронця в суспільстві. Стратегічне значення національно-патріотичного виховання полягає в підготовці правоохоронців до служіння і захисту основоположних інтересів держави та її громадян. Історичний контекст національно-патріотичного виховання правоохоронців України глибоко вкорінений у багатовікову історію країни, переплетену боротьбою за незалежність та формуванням національної ідентичності. Відвага козаків, які стояли на захисті своїх земель, та революційні події XX століття, які кували сучасну українську націю, є яскравими прикладами того, як історія формує національний дух. Ці історичні віхи відіграють незаперечну роль у вихованні правоохоронців, надихаючи їх на служіння своєму народу з честю та відданістю. Україна, яка пройшла через тяжкі випробування окупації та боротьби за свою незалежність, має унікальну історію, яка вчить правоохоронців важливості захисту національних інтересів та цінностей. Це вчення передається через розуміння того, як минулі події вплинули на формування незалежної, суверенної держави, і як кожна сторінка історії відзначена самопожертвою та героїзмом. Так, історія України стає не просто набором фактів, а живим уроком для правоохоронців, нагадуванням про те, що відданість ідеалам свободи та права є фундаментом їхньої професійної ідентичності. Сучасні правоохоронні органи України несуть в собі не тільки відповідальність за підтримку закону, але й глибоку зв’язок з історичною спадщиною своєї країни. Вони є не лише захисниками

правопорядку, але й втіленням національного духу, який підживлюється історичними взірцями мужності та самопожертви. Так, історія стає живим джерелом натхнення та гор-дості для кожного правоохоронця, що виконує свій обов'язок перед народом України.

Сучасні виклики, з якими стикаються правоохоронні органи України, відзначаються своєю складністю та мінливістю, вимагаючи не лише професійного майстерства, але й глибокого розуміння сучасних глобальних тенденцій [1]. Гібридні війни, кіберзлочинність, зростання транснаціонального тероризму та організованої злочинності ставлять перед правоохоронцями завдання, які вимагають не тільки традиційних методів розслідування та профілактики, але й інноваційних підходів та стратегій. Одним з ключових аспектів у відповіді на ці виклики є адаптація правоохоронних структур до швидко змінюваного інформаційного простору. Це означає не тільки освоєння новітніх технологій, але й розвиток критичного мислення, яке дозволяє оперативно оцінювати та реагувати на нові загрози[2]. Крім того, інтернаціоналізація злочинності вимагає від правоохоронців розширення міжнародного співробітництва, обміну досвідом та практиками з колегами з інших країн. Перспективи розвитку правоохоронних органів України тісно пов'язані з процесом євроінтеграції та узгодженням стандартів правоохоронної діяльності з європейськими нормами. Це вимагає не тільки технічного оновлення, але й культурної та етичної адаптації, формування нової філософії служіння та захисту прав людини [3].

Ми вважаємо, що сучасні виклики стимулюють розвиток правоохоронних органів України як в технічному, так і в професійно-етичному аспектах. Це створює потужний імпульс для їхнього подальшого вдосконалення, що відкриває нові горизонти у забезпеченні правопорядку та справедливості в умовах динамічно змінюваного світу.

Вплив національно-патріотичного виховання на професійну ідентичність правоохоронців в Україні є багатогранним і глибоким. Це виховання пронизує всі аспекти їхньої професійної діяльності, створюючи сильну внутрішню мотивацію та підвищуючи рівень відповідальності перед суспільством [3]. Осмислення історичних коренів нації, її культури та традицій сприяє формуванню в правоохоронців високого рівня гідності та самоповаги, які є невід'ємною частиною їхньої професійної ідентичності. Прийняття і вшанування національних цінностей та історії не лише сприяє зміцненню патріотизму, але й формує у правоохоронців бачення своєї ролі як захисників не тільки закону, але й національного духу. Це відчуття приналежності до великої історії та культури надає їхній роботі особливого значення, роблячи її не просто професією, а місією. Таким чином, національно-патріотичне виховання стає фундаментом, на якому правоохоронці будують свою професійну ідентичність [4]. Воно допомагає їм не лише розуміти свої обов'язки, але й відчувати гордість за можливість служити своїй країні, захищати її ідеали та бути частиною її великої історії. Це глибоке відчуття відданості та поваги до національної спадщини є ключовим елементом у формуванні міцної та стійкої професійної ідентичності кожного правоохоронця в Україні [5].

Отже, роль національно-патріотичного виховання у формуванні професійної ідентичності правоохоронців України є надзвичайно значущою. Це виховання не лише збагачує особистісні якості та професійні навички, але й глибоко впливає на самосвідомість правоохоронців, формуючи в них почуття відданості, відповідальності та гордості за свою країну. Національно-патріотичне виховання відіграє ключову роль у розумінні правоохоронцями важливості їхньої служби як для захисту прав та свобод громадян, так і для підтримки стабільності та розвитку українського суспільства. Таким чином, це виховання є не тільки важливим аспектом їх професійної підготовки, але й фундаментальним стимулом для розвитку сильної та ефективної правоохоронної системи в Україні.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023.* С. 134-137.

2. Зінченко Д. А. Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Зінченко Д. А, Висоцький М. О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: *Аналіз проблеми. Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. С. 156-158. С. 223.*

Одержано 04.02.2024

УДК 340.12

Андрій Васильович НОВІЧЕНКО,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор філософії

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Наголошено на тому, що професійна підготовка (професійне навчання) осіб, які вперше приймаються на службу в поліцію, відіграє основну роль у становленні поліцейського професіоналізму. Зазначено, що для працівників правоохоронних органів патріотизм є ключовим, системоутворюючим компонентом професіоналізму. Наголошено, що патріотичну культуру потрібно цілеспрямовано формувати під час професійної підготовки майбутніх співробітників МВС.

Ключові слова: *професійна підготовка, професіоналізм, патріотичне виховання, патріотична культура.*

В умовах реформування правоохоронної системи підготовка висококваліфікованого персоналу є надзвичайно важливим завданням усіх вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Сучасний світ, який швидко змінюється, змушує працівників силових структур постійно перебувати в ситуації вибору й швидко адаптуватися до нестабільних економічних, соціальних і ризиконебезпечних умов професії. Одночасно розвиваються інформаційні технології, що вимагають постійного професійного й особистісного розвитку фахівця [5, с. 9-19].

Професійна підготовка (професійне навчання) осіб, які вперше приймаються на службу в поліцію, відіграє основну роль у становленні поліцейського професіоналізму. При цьому цілком очевидним видається той факт, що визначальне місце має не тільки прищеплення умінь і навичок, формування необхідного рівня знань зі специфіки виконання своїх безпосередніх обов'язків майбутніми співробітниками правоохоронних органів, а й насамперед, формування цілісного світогляду співробітника поліції.

За своєю суттю світогляд є сукупністю поглядів людини на світ і своє місце в ньому. Структура світогляду складається з наступних компонентів: - віра; - знання, переконання; - воля; - ідеал; - почуття, емоції.

Виходячи з цього перед професійною системою підготовки (професійного навчання) осіб, які вперше приймаються на службу в поліцію, гостро і актуально стоїть завдання не просто дати молодим співробітникам знання, тобто вплинути на один з елементів світогляду, але вплинути на розвиток і вдосконалення всіх компонентів структури світогляду у правильному, необхідному для служби в правоохоронних органах характері.

Професіоналізм – це особлива властивість людей, що виражається у здатності системно виконувати робочі завдання різного рівня складності у найрізноманітніших обставинах, умовах та за наявності різних ресурсів. Професіоналізм можна вважати якісною характеристикою деякого конкретного фахівця, або групи фахівців (колективу, команди тощо). Чим вищий рівень професіоналізму, тим більш ефективна й результативна робота, яку виконує фахівець чи група, а також більш високі якісні характеристики досягнутих результатів діяльності [1, с. 103].

Професіонали в органах поліції можуть сформуватись тільки за умови прагнення до морального самовдосконалення, високої відданості своїй справі й оволодіння нею повністю, почуття морального задоволення від своєї роботи, при обов'язковій наявності в них визначеного морального «стрижня» повсякденного поводження у відповідності з вимогами професійної етики. Таким чином, звідси важливість і необхідність того, щоб кадри органів поліції, а керівні особливо, оволоділи та керувалися у своїй діяльності системою знань етики, професійної моралі, національно-патріотичного виховання кадрів [6].

Публічна служба, це особлива сфера професійної діяльності, яка обумовлена низкою визначальних принципів. До основних принципів варто віднести принципи патріотизму, відданості та вірного служіння українському народові, служіння територіальній громаді, а також поєднання місцевих і державних інтересів. Серед інших, ці принципи зазначені у Законі України "Про державну службу" [2], Законі України "Про Національну поліцію" [3] тощо

Генрі Джордж Лідделл та Роберт Скотт у греко-англійському словнику їх авторства стверджують, що термін "патріотизм" походить від грецького слова "πατριά" – "патрія", що означає сім'ю, групу, плем'я чи націю, що походять від спільних предків, батьків, батьківщини. Слово "Patria", у свою чергу, є похідною від оригінальної грецької назви "πατήρ" – "patēr", що означає "батько" – глава сім'ї [4].

Проблема патріотичного виховання співробітників правоохоронних органів стала однією з найактуальніших, а її особливе значення пояснюється тим, що вона опинилася в епіцентрі цілої низки пов'язаних з нею інших проблем, які торкаються інтересів держави в цілому.

Для працівників правоохоронних органів патріотизм є ключовим, системоутворюючим компонентом професіоналізму. Від ступеня його сформованості багато в чому залежить якість професійної діяльності, що визначає, зрештою, благополуччя громадян та правопорядок у суспільстві. При цьому володіння такою значущою якістю, як патріотизм, у співробітників МВС обов'язково має бути доведено до рівня професійної культури, яка передбачає наявність суб'єктної позиції, комплексне володіння культурно-історичною спадщиною, володіння здатністю створювати у своїй діяльності нові професійно значущі цінності і тим самим збагачувати культуру. Тому патріотична культура співробітника МВС вимагає не лише сформованих знань, умінь та досвіду діяльності, а й володіння системою ціннісних орієнтацій патріотичної спрямованості та, що найголовніше, - здатністю та готовністю професійно транслювати ці цінності у суспільство, а також збагачувати їх та захищати як у професійній діяльності, так і у повсякденному житті.

Будучи складним і багатоаспектним феноменом, патріотична культура не виникає стихійно внаслідок самоосвіти. Її потрібно цілеспрямовано формувати і під час професійної підготовки майбутніх співробітників МВС, і, що важливо, безпосередньо у процесі їхньої професійної діяльності. Саме реальний досвід професійної діяльності сприяє привласненню професійно-патріотичної культури через остаточне формування ціннісної сфери особистості, збагачення орієнтовної основи дій, посилення професійної спрямованості.

Аналіз практики діяльності правоохоронних органів дозволяє виявити недоліки у цілеспрямованому формуванні патріотичної культури у співробітників МВС: відсутність системності у реалізації даного процесу; недостатнє використання морального та духовного потенціалу нашого суспільства, народів України у його організації; обмеження службової діяльності та повноважень нормативними актами, необхідністю діяти за наказом, не виходити за межі вимог вищого органу; недостатній рівень психолого-педагогічної підготовки посадових осіб та ін.

Водночас у самій структурі діяльності МВС закладено умови для формування патріотичної культури: особливий статус співробітника МВС, формене обмундирування, атрибутика, звання, виконання ним професійної діяльності у суворій відповідності до норм чинного законодавства та прояв поваги до закону, складання присяги тощо. Важливим є й те, що професійна діяльність співробітників МВС має у вирішенні завдань патріотичного виховання досить високий потенціал, який використовується не повною мірою.

Список бібліографічних посилань

1. Олешко О. М. Державництво і патріотизм як необхідні умови професіоналізму публічного службовця. *Актуальні проблеми державного управління.* 2022. № 1 (60). С. 103–115. DOI: https://doi.org/10.26565/1684-8489-2022-1-07.

2. Закон України “Про державну службу”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43.

3. Закон України “Про Національну поліцію”. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.

4. Henry George Liddell, Robert Scott. A Greek-English Lexicon. Oxford : UniversityPress, 1996. URL: http://surl.li/dcngh (дата звернення: 12.02.2024).

5. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Матеріали науково-практичної конференції, 8 квітня 2016 р., МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – С.9-19.

6. Загуменна Ю.О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід’ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. Міжнародний науковий журнал “Верховенство права” № 3, 2017. URS: https://sd-vp.info/2017/natsionalno-patriotichne-vihovannya-politsejskih-yak-nevidyemna-skladova-zabezpechennya-vnutrishnoyi-bezpeki-ukrayini/ (дата звернення: 12.02.2024).

Одержано 05.02.2024

УДК 378:351.74-047.22
Володимир Антонович ДІДКОВСЬКИЙ,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4327-0823;
Олександр Васильович КУЗЕНКОВ,
доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1161-4887

ДО ПИТАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Проаналізовано роль і місце патріотичного виховання курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання. Розглянуто загальні питання і принципи патріотичного виховання. Наголошено на формуванні особистісних рис і компетенцій, які сприяють підвищенню авторитету поліції серед населення. Визначено прийоми і методи виховного впливу на особистість.

Ключові слова: *патріотичне виховання ,патріотизм, курсанти, соціальна відповідальність, вольові якості.*

Як наголошено в Національній доктрині розвитку освіти України, пріоритетним напрямком в її реалізації є формування особистості, яка усвідомлює свою приналежність до українського народу, сучасної європейської цивілізації; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу, національний, релігійний, мовний вибір кожної людини.

Одним із завдань, покладених на ВНЗ зі специфічними умовами навчання, є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, людини зі шляхетними особистісними якостями і рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками і поведінкою, спрямованими на саморозвиток особистості і розвиток демократичного суспільства.

Сучасний поліцейський повинен забезпечити безпеку людей, застосовуючи у разі необхідності, достатні силові засоби і методи; здатен розрізняти ситуації небезпеки; за будь яких обставин діяти без упереджень, керуючись етичними нормами [1, с. 7]. Він повинен знати і вміти застосовувати різноманітні методи вивчення та впливу на особистість, реалізовувати індивідуальний і диференційний підхід до громадян.

Особливе місце в системі підготовки майбутніх поліцейських займає патріотичне виховання, яке спрямоване на формування у них відповідних знань, переживань і ставлень на основі правильної оцінки патріотизму, як необхідної якості особистості кожного громадянина, залучення курсантів до соціально та особистісно значимої діяльності гуманістичної спрямованості.

Розуміючи патріотичну свідомість як сукупність відповідних знань, переживань і ставлень, необхідно виявляти рівень патріотичної вихованості молоді за такими ознаками: рівень знань про Батьківщину, ступінь активності у соціально корисній діяльності, мотиви цієї діяльності, життєві плани в галузі патріотичної діяльності у відповідних сферах особистісно значимого майбутнього, участь у самовихованні з метою формування у себе якостей патріота України.

У широкому комплексі заходів, спрямованих на здійснення систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості майбутнього правоохоронця з метою підготовки її до оперативно-службової громадської діяльності значне

місце займає залучення курсантів в різноманітні форми колективної творчої діяльності гуманістичної спрямованості [2, с. 22].

Принципово важливим є виховання у правоохоронців системи професійно значущих для якісного виконання соціально-педагогічних функцій особистісних властивостей, таких як соціальна відповідальність, готовність прийти на допомогу, перцептивні здібності, емоційна стабільність у поєднанні з умінням емоційно передавати інформацію, здатність впливати на інших людей, вольові якості, висока мовленнєва культура, здатність до прогнозу розвитку подій, креативність у поєднанні з професійними стереотипами діяльності.

Разом з тим майбутнім правоохоронцям необхідно володіти конкретними методами і прийомами активізуючого або гальмуючого виховного впливу на особистість і різні малі та великі соціальні групи, а також вміти ці прийоми адекватно вибірково застосовувати. Оцінювання обставин, що склалися й ухвалення певного рішення – це складна психічна діяльність, яка визначається спрямованістю особистості, її характером, здібностями, мисленням, паочуттями, волею, знаннями тощо [3, с. 81]

Також особливого значення з точки зору формування у правоохоронця таких особистісних рис і компетенцій, які б сприяли якісному виконанню соціально-педагогічних функцій і підвищенню авторитету серед населення, набуває проблема залучення до повноцінного самовиховання, створення стійкої мотивації самопізнання і самовдосконалення об'єктивної рефлексії у діяльності, поведінці, людських взаєминах.

Таким чином характер патріотизму майбутнього правоохоронця зумовлений специфічними особливостями його професійної службової діяльності. Він носить громадянський характер, розглядається як ідея, обов'язок, принцип його професійної, службової діяльності, професійної придатності та професійного зростання.

Список бібліографічних посилань

1. Фізична підготовка працівників Національної поліції України [Текст] : навч. посіб. / В. А. Дідковський, В. В Бондаренко, О. В. Кузенков. Київ : Нац. акад. внутр.справ, ФОП Кандиба Т. П. 2019. 98 с.

2. Патріотичне виховання молоді / Укладачі Кривуша В. І., Ніколенко Д. О., Остафійчук Т. В.: навчально-методичний посібник. К. : «МП Леся», 2014. 200 с.

3. Захист від нападу та силове затримання неозброєного правопорушника : навч. метод. посіб. / [В.А. Дідковський, В.В. Бондаренко, О.В. Кузенков та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 108 с.

Одержано 24.02.2024

УДК 351.74.08:37.017.4

Юрій Миколайович КОРНІЙЧУК,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7058-3534;
Юлія Андріївна ТКАЧУК,
курсантка Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-6156-1414

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ: ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ, ВИМОГИ ТА ЕТИЧНІ НОРМИ

Досліджено актуальні питання формування особистості правоохоронця. Акцентовано важливість дотримання етичних норм у професійній діяльності поліцейських.

Констатовано вплив зазначених чинників на формування високих стандартів професійності та етики у правоохоронній сфері.

Ключові слова: *правоохоронець; особистість; національно-патріотичне виховання; етика; професійний стандарт; співпраця; довіра; суспільство.*

Важливість актуальних питань формування особистості правоохоронця неможливо переоцінити в контексті сучасного суспільства. Правоохоронці перебувають у першій лінії в протистоянні з різноманітними викликами, такими як злочинність, тероризм та інші загрози безпеки. Виховання та формування особистості правоохоронця має вирішальне значення для забезпечення ефективності їхньої діяльності та збереження довіри громадян до правоохоронних органів.

Формування особистості правоохоронця є предметом вивчення різних наукових дисциплін, зокрема юридичних і психологічних [6; 8]. Національно-патріотичне виховання поліцейських - це один з основних напрямків виховної і соціально-психологічної роботи в органах поліції, спрямований на формування кваліфікованого фахівця з високим рівнем патріотичної свідомості, почуття вірності до Батьківщини, постійної готовності до виконання обов'язку із захисту державних інтересів.[1–3]. Процес опанування знань про свій народ, націю, її історію, культуру не повинен бути епізодичним, а має інтегруватися в загальну систему всіх дисциплін, які передбачені навчальним планом. [5]. Виховна діяльність може бути реалізована шляхом таких систематичних практичних заходів, серед яких: організація тематичних заходів та тренінгів; проведення спільних заходів з громадськими організаціями та школами; підвищення доступності інформації про історію та культуру країни [1].

Професійна діяльність поліцейського повинна керуватися не лише професійними нормами, стандартами поведінки працівника поліції, що містяться в законах, наказах й інструкціях, але і етичними нормами, звичаями і традиціями, суспільною думкою і соціальними очікуваннями в суспільстві, що своєю чергою, вимагає особливого, професійно орієнтованого соціального інтелекту у майбутнього поліцейського [4; 7]. Після визначення важливості етичних норм для поліцейської діяльності, варто звернутися до наказу Міністерства внутрішніх справ, який затверджує правила етичної поведінки для поліцейських. Цей наказ встановлює стандарти та очікування, що відповідають вимогам професійності та етики в правоохоронній сфері [7]. Дотримання вимог цих правил є обов'язком для кожного поліцейського незалежно від займаної посади, спеціального звання та місцеперебування. Згідно з цим наказом, під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен дотримуватись етичних вимог: поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України; виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання, сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі; поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи в населення повагу до поліції та готовність співпрацювати; контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову

поведінку; дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики [7]

Зважаючи на важливість національно-патріотичного виховання у формуванні особистості поліцейського, а також на значення етичних принципів у професійній діяльності правоохоронців, можна зробити висновок, що патріотичні цінності та етичні норми є важливими складовими професійного статусу поліцейського. Актуальність цього питання спонукає до необхідності прийняття кроків для практичної реалізації, що сприяє зміцненню національної самосвідомості та відчуттю відповідальності перед країною. Це слугує формуванню високих стандартів професійності та етики у правоохоронній сфері, сприяючи підтримці правопорядку та зміцненню демократичних цінностей у суспільстві. Такий підхід сприяє відкритому та відповідальному взаємодії між поліцією та громадянами, сприяючи розвитку довіри та взаєморозуміння між ними.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В., Сушкови О., Дідковський В., Арсененко О., Рябуха О. Особливості патріотичного виховання здобувачів вищої освіти під час навчальних занять з фізичної підготовки. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.* 2022 . №13 (32). С. 16–26. URL: https://vspu.net/fks/index.php/fks/article/view/600 (дата звернення 02.02.2024)

2. Бондаренко В. В., Решко СМ., Хмелюк А.Р. Реалізація стратегії національно-патріотичного виховання на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки курсантів ЗВО МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 12–13.

3. Бондаренко В. В., Худякова Н. Ю., Шумко Я. В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України під час навчальних занять зі спеціальної фізичної підготовки. *Актуальні питання правового і патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану:* матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'ятіС. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 27–32.

4. Бондаренко В., Бикова Г., Русанівський С. Управлінська компетентність сучасного керівника в галузі правоохоронної діяльності. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2021. Вип. 2 (27). С. 7–14.

5. Бондаренко В., Мартишко А., Худякова Н. Фізичне виховання в закладах вищої освіти МВС України: навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т.П. 2022. 261 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/a0ef6b4c-c983-4120-a2ea-e4948d00db57/content (дата звернення 02.02.2024)

6. Загуменна Ю. О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права».* 2017. С. 173-177

7. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text (дата звернення 02.02.2024)

8. Швець Д. В. Формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності: правові та психологічні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 19.00.06 "Юридична психологія" Київ, 2019. 43 с.

Одержано 14.02.2024

СЕКЦІЯ 2
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ РІЗНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

УДК 351.741(477)
Олена Іванівна БОГУЧАРОВА,
професор кафедри юридичної лінгвістики и практичної психології Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5617-9175;
Тетяна Миколаївна ЯБЛОНСЬКА,
професор кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7272-9691

КОМУНІКАТИВНІ БАР'ЄРИ ТА КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КУРСАНТІВ ПОЛІЦІЇ

Наголошено на необхідності формування конфліктологічної компетентності у правоохоронців ще на етапі фахової підготовки у ЗВО з специфічними умовами навчання. Визначено перспективи та зміст навчально-тренінгових занять, що спрямовані на удосконалення вмінь курсантів поліції вибудовувати спілкування, ефективно розв'язувати конфлікти та досягати порозуміння з різними категоріями громадян.

Ключові слова: *курсанти поліції, інтерактивні методи, комунікативні бар'єри, конфлікти.*

Під час воєнного стану, що триває в Україні, головною проблемою для молоді, зокрема курсантів закладів вищої освіти – ЗВО зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, провідним стає збереження власного життя. Тобто актуалізується задача *виживання в складних умовах суспільної небезпеки військової загрози*. Очевидно існує індивідуальна специфіка властивостей, які допомагають особистості в реалізації цієї орієнтації під час війни. Курсантам потрібне прагнути плекати в собі психологічну стійкість, емоційну стабільність, вміння актуалізовувати відчуття контролю в певних навчальних, службових і життєвих ситуаціях, а поряд з тим мати добре розвинуті особистісні комунікативні ресурси [2]. Соціальні відносини у суспільстві сьогодні є напруженими, людям складно знаходять спільну мову. Звідти захищеність життя в умовах, «прильотів», бомбардувань, обстрілів міст і селищ, повітряних тривог залежить не лише від внутрішніх індивідуальних властивостей молодої людини, а й від ефективної комунікації, порозуміння з іншими, адекватної групової реакції на небезпеку. Конфліктні ситуації під час воєнного стану, зважуючи на те, що «на руках» у людей багато зброї, взагалі можуть призвести до непоправних наслідків. Отже, курсанти ЗВО, які мають соціально позитивний баланс, морально врівноважені, емоційно стабільні, комунікативно й конфліктологічно компетентні в ситуаціях професійної співпраці з людьми мають значні переваги, у порівнянні з тими, хто позбавлений цих якостей або, в кого вони сформовані слабко. Так, наприклад, відомо, що серед студентів і курсантів поліції трапляються випадки вчинення злочинів, порушень службової дисципліни, а також безкультурність, брутальність у взаємодії із одногрупниками, педагогічним складом викладачів чи офіцерами службової підготовки.

Це вияви не тільки об'єктивно складного становища країни, труднощів в діяльності правоохоронних органів, які «воюють», а й прогалин у доборі, психологічному супроводі, професійній підготовці, профільному фаховому навчанні та вихованні майбутніх працівників поліції.

На підставі вище зазначеного, звертаючись до аналізу досліджень, присвячених проблемам комунікації, стає зрозумілим, що, незважаючи на широкий спектр теоретичних досліджень стосовно організації профільного навчання основам міжособистісного спілкування курсантів поліції, залишається чимало питань, які потребують прискіпливого та ретельного вивчення [1], особливо, враховуючи негативну динаміку соціальних відносин та посилення неоднозначного впливу соціальних мереж на курсантів в умовах війни.

Мета тез – стислий опис психолого-педагогічного експерименту формування конфліктологічної компетентності та вмінь долання комунікативних бар'єрів у курсантів поліції на підставі практичних і семінарських занять з низки навчальних предметів вибіркового циклу (ОКХ/ОПП). Учасники формуючого експерименту – курсанти другого курсу Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ.

У проведенні навчальних занять було зроблено акцент на використанні інтерактивних методів навчання та навчально-тренінгових програм [3]. Такий підхід дозволяє не тільки забезпечити взаємодію тих, хто навчається, з викладачем, але й активно співпрацювати всередині групи, він сприяє зацікавленню та активізації максимальної кількості учасників освітнього процесу, а визначальною рисою цього методу є діалог між науково-педагогічним працівником та курсантами. Інтерактивні методи навчання із нецікавих та пасивних навчальних занять перетворюють їх на динамічні та жваві відпрацювання *симуляційних* завдань. І чим раніше курсанти навчаться ефективного спілкування та конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях, тим ймовірніше зміцнення та подальше використання ними цих умінь та навичок у службовій діяльності й реальному житті.

З метою проведення скринінгу ми склали авторський опитувальник «Причини виникнення конфліктів, комунікативних бар'єрів і непорозумінь» у курсантів поліцейських вишів та у правоохоронців-професіоналів. Крім того, курсантам було запропоновано пройти проективний тест фрустраційних реакцій С. Розенцвейга, оскільки фрустрацію можна розглядати як початковий етап конфлікту і стану відповідно. Тест-версію українського тесту С.Розенцвейга ми створили з урахуванням незалежних експертних оцінок малюнків та перекладу текстів до кожного малюнку. Ми орієнтувалися на авторську оригінальну версію (12 пунктів) [4]. Внутрішня узгодженість (альфа-коефіцієнт Кронбаха) становить 0,75.

За попередніми емпіричними даними, було виявлено, що 50%/50% (опитувальник/тест) курсантів вважають, що комунікативні бар'єри виникають через індивідуально особистісні властивості іншої людини. Притому тільки третина курсантів з цих 50% намагаються знайти рішення у конфліктних ситуаціях спілкування, враховуючи думку іншої сторони, а 20% при вирішенні конфліктів не звертають увагу на позицію іншої людини. По 25%/25% – чверть курсантів зосереджені на звинуваченнях, осуді, погрозах та проявах ворожості й відкритої агресії, що спрямовані проти іншої особи в конфлікті, у тому числі й проти курсантів, викладачів, офіцерів. Серед них 30% курсантів мають недиференційоване уявлення щодо виникнення комунікативних бар'єрів. Друга частина курсантів з цих 25 % вважають, що комунікативні бар'єри виникають через зовнішні обставини. У ситуаціях фрустрації вони взагалі не бачать конфлікту, але притому у певних конфліктних ситуаціях, які, на їх думку, у них трапляються нечасто, вони реагують образою, мовчанням, повною відмовою від дружніх стосунків із опонентом-курсантом/ курсанткою, намагаються дотримуватися з

ними «чисто» ділових відносин. Серед яскравих маркерів, що свідчать про конфліктологічну некомпетентність майбутніх поліцейських, замкнутість, нето-вариськість, невпевненість у собі, сором'язливість, невміння слухати іншу сторону, недоліки самоконтролю і виховання волі. Щодо об'єктивних чинників виникнення бар'єрів то курсанти вказують цілком реальні причини: необхідність постійного перебування в розташуванні казарми, або у взводі чи екіпажі; неможливість побути наодинці; різні обмеження й дисциплінарні стягнення. Отже, долати бар'єри спілкування під час затяжного конфлікту курсанти не вміють, причини виникнення бар'єрів непорозуміння та шляхи їх подолання вони уявляють нечітко й недиферен-ційоване. Проте, їх оцінки чинників виникнення комунікативних бар'єрів вірні.

Уся програма занять тренінгу складалася з 3-х блоків. Перший блок – про алгоритми вирішення казусів (кейзів), с*имуляці*йні завдання, техніки розв'язання конкретної конфліктної ситуації (репродуктивний рівень). Другий блок – ігрові вправи, рольові ігри, елементи тренінгів, психотехніки за темою ситуації із застосуванням «проблемної» інтерактивної технології, вирішення нестандартних задач в екстремальних умовах (продуктивний рівень). Третій блок – розвиток конструктивної комунікації та перевірочний контрольний зріз за тестами, що відстежують сформованість якоїсь комунікативної навички: техніки порозуміння, алгоритмів долання смислового бар'єра тощо. При застосуванні інтерактивних методів навчання в сфері професійної комунікативістики поліцейських слід акцентувати увагу на розвитку, наприклад, спілкування з громадянами, порушниками, жертвами за правовими підставами [2], що суттєво ускладнює комунікацію. Особливої уваги потребує набуття навиків налагодження емоційного контакту між учасниками, уміння працювати у команді, прислуховуватися до думки, напарника/ напарниці, вміння їх замінити, підстрахувати. Відпрацювання с*имуляцій*ної задачі вимагає позиційної карти. Це й спостерігачі, автори, конфлі*ктан*ти, які приймають участь в обговоренні підсумків, допущених помилок і недоліків. Під час проведення практичних занять з професійної комунікативної підготовки слід поєднувати методи індивідуальної, парної та групової роботи. Це максимально зближує навчання і реалії майбутньої професії поліцейського/поліцейської.

Теоретичні висновки та практичні рекомендації щодо оптимізації процесу навчання комунікації майбутніх поліцейських офіцерів полягають в тому, що формування конфліктологічної компетентності та виявлення можливостей курсантів у подоланні комунікативних бар'єрів має відбуватися в процесі групової роботи, побудованої за інноваційними психолого-педагогічними і дидактичними вимогами у процесі с*имул*яційної професійної діяльності. Отже, уникати конфліктів при конструктивному вирішенні службових ситуацій різного типу складності – це компетентності, які набуваються в освітньому процесі, та які відрізняють професійно зрілу особистість курсантів поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Богучарова О. І., Ткаченко Н.В. Посібник до вивчення дисципліни «Психологія конфлікту». Д.: РВВ ДНУ, 2018. 64 с.

2. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.]; МВС України, ХНУВС. Харків, 2017. 52с.

3. Ташматов В. А. Професійна психологічна підготовка поліцейських в умовах війни. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). О.: Вид-во «Юридика», 2023. Т. 1. С. 264-267

4. Rosenzweig S. *Aggressive behavior and the rosenzweig picture-frustration study*. Praeger., 1978.

Одержано 29.02.2024

УДК 355.48:355.347.3(4-67)
Олександр Васильович ДІДЕНКО,
заступник начальника науково-організаційного відділу – начальник відділення планування та контролю наукової та науково-технічної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький), доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7900-6047

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ НАТО І ДОСВІДУ БОЙОВИХ ДІЙ

Представлено особливості трансформації змісту професійної підготовки офіцерів-прикордонників у контексті реалізації стандартів НАТО та досвіду бойових дій. Визначено ключові аспекти, що обумовлюють необхідність поліпшення якості і змісту професійної підготовки офіцерів сил сектору безпеки і оборони, зокрема прикордонного відомства. Представлено пропозиції щодо запровадження системи підготовки офіцерських кадрів на тактичному рівні військової освіти. Визначено завдання щодо підвищення професійної майстерності науково-педагогічних працівників та набуття ними досвіду участі у бойових діях.

Ключові слова: *трансформація військової освіти; професійна підготовка; офіцери-прикордонники; сили сектору безпеки і оборони; курси лідерства; імітаційне моделювання; бойовий досвід; внутрішня система забезпечення якості освіти.*

Необхідність трансформації змісту професійної підготовки офіцерів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) визначається низкою ключових аспектів: інтеграцією сил сектору безпеки і оборони в міжнародні структури, потребою в актуалізації змісту та модернізації навчально-матеріальної бази професійної підготовки та необхідністю дотримання стандартів безпеки та захисту у сфері охорони та захисту державного кордону [1; 2; 3].

Щодо підготовки офіцерських кадрів у Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ), то потреба в удосконаленні цього процесу обумовлена низкою додаткових чинників, зокрема зростанням вимог європейських та світових стандартів щодо здійснення прикордонного контролю; рівнем лідерських якостей майбутніх офіцерів, який може бути суттєво покращений з урахуванням уявлень про роль офіцера в управлінні підрозділом; особливостями оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників, які в умовах гібридної війни проти нашої країни змушені виконувати не лише суто прикордонні функції, а й військові.

З урахуванням реформи системи військової освіти пропонується до запровадження система підготовки офіцерських кадрів *на тактичному рівні* із впровадженням лідерських курсів у форматі, який передбачає навчання на бакалавраті впродовж 4 років із інтеграцією в підготовку лідерських курсів L-1A – індивідуальна підготовка військовослужбовця тривалістю 35 ЄCTS та L-1B – підготовка начальника відділення інспекторів прикордонної служби (командира взводу) тривалістю 30 ЄCTS.

Щодо курсів капітанів – L-1C, тривалістю 18 ЄCTS, то їх пропонується опановувати перед призначенням на посаду начальника прикордонної застави (командира роти).

Перед призначенням на посаду начальника відділу прикордонної служби (офіцерів штабу бригади, командира батальйону) передбачено опанувати командно-штабний курс L2 тривалістю 35 ЄCTS.

Щодо *оперативного рівня військової освіти*, то перед призначенням у штаб прикордонного загону на посади заступників начальника штабу пропонується проходити курси офіцерів об'єднаних штабів L3 тривалістю 60 ЄCTS, а у воєнний час – 40 ЄCTS. Підготовка відбувається в НАДПСУ або в Національному університеті оборони України (НУОУ).

Щодо *магістерського рівня вищої освіти*, то навчання в магістратурі триватиме 1 рік, оскільки передбачене зарахування 60 ЄCTS з курсу L3 одразу після завершення або через певний час.

Після завершення навчання у магістратурі розглядається можливість призначення на посади начальників та заступників начальників прикордонних загонів, а також начальників штабів. Отримання магістерського рівня вищої освіти відкриває можливість для вступу в ад'юнктуру для здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності «Безпека державного кордону».

Щодо *стратегічного рівня військової освіти*, то навчання на курсах L4 та в подальшому на окремій магістерській програмі передбачає підготовку в НУОУ.

У системі спеціальної професійної військової освіти також передбачаються короткострокові курси підвищення кваліфікації за спрямуванням професійної діяльності після L1C і L2 по 2 ЄCTS.

Разом із тим, запровадження такої моделі підготовки офіцерських кадрів має низку загроз та проблем, розв'язання яких буде необхідним для того щоб зберегти привабливість закладу, науково-педагогічний склад, підвищити мотивацію до служби та професійного саморозвитку тощо.

Щодо посилення практичної складової у змісті освіти, то нині військовий компонент підготовки на всіх освітніх програмах бакалаврського рівня в Національній академії збільшено з 30 % до 42 % порівняно з програмами підготовки набору 2020 року. Також на 16 % збільшено кількість практичних занять, пов'язаних із використанням зброї, БпЛА, тактики дій малих груп, управління, в тому числі у нічний час доби.

Запроваджено проведення з курсантами всіх курсів 4-х денних цілодобових комплексних практичних занять у вигляді квесту, який завершується марш-кидком різної складності. Також впроваджено навчання процесам прийняття військових рішень TLP та MDMP за стандартами НАТО.

Одним з пріоритетних завдань є підвищення професійної майстерності науково-педагогічних працівників у зарубіжних закладах освіти, яке вже успішно вирішується.

Для посилення військової компоненти важливе значення має бойовий практичний досвід науково-педагогічних працівників, який впроваджується в освітню діяльність.

Невід'ємною частиною підготовки за стандартами НАТО є англомовна підготовка військовослужбовців. Вона передбачає опанування мовних курсів різної тривалості перед вступом на відповідний курс професійної військової освіти та необхідність оволодіння усіма офіцерами англійською мовою з 2025 року не нижче другого Стандартизованого мовленнєвого рівня (СМР-2) або рівня В-2. Відповідно до Дорожньої карти вдосконалення мовної підготовки на період до 2025 року, з 2024 року передбачено проводити заняття на тактичному рівні військової освіти англійською мовою в обсязі не менше 20 %, а на магістерському рівні – не менше 50 %.

Незважаючи на воєнний стан, в якому перебуває наша держава, Національна академія наполегливо продовжує розширювати партнерську співпрацю між закладами вищої освіти України, держав-членів НАТО та Європейського Союзу. Завдяки активній співпраці з посольством Великої Британії розпочато підготовку курсантів академії за програмами НАТО щодо лідерства, навчання молодших командирів та тренерів на базі Військової академії Чеської республіки.

Список бібліографічних посилань

1. Політика Міністерства оборони України у сфері військової освіти. URL: https://www.mil.gov.ua/content/education/politika_mou_osvita.pdf. (дата звернення: 21.12.2023)

2. Стратегія воєнної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661 (дата звернення: 21.12.2021)

3. Клачко В., Білявець С., Діденко О., Дем'янюк Ю. Стан, проблеми та перспективи трансформації військової освіти в контексті реалізації стандартів НАТО. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 2022. 28(1), 90-104. URL: https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.958 (дата звернення: 21.12.2022)

Одержано 29.02.2024

УДК 371.322:378.126

Андрій Олександрович КУЧЕРЯВИЙ,
професор кафедри військової психології та педагогіки
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0510-4864

ПРОГРАМНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ОСНОВА ЗМІСТУ НАВЧАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА-ЛІДЕРА

Розглянуті три рівні програмних компетентностей офіцера-лідера, які визначають зміст навчання та зумовлюють напрями формування його особистості, – до найвищого з них належать ті, що формують здатність кожного офіцера до виконання своєї місії і висувають вимоги до його особистості як лідера, другому – ті, що визначають його спроможність проявляти лідерські якості на рівні колективу задля забезпечення готовності підрозділу виконувати службові завдання, і до третього – група спеціальних (фахових, предметних) компетентностей щодо здатності офіцера самостійно виконувати завдання різного рівня складності.

Ключові слова: *компетентність, офіцер, лідер, навчання, виховання.*

Освітні програми, за якими відбувається навчання фахівців у закладах вищої освіти, містять, згідно нормативних вимог [1-3], перелік програмних компетентностей та результатів навчання. Цей перелік, як правило, визначається випусковою кафедрою із погодженням із замовником і є орієнтованим на ресурсні можливості закладу щодо навчального та методичного забезпечення освітнього процесу. Водночас сукупність фахових компетентностей має відображати певні запити та очікування самих майбутніх офіцерів, суспільства та відомства стосовно результатів навчання. На сьогодні кожна молода людина прагне відповідати вимогам часу щодо розвитку галузевих і соціальних технологій у швидко мінливому світі, а тому мати такі якості, як самостійність, ініціативність, креативність, критичність мислення тощо. Суспільство вимагає від офіцера Збройних Сил України чи правоохоронних органів так само бути самостійним, ініціативним, креативним та критично мислячим, щоб протистояти всебічним викликам державної, суспільної та особистої безпеки громадян. Будь-яке силове відомство вимагає від своїх офіцерів прояву цих самих якостей задля успішного виконання службових завдань в умовах протидії потужному і підступному ворогу. Тобто певна сукупність рис віт-

чизняного офіцера є затребуваною на різних рівнях державного та суспільного устрою. А якщо звернути увагу на перелік наведених нами якостей, то, вочевидь, він відповідає провідним якостям офіцера-лідера. Дійсно, саме офіцер-лідер, а не військовий-виконавець радянського зразку, провідна риса служіння якого полягала у формалізованих доповідях керівнику та отриманні вказівок, здатний проявити дієвість щодо захисту населення в критичній ситуації, при відстоюванні державних інтересів та при виконанні безпосередніх функціональних обов'язків в ситуації небезпеки для життя, обмеженості часу та відповідальності за особовий склад. Таким чином, програмні компетентності освітніх програм мають орієнтувати зміст навчання офіцерів та, як наслідок, їхній особистісний розвиток саме на формуванні лідерських якостей.

Визначимо відповідні програмні компетентності, які зумовлюватимуть загальний зміст підготовки офіцера та певні аспекти його спеціалізації.

З огляду на зазначене вище, інтегральні компетентності мають визначати здатність кожного офіцера до виконання своєї місії – служінню Батьківщині та українському народу і висуває вимоги до його особистості як лідера:

світоглядна – знання провідних питань внутрішньої та зовнішньої політики України, зовнішніх та внутрішніх загроз її безпеці, засобів протистояння їм, ролі сил безпеки і оборони в цьому процесі;

загальнокультурна – знання історії України, історії української культури, релігійних та інших традицій народів, які належать українському суспільству, державної та іноземних мов;

інтегральна аналітично-прогностична – уміння аналізувати політичні, соціальні, воєнні, інформаційні, економічні й інші процеси всередині й зовні української держави та суспільства, прогнозувати їх розвиток, ступінь залучення окремих сил безпеки та оборони, а також власного залучення до розв'язання проблемних і критичних ситуацій.

Наступний рівень загальних компетентностей майбутнього має визначати його спроможність проявляти лідерські якості на рівні колективу задля забезпечення готовності останнього виконувати службові завдання:

загальнолідерська – сукупність знань та умінь у галузі лідерської діяльності, які зумовлюють розуміння офіцером-лідером базових понять лідерства, його характеристик, власних функцій та завдань як лідера;

психологічна – здатність офіцера-лідера надавати психологічну характеристику підлеглому та власному (підпорядкованому) колективу, застосовувати засоби саморегуляції емоційного стану і самопочуття, впливати на емоційний стан підлеглих, встановлювати та підтримувати контакт, ідентифікувати та вирішувати конфліктні ситуації у підпорядкованому колективі, оцінювати ефективність різних стилів спілкування лідера, мотивувати підлеглих до успіху тощо;

педагогічна – здатність офіцера-лідера до індивідуального і групового навчання та виховання підлеглих, а також самонавчання та самовиховання;

інформаційна – здатність офіцера-лідера до використання стратегічних та соціальних комунікацій, інформаційних технологій в процесі командотворення, професійного та особистісного розвитку підлеглих, а також їх захисту від можливого негативного впливу через телекомунікаційні та інтернет-технології;

етична – здатність офіцера-лідера будувати комунікації з підлеглими, іншими офіцерами, цивільними людьми, представниками державної влади та недержавних організацій, іноземними партнерами на засадах моралі та із дотриманням суспільних норм поведінки;

функціональна аналітико-прогностична – уміння проводити аналіз успішності та недоліків виконання службових завдань, стану готовності власного підрозділу до виконання наступних завдань, визначати перспективи його покращення, прогнозувати

чергові завдання з огляду на стан криміногенної чи воєнно-політичної ситуації в районі виконання службової діяльності.

Найнижчий рівень в ієрархії компетентностей вже посідають спеціальні (фахові, предметні) компетентності, які також повинні містити елементи лідерських характеристик офіцера, як людини, яка здатна самостійно виконувати завдання різного рівня складності:

операційно-інформаційна – знання та уміння роботи з інформацією в галузі виконання службових (бойових) завдань щодо її збору, обробки та узагальнення, добору та способів використання джерел інформації, її критичного осмислення, прогнозування використання отриманої інформації;

технологічна – володіння сучасними технологіями в галузі виконання службових (бойових) завдань та в системі службової комунікації;

самоосвітня – знання засобів самоосвітньої діяльності, уміння визначення напрямів та створення програми самоосвітньої діяльності в різностроковій перспективі;

особистісна рефлексивна – знання та уміння аналізу власного становлення як фахівця та лідера, визначення відповідних переваг і недоліків, перспектив та завдань особистісного розвитку.

Таким чином, три групи програмних компетентностей офіцера утворюють певну ієрархію, що забезпечує послідовність і системність змісту навчання та формування його особистості як офіцера-лідера.

Список бібліографічних посилань

1. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів / Національне агентство кваліфікацій, 2023 URL: https://nqa.gov.ua/uploads/multiple-input/63d3be768f7b1.pdf (дата звернення 02.02.2024)

2. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 р. № 977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text (дата звернення 02.02.2024)

3. Центр забезпечення якості освіти. Документи національного агентства із забезпечення якості вищої освіти URL: https://education-quality.lnu.edu.ua/accreditation/national-agency-documents/ (дата звернення 02.02.2024)

Одержано 04.02.2024

УДК 378:351.74-047.22
Ольга Геннадіївна МАРЧЕНКО,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1007-9560;
Павло Миколайович ОНИПЧЕНКО,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
льотного факультету Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4497-327X;
Олег Васильович ГРОМИКО,
професор кафедри тактики авіації льотного факультету
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба,
кандидат філософських наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7486-3755

ПРАВОВА ОСВІТА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Одним із головних елементів освіти правоохоронця на сьогодні є правова освіта, яка полягає у формування системи духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права та правової свідомості, правових знань, даних, навичок і умінь щодо їх застосування, свідомого вибору здійснення визначеної правом дії, форми ставлення людини до правової дійсності. Зазначені компоненти інтегруються в особистісно-професійне утворення – професійну компетентність правоохоронця.

Ключові слова: *правоохоронець, професійна компетентність, правова освіта, фахова підготовка, формування.*

У статтях 1, 7 Конституції України зазначено, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права. Проголошений курс на формування правової держави може бути забезпечений шляхом удосконалення законодавства та державотворення, а з іншого – через створення умов для якісної фахової підготовки компетентних правоохоронців, вихованих у дусі відданого служіння українському народові, сумлінного ставлення до прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних протиправних посягань, охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, спільну працю з населенням [1]. В умовах збройної агресії проти нашої держави до правоохоронців висуваються вимоги, що стосуються не лише професійних знань і умінь, але й виховання особистості на засадах доброчинності, співчуття, справедливості, терплячості. Зазначені характеристики гарантують здатність правоохоронцю якісно виконувати професійні завдання, готовність діяти адекватно у різноманітних службових ситуаціях, застосовуючи знання й беручи на себе відповідальність за свою діяльність. Фахівців, які володіють зазначеними характеристиками, в освітній теорії та практиці прийнято називати компетентними [2].

Тож, одним із головних елементів освіти правоохоронця на сьогодні є правова освіта, яка полягає у формування системи духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права та правової свідомості, правових знань, даних, навичок і умінь щодо їх застосування, свідомого вибору здійснення визначеної правом дії, форми

ставлення людини до правової дійсності. Зазначені компоненти інтегруються в особистісно-професійне утворення – професійну компетентність правоохоронця. Зокрема, формування професійної компетентності правоохоронця передбачає вивчення основних положень національного законодавства та міжнародного права (Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, закону України «Про національну поліцію» та ін.); формування у здобувачів вищої освіти розуміння права як найвищої цінності суспільст-ва, системоутворювального фактору існування держави, оволодіння навичками орієнтуватися в системі законодавства та уміннями співвідносити юридичний зміст правових норм із реальними подіями суспільного життя, що необхідно для вироблення шаблонів правового мислення, належного рівня правової культури.

Тож, професійну компетентність правоохоронця схарактеризуємо як сукупність взаємопов'язаних компонентів – мотиваційно-аксіологічного, інформаційно-гностичного, діяльнісно-поведінкового та особистісно-рефлексивного [3]. Зокрема, мотиваційно-аксіологічний компонент передбачає ціннісне ставлення до закону, усвідомлення морально-етичного змісту законів і підзаконних нормативно-правових актів, верховенства та вартості права у всіх сферах суспільного життя, гуманістичні життєві установки, інтерес до правоохоронної діяльності. Інформаційно-гностичний компонент утворений обізнаністю у сфері юриспруденції, наявністю правових знань, які є основою формування правосвідомості та правового мислення, нормативною базою правомірної діяльності, оволодіння способами правоохоронної діяльності. Діяльнісно-поведінковий компонент передбачає сформованість цілої групи вмінь: когнітивних, операційно-регулятивних, організаційно-комунікаційних, дослідницько-розслідувальних. Так, в основі формування когнітивних умінь лежить функціонування психічних пізнавальних процесів, перебіг яких дозволяє спостерігати розвиток подій, які пов'язані зі справою, що розслідується, збирати фактичні дані, порівнювати факти, критично аналізувати, обробляти їх, викривати необхідні факти, віднаходити скриту інформацію, структурувати її, узагальнювати, порівнювати різні позиції. Особистісно-рефлексивний компонент професійної компетентності правоохоронця означає сформованість особистісних якостей, а саме: гуманізму, громадянськості, чесності, гідності, відповідальності, толерантності, тактовності, доброзичливості, комунікабельності, дисциплінованості, волі тощо. Правоохоронцю необхідні також сформовані рефлексивні вміння, тобто здатність здійснювати самопізнання, самоаналіз, самоконтроль, самооцінку своїх правоохоронних дій, уміти відстоювати власну думку, добирати аргументи. Як свідчить досвід роботи у ВВНЗ і ЗВО із специфічними умовами навчання, формування правової компетентності правоохоронця можна реалізувати через:

– навчальний потенціал згаданих закладів сфери освіти та оборони (набуття ціннісних орієнтацій у професійній сфері, уявлення про професію правоохоронця, формування правових і особистих установок на оволодіння нею, вироблення професійної компетентності, розвиток інтелектуальної сфери, здатність до самоосвіти, психологічну та педагогічну грамотність);

– творчий потенціал (ініціативність, креативність, наполегливість, організаторські якості);

– комунікативний потенціал (відкритість, емпатію, делікатність, доброту, толерантність, почуття такту, співчуття, інтуїцію, здатність до співпереживання, порядність, готовність до співпраці);

– моральний потенціал (доброчесність, відповідальність, регулювання своєї поведінки, розуміння своїх можливостей, загальної правової і професійної культури, громадянських якостей, патріотизм);

– психофізіологічний потенціал (самостійність, мобільність, гнучкість, дисциплінованість, наполегливість, самоповага);

–кваліфікаційний потенціал (впевненість в собі, підприємливість, конкурентоспроможність, інтелектуальна зрілість.

Тож, обґрунтована структура професійної компетентності правоохоронців є основою для визначення критеріїв і показників щодо вимірювання рівнів і уточнення характеру прояву сформованості досліджуваного особистісно-професійного утворення.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України: 2023 рік. Харків: Право, 2023. 74 с.

2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук. України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

3. Ільїна В. М. Формування правової культури майбутніх правоохоронців у освітньому середовищі ліцею: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. 20 с.

Одержано 08.02.2024

УДК 159.9:174:34

Вікторія Миколаївна САВІЩЕНКО,
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, кандидат педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3253-9225

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР В ЮРИДИЧНІ ПРОФЕСІЇ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Обґрунтовується вплив якості юридичної діяльності на досягнення стратегічних пріоритетів реформ правосуддя. Розглядаються відхилення поведінки юристів від норм професійної етики, права і моралі. Аналізуються недоліки системи професійного відбору. Запропонована структурна модель системи професійного відбору в юридичні професії з урахуванням мотиваційно-потребнісної сфери особистості. Здатність дотримуватися принципів доброчесності розглядається як критерій абсолютної професійної придатності юриста, який повинен діагностуватись на кожному етапі професійного відбору.

Ключові слова: *професійний відбір, професійна етика, поведінка юриста, особистість, юридичні професії, доброчесність.*

Успіх реформ, від яких залежить вступ України до ЄС, НАТО та ОЕСР, довіра міжнародних партнерів, відповідно економічна та військова підтримка,. передбачає викорінення корупції, бюрократії, правової демагогії. Досягнути стратегічних пріоритетів реформ правосуддя, прокуратури, адвокатури, нотаріату без підготовки нової генерації юристів неможливо. У зв’язку з цим актуальності набуває потреба вдосконалення системи професійного відбору в юридичні професії.

Науковому осмисленню проблем професійного відбору правоохоронців присвячені праці М. Ануфрієва, В. Бесчастного, О. Музичука, В. Посметного та ін. У науковому дискурсі вітчизняними вченими О. Бандуркою, І. Бенедиком, Є. Гідою, В. Горшеньовим, С. Гусаревим, С. Сливкою, В. Сокуренком, О. Тихомировим висвітлювались деонтологічні аспекти професійного становлення особистості юриста. Закономірності психології професійної діяльності, психологічного супроводу становлення фахівця досліджували В. Біскуп, А. Гірняк, Г. Гірняк, З. Крупник, Т. Надвинична, С. Шандрук, О. Яремко. Наукові розвідки вчених М. Корольчука, В. Крайнюк присвячені обгрунтуванню методик дослідження критеріїв і механізмів прогнозу успішного навчання та професійної діяльності майбутніх фахівців. Вивчення сутності проблем професійного відбору неможливо без розгляду

теорій особистості. Особистість як систему стійких психологічних властивостей – рис особистості обґрунтували психологи Р. Кеттел і Г. Олпорт. Теорія типів особистості заснована на ідеях і поглядах Гіппократа про типи темпераментів, Е. Кречмера, У. Шелдона, К. Юнга про типологію характерів. Особистість як свідоме-несвідоме, цілісне психологічне утворення вивчали в межах психоаналітичної теорії А. Адлер, Г. Салліван, К. Юнг, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні. В біхевіористичній теорії, яку розробили А. Бандура, Д. Мід, Б. Скіннер, Е Толмен, Е. Торндайк, Д. Уотсон, К. Халл, особистість розглядається у проявах поведінки, зумовленої внутрішніми і зовнішніми стимулами. В гуманістичній теорії увага вчених А. Маслоу, Р. Мея, К. Роджерса, В. Франкла акцентується на прагненні особистості до самовдосконалення, визнанні людини як найвищої цінності, її право на свободу, щастя і розвиток.

Аналіз нормативних документів, досліджень вчених у галузі деонтології, психології та педагогіки дозволяє стверджувати, що комплексного вивчення проблеми професійного відбору в юридичні професії не здійснено.

Юристи в суспільстві виконують надто важливі функції: захищають права і свободи, утверджують принципи справедливості, верховенства права, сприяють розвитку демократичних процесів та ін. Представники юридичних професій в ідеальному уявленні суспільства – це високоосвічені і порядні люди, поведінка яких, і в професії і поза її межами, відповідає загальнолюдським цінностям, реалізується виключно в правомірній моделі. Однак, очікування суспільства не відповідає реаліям, адже доволі часто поведінка юристів відхиляється від норм моралі і права.

Інформаційно-аналітичні звіти про діяльність Вищої ради правосуддя констатують кадровий дефіцит у судах (30 % посад від затвердженої штатної чисельності суддів залишаються вакантними), що унеможливлює реалізацію в повній мірі права громадян на справедливий суд. Крім того, прикро визнавати, що й серед тих представників Феміди, хто здійснює правосуддя зустрічаються недоброчесні особистості. За вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісними із статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді, звільнено із посад у 2020 році – 12 суддів, 2021 році – 6. Відсторонено від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності в 2020 році – 6 суддів, у 2021 році – 7. За результатами розгляду скарг притягнуто до дисциплінарної відповідальності в 2020 році – 141 суддю, в 2021 – 74 [1].

Відсутність у 2022 році повноважного складу Вищої ради правосуддя надалі унеможливлює аналіз здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів. Лише з введенням в дію Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів» № 3304-IX від 19 жовтня 2023 року [2] відновлено виконання дисциплінарної функції Вищої ради правосуддя. На кінець 2023 року у ВРП накопичилося 12 тисяч скарг щодо дисциплінарного проступку судді.

Відповідно до Інформації про практику здійснення дисциплінарного провадження стосовно прокурорів за 2021-2022 роки кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів притягнуто до дисциплінарної відповідальності 131 прокурора: догани накладено на 77 прокурорів, заборони на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, – на 24 прокурорів, звільнення з посади в органах прокуратури – на 30 прокурорів.

Відхилення поведінки юристів від норм професійної етики, права і моралі свідчить про наявність проблем в системі професійного відбору, підготовки та психологічного супроводу практичної юридичної діяльності.

Відповідно до Концепції державної професійної орієнтації населення під поняттям «професійний відбір» розуміється науково обґрунтована система заходів, що

створює умови для встановлення професійної придатності особи до провадження конкретних видів професійної діяльності та посад згідно з нормативними вимогами і конкретним робочим місцем [3].

Система (від грець. Σνστημα – поєднання, утворення, ціле) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Система характеризується ієрархічністю, управлінням, єдністю елементів навколо головної мети. Виходячи з цього вдосконалення вітчизняної системи професійного відбору в юридичні професії потребує визначення її мети – допустити до юридичної практичної діяльності осіб із абсолютною професійною придатністю, тих, хто не тільки знає і вміє застосовувати право, а й має гуманістично орієнтовані світоглядні позиції, систему цінностей, переконань і мотивів, здатний бути незалежним, чесним, справедливим, відповідати високим еталонам професійної етики. Застосування саме абсолютної професійної придатності для професійного відбору юристів обумовлюється високою мірою соціальної відповідальності, залежністю захисту прав людини та основоположних свобод, утвердження верховенства права, справедливого правосуддя від якості юридичної праці. В юридичній практиці помилки неприпустимі, оскільки вони руйнують життя людини, знецінюють цінність права як феномена людської цивілізації, знижують стан законності і правопорядку в суспільстві. Якщо в інших професіях відсутність однієї професійної якості можливо компенсувати за рахунок іншої, то в юриспруденції таке компенсування неможливе. Досконале знання законодавства і володіння юридичною технікою при відсутності доброчесності призводить до неправомірної поведінки юристів, що стає соціально небезпечним явищем. Однак і брак юридичних знань чи наявність прогалин в них водночас не дозволять доброчесному юристу професійно виконати свої обов'язки.

Існуюча система професійного відбору в юридичні професії має чотирьохетапну структуру і складається з процедур: на першому етапі, при вступі до закладу вищої освіти на перший бакалаврський рівень, це – зовнішнє незалежне оцінювання (національне мультипредметне тестування); на другому етапі, при вступі до закладу вищої освіти на другий магістерський рівень передбачено складання єдиного вступного іспиту та єдиного фахового вступного випробування; на третьому етапі, при випуску з магістратури, здобувачі складають єдиний державний кваліфікаційний іспит; на четвертому етапі кваліфікаційний іспит складають особи, які виявили бажання отримати право на заняття прокурорською, адвокатською, нотаріальною, суддівською діяльністю. Психолого-педагогічний аналіз форм і змісту програм за якими здійснюється допуск до професії дозволяє констатувати, що вони орієнтовані на визначення рівня когнітивної складової особистості оскільки перевіряються загальна навчальна компетентність, знання іноземної мови, професійні теоретичні знання і вміння. Поза увагою залишається мотиваційно-потребнісна сфера, якості особистості, цінності, світоглядні позиції – все те, що визначає моральну поведінку людини.

Розуміння психічної структури дає можливість науково обґрунтовано будувати систему професійного відбору в юридичні професії. Розглянемо модель особистості за З. Фройдом. Учений виділив у ній три складові: Воно (лат. –Id, нім. – das Es), Я (лат. – Ego, нім. – das Ish).), Над-Я (лат. – Super Ego, нім. – das Über Ish). Воно – архаїчна частина особистості, потяги і інстинкти, думки і бажання, витіснені в підсвідоме. Я перебуває під впливом середовища і внутрішніх потреб Воно, прагне до вдоволення і намагається уникнути невдоволення. Над-Я - моральні норми поведінки, які виробило людство, внутрішній цензор і суддя. Всі психічні процеси: свідоме, передсвідоме та несвідоме пов'язані між собою. Якщо поведінка людини, її вчинки, реакції з погляду моральних норм є деструктивними, причини слід шукати в підсвідомому.

Важливими періодами становлення і розвитку особистості є новонародженість, грудний вік, раннє дитинство, дитинство, підлітковий та юнацький вік. До кінця першого року життя формуються почуття довіри або страхи і підозрілість; до трьох років –

ідентичність за формулою «Я-сам». Брак уваги або гіперопіка на цьому етапі призведуть до невпевненості у собі. У віці від 3-х до6-ти років при правильному психолого-педагогічному підході сформується творча особистість, і навпаки – у дитини виникне почуття провини, сформується пасивна, закомплексована особистість. За З. Фройдом дуже важливим є подолання «едипового комплексу», результат якого накладає відбиток на все доросле життя. У шкільному віці (від 6-ти до 12-ти років) дитина виходить у соціум, стикається з небезпекою неприйняття, що може сформувати комплекс неповноцінності, сумніви у свої здібності. В період юності (від 12-ти до 20-ти років) підліток стикається з новими соціальними ролями, шукає відповіді на питання «Хто Я?», переживає кризу ідентичності. Від народження до 20-21 років важливо правильно спрямовувати розвиток психіки, адже це період формування основних рис характеру (до 5-ти років), базисних властивостей особистості (до 14-15 років), неусвідомлюваних спонукань (установок, схильності до діяльності), спрямованості інтересів, ідеалів, цінностей, світогляду. Після 16-17 років особистість може змінюватись під впливом факторів життєвого шляху, подій, досвіду, але ті якості, які були сформовані до цього періоду будуть стійкими, базисними властивостями. Педагогічні помилки батьків, вихователів, вчителів відображаються у формуванні авторитарної, акцентуйованої, диссоціальної, маргінальної, невротичної, психопатичної, соціопатичної особистості. Поведінка, вчинки дорослої людини є результатом виховання з моменту народження до 15-16 років, періоду завершення формування людини як особистості.

В юридичних професіях здатність дотримуватися принципів доброчесності (лат. integritas – розсудливість у значенні чистота, невинність) є тим критерієм, за яким повинна визначатися абсолютна професійна придатність. Доброчесним є той, хто володіє чеснотами (лат. virtus – позитивна моральна якість). У розумінні Платона – це з лат. iustitia – справедливість, з лат. fortitude – сила духу, з лат. sapientia – розсудливість, temperantia – поміркованість.

Аналіз Законів України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» [4], «Про прокуратуру» [5], «Про судоустрій і статус суддів» [6], «Про Національну поліцію» [7], «Про нотаріат» [8], кодексів і правил професійної етики дозволяє змоделювати взірець поведінки юриста-професіонала, яка передбачає сформованість в особистості якостей: відповідальності, сумлінності, чесності, толерантності, поваги до гідності кожної людини, неупередженості, стриманості, доброзичливості, ввічливості, відкритості, патріотизму та ін. З погляду вікової психології та педагогіки всі ці чесноти формуються поступово до 15-16 років. Закони моральності закладаються з дитинства і мають фундаментальне значення для нормального розвитку особистості впродовж життя.

Здобувати юридичну освіту молодь приходить у віці 17-18 років, тоді, коли особистість вже сформована. Тому на початку навчання, з метою науково обґрунтованого підходу організації освітнього процесу необхідно проводити психолого-педагогічну діагностику особистості кожного студента. Її результати стануть орієнтиром для виховання, можливо для перевиховання або корекційної роботи психологів зі здобувачами. Надалі кожний етап професійного відбору має передбачати вивчення особистості, яка прагне стати юристом, і «відсіювати» тих, у кого спрямованість, світоглядні позиції, якості є несумісними з покликанням майбутньої професії. Отже, в контексті досліджуваної проблеми пропонуємо існуючу чотирьохетапну модель професійного відбору доповнити психолого-педагогічною діагностикою особистості кандидата на здобуття юридичної освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2022 році. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/zvit_2022.pdf

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів: Закон України від

19.10.2023 р. № 3304-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3304-20#Text (дата звернення: 20.02.2024).

3. Концепція державної професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 842. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.02.2024).

4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.

5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

7. Про Національну поліцію: Закон України від 02.06.2015 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. Ст. 379.

8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст.383.

9. Bohatyrova O., Bohatyrov A. Legal basis for preventing deformation of personnel of custodial settings. *Philosophy, Economicsand and Law Review*. Volume 1, 2021. P.117-124. URL: https://phelr.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/12/1r/content_PhELR-1-2021-n.htm (дата звернення: 20.02.2024).

Одержано 28.02.2024

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,
завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4948-9524

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ МВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тези присвячені аналізу та обґрунтуванню актуальності діяльності та підготовки психологів для підрозділів Національної поліції України. Визначено основні напрями діяльності психологів з поліцейськими під час дії воєнного стану.

Ключові слова: *психолог, працівники поліції, заклади вищої освіти МВС.*

У процесі реформування Національної поліції України відбувається перетворення силового, мілітаризованого, авторитарного відомства, в діяльності якого домінували примусові та каральні тенденції, *у* правоохоронний орган європейського зразка, який забезпечує реалізацію наданих йому повноважень, здійснювати захист прав і свобод людини. Цей процес не закінчився, він триває. Актуальною потребою є наявність в кожному підрозділі поліції психологічної служби, що укомплектована кваліфікованими фахівцями.

Відповідно до п. 51 «Положення про Національну поліцію» в підрозділах поліції має бути організована система психологічного забезпечення поліцейських та працівників Національної поліції, що забезпечує її функціонування [1]. Вказана система традиційно охоплює наступні напрямки функціонування, а саме:

а) психологічний добір на службу, результати якого зберігаються в особовій справі поліцейського протягом служби;

б) психологічне супроводження проходження служби;

в) професійно-психологічна підготовка;

г) психологічна підтримка оперативно-службових заходів;

д) сприяння здоровому способу життя поліцейського за межами служби.

Необхідність підготовки психологів для Національної поліції пов'язана із низкою причин.

По-перше, в сучасних кризових умовах наявна значна кількості осіб серед населення, які мають негативні емоційні стани (агресивність, роздратованість, ворожість та ін.), які можуть провокувати різні суспільно небезпечні явища, що вимагає від поліцейських психологічної готовності діяти та протистояти відповідним спробам.

По-друге, у сучасних умовах воєнного стану в країні прогнозовано високу екстремальність професійної діяльності працівників поліції, що пов'язано із значною кількістю зброї у населення. Несення служби в таких умовах потребує відповідної психологічної підготовки працівників поліції.

По-третє, психологічне супроводження професійної діяльності поліцейських дозволить здійснювати попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації після їх перебування в умовах бойових дій та в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із війною.

По-четверте, з необхідністю сприянню підвищення соціально-психологічного іміджу працівників поліції серед населення. У таких умовах особливо важливими серед функцій, які виконує психолог, є:

– психологічна підготовка працівників поліції України до виконання своїх функціональних обов'язків в екстремальних умовах;

– психологічне супроводження процесу адаптації працівників поліції до нових умов службової діяльності;

– необхідність створення груп швидкого реагування, що надають невідкладну психологічну допомогу поліцейським, які виконували свої обов'язки в екстремальних умовах;

– розробку і проведення психологічних тренінгів різної спрямованості з працівниками поліції (вперше прийнятими на службу, кандидатами на керівні посади та керівниками, окремим категоріям працівників, які найбільше спілкуються з населенням).

При прийомі на службу випускників цивільних ЗВО, які здобули освіту за спеціальністю «Психологія» вони показують низький рівень адаптації до умов служби, оскільки не володіють специфікою професії поліцейського та технологіями надання їм допомоги в складних умовах їх професійної діяльності. Для професійно-психологічної підготовки поліцейських необхідні спеціальні практичні психологи – фахівці у сфері поліцейської діяльності.

На цій підставі вважаємо доцільним здійснювати підготовку психологів для підрозділів Національної поліції саме в умовах ЗВО МВС України, що забезпечить і належний рівень знань та вмінь з урахуванням специфіки професії поліцейського та відповідну їх адаптацію до умов несення служби.

Важливим є і той факт, що добір кандидатів на навчання за спеціальністю «Психологія» доцільно здійснювати з числа випускників шкіл, одразу після її закінчення, адже саме цей юнацький вік є найбільш сприятливим для засвоєння фундаментальних теоретичних знань, потрібних для роботи у цій галузі.

З урахуванням змін, які відбулися в державі, потребам психологічного забезпечення діяльності органів Національної поліції напрямами залучення практичних психологів можуть бути:

– надання першої психологічної допомоги поліцейським;

– психоедукація поліцейських (психологічна просвіта, навчання технікам самодопомоги та ін.);

– участь у складі груп фахівців з психологічної реабілітації поліцейських;

– оптимізація психологічного клімату у колективах, попередження деструктивних явищ, прогнозування працездатності працівників поліції;

– забезпечення оперативної поліцейської діяльності психологічними знаннями і тактиками;

– участь в судово-психологічних експертизах;

– участь у розшукових діях (розробка тактик допиту, очної ставки, огляду місця події тощо);

– розробка заходів покращення іміджу поліції.

Психологічна служба має також забезпечувати освіту, підвищення кваліфікації та професійно-психологічну підготовку працівників поліції, з метою забезпечення достатнього рівня їх психологічної готовності до діяльності та компетентності в галузі юридичної психології у сфері взаємодії з населенням.

З урахуванням викладеного, підготовка психологів для Національної поліції України сприятиме збереженню психічного здоров'я поліцейських та підвищенню ефективності їхньої професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Положення «Про Національну поліцію». Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877.

Одержано 28.02.2024

УДК 37.091.2(477)

Дмитро Володимирович ШВЕЦЬ,
ректор Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент, заслужений працівник освіти України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1999-9956

КОНСТРУКТИВНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ПЕРСОНАЛУ СИСТЕМИ МВС В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Акцентовано, що «Основи психології і педагогіки» – це невід'ємні у певному вимірі і масштабі надважливі складові професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС. Представлено монографію «Параметри якості вищої освіти офіцерів Національної поліції за умов імперативу людиномірних сенсів (теорія і практика)». Звернено увагу на історико-популярне ілюстроване видання «ОДУВС. Шлях довжиною в 100 і 2 роки незламності».

Ключові слова: *система освіти МВС України, виховання, наукові школи системи МВС, курсанти закладів вищої освіти МВС.*

Актуальність обговорення такої надважливої тематики, як психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України, не викликає жодних сумнівів! Адже тема конференції, що заявлена для обговорення, її проблематика є багатоаспектною. Вона має висвітлити психологічні аспекти і механізми протистояння збройній агресії рф працівниками правоохоронних структур України, стосується питань посилення уваги до національно-патріотичного виховання персоналу правоохоронних структур, актуалізації ключових напрямів формування особистості сучасного правоохоронця, а також має на меті висвітлити своєрідність і особливості психолого-педагогічної підготовки майбутніх поліцейських різних підрозділів,

теоретико-методологічні розвідки і здобутки та узагальнити на цьому підґрунті методико-практичні рекомендації щодо соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану.

Конструктивність такого ракурсу проблематики конференції в умовах повномасштабної агресії рф на території нашої держави видається насамперед у цілісному поєднанні та використанні як новітніх здобутків психолого-педагогічних, юридичних, нейрофізіологічних галузей наукового знання щодо пояснення новопосталих педагогічних явищ сучасної освітньої сфери в аспекті *і*нноваційності маркерів оцінювання якості освітньої та науково-дослідної діяльності у ЗВО з особливими умовами навчання, так і розуміння того, що загальнолюдські і націєтворчі ціннісні орієнтації як особлива соціальна основа культурологічного світогляду мають бути екстрапольовані у глобальну функцію сучасної освіти, що має визначати і реалізовувати її соціальну силу, яка характеризує цивілізаційний розвиток у різні історичні епохи [1].

Як влучно зазначив віцепрезидент Національної академії правових наук України, президент Кримінологічної асоціації України, заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор, генерал-полковник міліції Олександр Маркович Бандурка, «Основи психології і педагогіки» – це невід'ємні у певному вимірі та масштабі надважливі складові професійної освіти і патріотичного виховання персоналу системи МВС, які «не тільки слугують для забезпечення курсантів вищих навчальних закладів МВС базовими і сучасними теоретичними і практичними знаннями в галузі психології і педагогіки, зокрема й соціальної педагогіки, а й для реальної допомоги молодим людям у побудові успішної майбутньої професійної діяльності й особистого життя…, щоб використовувати одержані знання у подальшій професійній діяльності в органах внутрішніх справ України» [2].

Саме з таких позицій сучасні підходи зосереджуються на визначенні стратегічних орієнтирів консолідації зусиль наукових шкіл України задля зміцнення національної безпеки та оборони, стимулюванні розвитку критичного і творчого мислення та креативності через упровадження новітніх технік і технологій навчання, що сприятиме розвитку лідерських якостей офіцерів Національної поліції, виявленню та розкриттю практичного потенціалу психолого-педагогічних і правових досліджень та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України, його адаптації до законодавства Європейського Союзу задля забезпечення та зміцнення національної безпеки та оборони в умовах російського повномасштабного вторгнення, розслідування воєнних і військових кримінальних правопорушень та злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку і відновлення України в післявоєнний період.

Для держави, яка веде визвольну боротьбу проти російської військової агресії, означені питання є ключовими для консолідації нації, державотворення, повоєнного відновлення та посилення партнерської взаємодії. Реалії життя постійно вимагають нових підходів і рішень. Тому ми повинні розвиватись і вдосконалюватися разом, обмінюватися досвідом і можливостями з різними освітніми та науковими закладами задля виховання гідних особистостей, які стануть гарантією нашого «завтра».

У такому контексті хочемо відмітити, що в умовах війни, консолідуючи зусилля науковців – представників різних наукових шкіл системи МВС, ми спромоглися у 2023 році видати друком монографію «Параметри якості вищої освіти офіцерів Національної поліції за умов імперативу людиномірних сенсів (теорія і практика)» [3], у якій:

– висвітлено і науково-методологічно обґрунтовано практичні шляхи вирішення актуальних проблем теорії і практики підготовки офіцерів Національної поліції з урахуванням досліджень української психолого-педагогічної, юридичної компаративістики;

– в узагальненому вигляді викладено матеріал щодо стратегічних орієнтирів якості освіти у ЗВО з особливими умовами навчання в контексті інтеграції України в європейський освітній простір;

– досліджено філософсько-методологічні підходи щодо вирішення наявних розбіжностей у сфері людиновимірності якості освіти поліцейських в Україні і за кордоном у цілісному зв'язку з відповідними концепціями розвитку людини, теоріями лідерства, ґенезою кадрової роботи щодо професійної підготовки і оцінювання діяльності поліцейських у системі МВС України;

– особливості людиновимірності підготовки офіцерів Національної поліції України пояснено на ґрунті положень сучасної постнекласичної методології науки, загальнонаукового цілісного підходу, гуманістичної педагогіки, а також методологічних основ реалізації міжнародних стандартів етичної поведінки у діяльності поліцейських, що є об'єктивною потребою нинішньої української системи освіти загалом і підготовки поліцейських зокрема, передумовою запобігання корупційних правопорушень, життєствердження доброчесності у суспільстві;

– обґрунтовано продуктивність рефлексивних практик щодо самоорганізації особистості майбутніх працівників поліції як умови розвитку психологічної резільєнтності.

– доведено необхідність і перспективність дослідження та впровадження в теорію і практику освіти поліцейських концепції української загальнонаукової методології щодо єдності формування і розвитку людини на ґрунті когнітивно-емоційно-вольової тріади компонент ціннісного досвіду особистості.

Новизна підходів пов'язана з використанням ключових засад психопедагогічного супроводу і розвитку педагогічної майстерності викладачів ЗВО з особливими умовами навчання, діяльності наставників щодо гармонізації професійної підготовки особистості здобувача в системі відомчої освіти, застосуванням критеріального підходу до оцінювання результатів навчання, особливостями проєктування робочих програм, освітніх компонент підготовки майбутніх поліцейських у контексті масштабності людиномірних сенсів оцінювання якості вищої освіти. В цілому ми переконані, що напрацювання, які містяться у цій колективній монографії, будуть слушними і корисними при використанні у педагогічному та психологічному супроводженні освітньої діяльності з підготовки поліцейських у межах як формальної, так і неформальної освіти. Адже зміст монографії забезпечує підготовку науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для системи освіти МВС із конкретизацією відповідної специфіки людиновимірності складних нелінійних системних педагогічних об'єктів (середовищ).

Упевнені, що національна система відомчої освіти МВС України за роки незалежності дала можливість сформуватися науковцям-освітянам, лідерам нової генерації, і ми сьогодні бачимо їх подвижницьку роботу. Вони не завжди на авансцені політичних рухів. Проте їхня робота у площині сил безпеки і оборони, волонтерства демонструє здатність до ефективних рішень, спроможність до формування нових підходів і нових інституційних політик. Тому не можемо не згадати, що, примножуючи традиції та впроваджуючи інновації, до 102-ї річниці з дня створення ОДУВС вже у лютому цього року побачило світ ще одне унікальне історико-популярне ілюстроване видання «ОДУВС. Шлях довжиною в 100 і 2 роки незламності», яке містить понад 500 документальних фотоматеріалів та інформацію про особливості подій та здобутки у навчанні, науці, спорті, виховній та міжнародній діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ, організації та участі працівників і здобувачів університету у волонтерській роботі протягом двох років повномасштабної агресії рф на території України, що демонструє згуртованість і незламність власних досягнень у часи війни [4]. Цю книгу можна розглядати як рефлексію науково-педагогічного персоналу, курсантів і студентів, ад'юнктів й аспірантів – всіх дотичних до підготовки майбутніх правоохоронців, офіцерів Національної поліції України; як історичну ретроспективу незламності, позитивного розвитку українського закладу вищої освіти з особливими умовами навчання на півдні нашої країни; як літопис життя відданого своїй справі колективу ОДУВС, який, за задумом упорядників, нікого не залишить байдужим.

Відтак, на наше глибоке переконання, мусимо вести мову в системі освіти МВС України про посилення виховання, про формування тих цінностей, які нададуть змогу з'явитися лідерам-патріотам нового типу, завдяки науково-професійній саморефлексії й конструктивній систематизації досягнень у площині проблематики психолого-педагогічної професійної підготовки та патріотичного виховання персоналу системи МВС в умовах повномасштабної агресії рф на території України.

Список бібліографічних посилань

1. Quality parameters of higher education officers of the National Police in the conditions of imperative human-scale values (theory and practice) : monograph / M. Semenyshyn, A. Semenova, I. Klymenko et. al. Kharkiv : PC Technology Center, 2023. 232 p. DOI: https://doi.org/10.15587/978-617-7319-67-1.

2. Бандурка О. М., Тюріна В. О., Федоренко О. І. Основи психології і педагогіки : підручник. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 336 с.

3. Параметри якості вищої освіти офіцерів Національної поліції за умов імперативу людиномірних сенсів (теорія і практика) : монографія / М. О. Семенишин, А. В. Семенова, І. В. Клименко та ін. Одеса : Юридика, 2023. 440 с.

4. ОДУВС. Шлях довжиною в 100 і 2 роки незламності : фотолітопис / редкол.: Д. Швець, М. Корнієнко, І. Лифар та ін. Одеса : Юридика, 2024. 276 с.

Одержано 03.02.2024

УДК 159.9:796:378(043.2)

Олексій Володимирович ШЕВЯКОВ,
професор кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8348-1935;
Яніна Анатоліївна СЛАВСЬКА,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпровської академія музики,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2498-3323;
Олексій Миколайович ЧЕРЕДНІЧЕНКО,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії (м. Запоріжжя),
кандидат економічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0423-2402

НЕПРОФЕСІЙНА ФІЗКУЛЬТУРНА ОСВІТА СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ

Використано методи теоретичного дослідження, вивчення та узагальнення даних літературних джерел, абстрагування, аналіз і синтез, індукція та дедукція. Інноваційний підхід до посилення освітньої складової навчальної дисципліни «Фізична культура» у закладах загальної середньої освіти і «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти трансформовано в дослідження і практику в ряді країн. Непрофесійна фізкультурна освіта - це високий рівень освоєння фізичної культури.

Ключові слова: *непрофесійна фізична підготовка, вища освіта, фізична культура; психологія; педагогіка.*

Фізичне виховання фахівців цивільних спеціальностей необхідно здійснювати з відповідної методологічної позиції. Професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП) доцільна бути у тих вищих навчальних закладах і спеціальностях, де вона дійсно потрібна: перш за все, це заклади Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, що реалізують державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. У випадку спеціальностей і спеціалізацій, які ми узагальнено називаємо «цивільними», до центру уваги потрібно ставити не характер та специфіку службових операцій з використанням фізичних якостей, як це має місце у ППФП при підготовці фахівця до службової діяльності, але інші підходи. Саме на етапі формування уявлень про сутність діяльності професій «кабінетного типу», яких зараз більшість, закладаються основи, які визначають наступні ходи науковців фізичного виховання і авторів розробок програм.

З достатньою глибиною вже досліджені питання формування фізичної культури особистості [1, с.62]. Обговорена реформа дисципліни «Фізичне виховання» [2, с.75]. До порядку денного внесенні питання освіти молоді з фізичної культури [3, с. 13030]. Подані теоретичне обґрунтування та результати педагогічних експериментів перевірки ефективності непрофесійної (неспеціальної) фізкультурної освіти учнівської молоді [4-5]. Між тим, усе ще не вирішеним залишається питання співвідношення і пріоритети у використанні професійно-прикладної фізичної підготовки і непрофесійної фізкультурної освіти студентів у різних типах закладів освіти і спеціальностей.

Не вдалось, і це в умовах економіки сучасної України є неможливим, залучити широкі верства учнівської і студентської молоді до тих форм занять, що раніше виникли в економічно-розвинених країнах, а саме до спортивно-орієнтованого і середовищно-орієнтованого фізичного виховання.

У результаті, відповідні навчальні дисципліни як в школах, так і вишах, не в повній мірі вирішують покладені на них завдання сприяння становленню такої особистості, яка повинна мати актуалізовані цінності культури фізичної і бути носієм фізкультурної діяльності. Але саме ці важливі освітні ефекти, а не утримуваний виключно під час навчальних занять рівень фізичних якостей і оптимальний для людини функціональний стан, і є тією надійною основою, яка дозволяє особі самостійно підтримувати потрібний людині рівень фізичного здоров'я і роботоздатності у різні вікові періоди.

Важливо відокремити поняття «фізкультурна грамотність» і «непрофесійна фізкультурна освіта» (НпФО). Грамотність передбачає розуміння знакових систем (термінології), яка використовується для опису дій, що виконуються у процесі традиційних фізкультурних занять. Саме на забезпечення фізкультурної грамотності зазвичай і орієнтований теоретичний курс «Фізичного виховання» і «Фізичної культури» в різних закладах освіти.

НпФО це суттєво вищий рівень освоєння фізичної культури. Головна ознака фізкультурної освіченості, це «включення» людини у фізкультурну діяльність. Це також взяття відповідальності за її планування, у тому числі, якщо людина займається у групі, а суб'єктом діяльності тут виступає колектив (наприклад, групи самодіяльних туристів, прибічників «дворового футболу та ін.»). Причому, ці системи занять мають характер індивідуалізованих, а отже не «нав'язаних» людині і, при необхідності, нею ж змінюваних. Ці дії пов'язані зі свідомим відтворенням існуючих і власноруч відібраних з числа існуючих, або навіть створенням нових засобів фізичної культури, що використовуються для зміцнення здоров'я, рекреації і підвищення роботоздатності, як реакції суб'єкта на важкі та екстремальні умови та ситуації, що виникли в життєдіяльності.

Відтак, НпФО у закладах вищої освіти - педагогічний процес, що має «замикати» багаторічні організовані заняття молоді фізичним вихованням. Він передбачає формування необхідного освіченій людині теоретичного мислення проєктувального типу. У ході так званої «усвідомленої» фізкультурної освіти, яка не тотожна фізкультурній грамотності, формують цінності та цілі використання засобів фізичної культури в різних ситуаціях життєдіяльності, що неперервно змінюються. Це також здібності, необхідні для створення відповідних образів «себе, більш досконалого, яким хочеться себе бачити у майбутньому», а також конструювання та реалізація власних комплексних систем занять.

Узагальнюючи, можна сформулювати - студент, який опанував «Фізичне виховання», повинен:

– знати: основи явища здоров'я людини, сутність здорового способу життя, правила особистої та громадської гігієни, вплив занять фізичними вправами і спортом на організм людини, режим її рухової активності; основи психофізичного тренування, лікарського контролю і самоконтролю, включаючи самостійні заняття; правила техніки безпеки і профілактики травматизму на заняттях з фізичного виховання і на спортивних змаганнях;

– уміти: оцінювати рівень здоров'я, фізичного розвитку і фізичної підготовленості; складати розпорядок дня і режим праці, харчування, сну, відпочинку, фізичної активності; проводити різні комплекси гігієнічних заходів у структурі розпорядку дня, а також окремі частини навчального і тренувального занять, надавати першу медичну допомогу при травмах;

– володіти навичками: проведення самостійних занять і тренувань з обраного виду спорту; самоконтролю під час фізичних та емоційних навантажень; суддівства змагань з обраного виду спорту; допоміжних і нетрадиційних видів фізичного виховання;

– досягати: динаміки зростання фізичного розвитку, фізичної підготовленості і функціональних можливостей організму у порівнянні з початком навчання у закладі вищої освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Sizov V., Sheviakov O., Slavska Ya., Alforov O., Kornienko V. (2022). Theoretical foundations of pedagogy and educations: Collectuve monograf. International Science Groop Boston: Primedia eLaunch. 602 p. P.60-66. DOI-10.4622299/ ISG.2022.

2. Burlakova, Sheviakov O., Kondes T. (2021) Psycological predictors of the formation of health, reserving competentness of future specialists. *Public administration and Law Review*. Issue 4(8). P.74-79. DOI: https: // doi.org. /10.36690/2674-5216-2021-4-74.

3. Shevyakov O., Burlakova I., Evdokimova N., Kakhno I., Ponomarenko V. (2020) Social and psychological technologies for the formation of professional health of economists. *International Journal of Psychological Rehabilitation*. Vol.24. Issue 6. P.13030-13040. DOI: 10.37200/IJPR/V2416/PR261271.

4. Sheviakov O., Burlakova I. (2020). Vector of occupational health development. Vector of modern pedagogical science in Ukraine and EU contries. Riga: Izdevniciba Baltia Publishing. 772 p. P. 95-110. http://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2.1.6.

5. Shevchenko O.A., Shevyakov O.V., Burlakova I.A. Agarkov O.A., Shramko I.A. (2020). Psychological foundations of occupational health of specialists of economic sphere. *Medychni perspectyvi*. Vol.20. №2. P.163-167.

Одержано 26.01.2024

УДК 355.23+356.13:821.161.2-94.09
Світлана Павлівна ШУМОВЕЦЬКА,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5419-1576

ПРАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ЧИТАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ЛІДЕРІВ

Висвітлено досвід провідних військових навчальних закладів, який засвідчує важливість інтелектуального розвитку майбутніх офіцерів, нагальність пошуку нових форм роботи щодо засвоєння військової науки, азів воєнного мистецтва, зокрема через практику професійного читання. Запропоновано підхід, що орієнтований на практику професійного читання та дозволяє розвивати здатність курсантів масштабно мислити, працювати на вищих рівнях когнітивної складності, виховувати широту пізнавальних інтересів, ерудованість, загалом формувати їх як інтелектуальну військову еліту.

Ключові слова: *освіта, практика професійного читання, книги, лідерство, офіцери-прикордонники.*

У наш час пріоритетом системи військової професійної освіти має бути увага до того, що потрібно в бойовій ситуації: знання і аналітичний розум. З огляду на це професійна військова освіта має зосереджуватися на вивченні військової історії, національної оборонної політики, лідерства, теорії і практики управління, планування та прийняття рішень. Результатом навчання насамперед має бути продуктивність і здатність офіцера ефективно функціонувати як лідер і член команди.

Для цього у системі професійної підготовки важливо використовувати підходи, які вже підтвердили свою ефективність за кордоном. Зокрема у навчальних закладах, що готують військових фахівців, велику увагу надають професійному розвитку, насамперед через практику професійного читання. Провідні навчальні заклади США, такі як Університет морської піхоти США [1], Військовий коледж армії США [2], Військово-морський інститут [3], та ін. пропонують системні списки книг для професійного читання. Ці книги доповнюють матеріали, які використовуються у системі військової освіти, і допомагають підвищити рівень знань, здобутих під час формального навчання у військових закладах. Вони стосуються філософії війни, військової історії, стратегій та оперативної доктрини, військових інновацій та адаптації, професійної етики, розвитку професійного мислення. Свій перелік книг подають керівники всіх рівнів: від молодших командирів до списку начальника штабу армії США та голови Об'єднаного комітету начальників штабів.

Керівники різних родів військ вважають, що читання забезпечує самостійне вивчення історії професії військового, цінних методів лідерства та використання критичного мислення, допомагає краще розуміти світ, інших людей та себе в професії. Ці книги необхідні для розвитку інтелекту, здатності працювати на вищих рівнях когнітивної складності, належної підготовки до вищого рівня відповідальності. Хоча список призначений для самостійного вивчення, його також використовують як основу для роботи книжкових клубів, дискусійних груп та інших заходів професійного розвитку [3].

В Україні за останні роки перекладено багато книг зі списків, що їх рекомендують у навчальних закладах за кордоном. Це насамперед «Абсолютна відповідальність: уроки лідерства від «морських котиків»» Д. Віллінка та Л. Бебіна, «Застеляйте ліжко. Дрібниці, які можуть змінити ваше життя, а можливо, і світ» В. Макрейвена, «Розверніть корабель.

Уроки менеджменту від капітана підводного човна» Д. Марке, «Справжні лідери їдять останніми. Як створити команду мрії» С. Сінека та ін. Використання зазначених книг у практиці професійного читання (як завдання для індивідуальної і самостійної роботи) дозволить ознайомлювати майбутніх офіцерів-прикордонників з практикою і досвідом управління визначних військових, зокрема керівників сухопутних операцій, командирів підводних човнів.

Отже, досвід провідних військових навчальних закладах засвідчує важливість інтелектуального розвитку майбутніх офіцерів, нагальність пошуку нових форм роботи щодо засвоєння військової науки, азів воєнного мистецтва, через практику професійного читання. Підхід, що апелює до практики професійного читання, допомагає формувати в курсантів цілісну картину світу, розвивати здатність масштабно мислити, готовність працювати на вищих рівнях когнітивної складності, виховувати широту пізнавальних інтересів, ерудованість, загалом формувати їх як інтелектуальну військову еліту.

Список бібліографічних посилань

1. CMC Professional Reading Program FY24: Innovation. URL: https://grc-usmcu.libguides. com /usmc-reading-list-fy24/innovation (last accessed: 06.02.2024).

2. Dusty Shelves. URL: https://warroom.armywarcollege.edu/category/special-series /dusty-shelves/ (last accessed: 06.02.2024).

3. U. S. Army Chief of Staff's Professional Reading List. URL: https://militaryreadinglists.com /reading_list/5-army (last accessed: 06.02.2024).

Одержано 22.02.2024

УДК 316:378

Наталія Валеріївна БОБРО,
доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8350-3695

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ КОМАНДИРІВ ДО УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянута Школа молодших командирів як професійне середовище, в якому формується нова генерація управлінців, спроможних мислити і діяти в умовах динамічного суспільства, приймати випереджувальні рішення, ефективно використовувати наявні ресурси.

Ключові слова: *молодший командир, професійна підготовка, Школа молодший командирів, управлінська діяльність*

Важливу роль у професійній підготовки майбутніх фахівців, зокрема керівної менеджерської ланки відіграє заклад вищої освіти, оскільки саме він є середовищем, у якому надаються як професійні, так і спеціальні знання з теорії управління. Такі знання є дуже важливими, адже вони допомагають сформувати управлінця нової генерації.

Практичний досвід управлінської діяльності у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання можна отримати виконуючи функції молодшого командира. При чому важливо, щоб молодший командир із самого початку навчився застосовувати новітні технології управління, які відповідають сучасним вимогам роботи з персоналом у системі МВС України в конкретних умовах управлінської діяльності. Адже плідна взаємодія керівника з підлеглими є запорукою підтримки соціально-психологічного клімату та ефективної праці.

З метою забезпечення якісного функціонування курсантських підрозділів, належної організації внутрішньої служби, активізації виховної роботи, зміцнення службової дисципліни, підвищення рівня професійної підготовки перемінного складу вищі, покращання морально-психологічного клімату в навчальних групах і відділеннях курсантів, посилення ролі молодших командирів у виховній роботі та забезпечення дієвого самоврядування на навчальних курсах у Харківському національного університету внутрішніх справ функціонує Школа молодших командирів.

Для навчання у Школі молодших командирів направляються курсанти, на яких наказом Харківського національного університету внутрішніх справ покладено виконання обов'язків молодших командирів (помічників начальника курсу, командирів навчальних груп, командирів навчальних відділень) [1].

У межах проходження навчання у Школі молодших командирів Харківського національного університету внутрішніх справ молодші командири вивчають питання з психології, менеджменту, управління персоналом, конфліктології, права, педагогіки; вимоги положень, статутів, наказів, що безпосередньо регламентують діяльність Національної поліції України в цілому, так і в університеті зокрема; вітчизняне антикорупційне законодавство, ознайомлюються з державним механізмом запобігання та протидії корупції. Також з молодшими командирами проводяться тренінгові заняття з формування організаторських умінь, комунікативних компетенцій, базових навичок піклування про інших, заняття зі стройового вишкілу та спеціально фізичної підготовки тощо [2].

Ефективне виконання завдань, покладених на Школу молодших командирів в сучасних умовах, вимагає підвищення якості та практичної спрямованості підготовки фахівців шляхом формування у молодших командирів навичок до управлінської діяльнос-ті, що визначається як складова управлінської компетентності, як основа формування управлінської культури, як інтегрована особистісна і професійна якість, що характеризується цілісною стійкою системою взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів, які забезпечують оптимальне виконання функцій управлінської діяльності відповідно до специфіки професійного середовища. Професійної компетентності – формуються знання та уміння у сфері управлінської діяльності персоналом та виконання службових обов'язків, психології, культурології, конфліктології, права; професійно-важливі якості, організаторські здібності, професійно значущі психофізіологічні властивості та сенсорно-перцептивні властивості. Комунікативної компетентності – здатність установлювати емоційні контакти з членами курсу, групи, відділень, а також із різними учасниками спілкування, ураховуючи етнічні, мовні, статеві особливості, регіональні традиції, підтримувати з ними партнерські відносини. Спеціальної компетентності – наявність знань щодо особистої безпеки при виконанні службових обов'язків під час несення служби з охорони громадського порядку; наявність знань щодо управління персоналом; підготовленість до виконання управлінської діяльності; високий рівень персональної професійної адаптації; уміння вирішувати типові професійні завдання та оцінювати результати праці як особистісні, так і колективні; самостійно здобувати нові знання та уміння за фахом, вивчати нове законодавства, підвищувати власну кваліфікацію. Аутокомпетентності: уявлення про власні соціально-професійні характеристики, самооцінка; здатність до постійного професійного зростання; володіння технологіями подолання професійних деструкцій.

Отже, можна узагальнити, що Школа молодших командирів є професійним середовищем, яке допомагає ефективно сформувати молодших командирів до службової діяльності та до виконання ними функціональних обов'язків, і при цьому сформувати такі риси характеру як відповідальність, чесність, тактовність, справедливість.

Список бібліографічних посилань

1. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ : [розділ нормативні документи]. URL : https://univd.edu.ua/uk/dir/2063/normatyvni_dokumenty_khnuvs (дата звернення: 27.02.2024)

2. Настанови молодшим командирам : інформаційно-довідникові матеріали з питань управління та організації внутрішньої служби курсантів закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання. С. М. Бортник, С. П. Гіренко, Н. В. Бобро, С. О. Ткаченко; [за заг. ред. Д. В. Швеця]; МВС України, ХНУВС. – Харків, 2019. – 138 с.

Одержано 22.02.2024

УДК 037.011.33(477)

Сергій Петрович ГІРЕНКО,
заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4871-5481

ДО ПИТАННЯ ВЕКТОРІВ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто деякі професійно-педагогічні аспекти національного та патріотичного виховання курсантів - працівників поліції на етапі професійного навчання в закладах вищої освіти МВС. Визначені окремі питання організації підготовки курсантів закладів вищої освіти Міністерства внутрішніх справ з урахуванням викликів сьогодення. Окреслені особливості та методи виховання та освіти поліцейських під час дії воєнного стану.

Ключові слова: *національно-патріотичне виховання, здобувач освіти освіта, розвиток особистості, поліція, спілкування.*

Професійний розвиток здобувачів вищої освіти, які обрали шлях служіння українському народові в системі Національної поліції України, невід'ємно пов'язаний з формуванням в них цілісного особистісного профілю фахівця, носія суспільних цінностей, здатного до соціально-професійного та духовного самовдосконалення, готового в надскладних сучасних умовах не тільки фахово виконувати службові обов'язки, а також демонструвати найвищі людські цінності, допомагати громадянам, які цього потребують.

Сьогодні, за умови дворічного перебування країни у воєнних реаліях, безпрецедентного за масштабами та наслідками відстоювання територіальної цілісності, надскладної реалізації права бути незалежною державою з можливістю самостійно обирати вектор розвитку, особливої значущості та важливості набуває питання не тільки якості освітнього процесу, але й пошуку та впровадження сучасних ефективних педагогічних принципів та методів виховання молоді, формування у майбутніх правоохоронців готовності відповідально та фахово дотримуватись норм законів, відстоювати законні права та інтереси громадян, бути щиро небайдужим до людських потреб, здійснювати волонтерську та соціальну підтримку тих, хто потребує допомоги, особливо у воєнні часи.

Завдяки спільним зусиллям Міністерства внутрішніх справ, керівників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання освітній процес підготовки правоохоронців продовжує реалізовуватись офлайн відповідно до освітньо-професійних програм набору, незважаючи на всі складнощі, вимушену зміну локацій низки вишів. Після подолання вступних випробувань курсанти з перших днів навчання в аудиторній та поза аудиторній навчальній діяльності системно отримують знання про нові фахові компетенції відповідно обраної спеціальності та опановують програму первинної підготовки 5162 - поліцейські.

Слід підкреслити також той факт, що освітні програми першокурсників також обов'язково включають складні адаптаційні трансформації нових правоохоронців до умов та специфіки професії, курсантського колективу, відповідальності та дисцип-

лінарної практики, статутних відносин, обов'язків, режиму дня, звуженого особистісного простору (проживання разом в гуртожитку), «інформаційної завантаженості» (особливо для тих здобувачів, які останні роки перебували на дистанційній або змішаній формах загальної середньої освіти); переживання та усвідомлення цілої низки емоційних станів, вражень, почуттів, розвиток комплексу взаємопов'язаних рис (новоутворень) у структурі особистості стосовно мотиваційної складової (ставлення до власного вибору, перші позитивні/негативні оцінки подій, що відбуваються, їх відповідність власним очікуванням.

Відповідно до змісту та цілей Стратегії людського розвитку, затвердженої Указом Президента України від 2 червня 2021 року №225/2021, однією з головних стратегічних цілей держави сьогодні є «формування всебічно розвиненої людини, патріота України, сприяння духовному розвитку та створення можливостей для творчого самовираження і самореалізації у культурному та спортивному напрямі» [1,24].

Саме в наші часи триває унікальна підготовка покоління правоохоронців, які тільки починають свій професійний шлях та в майбутньому будуть надавати допомогу громадянам в поствоєнний період, обслуговувати громади, що постраждали під час воєнних дій, працювати на деокупованих територіях, населених пунктах, населення яких ще досить довгий час буде відчувати руйнівні наслідки ворожої агресії. Поліцейські в процесі виконання обов'язків та поза службою включені в комунікацію та спілкуються з різними категоріями громадян, серед яких - соціально вразливі верстви населення, громадяни, що постраждалі від збройної агресії, втратили близьких під час війни, майно та роботу, вимушені переселенці, поранені цивільні або учасники бойових дій тощо. Саме тому, виховання комунікативної професійної культури працівників поліції, розвиток емоційного, перцептивного, інтерактивного та емпатійного компонентів спілкування вважається нами одним з пріоритетних напрямків професійної освіти поліцейських. На підтвердження цієї думки, як вважає О. Брисковська, «акцент у професійній підготовці поліцейських доцільно ставити на розвиток вмінь та навичок будувати конструктивні відносини з населенням та створювати імідж справжніх захисників прав, свобод та інтересів громадян [2, 68]

В «Пам'ятці працівника Національної поліції України» поняття професійного спілкування поліцейського визначено як «різновид спеціально організованої взаємодії людей (керівників і підлеглих; працівників, рівних за посадовим становищем; працівників і представників засобів масової інформації; працівників та громадян; працівників і правопорушників), змістом якого є пізнання, обмін інформацією та вплив учасників комунікативного процесу один на одного з метою вирішення правоохоронних завдань» [3, 21]. Очікуваними «результативними» маркерами сформованості достатнього рівня комунікації правоохоронця слід вважати: розвинений словниковий запас та навички його інтерактивного діалогового використання, привітність та демонстрація щирості, співчуття, емпатії, бажання допомогти, вміння усвідомлено контролювати вербальний та невербальний канали комунікації, володіння комунікативними техніками на різних етапах комунікації (адаптації до співрозмовника, розуміння його моделі спілкування, аналіз конфліктогенів у випадках складної взаємодії, класифікації емоційного стану, впливу, заспокоєння, утримання уваги, перемикання (повернення до мети) та ін.), розвинені рефлексивні навички, здатність контролювати власний стан, протистояти зовнішньому впливу та емоційним «тригерам», правова обізнаність та інформаційна компетентність та вміння використовувати «нормативно-правові» підсилювачі власної позиції (посилатися на правові документи, статті кодексів тощо), вміння підтримувати інформаційно-цільовий контекст діалогу - ставити основні та уточнюючи запитання, незалежність від соціальних стереотипів та упередженості, володіння техніками протидії маніпуляціям, втягуванню в конфлікт, розпізнавання ознак нещирості тощо, вміння інтонаційно та

аргументовано впливати на співрозмовника на шляху до мети службового спілкування, використовувати мотиватори комунікації, їх діапазон тощо.

Вважаємо, що в умовах триваючої адаптації професійної правоохоронної освіти до воєнних реалій сьогодення, триваючого впровадження в навчальний процес дисциплін, які спрямовані на здобуття курсантами знань, умінь та навичок щодо діяльності поліції по розслідуванню воєнних злочинів, процес розвиток соціально-комунікативної культури фахівця-поліцейського може бути набагато більш ефективним, якщо буде відбуватися в поєднанні з організованими заходами закладу вищої освіти щодо соціально-культурного та національно-патріотичного виховання молоді, прищеплення їм навичок взаємодії з різними категоріями громадян під час соціальних проєктів (участь у молодіжних ініціативах, допомога сім'ям захисників, участь у роботі юридичних клінік, консультування в Центрі психологічного здоров'я, відвідування поранених учасників бойових дій, активна профорієнтаційна та правопросвітницька діяльність у закладах загальної середньої освіти та ін.)

Чітко розуміючи зміст і завдання виховання та спрямовуючи всі зусилля на покращення результатів освітнього процесу, дотримання високих виховних показників, керівництвом та науково-педагогічним складом, курсовою ланкою структурних підрозділів Харківського національного університету внутрішніх справ вживаються цілеспрямовані організаційні заходи щодо формування у курсантів ЗВО найкращих соціальних та духовних особистісно-професійних рис. керівниками всіх рівнів – від факультетів та навчальних курсів до навчальних груп та відділень, систематично проводиться оцінка та об'єктивний, всебічний аналіз показників траєкторії розвитку навчальних підрозділів та результатів виховання кожного курсанта-поліцейського. Активна роль у національно-патріотичному та культурному вихованні здобувачів освіти відіграється громадськими формуваннями здобувачів освіти – курсантсько-студентським Парламентом, зборами самоврядування факультету та курсів, різними товариствами (дисципліни та порядку, навчально-науковим тощо), кураторами навчальних груп з числа висококваліфікованих педагогів [4].

На думку відомої української діячки та освітянки Софії Русової, «Національне виховання … забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів» [5, 99].

Особливої значущості цей процес набуває в наші часи, коли країна, прийнявши на себе основний удар війни, страждаючи та захищаючись, одночасно рухається в мультінаціональний європейській простір.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія людського розвитку URL: https://www.president.gov.ua/ documents/ 2252021-39073 (дата звернення: 29.02.2024).

2. Брисковська О. М. Роль психолого-педагогічного виховання курсантів у вдосконаленні професійної майстерності / Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Тези доп. Всеукраїнської наук.–практ. конф. (м. Харків, 27 березня 2020 р.). С.68. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020 /pdf/19.pdf (дата звернення: 29.02.2024).

3. Пам'ятка працівника Національної поліції України: Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських / [уклад.: Клименко І. В., Швець Д. В., Євдокімова О. О., Посохова Я. С.] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 52 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams /640746c3-e0d2-49c9-a45b-929c2cc1fbef/content (дата звернення: 14.02.2024).

4. Бобро Н. В. Роль куратора в організації виховної роботи у закладі вищої освіти. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Тези доп. Всеукраїнської наук. –практ. конф. (м. Харків, 27 березня 2020 р.).– С. 63-66.

5. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник Київ : Академвидав, 2007. С.99.

Одержано 22.02.2024

УДК 160.1:221.3

Ірина Сергіївна ДРУЖКОВА,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7934-5057

ДАОСЬКА ЛОГІКА ТА ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА В СИСТЕМІ МВС УКРАЇНИ

Впровадження методів даоської логіки в систему професійної підготов-ки кадрів у МВС України може сприяти формуванню спеціалістів, які не лише ефективно впораються з правопорушеннями та забезпечать громадську безпеку, але й збагатять своє розуміння моральних, етичних та соціокультурних аспектів своєї роботи.

Ключові слова: *логіка, даосізм, освіта МВС, категорії, Дао, Де.*

Даосизм – китайська філософська та релігійна традиція, яка виникла в VI-V століттях до н.е. та історично пов'язана з іменем Лао Цзи (老子) та «Дао Де Цзин» («Книга Дао і Де»). У контексті даосизму не існує жодного формального логічного вчення, подібного до західної логіки. Однак деякі концепції та ідеї даосизму можна розглядати з точки зору логічного мислення.

У логіці існує інтерес до аналізу парадоксів та протиріччя, але в західній традиції це розглядається як виклик для розуміння принципів раціонального мислення. У західній логіці часто використовується принцип «чорне-біле», «правильне-неправильне», тоді як даосизм може спонукати до відмови від жорстких протиставлень на користь усвідомлення нюансів та гнучкості. Основними категоріями даосизму є Дао, Де, Інь і Янь тощо [2].

Категорія Дао (道) – центральна концепція, що означає «шлях» або «принцип». Дао є невимовним, воно є джерелом та основою всього, що існує. Важливо слідувати природньому ходу речей і діяти в згоді з Дао. Категорія Де (德) – «чесноти», «влада», «доброчесність» або «моральна сила», категорія виникає з узгодженості з Дао і виявляється у природній гармонії та моральних діях. Категорія Вувей (無為) – буквально перекладається як «бездіяльність». Це важливий аспект даосизму, який вказує на те, що часто краще досягти гармонії та успіху через беззастережну відмову від зайвого втручання чи діяльнос-ті. Категорія Інь і Янь (陰陽) становить собою дуалізм та взаємодію протилежностей, Інь вказує на темний, жіночий, пасивний аспект, а Янь – на світлий, чоловічий, активний аспект. Гармонія в даосизмі досягалася збереженням балансу між ними. Категорія Даоці (道德) вказує на моральну діяльність або доброчесність, що виникає при слідуванні шляху Дао. Даоці допомагає розкрити правильний спосіб життя та морально-етичні норми. Категорія Техніка мовчазності (无言之教). Це засоби безпосереднього переходу з думки до дії, коли вираження через слова часто вважається недостатнім або навіть таким, що заважає [6].

Особливості даоської логіки випливають із цих концепцій та спрямовані на досягнення гармонії, природності та ефективності. Даоська логіка заохочує беззастережне сприйняття природи речей, бездіяльність у випадках непотрібного втручання та наголошує на важливості духовного розвитку й гармонії з навколишнім світом.

Якщо порівняти формальну логіку та даоську логіку, стає зрозумілим, що вони представляють два різних підходи до мислення та розуміння світу. Якщо формальна логіка зосереджена на розробці чітких і структурованих аргументів та вивченні принципів дедукції для досягнення точних висновків, то даоська логіка спрямована на досягнення гармонії та природного порядку шляхом узгодження з «Дао», використання бездіяльності та невтручання в природний порядок [4].

Даоська логіка використовувала метафори та символи для вираження глибоких філософських ідей, акцентуючи на природних закономірностях та безпосередньому сприйнятті «Дао», тоді як формальна логіка використовувала математичні символи та структури для формалізації.

Формальна логіка часто намагається вирішити протиріччя та конфлікти за допомогою аналізу та визначених правил. Даоська логіка підкреслює взаємодію протилежностей, намагаючись досягти гармонії та балансу між ними [3]. Формальна логіка зорієнтована на аналіз розсуду й вивчення об'єктивних фактів та законів, має чіткий і лінійний підхід до часу та послідовності подій. Даоська логіка звертає увагу на трансцендентний аспект буття через категорії, такі як «Дао», яке є невимовним. Даоська логіка підкреслює непостійність та циклічність часу, акцентуючи на постійних змінах у природі [1].

Хоча формальна логіка та даоська логіка представляють різні підходи, обидві мають свої власні сфери застосування та можуть слугувати засобами для розуміння різних аспектів життя і об'єктивності. Даосизм пропагував простоту та гармонію, що сприяло внутрішньому спокою та підтримці психологічного благополуччя. Даосизм, зокрема ідеї Лао Цзи, наголошував на гармонії з природою та невтручанні в природний порядок як засобах досягнення соціальної гармонії.

Логіка в стародавньому Китаї сприяла інтелектуальному розвитку та формуванню розумових навичок у китайському суспільстві. Даосизм водночас підтримував ідею природженої простоти та спрощення життя, що впливало на індивідуальний підхід до саморозвитку [6].

Розуміння логічного мислення та даосизму в контексті стародавнього Китаю дозволяє краще відчути та осмислити основні цінності, які визначали культурний та філософський лад цього суспільства. Взаємодія цих аспектів формувала унікальний світогляд, який визначав розвиток китайської цивілізації протягом тисячоліть [4].

У китайській філософії відсутній жорсткий дедуктивний підхід, який характерний для Заходу. Замість того, китайська логіка надто часто базувалася на індукції, аналогії та природних законах.

Даоська логіка часто використовує метафори та аналогії для пояснення складних понять. Це особливо помітно у творах, таких як «Дао де Цзін», де Лао Цзи використовує природні образи для передачі ідеї «Дао» [6].

Даоська логіка взагалі виявляє схильність до індуктивного мислення, тобто виведення загальних висновків із конкретних фактів чи прикладів. Це віддзеркалено в багатьох філософських та літературних творах. Даоська логіка відзначається прагненням до простоти та сприйняття природного порядку як основи моральності й правильного життя.

Ці принципи та ідеї визначають особливості китайської логіки, яка часто відмінна від західної формальної логіки. Вона враховує культурні та філософські особливості стародавнього китайського суспільства та сприяє унікальному розумінню світу.

Даоська логіка тісно пов’язана з повсякденним життям і вважається необхідною для розуміння та управління всією сферою життя, включаючи сім’ю, суспільство та природу. Ця логіка схильна до індуктивного мислення, що полягає у виведенні загальних висновків із конкретних фактів. Це відображає прагнення до практичного й корисного мислення [2].

Логіка в китайському контексті часто пов’язана з етикою та мораллю. Розуміння правильних відносин, дій та обов’язків визначається не тільки логічними аргументами, але й соціальними та моральними вимогами.

Ці принципи визначають унікальний підхід китайської логіки, де розуміння світу й власного життя тісно переплетене з елементами культури, філософії та етики.

У контексті професійної освіти у системі Міністерства внутрішніх справ України (МВС) застосування даоської логіки може бути корисним. Даоська логіка сприяє розвитку здатності аналізувати складні ситуації та приймати виважені рішення, що є критичним для праці в правоохоронних органах. Допомагає вчитися дивитися на проблеми з різних точок зору та шукати нетрадиційні рішення, що може бути корисним у вирішенні кримінальних справ та управлінні кризовими ситуаціями. Даоська логіка навчає також способам збереження емоційної стійкості та рівноваги у стресових ситуаціях, що може бути важливим для працівників правоохоронних органів. Сприяє розумінню та прийняттю різноманітних поглядів, вона також може поліпшити комунікаційні навички співробітників МВС при взаємодії з громадськістю та колегами. Даоська логіка сприяє розвитку внутрішньої мудрості та відповідальності, що є ключовими складовими лідерських якостей.

Впровадження даоської логіки в систему професійної освіти МВС України може допомогти підготувати кадри, які були б не лише ефективними у вирішенні правопорушень та забезпеченні громадської безпеки, а й мали б глибше розуміння моральних, етичних та соціокультурних аспектів своєї професії.

Список бібліографічних посилань

1. Dagnino G. B., & Minà, A. Unraveling the Philosophical Foundations of Co-opetition Strategy. *Management and Organization Review,* 2021,17(3), 490–523. URL: https://doi.org/10.1017/mor.2020.68 (дата звернення: 20.02.2024).

2. Freiberg J. W. The dialectic of Confucianism and Taoism in ancient China. *Dialectical Anthropology*, 1977, 2(1), 175–198. https://doi.org/10.1007/BF00249484

3. Ho W.C., Li L. The time–space tactics of Chinese Buddhist and Taoist believers under state–religion tension. China Information, 2022, 36(2), P.241-261. URL: https://doi.org/10.1177 /0920203X211060977 (дата звернення: 20.02.2024).

4. Kirkland R. Taoism: The Enduring Tradition. London and New York: Routledge. 2004. 312p.

5. Kohn L. Sitting in Oblivion: The Heart of Daoist Meditation Three Pines Press 2010 250p. URL: https://archive.org/details/sitting-in-oblivion-daoist-meditation-livia-kohn /page /n3/mode/2up (дата звернення: 20.02.2024).

6. Kohn L. Daoism and Chinese Culture. Three Pines Press 2005 218p.

Одержано 29.02.2024

UDC 159.9
Al Najjar Faten MOHAMMED,
Abu Dhabi University,
Doctor of Historical Sciences

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS DURING TIMES WAR

The functions of education are indicated. Identified psychological problems in education caused by the war. Ways to overcome the psychological and pedagogical problems of wartime are outlined.

Key words: *functions of education, war, psychological problems caused by war, students.*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ

Зазначено функції освіти. Виокремлені психологічні проблеми в освіті, викликані війною. Окреслені шляхи подолання психолого-педагогічних проблем воєнного часу.

Ключові слова: *функції освіти, війна, психологічні проблеми, які зумовлені війною, студенти.*

Education aims to achieve human self-realization and pay attention to the individual differences that distinguish one person from another through the intellectual and practical gains he achieves. The most important thing in education is to create a good citizen, by adapting well to the surrounding environment and society. It also aims to raise people mentally, morally, physically, emotionally and humanely. This is in connection with many surrounding factors and ties (social, national, patriotic, religious, economic, political, scientific, technical...) and thus the individual is prepared for effective life in society, and for family life with others successfully.

The function of education: - Transferring behavioral patterns to the individual from society. - Transferring cultural heritage from previous generations to subsequent generations, and modifying its components. - Providing the individual with social experiences stemming from the values, beliefs, systems, customs, traditions, and behavior of the group in which he lives.

Among the most important new features that have emerged in the modern era and led to rapid changes in all areas of life: the explosion of knowledge, the emergence of modern technology, the ease of transportation and communication, various developments in all areas of life, and wars.

There is no doubt that wars cause psychological problems that affect all aspects of life, including education, which can be divided into five sections.

First: The aspect of psychological harm to young students:

Young people have the largest share of problems and psychological disorders, which are represented by fears of what is coming, or because of a change in place of study or living, or because of the loss of loved ones from the family, or because of concern for their relatives during the war. These psychological problems include the following:

- Fear (phobia).
- General anxiety.
- Depression, feeling upset and feeling depressed.
- Mental wandering and lack of concentration.
- Self-introversion.
- Aggression towards others or towards oneself and other diseases

Second: The aspect of harm to teachers

- Because of fear for the future of the country and family.
- Changing the place of living and working.

- Increased work pressure through the inclusion of a large number of students coming from the possibility of war.

- Economic crisis.

- Loss of relatives during war and others.

Third, the psychological and educational problems of state employees

There are many problems and challenges facing statesmen in the educational field, including:

The work of the Ministry of Interior personnel aims to secure the lives of students and improve the lives of students who live in dangerous areas or are in a state of need or weakness. All state institutions have had great credit in preserving and sustaining the education system in Ukraine. By understanding the effects that war can have on education, and despite this success, the challenges have become greater and are represented in the following:

- Developing a generation that loves peace and loves life

- Developing a generation capable of overcoming pain and difficulties in life

- Developing a generation capable of integrating and working in modern life

To facilitate achieving this, all state institutions must cooperate in developing educational and educational programs and training programs that help students possess the skills and psychological tools that enable them to overcome the difficult circumstances and traumas caused by war.

Creating temporary educational spaces for students displaced by the war

Providing teachers with the necessary skills to support students affected by crises, conflicts and displacement

Develop non-formal accelerated learning programmes, including those based on reading, writing, numeracy and psychosocial support

Support community-led schools

Work with governments to re-establish and rebuild national education systems once peace is reached.

References

1. Hamdan, Muhammad Ziyad E-learning is a suggested means to keep pace with the times and develop successful human beings for the present and the future, New Education, No. 44, fifteenth year, Beirut.

2. Delors, Jacques and others, translated by Abdul Hamid Jaber, Learning is the Hidden Treasure, report of the International Commission on Education for the Twenty-First Century, Dar Al-Nahda Al-Arabiya, Cairo.

Received 27.02.2024

УДК 378.147:004.771:811.1
Віта Іванівна ФИЛИПСЬКА,
старший викладач кафедри іноземних мов факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0497-7196;
Ірина Леонідівна КРАВЕЦЬ,
викладач кафедри іноземних мов факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7845-0226

ГРУПОВА ФОРМА КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО

Розглянуто питання ефективності використання дистанційного навчання іноземних мов, визначено переваги групових форм дистанційної комунікації для студентів та викладачів закладів вищої освіти. Окреслено психолого-педагогічні технології, зорієнтовані на групову роботу студентів та форми роботи в групі.

Ключові слова: *дистанційне навчання, дистанційне навчання іноземних мов, групові форми дистанційної комунікації.*

Дистанційне навчання – це дуже зручний та найбільш доступний спосіб інтерактивної взаємодії учасників освітнього процесу з метою передачі та засвоєння знань, навичок і способів пізнавальної діяльності. Дистанційна форма навчання іноземних мов має ряд переваг: забезпечує швидкість отримання знань зі світових інформаційних ресурсів; дає можливість вивчати мови у процесі навчання або з відривом на незначний період (мобільність, гнучкість, індивідуальність); максимальна наближеність до учасників (незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу) [4, с.275].

У дистанційному навчанні здійснюються різні види взаємодії. При здійсненні взаємодії викладача зі студентом, викладач здійснює керівництво діями окремого студента, дає поради, рекомендації, аналізує та контролює результати діяльності.

При взаємодії студента з викладачем, коли студент здійснює запит, повідомляє викладачеві, яких саме знань він зараз потребує, відбувається усвідомлення студентом прогалин у знаннях, студент вчиться передбачати можливі труднощі у засвоєнні певного матеріалу, вчиться самостійно мислити. Крім того, при такому спілкуванні студент може представляти результати своєї праці у мережі. Взаємодія студента з іншими студентами під час дистанційного навчання спочатку виникає стихійно. Як правило, першими починають контактувати найбільш активні учасники дистанційного курсу. Співпраця з референтними партнерами, тобто у взаємодії група-група є необхідна умова ініціативності студента, яка формує здатність до рефлексії [2;3].

Слід зазначити, що у дистанційній навчальній діяльності співпраця з учасниками групи має ряд переваг. Так, у студентів, які беруть участь у груповій роботі, рефлексивні здібності формуються значно ефективніше, ніж у студентів, що освоювали матеріал самостійно або тільки в ході загального обговорення. Студенти відстоюють власну точку зору і вивчають можливі варіанти інтерпретації інформації. Студенти вчаться виокремлювати проблему, планувати шляхи її можливого вирішення і безпосередньо вирішувати [2].

Робота (обговорення) у групах проводиться зазвичай за конкретною темою та націлена на знаходження правильного рішення і досягнення кращого взаєморозуміння. На першому етапі дається завдання на визначений період часу, протягом якого необхідно

підготувати обґрунтовану, детальну відповідь. На другому етапі подібні дискусії з участю викладача приводять до загального рішення чи висновку [1, с. 254].

Психолого-педагогічні технології, зорієнтовані на групову роботу студентів, є найбільш прийнятними для дистанційного навчання іноземних мов, тому що саме вони спрямовані на застосування проблемних, дослідницьких та інтерактивних методів; на мобільне отримання та гнучке застосування знань; на розвиток культури спілкування, у тому числі розвиток ділової професійної лексики; самостійного критичного мислення; вміння спільно виконувати різні соціальні ролі. Одночасно ці технології є особистісноорієнтованими: ті, що навчаються, отримують можливість відповідно до індивідуальних здібностей досягати певних результатів, осмислювати одержувані знання, розвивати комунікативні здібності, у них формується власна думка на багато проблем, виробляються вміння не просто читати і писати іноземною мовою, але й думати, а отже, створювати іншомовні презентації, брати участь он-лайн у міжнародних конференціях та тренінгах, вести ділове листування. Такі навички знання іноземної мови майбутній роботодавець обов'язково оцінить [2].

Для запуску механізму дистанційної комунікації можна застосовувати різні групові форми роботи, використовуючи можливості телекомунікаційних мереж: електронної пошти, списків, розсилок, форуму, чату, дошки оголошень, відеоконференції тощо. Крім цього, при дистанційному навчанні необхідно приділяти особливу увагу спілкуванню у мережі, оскільки пізнавальне і творча співпраця позитивно позначиться на ефективності засвоєння знань студентами. Під час такого навчання студенти можуть ставити питання, які стосуються актуальних подій; отримувати інформацію про подорожі за допомогою офіційних туристичних веб-сайтів, блогів, журнальних ресурсів; порівнювати ціни на товари та послуги за допомогою реклами; вивчати поп-культуру на основі токшоу та музичних відео. Кожен студент може мати окремі завдання для роботи, а в процесі їх виконання – спілкуватися один з одним і створювати спільні постери та презентації для всієї групи. Завдання такого типу є цікавими і привабливими, вони спрямовані на співпрацю між студентами, самостійну роботу, а також на розширення кругозору студента [3].

Інтегрований підхід до вирішення основних завдань дистанційної освіти, тобто поєднання комплексу психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, комп'ютерне навчання, технології мультимедіа та методи інтенсивного навчання іноземних мов – це не тільки джерело глибоких знань, а й формування позитивних установок продовжувати післядипломне навчання іноземних мов.

Успішність реалізації групової комунікації у системі дистанційної освіти навчання іноземних мов великою мірою залежить від викладача – координатора групи, який створює належне навчально-методичне забезпечення викладання лексико-семантичних та граматичних особливостей іноземних мов, підтримує фахову комунікацію та творчу атмосферу, пробуджує пізнавальний інтерес та активність під час групових дистанційних занять. За матеріалами розділів вивчення іноземних мов викладач створює підсумкові тести і завдання, які також потрібно студентам вчасно виконувати.

У системі дистанційного навчання іноземним мовам психологічний комфорт досягається зворотним зв'язком між студентом (учасником групи) і викладачем (координатором групи) [2]. У практиці навчання іноземних мов корисним є позитивний зворотний зв'язок (інформація про правильність відповіді), який можна рекомендувати при виконанні завдань на розвиток лексичних та граматичних навичок. Щодо детального та персоніфікованого позитивного зворотного зв'язку на відкриті завдання, то він дуже позитивно впливає на мотивацію та активність дистанційної діяльності студентів. Ефективним зворотний зв'язок є за умов, якщо він є: регулярним, частим, достатнім та деталізованим; пов'язаним з метою оцінювання завдання та критеріями; зрозумілим для

студента; чітко пов'язаним з майбутніми завданнями, сфокусованим, у першу чергу, на навчальних цілях, а потім – на оцінювання [4, с.275].

Отже, застосування у закладах вищої освіти групових форм комунікації у системі дистанційного навчання сприятливо позначається на психолого-педагогічному аспекті освітнього процесу, сприяє розвитку індивідуального потенціалу і студентів, і викладачів, формує мотивацію, самостійне мислення, ініціативність та відповідальність за виконувану роботу, а також знижує морально-психологічні навантаження на учасників групових форм навчання у процесі взаємного обміну знаннями.

Список бібліографічних посилань

1. Коваленко А. Дистанційне навчання іноземної мови за умов пандемії: специфіка. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Дрогобич, 2021. Вип 35, том 3. С. 250-255.

2. Мазайкіна І. О., Мікаєлян В. В., Кондратюк А. Л. Групові форми комунікації у системі дистанційного навчання іноземних мов у ЗВО. *Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts*. Katowice, 2019. С. 222-229.

3. Постоленко І.С. Навчання іноземних мов дистанційно: інтеграційний аспект. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* Умань, 2014. № 9(2). С. 54-60.

4. Филипська В.І. Створення психологічного комфорту через зворотний зв`язок у системі дистанційного навчання іноземним мовам // *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: збірник тез та доповідей V міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 травня 2020 р.). Харків : ХНУВС, 2020. С.274-276.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:355.211.3:355.271(477)

Наталія Юріївна ХУДЯКОВА,
доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), кандидат юридичних наук, доцент;
Вікторія Богданівна БАЗІР,
курсантка Навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ НАВС В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто питання особливості психологічної підготовки фахівців для їх подальшої служби в правоохоронних органах України.

Ключові слова: *курсанти, поліцейські, Національна академія внутрішніх справ, психологічна підготовка, правоохоронні органи.*

У зв'язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України виникло чимало питань стосовно підготовки майбутніх працівників Національної поліції до сучасних умов життя та діяльності. Через це важливою складовою у підготовці майбутніх поліцейських є їх навчання у закладах вищої освіти. Одним із таких закладів є Національна академія внутрішніх справ (далі- НАВС), яка готує висококваліфікованих спеціалістів.

Важливою складовою майбутньої служби є психологічна підготовка курсантів ще на ранній стадії до важких та екстремальних умов праці. Адже поліцейський має володіти не лише фізичними навичками чи прийомами, а й бути сильним як морально, так і психологічно. Саме психологічна стійкість відіграє ключову роль при виборі варіантів подальшої дії в екстрених ситуаціях.[1,3] Тому в НАВС мають приділяти велику увагу в підготовці курсантів до майбутньої роботи. Насамперед варто розуміти, що зазвичай

претенденти на проходження служби в поліції проходять обстеження психолога, що включать співбесіду, опитування або проходження психологічних тестів, інколи можуть навіть підключити поліграфне опитування. Тому в програмі академії можна зустріти такі предмети як “Стресостійкість” та “Юридична психологія”. Адже кафедра психології намагається вже з перших днів курсантського життя допомогти курсантам адаптуватися до нових умов життя та сформувати внутрішній стержень.[2] Цей процес триває впродовж усієї професійної діяльності. Програми психологічної підготовки курсантів НАВС розробляються науковцями системи Міністерства внутрішніх справ. Насамперед проводяться різноманітні лекції, тренінги, семінари що допомагають курсантам адаптуватися до нових умов життя та сформувати внутрішню психологічну стійкість до зовнішніх негативних факторів що вподальшому допоможе безпосередньо при виконанні різноманітних доручень та розслідуванні кримінальних правопорушень. [5] Щоденно курсант навчається, здобуває необхідні знання, уміння та навички. Проте необхідно їх навчати не лише справлятися з власними емоціями та переживаннями, а й умінням домовлятися, утішати інших людей, справлятися з чужим горем та чужими проблемами. Оскільки курсант – це майбутній працівник правоохоронних органів, який щоденно буде захищати життя людей та стикатися з їх проблемами. А вміння відділяти власне життя та роботу є важливою складовою успішної кар’єри та спокійного власного життя. Однак нерідко можна зустріти випадки і коли працівник правоохоронних органів настільки проникається чужими проблемами, що може негативно поставитися до власних колег чи членів сім’ї. Тому запорукою професійної підготовки є навчання курсантів до усіх можливих розвитків події та психологічної рівноваги незважаючи ні на які обставини. Адже лише тоді, коли людина не піддається власним емоціям вона може ясно думати та приймати правильні рішення, а це є важливим задля успішного виконання професійних обов’язків. [7] Вторгнення рф на територію України стало поштовхом до пошуку нових методів та підходів у підготовці майбутніх працівників правоохоронних органів, а отже, і курсантів НАВС, яка є закладом вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Війна ще раз доводить, що необхідно бути напоготові ще у мирний час, оскільки ніколи не знаєш хто в результаті виявиться ворогом. Крім тієї підготовки, що дають в академії, необхідно давати майбутньому працівникові і базові практичні навички із застосуванням отриманих знань в умовах воєнного стану. А академія повинна бути готова до підготовки майбутніх кваліфікованих фахівців не лише до виконання професійних обов’язків у мирний час, але й до наявності таких перепон як карантинні заходи та війна. [6] Вцілому НАВС змогла пристосуватися до нових умов навчання та підготовки курсантів. З метою підвищення психологічної стійкості було введено курс первинної психологічної підготовки, що допомогли курсантам справитися з важкими умовами сучасного життя та повернути мотивацію до навчання та власної професії. Вподальшому це принесло свої результати. [4] Однак академія не зупинилася на цьому. І надалі проводяться різноманітні заняття та навчальні тренінги з психологами, які проводять різноманітні тести, опитування, розмовляють з кожним курсантом окремо. Це сприяє формуванню сильних та мужніх працівників.

Отже, Національна академія внутрішніх справ готує майбутніх працівників до їх подальшої служби в правоохоронних органах. А психологічна підготовка курсантів є однією з найважливіших напрямів їх підготовки у зв’язку з воєнним станом на території України.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. В., Данильченко В. А., Худякова Н. Ю., Чукреєв П. В. Сформованість спеціальних умінь і навичок у майбутніх правоохоронців на етапі професійного становлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 12 (120) 19. С. 20-27. (Серія № 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)»).

2. Бондаренко В. В. Худякова Н. Ю., Кримець О.І., Арсененко О. А., Порівняльний аналіз індексу рухової активності та добових енерговитрат курсантів ЗВО МВС України під час різних етапів навчання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 1 (88). 2023. С. 44–50. URL: http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/1/6.pdf

3. Бондаренко В. В., Худякова Н. Ю. Кримець О. І. Методологічні підходи до професійного навчання майбутніх працівників патрульної поліції. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2019. Вип. 2. С. 80–88. (Серія «Педагогічні науки»). (DOI: https: //doi.org/10.32405/2413-4139-2019-2-80-88).

4. Бондаренко В. В., Худякова Н. Ю., Шумко Я. В. Національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти ЗВО МВСУкраїни під час навчальних занять зі спеціальної фізичної підготовки. Актуальні питання правового і патріотичного виховання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'ятіС. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ: НАВС, 2022. С. 27–32.

5. Москалець А. П., Туряк Х. Д. Шляхи вдосконалення психологічної підготовки поліцейських. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. Наук. Пр.конф. / МВС України, Харків. Нац. Ун-т внутр. Справ, Каф. Тактич. Та спец.-фіз. Підгот. Ф-ту № 2. – Харків : ХНУВС, 2020. С. 180-183.

6. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2 / І. Гловюк, О. Дроздов, Г. Тетерятник та ін. Дніпро ; Львів ; Одеса ; Харків, 2022. 58 с.

7. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.

Одержано 24.02.2024

УДК [378.6:351.74]:[316.77+316.6](477)

Артем Віталійович БІЛОУСОВ,
викладач кафедри іноземних мов факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2807-2914

КОМУНІКАТИВНО-СИТУАЦІЙНІ ЗАДАЧІ ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Розглянуто питання формування професійно-комунікативної компетентності курсантів в освітньому процесі закладу вищої освіти. Розглянуто можливості використання комунікативно-ситуаційних задач як способу формування професійно-комунікативної компетентності поліцейського.

Ключові слова: *професійно-комунікативна компетентність, комунікативна ситуаційна задача, курсанти, поліцейські.*

Сучасні вимоги до забезпечення ефективності процесу професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції України спрямовують дослідників на пошук нових методів, форм і технологій навчання, більш оптимальних для вивчення складної багатовимірної поліфункціональної професійної правоохоронної діяльності.

Основні напрями формування професійно-комунікативної компетентності курсантів у процесі фахової підготовки обумовлені специфічними особливостями даної професії, а саме:

1. Діяльність працівників правоохоронної галузі протікає в площині правових суспільних відносин. Існує жорстка правова регламентація (нормативність) професійної поведінки, прийнятих рішень. дана регламентація професійної діяльності працівника поліції відрізняє її від інших професій.

2. Діяльність правоохоронця передбачає наявність владних повноважень, прав та обов'язків застосовувати владу від імені закону. Врахування даної особливості є необхідним при розробці в цілому змісту підготовки до професійної діяльності.

3. Діяльність поліцейського полягає у тісному і постійному контакті з населенням, яке проживає і працює на території поліцейської дільниці, досконалому знанні свого контингенту. При чому комунікативний аспект у діяльності поліцейського є домінуючим, оскільки його основна функція – активне спілкування з різними верствами населення з метою виявлення потенційно небезпечних осіб і ситуацій.

Л. Герман, І. Івашкевич, С. Олексієнко, О. Цільмак, С. Яковенко, П. Яременко підкреслюють, що процес професійної підготовки курсантів повинен максимально моделювати їхню подальшу професійну діяльність.

Основна увага при формуванні комунікативних умінь і навичок майбутніх фахівців повинна бути спрямована на форми організації освітнього процесу при викладанні дисциплін професійної і практичної підготовки, зміст яких має бути переорієнтований на формування професійної свідомості майбутнього фахівця.

Саме тому викладачі, зокрема дисциплін фахової підготовки, під час проведення занять повинні приділяти більше уваги формуванню професійно-комунікативної компетентності курсантів. З цією метою доцільно використовувати інтерактивні методи навчання (рольові ігри, тренінги, брейнстормінг, дискусії та ін.), а також розвивати у курсантів навички самостійної роботи.

Ряд дослідників (О. Губарєва, О. Корніяка, О. Новікова, К. Пономаренко та ін.) підкреслюють, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців доцільно здійснювати засобами розв'язування комунікативних ситуаційних задач.

Комунікативно-ситуаційні задачі розглядаються як вид мовленнєво-розумової задачі, що імітує окремі аспекти майбутньої професійної діяльності; комунікативно-ситуаційні задачі містять відомості про мовленнєву ситуацію як обов'язковий компонент спілкування, від якого багато в чому залежить зміст висловлювання і його мовленнєва оформленість. Ю. Вторнікова трактує комунікативно-ситуаційну задачу як задану в певних умовах педагогічну мету, на досягнення якої спрямовано різноманітні дії, що здійснюються в безпосередньому процесі спілкування [1].

Вчені (Л. Герман, І. Івашкевич, С. Олексієнко, О. Цільмак, С. Яковенко, П. Яременко та ін.) підкреслюють педагогічний потенціал використання в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців системи ситуаційних задач як сукупності ресурсів та можливостей стимулювання мотивації майбутнього фахівця; стимулювання самостійної роботи курсанта; актуалізації суб'єктної позиції майбутнього фахівця.

К. Касярум підкреслює, що специфіка комунікативної ситуаційної задачі полягає ще й у тому, що, з одного боку, вона є практико-зорієнтованою, а з іншого – для її розв'язання необхідно володіти конкретним предметним знанням, або навіть знаннями з різних предметних галузей. Такі задачі дозволяють інтегрувати знання, отримані у процесі вивчення різних фахових дисциплін, оскільки вони націлені на досягнення міжпредметних результатів. У силу своєї міжпредметності та інтегративності комунікативні ситуаційні задачі сприяють систематизації предметних знань на діяльнісній практико-зорієнтованій основі, коли студенти, у процесі засвоєння універсальних засобів діяльності, розв'язують особистісно-значущі проблеми, застосовуючи предметні знання та власний комунікативний досвід.

С. Скворцова, Ю. Вторнікова зазначають, що в основі комунікативної ситуаційної задачі лежить проблемна комунікативна ситуація, що створює вмотивовану необ-

хідність у комунікативній діяльності в умовах заданої ситуації. Отже, основою комунікативної ситуаційної задачі є проблемна комунікативна ситуація.

Г. Пухальською [3], виокремлено такі властивості комунікативної ситуаційної задачі: динамічність (їх мінливість у часі); ситуаційність (тісний зв'язок із певною професійною ситуацією); невизначеність (багатозначність інтерпретацій учасниками взаємодії, їхніх мотивів, наслідків можливих дій, що вони чинять); незапланованість; необхідність прийняття рішення в обмежений час; складність.

Т. Симоненко визначено наступні види ситуаційних задач:

1. Мотиваційні ситуаційні задачі націлені на формування мотивів досягнення комунікативної компетентності, розвиток інтересу до професійної діяльності, створення мотиваційного середовища у процесі розв'язування ситуаційних задач;

2. Дискурсивно-професійні ситуаційні задачі орієнтовані на розвиток культури спілкування, культури поведінки, умінь діалогічного спілкування, стилю індивідуальної комунікативної діяльності, прийомів спілкування, емпатії;

3. Творчі рефлексивно-піктографічні ситуаційні задачі націлені на усвідомлення особливостей комунікативної компетентності та її складових; рефлексія власних дій у контексті певної ситуації дозволяє об'єктивно оцінювати, коректувати та постійно збагачувати свій комунікативний досвід;

4. Гностико-евристичні ситуаційні задачі, що дозволяють розвивати критичне мислення, уміння виходити з комплексних, неоднозначних комунікативних ситуацій з опорою на логіку та інтуїцію [4].

В. Назаренко [2] комунікативно-ситуаційні задачі розподілено на *базові* та *спеціальні*:

а) до *базових ситуаційних комунікативних задач* віднесено: задачі слухання, розуміння, дії, установлення зворотного зв'язку, самовираження, емоційності та, оскільки зазначені задачі тісно пов'язані з ситуацією спілкування – задачі розуміння ситуації спілкування та її розвитку;

б) до *спеціальних ситуаційних комунікативних задач*, згідно з функціональною структурою спілкування, віднесено: задачі повідомлення, розуміння, організації взаємодії, діалогу, а також задачі встановлення контакту, створення мотивації, налагодження довірливих стосунків, управління пізнавальною діяльністю, установлення доцільної взаємодії. При чому, засвоєння способу розв'язання базових задач сприятиме ефективнішому розв'язанню задач спеціальних.

Дослідники (Ю. Вторнікова, К. Касярум, О. Корніяка, В. Назаренко та ін.) виокремлюють такі етапи розв'язування комунікативних ситуаційних задач:

1) орієнтування в комунікативній ситуації, оцінка суб'єктом спілкування характеру комунікативної ситуації*;*

2) планування акту спілкування;

3) установлення контакту;

4) вичленення мотиву поведінки суб'єкту спілкування;

5) здійснення вербального спілкування;

6) прогнозування розвитку комунікативної ситуації;

7) організація зворотного змістового та емоційного зв'язку;

8) рефлексія взаємодії (оцінка).

Реалізація зазначених етапів розв'язування комунікативних ситуаційних задач актуалізує наявні комунікативні компетенції студентів та позитивно впливає на їх подальший розвиток.

Отже, доцільно формувати в майбутніх дільничних офіцерів поліції знання та вміння професійної комунікації, спрямовувати їхню діяльність на набуття мінімального досвіду розв'язування різноманітних комунікативних ситуаційних задач, що можуть виникати у професійному середовищі.

Ми вважаємо, що формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції повинно здійснюватися у процесі вивчення курсантами фахових дисциплін. Зміст навчання фахових дисциплін та методику проведення практичних занять необхідно удосконалити шляхом упровадження комунікативних ситуаційних задач.

Результатом розв'язування таких задач стане підвищення рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Вторнікова Ю. С. Застосування комунікативних ситуаційних задач у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів: методичні рекомендації Одеса : Абрикос Компани, 2009. 40 с.

2. Назаренко В. О. Психологічні умови розвитку комунікативної компетентності керівників Державної прикордонної служби: дис. ...канд. псих. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2007. 234 с.

3. Пухальська Г. А. Проблема комунікативної компетентності в майбутніх пілотів цивільної авіації. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання:* зб. наук. праць. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2008. Вип. 36. С. 176-180.

4. Симоненко Т. В. Теорія і практика формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: монографія Черкаси : Брама, 2006. 370 с.

Одержано 27.02.2024

УДК 355.23:354.31(477)

Андрій Сергійович ДОРОФЄЄВ,
заступник начальника факультету з навчальної роботи –
начальник навчальної частини гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9963-8765

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ

Розглянуто питання, пов'язані із виокремленням і створенням у вищому військовому навчальному закладі педагогічних умов, які б сприяли ефективній підготовці офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу. Виокремлено комплекс умов, створення яких в освітньому процесі вищого військового навчального закладу сприятиме підвищенню якості їх підготовки.

Ключові слова: *педагогічні умови, психолого-педагогічна підготовка, особовий склад, військовий підрозділ, офіцер, робота з особовим складом.*

Сучасний стан розвитку теорії і методики професійної освіти характеризується появою психолого-педагогічних досліджень, спрямованих на пошук способів підвищення якості фахової підготовки спеціалістів різних галузей та визначення шляхів щодо її удосконалення. Такі наукові спроби не випадкові, оскільки рівень підготовки випускників не завжди відповідає вимогам обраній професії.

Як свідчить проведене дослідження, професійна підготовка майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу, перебуває на недостатньому рівні (у змісті навчання недостатня увага приділяється питанням

психолого-педагогічної підготовки; недостатньо уваги приділяється вивченню проблематики морально-психологічного забезпечення військослужбовців та специфіці психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу; недостатньо забезпечено міждисциплінарні зв'язки між навчальними дисциплінами професійної підготовки; недостатньо використовуються інтерактивні методи навчання та інформаційно-комунікаційні технології у процесі викладання фахових дисциплін; недостатньо уваги приділяється до організації самостійної роботи курсантів).

Внаслідок чого курсанти недостатньо чітко уявляють майбутню професію і ті вимоги, що висуваються до офіцерів по роботі з особовим складом військового підрозділу на практиці. Вважаємо, що формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу дозволить не тільки підвищити рівень підготовки до професійної діяльності в цілому, а й сприятиме більш ефективному її виконанню.

Підготовку майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу спроможні забезпечити лише спеціалізовані військові навчальні заклади, оскільки побудова навчального процесу; регламентованість комунікації з науково-педагогічним складом, керівництвом курсів та між самими курсантами; поєднання процесу навчання і несення служби; обмеженість часу для відпочинку; дотримання субординації та суворої дисципліни – всі ці умови певною мірою «наближають» навчання у вищому військовому навчальному закладі до умов професійної діяльності. Такі умови є типовими для всіх навчальних закладів військового профілю. Проте, для формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу цього недостатньо. Період навчання у вищому військовому навчальному закладі – найважливіший з точки зору професійного становлення майбутнього офіцера, формування його особистісних якостей як фахівця. Тому саме в цей період необхідно значну увагу приділити формуванню готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу шляхом створення певних педагогічних умов.

Аналіз поглядів вчених на сутність поняття «педагогічні умови», враховуючи специфіку психолого-педагогічної діяльності майбутніх офіцерів дозволило нам визначити педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу як сукупність специфічних взаємопов'язаних факторів (мета, зміст, напрями, форми діяльності, ситуації, обставини, освітнє середовище та ін.), необходних для здійснення системного педагогічного впливу з метою формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у процесі їх фахової підготовки.

Проведений теоретічний аналіз психолого-педагогічної літератури (В. Васищев [1], А. Галімов [2], О. Загребельний [3], С. Іщенко [4], О. Черкашин [5] та інші), вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду з досліджуваної проблеми дозволили виділити педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у вищому військовому навчальному закладі.

Такими умовами, на нашу думку, є:

1) посилення практичної спрямованості освітнього процесу шляхом використання інтерактивних методів і групових форм навчання задля формування у майбутніх офіцерів вмінь та навичок психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу;

2) поглиблення та оновлення змісту фахових дисциплін задля формування у майбутніх офіцерів системи знань, які складають основу готовності до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу;

3) розробка і запровадження в процес професійної підготовки майбутніх офіцерів програми психолого-педагогічного супроводу задля формування в них професійно важливих якостей і підвищення рівня професійної мотивації.

Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у вищому військовому навчальному закладі були розглянуті нами в умовах особистісно-орієнтованої спрямованості і практико-орієнтованої діяльності, що реалізується в контексті компетентнісно-орієнтованого підходу.

Реалізація педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у вищому військовому навчальному закладі здійснювалась під час проведення формувального етапу експерименту. Кожна з визначених педагогічних умов реалізовувалася у процесі фахової підготовки під час проведення лекційних, семінарських, практичних занять з навчальних дисциплін, спецкурсів, тренінгів, організації самостійної роботи курсантів, організації науково-дослідної (участь у конференціях, проектна діяльність, курсові роботи) і навчально-професійної діяльності (військова практика, військове стажування) курсантів.

Систематизація і узагальнений аналіз даних експерименту свідчить про ефективність визначених нами педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у вищому військовому навчальному закладі.

Так, зіставлення даних, отриманих за наслідками формувального етапу експерименту, з даними констатувального етапу показало, що реалізація визначених педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу у вищому військовому навчальному закладі дозволило підвищити рівень сформованості готовності до психолого-педагогічної роботи з особовим складом військового підрозділу курсантів експериментальної групи в порівнянні з контрольною, і довела ефективність пропонованого підходу.

Список бібліографічних посилань

1. Васищев В. С. Нормативні основи готовності до виховної роботи з особовим складом як компонента загальнопедагогічної культури майбутніх офіцерів. *Витоки педагогічної майстерності*: наук. журнал Полтав. нац. пед. ун-т. імені В. Г. Короленка. Полтава, 2019. Вип. 24. С. 20-25.

2. Галімов А. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом: Монографія. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2004. 374 с.

3. Загребельний О. В. Готовність майбутніх офіцерів до професійної самореалізації в роботі з особовим складом як актуальна освітня проблема. *Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування :* зб. тез наук. робіт учасн. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22-23 грудня 2017 р.). Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2017. С. 72 – 75.

4. Іщенко С. О. Підготовка майбутніх офіцерів до виховної роботи з особовим складом у вищому навчальному закладі системи МВС України : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2016. 20 с.

5. Черкашин О. Д. Формування професійної спрямованості майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки : дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 279 с.

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Марина Юріївна ЗВІРЯНСЬКА,
провідний фахівець відділення планування навчального процесу навчально-методичного відділу Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДРОЗДІЛАХ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено вплив педагогічного підходу на розвиток комунікативних навичок у працівників підрозділів превентивної діяльності, таких як поліція та інші правоохоронні органи. Основна увага приділяється розробці комплексної стратегії навчання, яка виходить за рамки традиційних методів і зосереджується на розвитку глибокого розуміння комунікації, емпатії та культурної чутливості. Акцентовані етичні аспекти спілкування, важливості підтримання високих стандартів поведінки та взаємної поваги у взаємодії з громадянами. Зазначені перспективи та можливі шляхи розвитку педагогічних підходів у контексті превентивної діяльності.

Ключові слова: *педагогічний підхід, комунікативні навички, рольові ігри, емпатія, комунікація, міжкультурна комунікація, ефективність правоохоронних органів.*

У контексті превентивної діяльності, особливо в сфері правопорядку та безпеки, комунікативні навички відіграють ключову роль. Ефективність превентивних підрозділів значною мірою залежить від їх здатності до ясного, ефективного та емпатичного спілкування. Педагогічний підхід у навчанні цих навичок може істотно підвищити якість виконання їхніх функцій.

Теоретичне обґрунтування педагогічного підходу в контексті розвитку комунікативних навичок у підрозділах превентивної діяльності базується на визнанні того, що ефективна комунікація виходить за рамки простого обміну інформацією та охоплює широкий спектр психологічних, соціальних та культурних аспектів [1]. Згідно з цим підходом, навчання має бути спрямоване не лише на освоєння технік спілкування, але й на розвиток глибшого розуміння міжособистісних взаємин та культурних відмінностей. Центральним елементом педагогічного підходу є ідея про те, що комунікаційні навички не можна вважати ізольованими технічними уміннями; вони вимагають комплексного розуміння контексту взаємодії та вміння адаптуватися до різних ситуацій. Навчання має включати акцент на емпатії та етичному ставленні, дозволяючи правоохоронцям краще розуміти та враховувати перспективи та емоції інших осіб [2]. Такий підхід сприяє формуванню відносин довіри та поваги між правоохоронцями та громадою. Педагогічний підхід також вимагає від навчальних програм бути гнучкими та адаптивними, інтегруючи найновіші дослідження та практики. Особлива увага приділяється рефлексивному навчанню, де практикуючі аналізують та оцінюють власні досвіди, вчаться з випадків з практики, та усвідомлюють важливість постійного професійного розвитку[3].

На нашу думку, педагогічний підхід не лише підвищує ефективність комунікаційних навичок, але й сприяє розвитку всебічної, чутливої та відповідальної правоохоронної практики.

Практичне застосування педагогічного підходу у підрозділах превентивної діяльності полягає в інтеграції освітніх стратегій, які підсилюють комунікативні навички та соціальну взаємодію правоохоронців з громадою. Значення цього підходу розгортається через різноманітні тренінгові програми, що включають інтерактивні сесії, де правоохоронці мають можливість вчитися через досвід, рефлексію та обмін кращими практиками. Одним із ключових елементів є рольові ігри та сценарні тренування, які до-

помагають правоохоронцям моделювати реальні взаємодії з громадянами, включаючи вирішення конфліктів, реагування на кризові ситуації та ведення переговорів [4]. Ці вправи сприяють розвитку гнучкості, емпатії та критичного мислення, які є необхідними для ефективного та відповідального виконання обов'язків. Важливою складовою є також навчання комунікативним навичкам у міжкультурному контексті. Програми підготовки акцентують на розумінні культурних особливостей та нюансів, що забезпечує більш ефективну взаємодію правоохоронців з представниками різних культурних груп. Такий підхід допомагає зменшити непорозуміння та побудувати мости довіри між поліцією та громадськістю. Крім того, важливою частиною практичного застосування є постійна оцінка та оновлення навчальних програм, з метою їх адаптації до змінюваних умов та викликів сучасного світу. Врахування зворотного зв'язку від практиків є критичним для забезпечення актуальності та ефективності навчальних курсів [5].

Ми вважаємо, що педагогічний підхід стає не тільки інструментом для розвитку навичок, але й засобом для підвищення загальної ефективності правоохоронної системи.

Отже, враховуючи проведений аналіз, можна визначити, що педагогічний підхід у формуванні комунікативних навичок має вирішальне значення для ефективності підрозділів превентивної діяльності. Застосування цього підходу сприяє розвитку більш глибокого та вичерпного розуміння комунікаційних процесів, емпатії та культурної чутливості серед правоохоронців. Інтерактивні методи навчання, такі як рольові ігри та сценарні тренування, дозволяють правоохоронцям вдосконалювати свої навички у безпечному та контрольованому середовищі, що сприяє підвищенню їх готовності до реальних викликів. Ключовим аспектом є також неперервне оновлення навчальних програм з урахуванням сучасних трендів та викликів, що забезпечує актуальність та ефективність навчання. Важливість емпатії, культурної чутливості та етичного поводження в комунікації не може бути недооцінена, оскільки ці аспекти є фундаментальними для побудови довіри та позитивних відносин між правоохоронними органами та громадою. Загалом, педагогічний підхід у формуванні комунікативних навичок відіграє стратегічну роль у зміцненні ефективності та професіоналізму підрозділів превентивної діяльності, сприяючи створенню більш гармонійних та безпечних громад.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Бутко А.О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А. Гопко Д.О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Зінченко Д. А, Висоцький М.О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: *Аналіз проблеми. Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. С. 156-158.*

Одержано 24.01.2024

УДК 351.74.08:37.017.4
Юрій Миколайович КОРНІЙЧУК,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7058-3534;
Ангеліна Олександрівна РОТТ,
курсантка Національної академії внутрішніх справ (м. Київ); ORCID: https://orcid.org/0009-0009-5148-9989

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

Розглянуто процес формування особистості правоохоронців. Висвітлено різні аспекти цього процесу, зокрема професійну підготовку, етику, професійний стандарт, особливості роботи в конфліктних ситуаціях. Визначено ключові характеристики та якості, які притаманні правоохоронцям. З'ясовано, вплив окреслених аспектів на забезпечення ефективної діяльності правоохоронних органів.

Ключові слова: *правоохоронець; особистість; професійна компетентність; етика; психологічна стійкість.*

Формування особистості правоохоронців – складний і багаторівневий процес, який потребує поєднання різних аспектів, зокрема професійної компетентності, етики, психологічної стійкості та вміння працювати з громадою [1–3].

Коли ми чуємо «правоохоронець», ми одразу уявляємо особистість, яка має певні риси, такі як: чесність, відповідальність, доброзичливість, законність, непідкупність та інші. Виникає питання, як сформувати правильну особистість охоронця, що має бути притаманним, які звички, навички тощо.

Науковці виокремлюють низку категорій, які є ключовими у цьому питанні, зокрема, професійна підготовка особи, етика і професійний стандарт, психологічна стійкість, конфліктні ситуації, професійна компетентність [6; 7]. Розглянемо їх детальніше. Розпочнемо з професійної підготовки. Особа повинна мати відповідну освіту, навички, вміти пристосовувати та адаптуватися до умов професійної діяльності, бути здатним брати відповідальність в екстреній ситуації, відповідати вимогам які ставляться до кандидатури правоохоронця [4]. Наступна категорія – це етика та професійний стандарт. Правоохоронець повинен слідувати професійній етиці та стандартам, які затверджені, законодавством, як наказ «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських». У цьому наказі є перелік основних вимог до поліцейського, взаємодія поліцейських з громадськістю та іншими громадськими органами, поводження поліції із затриманою особою контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейським. Виникає питання як забезпечити, щоб правоохоронець дотримувався високих стандартів етики та поведінки під час виконання своїх обов'язків? Людина яка обирає цей професійний шлях, повинна усвідомлювати необхідність дотримання тих вимог, які були прописані у вимогах до цієї професії. Також повинна бути мотивація, якщо ви дотримуєтеся певних вимог, відповідно, ви добре виконуєш роботу, населення добре характеризує вас, як правоохоронця. За будь-яких обставин і стосовно будь-якої людини, як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

Під час спілкування з особою поліцейському заборонено бути зверхнім, погрожувати, іронізувати, використовувати ненормативну лексику. Поліцейський повинен бути коректним та не повинен допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, попри провокації, повинен залишатися об'єктивним.

З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу, поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття спра-

ведливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості [8].

Правоохоронець повинен мати неабияку психологічну стійкість, адже професія поліцейського вимагає постійної комунікації з людьми. Важливою є розвиненість стресостійкості, оскільки правоохоронна діяльність передбачає значне фізичне та психологічне навантаження [7].

Станом на сьогодні, формування психологічної готовності поліцейських є не від`ємною частиною для вирішення тактично-оперативних завдань в умовах воєнного стану. Незвичні умови несення служби, повітряні тривоги, загроза використання проти поліцейських балістичної зброї призводять до фізичної втоми, психологічного виснаження, професійного вигорання, емоційних зривів, панічних атак тощо. Тому через це виникають певні психологічні труднощі в несені служби, виконання своїх службових завдань і посадових обов'язків, знизилась професійність та бажання їх виконання загалом. В умовах воєнного стану в діяльності Національної поліції України вважливого значення набуває психологічна підготовка особового складу, професійна тренованість та згуртованість виконання службових завдань [1].

Важливими у вирішенні конфліктних ситуації є навички стресостійкості. Під час конфлікту правоохоронець повинен контролювати свої емоції, правильно апелювати статтями законів, якими він володіє, спілкуючись з громадянами та дотримуватися етичних правил. Можна також додатково проводити практичні заняття на цю тему, щоб правоохоронці мали змогу дізнаватися нову інформацію та вдосконалювати вже надбані навички.

Формування особистості правоохоронця передбачає різні аспекти, які потребують системного підходу та уваги до кожної дрібниці. Працівники правоохоронних органів повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички, щоб відповідати потребам сучасного суспільства. Професійний розвиток і здатність до самовдосконалення є передумовою формування характеру правоохоронця. Тільки так можна забезпечити високий рівень професійної компетентності та відповідального виконання державної служби, що є важливим для забезпечення правопорядку та безпеки в суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В., Сушкови О.г, Дідковський В., Арсененко О., Рябуха О. Особливості патріотичного виховання здобувачів вищої освіти під час навчальних занять з фізичної підготовки. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації.* 2022 . №13 (32). С. 16–26. URL: https://vspu.net/fks/index.php/fks/article/view/600 (дата звернення: 27.01.2024).

2. Бондаренко В. В. Досвід підготовки працівників патрульної поліції європейських країн. *Юридична психологія*. 2017. № 1. С. 102–110.

3. Бондаренко В. В. Проблеми професійної підготовленості працівників підрозділів патрульної поліції. *Вісник Національного авіаційного університету.* 2017. С. 24–28. (Серія «Педагогіка»).

4. Бондаренко В. В. Формування готовності до професійної діяльності працівників підрозділів патрульної поліції. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2017. Вип. 6. С. 91–108.

5. Бондаренко В. В., Решко С. М., Хмелюк А. Р. Реалізація стратегії національно-патріотичного виховання на заняттях зі спеціальної фізичної підготовки курсантів ЗВО МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 12–13.

6. Бондаренко В., Бикова Г., Русанівський С. Управлінська компетентність сучасного керівника в галузі правоохоронної діяльності. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2021. Вип. 2 (27). С. 7–14. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2021_2/7-14.pdf (DOI https://doi.org/10.32405/2413-4139-2021-2(27)-7-14)

7. Бондаренко В., Сягровець В., Русанівський С. Професійне самовдосконалення правоохоронців у контексті реформування освіти системи МВС України. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2020. Вип. 2 (25).– С. 83–90.

8. Спеціальна фізична підготовка : навч. посіб. / [В. Бондаренко, С. Решко, В. Дідковський та ін.]; за заг ред. В. Чернєя, Р. Сербина. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т.П. 2021. 341 с. URL: https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams /3d021e3e-db65-4e01-a328-ac67fef1574f/content (дата звернення: 27.01.2024).

Одержано 17.02.2024

УДК [378.6:35]:174(043.2)

Данило Анатолійович ПИСКУН,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9192-481X

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЗВО МВС УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто поняття «професійно-етична культура» та «освітнє середовище». Визначено структуру і можливості формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів поліції в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти МВС України.

Ключові слова: *професійно-етична культура, освітнє середовище, курсанти, офіцери поліції, заклад вищої освіти, професійна підготовка.*

Традиційно вважається, що основним завданням вищої професійної освіти є професійна підготовка фахівців відповідної галузі. Проте нова парадигма професійної освіти зумовлює нові пріоритети у підготовці фахівців: смислові акценти сучасної освіти мають поєднувати засвоєння змісту і оволодіння способами дій з формуванням системою культурних цінностей, норм, правил з урахуванням вимог професії.

Вирішення цього завдання можливе тільки в умовах спеціального освітньо-професійного середовища, у якому студент здобуває фахові знання, занурюється у ситуації професійної діяльності, опановує методи професійної взаємодії та спілкування Таке середовище спонукає суб'єктів освітнього процесу до професійного саморозвитку і сприяє їх професійному становленню.

У контексті сучасних вимог до особистості офіцера поліції актуальною є його професійно-етична культура, яку ми розглядаємо як складне індивідуально-особистісне утворення, що інтегрує сукупність стійких знань про моральні цінності, правила, норми, принципи та ідеали правоохоронної діяльності; передбачає наявність етичних почуттів, потреб, ціннісного ставлення до професійної діяльності; сформованість моральних якостей, навичок, умінь, що забезпечують дотримання етичних принципів, норм поведінки у процесі здійснення професійної правоохоронної діяльності.

Аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить, що формування такого складного феномену як професійно-етична культура вимагає створення у закладі вищої освіти особливих умов, певного освітнього середовища. Проблема створення освітнього середовища в закладах освіти є відносно новою для української педагогічної науки.

Поняття «освітнє середовище» є складним, багатовимірним і суб'єктивним поняттям. Системний аналіз феномена освітнього середовища посідає одне з найважливіших місць у теорії та методиці вищої професійної освіти. Однак, на сьогоднішній день, дефініцій, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність даного феномена, у науковій літературі недостатньо. Як правило, визначення не дають повну сутнісну характеристику цього складного явища. Саме тому останнім часом поняття «освітнє

середовище» перебуває у полі інтересів наукових досліджень. Дослідники по-різному трактують поняття «освітнє середовище». У «Сучасному тлумачному словнику української мови» поняття «середовище» розглядають як «заповнене просторово-наочне, природне і соціальне оточення людини, причому вказує, що несприятливе оточення не дає можливості особистості зростати та розвиватися» [2, с. 506].

Це своєрідна система впливів і педагогічних умов формування особистості майбутнього фахівця, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному (простір міжособистісної взаємодії між студентами, викладачами, адміністрацією і типи цієї взаємодії), технологічному (навчальна та навчально-професійна діяльність студентів, діяльність викладачів) і просторово-предметному (приміщення, обладнання, матеріали, матеріально-технічне забезпечення) оточенні.

Нам імпонує позиція М. Братко, яка розглядає освітнє середовище вищого навчального закладу як «комплекс умов-можливостей та ресурсів (матеріальних, фінансових, особистісних, технологічних, організаційних, репутаційних) для освіти особистості, що склались цілеспрямовано в установі, яка виконує освітні функції щодо надання вищої фахової освіти, забезпечує можливості для загальнокультурного та особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу» [1].

Такий підхід М. Братко дозволяє розглядати в якості «фактору впливу» на суб'єкта навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі будь-яку з умов або будь-який ресурс освітнього середовища. Відтак, цілеспрямовано змінюючи їх, ми можемо здійснювати опосередкований вплив на всі складові освітнього процесу, в тому числі на його результат – випускника-фахівця. Освітнє середовище вищого навчального закладу є детермінантою розвитку, становлення особистості у період здобування нею фахової освіти у ЗВО.

Авторські погляди на освітнє середовище презентують кілька тез: по-перше, освітнє середовище – це загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, яка розгортається внаслідок запланованих і незапланованих впливів середовища, взаємодії особистості з його складовими; по-друге, освітнє середовище закладу вищої освіти – це багатосуб'єктне та багатопредметне системне утворення, що цілеспрямовано впливає на професійно-особистісний розвиток майбутнього фахівця, забезпечуючи його готовність до професійної діяльності та/або продовження навчання, успішного виконання соціальних ролей та самореалізації у процесі життєдіяльності.

Отже, узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що освітнє середовище – це сукупність організаційно-педагогічних умов і факторів, система впливів і умов; як засіб навчання, що сприяє формуванню мотивації студентів до саморозвитку, самоосвіти та є необхідним для професійного становлення майбутнього фахівця.

Вважаємо, що освітнє середовище закладу вищої освіти МВС України має бути спрямоване на забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції у поєднанні з особистісним розвитком, формуванням мотивації до професійної діяльності, ціннісних орієнтирів та професійно-етичною культурою.

У структурі освітнього середовища закладу вищої освіти МВС України можна виокремити такі компоненти:

– інформаційно-змістовний компонент (професійно-освітні програми, що реалізуються у ЗВО МВС України, прийняті концепції навчання, виховання, формування та розвитку особистості, нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу);

– організаційно-комунікативний компонент (взаємодія різних суб'єктів ЗВО МВС України (викладачів, курсантів, керівництва курсів, представників служб закладу вищої освіти: соціально-виховної, психологічної, навчально-методичної, працівників бібліотеки, наукових лабораторій, громадських об'єднань курсантів і студентів тощо), зас-

нований на принципі діалогічності, партнерства, а також з урахуванням традицій ЗВО МВС України;

– технологічний компонент (навчальна та навчально-професійна діяльність курсантів, діяльність науково-педагогічних працівників: цілі, зміст, форми організації, методи і технології викладання, характер контролю тощо);

– матеріально-технічний компонент (інфраструктура ЗВО МВС України, елементи навчальної та наукової матеріальної бази).

Найбільший потенціал для формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції у структурі освітнього середовища ЗВО МВС України має організаційно-комунікативний компонент, у межах якого відбувається суб'єкт-суб'єктна взаємодія всіх учасників освітнього процесу під час професійної підготовки в аудиторній (лекції, семінарські і практичні заняття, спецкурси), позааудиторній (тренінги, самостійна робота студентів, участь у конференціях, проектна діяльність, курсові роботи) та навчально-професійній (стажування, різні види практик) діяльності.

Отже, освітнє середовище ЗВО МВС України ми визначаємо як багаторівневу педагогічно організовану систему умов та можливостей ЗВО МВС України, які забезпечують організовану взаємодію суб'єктів освітнього процесу (викладачів, студентів (курсантів), адміністрації, керівництва та ін.), спрямовану на створення культурно-ціннісного контексту становлення суб'єкта професійної діяльності, що сприяє формуванню професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції.

Отже, освітнє середовище закладу вищої освіти МВС визначаємо як багаторівневу педагогічно організовану систему умов та можливостей освітнього процесу, які забезпечують організовану взаємодію суб'єктів освітнього процесу (викладачів, студентів (курсантів), адміністрації, керівництва та ін.), спрямовану на створення культурно-ціннісного контексту становлення суб'єкта професійної діяльності, що сприяє формуванню професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць*. 2014. № 22. С. 15 -21.

2. Сучасний тлумачний словник української мови 65 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2006. 1008 с.

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9:37.01:34

Анастасія Олександрівна МЕДВЕДКІНА,
курсантка факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Готовність майбутнього правоохоронця до професійної діяльності повинна визначатися, здебільшого, через психологічну підготовку в закладі вищої освіти. У освітньому просторі закладу освіти всі процеси і явища мають бути підпорядковані загальній цілі - формування фахівця, спроможного виконувати професійні завдання, готового брати відповідальність за рішення в екстремальних ситуаціях, мати можливість допомогти собі і комусь в стрес-ситуаціях.

Ключові слова: *психолого-педагогічні технології, готовність, психологічна підготовка, професійна діяльність, майбутні правоохоронці.*

Ефективним інструментом, який сприяє формуванню психологічної готовності до професійної діяльності правоохоронця, є широке використання в закладі освіти засобів психологізації освітнього процесу. Цей процес покликаний не тільки забезпечити традиційний психологічний супровід курсантів, науково-педагогічних працівників, адміністрації, але й виступити гарантом основних соціальних процесів у ЗВО [1; 3]. Тому сформованість готовності до професійної діяльності, психологічної стійкості, саморегулятивності, стресостійкості визначається через взаємну технологічну роботу з психологізації професійної підготовки майбутнього правоохоронця як на загальновузівському рівні, так і на конкретнопредметному.

На рівні університету готовність фахівця до професії забезпечується піднесенням рівня психологічної культури викладачів, побудовою професійно визначеного, регламентованого професійними нормами і правилами, і водночас товариського середовища, формуванням простору професіоналізації відповідно до запитів часу, створенням умов (ставлення, структурні підрозділи, надання послуг), які визначають характеристики психологічної (готовність реально сприймати службову діяльність, можливість використати способи реагування, адекватні ситуації, здатність оперативно приймати ефективні фахові рішення і т.д.) підготовки курсантів.

Одним з вдалих прикладів такої роботи є створення в структурі університету Центру психологічної служби, провідним напрямом роботи в якому є психологічне забезпечення процесів і суб'єктів освітнього закладу. Важливою задачею, яка розв'язується психологами Центру, є психологічний супровід професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Він відбувається в груповій й індивідуальній формі, носить психодіагностичну, психоедукаційну, консультативну, терапевтичну, релаксаційну функції, орієнтований на викладача, студента, професійну діяльність, стосунки, психологічну атмосферу.

Що ж стосується конкретнопредметного (часткового) психологічного супроводу, то він реалізується технологіями, які дозволяють змінювати психічний та фізичний стани курсанта як за допомогою впливу ззовні (психолог, педагог), так і за допомогою зусиль самої людини (саморегуляція).

На основі вивчення наукових літературних джерел з питань професійної підготовки [2;4] нами пропонується запроваджувати різні заняття в системі підготовки майбутніх правоохоронців до професійної діяльності у ЗВО:

- «навчання за сценаріями», яке спрямоване на імітацію інцидентів на службі шляхом створення навчального середовища, яке моделює ситуацію на службі. Воно включає захоплюючі рольові ігри (наприклад, актори, які грають злочинця та/або жертв), інший реквізит (наприклад, відповідне місце для тренувань, що імітує вітальню, такі звуки, як гучна музика), які відтворюють ситуацію на службі настільки реалістично, як це можливо. Залучаючись до інтерактивних та динамічних сценаріїв навчання, курсанти вчаться реагувати, приймати рішення, виявляти ознаки гнучкості і одночасно в репрезентативних умовах можуть досліджувати різноманітні поведінкові стратегії для вирішення складних ситуацій під час навчання. Впровадження такої технології допомагає майбутньому поліцейському пережити стрес, який вони відчувають під час складних завдань на службі, ознайомитися з його психологічним впливом на організм, може сприяти підвищенню продуктивності у віджповідних умовах. Ця технологія є ефективною, але ресурсо- та трудомісткою;

– використання технології навчання на основі віртуальної реальності. Досвід запозичено у Нідерландських науковців [5], але адаптовано до наших умов. Використання навчання у віртуальній реальності – навчання на основі сценаріїв з використанням віртуального симулятора – пропонує нові шляхи доповнення технології «навчання за сценарієм». Імерсивні навчальні системи забезпечують 3D-середовище, в якому курсанти

можуть вільно пересуватися та взаємодіяти з імітованим оточенням. Перевага їх полягає в тому, що таке навчання можна виконувати практично незалежно від місця навчання, оскільки потрібно лише достатній простір для встановлення програмного забезпечення. ;

– використання тренінгових можливостей, наприклад, «Тренінг психологічної саморегуляції», мета якого - вироблення навичок прогнозування стресових ситуацій та способів їх подолання, цілеспрямований аналіз різноманітних стресових і конфліктних ситуацій, вольового контролю поведінки та емоцій, а також навчання технік саморегуляції, таким як аутогенне тренування, репродукція образів та ін;

– вправи, які використовують для розвитку структурних компонентів психологічної готовності у інших підрозділах вибухонебезпечних професій (н-д, військовослужбовців) до службово-бойової діяльності («Проміжна рефлексія», «Самоаналіз», «Все навпаки», «Плюс і мінус»).

– релаксаційні вправи, які використовують для розвитку структурних компонентів психологічної готовності правоохоронців до службової діяльності (техніки напруги і розслаблення). До таких вправ відносять "Відпочинок", "Замок", "Голосова розрядка", "М'язова енергія", "Напруга – розслаблення", "Перепочинок", "Вогонь – лід", "Дощик" та інш.;

– вправи навчання способам саморегуляції: сміх, посмішка, гумор; роздуми про хороше, приємне; різні рухи типу потягування, розслаблення м'язів; розглядання пейзажу за вікном, фотографій, інших приємних речей; уявне звернення до вищих сил (Бога, Всесвіту, великої ідеї); «купання» (реальне або уявне) в сонячних променях; вдихання свіжого повітря; читання віршів;висловлювання похвали, компліментів комунебудь просто так.

– метафоричні асоціативні карти. Колоди асоціативних карт є наборами зображень-картин у картковому форматі. Вони є набором карт із зображенням навколишньої дійсності (людей, природи, предметів побуту тощо). Асоціативно-метафоричні карти є інноваційним інструментом, основу якого лежать «класичні» психологічні феномени на основі дії проекції.

Вивчення проблеми доводить, що підготовкою до професії потрібно займатися поступово, враховуючи особисті якості, знання і навички курсанта. Якщо курсант емоційно стійкий, він з легкістю долає психологічні наслідки невдач і зривів; якщо він має недостатньо загартовану волю, вразливий, емоційний, то його необхідно «занурювати в професію» поступово, від виконання простих завдань до ускладнених.

Список бібліографічних посилань

1. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях: практичний. За ред. В.О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України. 2016. 84 с.

2. Сімко Р. Т. Психологічна підготовка і готовність працівників патрульно-постової служби міліції до професійної діяльності. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Вип. 12. С. 777–786.

3. Тімченко О. В., Барко В. В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу Національної поліції України. *Вісник Національного університету оборони України.* 3 (56) /2020. 112 с.

4. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Професійно-психологічна підготовка працівників підрозділів громадської безпеки : підручник.Одеса: ОДУВС, 2012.140 с.

5. Koedijk, Peter G. Renden, Raôul R. D. Oudejans & R. I. (Vana) HutterVirtual reality training for police officers: a comparison of training responses in VR and real-life training. Volume 62, 2019. Issue 12.

Одержано 17.02.2024

СЕКЦІЯ 3
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

УДК 159.9:351.74(477)
Вадим Іванович БАРКО,
головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4962-0975;
Вадим Вадимович БАРКО,
старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), кандидат педагогічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3836-2627

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОФІЛІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА «МІНІ-МУЛЬТ»)

Уточнені основні варіанти психологічних профілів працівників поліції. Вказано, що майже половина поліцейських мають психологічні профілі, які відповідають першому, високому рівню психологічної придатності. Наполягається, що наведені профілі допоможуть психологам підрозділів психологічного забезпечення Національної поліції науково обґрунтовано формулювати прогноз успішності службової діяльності кандидатам на посади поліцейських при проведенні психологічного етапу добору, а також діючим працівникам поліції при проведенні конкурсу на заняття вакантних посад.

Ключові слова: *опитувальник «Міні-Мульт», психологічні профілі працівників поліції, рівні психологічної придатності, поліцейські, прогноз успішності професійної діяльності.*

Опитувальник «Міні-Мульт» створений шведським психологом І. Кінканнон (1968) на базі ММРІ [5; 6]. Методика розрахована на обстеження дорослих осіб опитувальник містить 71 твердження, відібрані на основі факторного аналізу із 566 тверджень повної версії, включає 11 шкал, з яких 3 – оціночні, 8 шкал є базисними й оцінюють властивості особистості. У процесі комплексного дослідження, проведеного нами у 2023 році, здійснено українськомовну адаптацію цього опитувальника, отримано основні психометричні показники [1].

За результатами виконання «Міні-Мульту» психолог може визначити, до якого особистісного типу належить респондент [1]. Так, високі і середні індекси (40 і більше Т-балів) за шкалами стенічного типу реагування (№4 і 9) і низькі (менше 40 Т-балів) за шкалами гіпостенічного регістру (№1; 2; 7) однозначно дозволяють віднести особу до стенічного типу. Низькі значення за стенічними шкалами і підвищені за гіпостенічними означають належність особи до гіпостенічного типу. Середні значення стенічних і гіпостенічних, водночас підвищені значення за шкалами №№ 3; 6 і 8 дозволяють віднести особу до змішаного типу реагування .

Для оцінювання ступеню психологічної придатності особи до службової діяльності нами запропонована трирівнева порядкова шкала: 1 рівень – високий рівень придатності до діяльності; 2 рівень – достатній; 3 рівень – недостатній (низький). Проведене дослідження із застосуванням опитувальника «Міні-Мульт» дозволило детальніше уточнити основні варіанти психологічних профілів працівників поліції.

1. Нормативний профіль (18% обстежених), (*стенічний тип реагування)*. Властива з*балансованість* провідних тенденцій (шкали стенічного регістру №№ 4, 9 (імпульсивності й оптимістичності) перебувають в межах 40-80 Т-балів), шкали гіпостенічного – №№ 1, 2, 7 (надконтролю, депресії і тривожності) і шкали змішаного типу – №№ 3, 6, 8 (лабільності, ригідності й індивідуалістичності) не перевищують 70 Т-балів). *Прогноз успішності професійної діяльності – 1 рівень (високий).*

2. **Гіпертимний профіль (17 %),** *(стенічний тип реагування).* Показники імпульсивності та оптимістичності (шкали 4 і 9) дещо підвищені (60-90 Т-балів), значення інших шкал – в межах норми. *Прогноз успішності професійної діяльності – 1 рівень (високий).*

3. **Комунікативний профіль (12%),** *(змішаний тип реагування).* Показники емоційної лабільності і оптимістичності (шкали 3 і 9) помірно підвищені (60-90 балів) при нормативних значеннях інших шкал (можливе також підвищення за шкалами 6 і 8 до 70 Т-балів). *Прогноз успішності проф. діяльності – 1 рівень (високий).*

4. **Лідерський профіль (10%),** *(стенічний тип реагування).* Показники ригідності та оптимістичності (шкали 6 і 9) помірно підвищені (60-90 Т- балів) при нормативних значеннях інших шкал. *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

5. **Незалежний профіль (7%),** *(з*мішаний тип реагування). Шкали емоційної лабільності, імпульсивності і оптимізму (3; 4 і 9) помірно підвищені (60-90 Т-балів) при нормативних значеннях інших шкал (можливе помірне підвищення за шкалами 6 і 8 до 75 Т-балів). *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

6. **Компромісний профіль (6%),** *(змішаний тип реагування)*. Показники шкал емоційної лабільності і тривожності (шкали 3 і 7) (помірно підвищені (60-80 балів) при нормативних значеннях інших шкал (можливе помірне підвищення шкал 6 і 8 до 75 Т-балів). *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

7. Конформний профіль (6%), (з*мішаний тип реагування).* Показники шкал депресії, тривожності і оптимістичності (шкали 2; 7 і 9) помірно підвищені (60-80 балів) при нормативних значеннях інших шкал (можливе помірне підвищення індексів шкал 3; 6 і 8 до 75 Т-балів).*Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

8) **Гіпотимний профіль (5%),** *(гіпостенічний тип реагування).* Показники шкал іпохондрії і тривожності (шкали 1 і 7) помірно підвищені (60-80 балів) при нормативних значеннях інших шкал. *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

9) **Залежний профіль (5%).** Гіпостенічний тип реагування. Показники депресії і тривожності (шкали 2 і 7) помірно підвищені (60-80 Т-балів) при нормативних значеннях інших шкал. *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

10) **Індивідуалістичний** профіль (3%), (змішаний тип реагування). Показники депресії і ригідності(шкали 2 і 6) помірно підвищені (60-90 балів) при нормативних значеннях інших шкал (можливі помірні підвищення за шкалами 3, 6 і 8 до 70 Т-балів). *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

11) **Конфліктний** профіль (2%), (змішаний тип реагування. Показники імпульсивності і ригідності (шкали 4 і 6) помірно підвищені (60-90 балів, можливі помірні підвищення шкал 3 і 8 до 75 Т-балів). *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

12) **Шизоїдний** профіль (2%), (змішаний тип реагування). Показники імпульсивності і індивідуалістичності (шкали 4 і 8) помірно підвищені (60-90 балів), можливі також помірні підвищення шкал 3 і 6 до 75 Т-балів. *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

13) **Інфантильний профіль (1%)**. Змішаний тип реагування. Показники емоційної лабільності і імпульсивності (шкали 3 і 4) помірно підвищені (60-90) балів), можливі також помірні підвищення шкал 6 і 8 до 75 Т-балів. *Прогноз успішності професійної діяльності – 2 рівень (достатній).*

Таким чином, 94% опитаних поліцейських властиві тринадцять вищезазначених профілів, у тому числі 45% працівників властивий стенічний тип реагування, 39% - змішаний і 10% - гіпостенічний тип. Розрахунки також показують, що майже половина (47%) поліцейських мають психологічні профілі, які відповідають першому, високому рівню психологічної придатності. Таким працівникам притаманні збалансовані тенденції, переважно стенічні, лідерські, комунікабельні типи профілів, їм властиві екстравертованість, загальна активність, оптимізм, помірна імпульсивність, позитивна самооцінка, рішучість, тенденція до самореалізації, відстоювання своїх інтересів, домінування і самоствердження. Така сама частка обстежених (47%) мають другий, достатній рівень, який характеризується нормативними, але дещо завищеними показниками стенічних шкал (імпульсивності, оптимістичності) або деякими підвищеннями шкал гіпотимного чи змішаного типів (тривожності, лабільності, ригідності, індивідуалістичності тощо). Це допустимий рівень, який свідчить про їхню придатність до діяльності, адаптивність, проте психологам потрібно враховувати можливі варіанти порушення процесу адаптації таких поліцейських. Нарешті, незначна група (6% осіб) продемонстрували низький (недостатній) для діяльності рівень психологічної придатності. Це особи, які виявили перевищення (більше 90 Т-балів) за окремими шкалами і які характеризуються високою ймовірністю настання певних варіантів дезадаптації (істероїдних, неврастенічних, депресивних, фобічних тощо) в складних умовах службової діяльності.

Наведені профілі допоможуть психологам підрозділів психологічного забезпечення Національної поліції науково обгрунтовано формулювати прогноз успішності службової діяльності кандидатам на посади поліцейських при проведенні психологічного етапу добору, а також діючим працівникам поліції при проведенні конкурсу на заняття вакантних посад.

Список бібліографічних посилань

1. Барко В. В., Барко, В. І., Макаренко, П. В. Можливості адаптованого україномовного опитувальника «Міні-Мульт» для використання в роботі з персоналом поліції. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023, № 3 (73), С. 3-17. http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0

2. Cochraine, R.E., Tett, R., Vandecreek, L. (2003). Psychological Testing and the Selection of Police Officers. *A National Survey Criminal Justice and Behavior,* 30(5), 511-537. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/247743668.

3. Dunnette, M.D., Borman,W.C. (1979). Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*, 1 (30), 477-525.

4. Barrett, G. V., Miguel, R. F., Hurd, J. M., Lueke, S. B., Tan, J. A. (2003). Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection. *Public Personnel Management,* 4 (32), 360-377.

5. Castro, A.G., & Quesada, A. M. (1971). Mini-Mult: A short form of the Minnesota Multiphasic Personality Inventory, MMPI. *Acta Psiquiátrica y Psicológica de América Latina, 17* (1), 240-255.

6. Kincannon, I. (1968). Prediction of standart MMPI scale scores from 71 items: The Mini- Mult. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 32, 290-310.

7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 27.08.2020).

8. Platt, I., Scura W. (1972). Validaition of the Mini-Mult with male reformatory inmates. *J. Clin. Psychol*., 28, 528-529.

9. Fillenbaum, G. G., & Pfeiffer, E. (1976). The Mini-Mult: A cautionary note. *Journal of Consulting and Clinical Psychology. 44*(5). https://doi.org/10.1037/0022-006X.44.5.698

Одержано 27.02.2024

Вадим Іванович БАРКО,
головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4962-0975;
Дар'я Володимирівна ОСТАПОВИЧ,
аспірантка Інституту психології імені Г. С. Костюка (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ УПРАВЛІНСЬКОЇ ЛАНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наголошено на проблемі зміцнення життєстійкості є для керівників органів і підрозділів поліції. Узагальнено перелік основних психологічних вимог до керівника поліцейського підрозділу. Вказано, що для підвищення загального рівня професійної життєстійкості менеджерів суттєвий вплив мають чинники самоефективності, настрою, життєвої задоволеності, внутрішньої позитивної мотивації, високого та низького рівнів невротизації.

Ключові слова: *воєнний стан, керівник поліцейського підрозділу, самоефективність, стресостійкість, професійна діяльність.*

Сьогодення в Україні характеризується надзвичайною складністю суспільно-політичної ситуації, яка полягає в тому, що війна у своїй гострій фазі триває, не дає часу на належне відновлення, призводить до виснаження психічної і нервової системи кожної людини, яке викликає різноманітні психосоматичні розлади, фізичні і психічні захворювання. Особливо це стосується тих осіб, котрі безпосередньо працюють на перемогу – військовослужбовців, поліцейських, прикордонників тощо.

В умовах воєнного стану неабияк загострюються вимоги до керівного складу правоохоронних органів, у тому числі, керівників поліції. Значно підвищуються вимоги до їх індивідуально-особистісних якостей, рівня психологічної готовності до діяльності. Сучасний керівник має бути мобільним і самостійним у прийнятті рішень, вміти швидко орієнтуватись у складних обставинах, бути здатним до прийняття рішень у нестандартних і критичних ситуаціях невизначеності, які є атрибутами воєнного стану, бути взірцем життєстійкості.

З початком вторгнення агресора в Україну саме питання життєстійкості особистості постає перед суспільством дуже гостро. Сьогодні вона означає не тільки пошук психологічних ресурсів для подолання життєвих і професійних труднощів, це також вихід за рамки буденного життя, існування на межах психологічного і фізичного виснаження. Кожен день доводиться стикатись з реальними загрозами життю, страхом за своїх рідних і близьких людей, невизначеністю майбутнього, нестабільною економічною ситуацією, з масштабними екологічними катастрофами, які відбуваються у межах нашої країни.

Дуже важливою проблема зміцнення життєстійкості є для керівників органів і підрозділів поліції, зумовлено, в першу чергу, підвищеною стресогенністю їх службової діяльності. Зміна життя в умовах війни неминуче спричиняє зміну стандартів підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації керівників поліції. Форми і методи, котрі орієновані на це, повинні акцентувати увагу не тільки на формування професійних знань і вмінь, але і робити наголос на розвитку особистісних психоемоційних ресурсів, котрі сприяють ефективності професійної діяльності, вмотивованості і незламності в складних і екстремальних умовах професійного життя.

Теоретичний аналіз психологічних засад управління персоналом поліції свідчить про те, що цим питанням приділяли увагу багато вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. М. Бандурка, В. І. Барко, О. В. Землянська, В. О. Криволапчук, С. І. Яковенко,

Р. Роберг, М. Свон та інші. Моделі поліцейського менеджменту пройшли значний еволюційний шлях – від бюрократизованих, «реактивних», до сучасних гуманістичних ідей. Чимало дослідників відзначають складність управлінської поліцейської діяльності, якій притаманні специфічні психологічні особливості, а саме: 1) висока відповідальність і емоційна насиченість; 2) спонтанність і непрогнозованість багатьох управлінських дій; 3) значний обсяг та розмаїття оперативних задач і дій; 4) детермінація службових дій параметрами часу, жорсткість організаційних умов поліцейської діяльності в цілому; 5) опосередкованість управління через специфічність службових відносин в організації; 6) соціотехнічний характер управління, який потребує врахування технологічних умов, соціального і технічного компонентів; 7) значна залежність ефективності дій керівника від власних індивідуально-психологічних особливостей; 8) залежність результатів діяльності від чинників, які перебувають поза межами управлінського пливу.

Спираючись на думку науковців та практиків, можна уточнити й узагальнити перелік основних психологічних вимог до керівника поліцейського підрозділу, дотримання яких сприятиме підвищенню ефективності поліцейського управління.

До них належать: 1) повага й доброзичливе ставлення до підлеглих; справедливість і гуманність; 2) толерантність до невизначеності; здатність бути лідером і референтною особистістю; 3) урахування індивідуально-психологічних особливостей кожного підлеглого; 4) увага до позитивних змін у роботі та поведінці підлеглого, своєчасне заохочення працівників; 5) обережне використання критики і покарань стосовно підлеглих; 6) переважне використання колегіального, а за необхідності – ситуаційного стилю керівництва; 7) організація командної роботи працівників і рольового розподілу функцій; 8) створення умов для професійного й особистісного розвитку кожного працівника; 9) уміння попереджати й залагоджувати конфлікти у підрозділі; 10) особисте дотримання здорового способу життя й заохочення підлеглих до цього.

В умовах воєнного стану основним психологічним ресурсом керівника виступає професійна життєстійкість. Вона є системною особистісно-професійною властивістю, що формується у фахівця впродовж професійного життя, виявляючись у певному рівні включеності в професійну діяльність, контролі за нею та прийнятті професійних викликів, забезпечує його здатність протистояти несприятливим обставинам в роботі, запобігаючи розвитку професійної дезадаптації, розладам здоров'я та забезпечуючи особистісно-професійне зростання. Саме вона забезпечує витривалий супротив агресивному оточенню, оптимальне пристосування до існуючих життєвих умов і подолання перешкод. Вважаємо, що розвиток життєстійкості сьогодні стримується саме недостатністю цілісних уявлень керівників поліції про психологічні ресурси, механізми життєстійкості як базової психологічної складової особистості, яка безпосередньо впливає на соматичне і психічне здоров'я, буденне життя і професійну діяльність.

Прагнення знайти шляхи розвитку життєстійкості керівників в складних умовах сьогодення є особливістю нашого дослідження. В теоретичному плані це вбачається у розробці моделі розвитку життєстійкості, в практичному – у створенні науково-методичного забезпечення розвитку життєстійкості керівника поліцейського підрозділу.

Встановлено, що для підвищення загального рівня професійної життєстійкості менеджерів суттєвий вплив мають *чинники самоефективності, настрою, життєвої задоволеності, внутрішньої позитивної мотивації, високого та низького рівнів невротизації*. Самоефективність свідчить про впевненість фахівця у своїй спроможності, власній компетентності та здатності організувати та здійснювати на високому професійному рівні діяльність. Вагомим чинником виступає внутрішньо позитивна мотивація менеджерів, яка виконує функцію професійних мотивів задля здійснення успішного виконання діяльності та визнання соціальним середовищем своїх професійних досягнень. Висока професійна життєстійкість має покращити здатність керівника ефективно виконувати професійну діяльність за рахунок оволодіння додатковими особистісними характерис-

тиками, тісно пов'язаними з життєстійкістю, такими, як стресостійкість, самоздійснення, відповідальність, самостійність, мобільність, готовність до змін, здатність до нестандартних рішень, конструктивного подолання труднощів тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М., Кравченко Д. Г., Панасенко Н. М. Чинники професійного самоздійснення вчителя. *Український психологічний журнал*, 2018. № 2(8), С. 74–85.

2. Кокун О. М., Панасенко Н. М. Програма сприяння професійному самоздійсненню вчителів. *Актуальні проблеми психології. Том V: Психофізіологія. Експериментальна психологія. Психологія праці.* 2018. *Випуск* 18. С. 107–122.

3. Максименко, С. Д. et all. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми. (Монографія). За наук. ред. С. Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2020. 220 с. https://lib.iitta.gov.ua/723176/

4. Панченко В. О. Модель підвищення рівня життєстійкості менеджерів комерційних організацій. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*, 2015. 126, С. 122–127.

5. Bartone P. T., & Homish G. H. Influence of hardiness, avoidance coping, and combat exposure on depression in returning war veterans: A moderated- mediation study. Journal of Aff ective Disorders, 2020. 265, С. 511–518. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.127

6. Fyhn T., Fjell K. K. & Johnsen B. H. Resilience factors among police investigators: Hardiness- commitment a unique contributor. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 2016. 31(4), 261–269. https://doi.org/10.1007/s11896– 015–9181–6

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Олена Олександрівна ЄВДОКІМОВА,
завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4211-7277

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Представлено деталізований аналіз контекстів вивчення поліцейської діяльності у зарубіжних наукових студіях. Зазначено, що найбільш популярними серед дослідників ракурсами вивчення психологічних аспектів діяльності поліції виступають питання, що розкривають стреси, травматичність та ризики професійної діяльності поліцейських; специфіка професійної підготовки поліцейських, а також особливості діяльності спеціальних підрозділів поліції (CTIU, SF, SWAT та ін.)

Ключові слова: *поліцейські, стрес, регуляція емоцій, специфіка професійної діяльності, застосування сили.*

У зарубіжних наукових розвідках існує кілька найбільш популярних серед дослідників напрямків вивчення психологічних аспектів діяльності поліції. По-перше, це дослідження, що розкривають високі стреси, травматичність та ризики професійної діяльності поліцейських. По-друге, вивчення специфіки та особливостей професійної підготовки поліцейських. По-третє - це роботи, в центрі уваги яких – діяльність спеціальних підрозділів поліції (CTIU, SF, SWAT та ін.)

W. J. Lewinski розглядає поліцейську діяльність як надзвичайно стресову професію [11]. Автор пише, що натепер не існує чіткого визначенння, що означає «стрес» у

контексті поліціювання, та уявлення, як він впливає на прийняття тактичних рішень поліцейськими. Коли поліцейські заступають на чергування, вони не знають, що саме буде відбуватися під час їхньої зміни. Час від часу поліцейським доводиться стикатися з насильством, з жорстокістю, мати справу з кримінальним прошарком суспільства.

Офіцерам поліції доводиться вирішувати конфлікти та ситуації, що загрожують життю, при цьому не знаючи, коли це станеться [14]. Як заува-жують A. J. Pinizzotto з колегами, явище насильства проти поліцейських є актуальною проблемою для правоохоронних сил у всьому світі [14]. Наприк-лад, поліцейські можуть зіткнутися з підозрюваними, які погрожують їм, чинять активний опір арешту, б'ють руками, ногами або стріляють у них. Ці ситуації являють собою кульмінацію небезпечної ситуації, яка часто починає розгортатися під час взаємодії ще до того, як сталося насильство [14]. G. S. Anderson з колегами такі ситуації описує як гострий «стрес» порівняно з хронічним «стресом», причому зазначається, що останній вивчається більш інтенсивно у поліцейському контексті, ніж перший [2].

Систематичне звикання до стресового фактора є важливим аспектом підготовки поліцейських і відоме в літературі як тренінг з прищеплення від стресу або тренінг із впливу на стрес. За концепцією J. Koolhaas [9] ситуації, що загрожують життю, такі, наприклад, як інциденти із застосуванням вогнепальної зброї, для поліцейських завжди будуть стресовими подіями через непередбачуваність і неконтрольованість екологічного виклику. Однак для спеціалізованих підрозділів (таких як групи SWAT), які регулярно беруть участь у збройних зіткненнях, такі ситуації стають більш контрольованими та передбачуваними [9]. L. van Reemst, T.F. Fischer та B.W. Zwirs показують, що негативні емоції можуть негативно впливати на роботу поліції [19]. Тому регуляцію емоцій також можна розглядати як частину професійної практики поліцейських. Офіцери мають брати участь в емоційному врегулюванні задля вирішення конфліктів ненасильницьким шляхом.

Ще одним аспектом вивчення психологами службової діяльності правоохоронців є процеси прийняття рішень**.** У контексті роботи поліції потенційно катастрофічними подіями можна вважати випадки насильства над поліцейськими та застосування смертоносної зброї. R. Miller та M. J. Sharps зазначають, що під час зіткнень поліцейські мають приймати рішення в умовах різноманітних обмежень середовища: по-перше, інформація про те, що відбувається, рідко буває повністю доступною, і будь-яка інформація, ймовірно, стане застарілою до того часу, як офіцер прибуде на місце події [13,16]. По-друге, такі ситуації містять ризик нанесення фізичної шкоди собі, громадянам та/або підозрюваному. Якщо під час збройних зіткнень загроза заподіяння шкоди є достатньо передбачуваною, то під час контакту з громадянином сама загроза часто не є очевидною. По-третє, часова динаміка подій є швидкою, що призводить до стрімкої зміни ситуацій, коли рішення потрібно приймати швидко, а отже, вони є чутливими до часу [13,16].

Однак слід зазначити, що не всі зіткнення між поліцією та громадянами, навіть збройні зіткнення, є «рішеннями, прийнятими за частки секун-ди» [16]. Незважаючи на те, що рішення про застосування сили може бути прийнятим протягом короткого проміжку часу, воно може бути кінцевим результатом серії рішень, які були прийняті з самого початку зіткнення [13]. У публікації Mario S. Staller також досліджується, які чинники впливають на прийняття тактичних рішень німецькими поліцейськими [21].

Підрозділи реагування з боротьби з тероризмом (CTIU- counter terrorism intervention units) у поліції чи військових силах зазвичай розгортаються для таких завдань, як боротьба з терористичними операціями, арешти з високим ризиком і управління ситуаціями із захопленням заручників. Група шведських дослідників Peter G. Tedeholm, Anders Sjöberg, Agneta C. Larsson [18] вивчала можливі відмінності в особистісних профілях між поліцейськими шведських CTIU та населенням Швеції в цілому за допомогою п'ятифакторної моделі особистості. На рівні факторів результати показали,

що офіцери поліції CTIU мали низький рівень нейротизму, високу екстраверсію і високу сумлінність. Поліцейські CTIU продемонстрували більш низький рівень уразливості, гнівної ворожості, тривоги і більш високий рівень прагнення до збудження позитивних емоцій і активності у порівнянні із населенням Швеції в цілому. Результати дослідження розкрили також наявність специфічних особистісних відмінностей між поліцейськими CTIU [18]. Це схоже на спецпідрозділи (SF- special forces), де когнітивні здіб-ності та хороша фізична підготовка є факторами, що передбачають високу продуктивність. CTIU та SF працюють у різних контекстах, але зі схожими робочими вимогами щодо стресу, тактики, командної роботи та прийняття рішень. Підрозділи SWAT (special weapons and tactics)) і CTIU також мають схожі завдання та вимоги.

У своєму дослідженні A. T Young, C. Hennington, D. Eggleston [20] виявили, що високоефективні офіцери поліції SWAT мають різні особистісні характеристики, включаючи низький рівень нейротизму, високу екстраверсію та високу сумлінність [20]. За дослідженнями J. F. Salgado, найважливішою рисою особистості, яка передбачає ефективність роботи поліцейських є добросовісність [15, с. 277].

R. Bera [3] зазначає, що складні ситуації, які виникають у практиці поліціювання, здатні викликати відчуття перевантаження, адже вимагають від поліціантів великої самовіддачі. За R. Bera, тривалий стан стресу є осередком перманентної втоми і як результат – призводить до зниження працездатності, якості роботи та до професійної дезадаптації й звільнення [3].

Група дослідників з Південної Кореї у своїй роботі «Життєздатність як фактор захисту від розвитку симптомів посттравматичного стресового розладу у поліцейських» показують, що серед 112 респондентів, які пережили травматичну подію, поліцейські з низьким рівнем життєздатності мали значно більший рівень симптомів ПТСР, ніж особи з високою життєздатністю, тобто високий рівень життєздатності може захистити поліцейських від критичних симптомів ПТСР, пов'язаних із травматичними подіями [10]. Дослідження J. P. Andersen зі співавторами показали, що в результаті надмірного стресу та перевантаження збільшуються прогули та дні хвороби, отже, навич-ки подолання стресу та розвинута життєздатність є важливою умовою ефективності поліцейської діяльності [1, с.8].

M. S. Staller, B. Zaiser, присвятили свою роботу питанням силової підготовки офіцерів поліції, адже визначальним аспектом ролі поліції є здатність застосовувати силу. Автори зазначають, що силова підготовка поліцейських є важливою гарантією безпеки офіцерів [17].

Davis D. L. вивчав ставлення суспільства до спец загону поліції SWAT. Його дослідження було спрямоване на усунення загальноприйнятих хибних уявлень, які існують щодо поліцейських SWAT, а також на виявлення потенційних характеристик, якими вони володіють і чим вони відрізняються від інших правоохоронців [6]. Автор зазначає, що всупереч загальноприйнятій думці, члени команди SWAT описують себе як критично мислячих людей, таких, що здатні вирішувати проблеми, а також є високомотивованими і відданими справі людьми. [6].

M. Dodge з колегами провели дослідження жінок в підрозділах спецназу і виявили багато речей, пов'язаних з роллю жінок-поліцейських і відновленням гендера в роботі поліції [8]. Анекдотичний коментар одного з їх учасників полягав у тому, що SWAT визначено «клубом хлопчиків». Вони також дійшли висновку, що рівень маскулінності і лідерського домінування чоловіків може заважати жінкам брати на себе рівні ролі [8].

Ще одним достатньо популярним ракурсом досліджень є питання професійної підготовки поліцейських. Так у роботі D.M. Blumberg з колегами [4] розглядається критична важливість наповнення академічної підготовки психологічними навичками, необхідними офіцерам для вирішення сучасних викликів поліцейської роботи [43]. Мета дослідження, реалізованого P. Corpas, полягала в тому, щоб дослідити, як п'ять поліцейських SWAT справляються зі стресом у своєму особистому та професійному житті та виявити

причини стресу [5]. P. Corpas відзначає, що жоден з учасників дослідження не надав жодних доказів того, що вони були навчені або отримали в ході професійної підготовки будь-які професійні ресурси для того, щоби краще справлятися зі стресом [5].

C. A. Déverge, порівнює підготовку поліцейських у США і Канаді. Авторці не вдалося точно оцінити вплив вищої освіти на мотивацію та самоефективність стажерів під час первинної підготовки поліцейських [7].

Проведений аналіз досліджень з проблем поліціювання показує, що найбільш популярним ракурсом вивчення поліції серед науковців висту- пають екстремальні особливості їх службової діяльності: необхідність застосування сили, наявність високого рівня стресу, стратегії подолання важ-ких ситуацій, прийняття рішень в умовах невизначеності тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Andersen J. P., Papazoglou K., Nyman M., Koskelainen M., Gustafsberg H. Fostering Resilience Among the Police. *Journal of Law Enforcement.* 2005. Vol.5(1). P. 1-14. URL: http://jghcs.info/index.php/l/article/view/424

2. Anderson G. S., Litzenberger R., Plecas D. Physical evidence of police officer stress. *Policing: an International Journal of Police Strategies & Management*. 2002. Vol. 25, № 2. P. 399–420. https://doi.org/10.1108/13639510210429437

3. Bera R. Stress in police officers' work and their styles of coping with difficult situations. *Resocjalizacja Polska*. 2021. №21. P.207-226. https://doi.org/10.22432/pjsr.2021.21.13

4. Blumberg D. M., Schlosser M. D., Papazoglou K., Creighton S., Kaye C. C. New Directions in Police Academy Training: A Call to Action. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Vol.16, № 24. e4941. http://dx.doi.org/10.3390/ijerph16244941

5. Corpas P. Stress and Coping Abilities of SWAT Personnel in a Metropolitan Area of Florida: diss. … PhD in Criminal Justice. Walden University 2018. 115p. URL: https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article= 6344&context=dissertations

6. Davis D. L. An operator's perspective on SWAT teams: the myths, realities, and what it takes: diss. … MSc in Criminal Justice. Texas Christian University. 2020. 85p. URL: https://repository.tcu.edu/bitstream/handle/116099117/39837/27957308. pdf?sequence=1&isAllowed=y

7. Déverge C. A. Police Education and Training: A Comparative Analysis of Law Enforcement Preparation in the United States and Canada: diss. … MA in Criminal Justice. University of Southern Mississippi, 2016. 143p. URL: https://aquila.usm.edu/masters_ theses/265

8. Dodge M., Valcore L., Gomez F. Women on swat teams: separate but equal? *Policing: An International Journal*. 2011. Vol. 34, №4. P. 699-712. http://doi.org/10.1108 /13639511111180298

9. Koolhaas J. M., Bartolomucci A., Buwalda B., de Boer S. F. Stress revisited: A critical evaluation of the stress concept. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. 2011. Vol. 35, №5. P. 1291–1301. http://doi.org/10.1016/j. neubiorev.

10. Lee, J. K., Choi, H.G., Kim, J. Y., Nam, J., Kang, H.T., Koh, S.B., & Oh, S.S. Self-resilience as a protective factor against development of post-traumatic stress disorder symptoms in police officers. *Annals of Occupational and Environmental Medicine.* 2016. Vol.28, №58. P. 1-7. http://doi.org/10.1186/s40557-016-0145-9

11. Lewinski W. J. The attention study: A study on the presence of selective attention in firearms officers. *Law Enforcement Executive Forum.* 2008. Vol.8, № 6 P.107–139. URL: https://www.forcescience.com/2008/11/the-attention-study-a-study-on-the-presence-of-selective-attention-in-firearms-officers/

12. Miller L. Why cops kill: The psychology of police deadly force encounters. *Aggression and Violent Behavior*. 2015. №11. P. 97–111. http://doi.org/10.1016/j.avb.2015.04.007.

13. Miller R. Force decisions: A citizen's guide. Wolfeboro, NH: YMAA Publication Center, Inc. 2012. 206 p. ISBN-10: 1594392439, ISBN-13: 978-1594392436.

14. Pinizzotto A. J., Davis E. F., Bohrer S. B., Infanti B.J. Law enforcement restraint in the use of deadly force within the context of «the deadly mix». *International Journal of Police Science & Management*, 2012. Vol.14, №4. P.285–298. http://doi.org/10.1350/ijps.2012.14.4.289

15. Salgado J. F. Big Five Personality Dimensions and Job Performance in Army and Civil Occupations: A European Perspective. *Human Performance*. 1998. № 11 (2/3). P. 271–288. http://dx.doi.org/10.1207/s15327043hup1102&3_8

16. Sharps M. J. Processing under pressure: Stress, memory and 399 decision-making in law enforcment. Flushing, NY: Looseleaf Law Publications, 2010. 252 p.

17. Staller M. S., Zaiser B. Developing Problem Solvers: New Perspectives on Pedagogical Practices in Police Use of Force Training. *The Journal of Law Enforcement*. 2015. Vol.4, №3. P.1–15.

18. Tedeholm P. G., Sjöberg A., Larsson A. C. Personality traits among Swedish counterterrorism intervention unit police officers: A comparison with the general population. *Personality and Individual Differences*, 2021. Vol. 168, P.110411, ISSN 0191-8869, https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110411

19. Van Reemst L., Fischer T. F., Zwirs B.W. Response decision, emotions, and victimization of police officers. *European Journal of Criminology*. 2015. Vol.12, №6. P.635–657. http://doi.org/10.1177/1477370815587767

20. Young A. T., Hennington C., Eggleston D. US SWAT operator experience, personality, cognitive-emotion regulation and decision-making style. *Policing: An International Journal*. 2018. №41, №2. P.247-261. https://doi.org/10.1108/PIJPSM-10-2016-0156

21. Zaiser B., Staller M. S. The word is sometimes mightier than the sword: Rethinking communication skills to enhance officer safety. *The Journal of Law Enforcement*. 2015. Vol.4, №5. P.1–17. URL: https://api.semanticscholar.org/ CorpusID:142 806521

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:351.743

Ігор Іванович ПРИХОДЬКО,
начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної академії Національної гвардії України (м. Харків), доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4484-9781;
Яніна Володимирівна МАЦЕГОРА,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України (м. Харків), кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6103-1466

АРМІЙСЬКІ ЦІННОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ

Визначено особливості армійських цінностей у різних категорій військовослужбовців НГУ, виявлено їх взаємозв'язок з ефективністю професійної діяльності, досліджено зміни внаслідок психічної травматизації військовослужбовців в ході інтенсивних бойових дій.

Ключові слова: *військовослужбовці, НГУ, армійські цінності, ПТСР, моральна травма.*

Цінності у військовослужбовців виконують функцію збереження і передачі досвіду адаптації до особливих умов несення служби, реалізації їх особливої місії у суспільстві,

ідентифікації соціальної групи військовослужбовців та оформлення стосунків в ній і з соціальним оточенням, збереження психічного здоров'я при дії бойових стрес-факторів [1]. Але зазнають значної специфічності та значно відрізняються за змістом та ступенем ієрархічності системи, її дієвістю від цінностей цивільного населення. Враховуючи це, при вивченні ціннісно-смислової сфери військовослужбовців було введено особливий термін – «армійські (військові) цінності» [3; 5; 10].

Незважаючи на національні відмінності, можна констатувати на наявність у світі єдиної міжнародної військової культури, яка відображає спільні армійські цінності [9]. Проте на армійських цінностях відбиваються не лише національні особливості, а й особливості завдань, що виконують ті чи інші збройні формування [8]. Цю специфіку часто беруть за основу гасла, що вирізняє військове формування поміж іншими. Так, гасло «Честь. Мужність. Закон» є ідентифікатором Національної гвардії України (НГУ).

Попри те, що армійські цінності є важливим засобом укріплення довіри між військовим лідером і його підлеглими, дозволяють їм діяти як єдина та ефективна команда, яка спрямована на виконання місії та пом'якшують переживання травматичних подій, виникнення внутрішнього конфлікту між армійськими і цивільними цінностями може стати підґрунтям для розвитку так званої «моральної травми». Не заперечуючи наявність моральних страждань у військовослужбовців, тема «моральної травми» тривалий час підмінялася вивченням ментальних порушень у військовослужбовців, зокрема, темою посттравматичних стресових розладів (ПТСР) у комбатантів. Але практика надання психіатричної і психологічної допомоги заходами, що розроблені для подолання ПТСР, виявилася неефективною для подолання моральної травми у учасників бойових дій. Натомість вирішення дисонансу у ціннісній сфері описується ветеранами як ключовий поворотний момент, що призводить до зменшення їхнього емоційного стресу та покращення повсякденного функціонування [11].

В дослідженні, метою якого було визначення особливостей ціннісної сфери військовослужбовців НГУ, було виділено три етапи.

На першому етапі (2021рік) на основі узагальнення сучасних поглядів на армійські цінності, національні традиції військової справи в Україні та специфіку завдань НГУ було укладено перелік із 11 армійських цінностей, наведено розгорнутий зміст кожної з них, визначено шкалу оцінювання, укладено інструкцію, розроблено бланк оцінки армійських цінностей військовослужбовців НГУ [1].

Другий етап (2021 рік) передбачав визначення ставлення до цих цінностей у різних категорій військовослужбовців НГУ, які виділялися за статтю, досвідом участі в бойових діях, військовим званням та ефективністю професійної діяльності [1].

Третій етап (2022 рік) був призначений до визначення особливостей ціннісної сфери у військовослужбовців, які зазнали психологічної травматизації в ході інтенсивних бойових дій і набули ознаки ПТСР та моральної травми [2].

Укладений перелік армійських цінностей за результатами роботи на першому етапі: фізична і моральна сміливість, дисциплінованість та самодисциплінованість, чесність, гідність, командність, вірність, стійкість, воля, професіоналізм в цілому був високо оцінений військовослужбовцями НГУ (7,65±1,65 за десятибальною шкалою оцінки). Найбільш важливими армійськими цінностями військовослужбовці вважали моральну (6,11±2,96) та фізичну (5,89±3,14) сміливість, професіоналізм (5,68±3,46), самодисциплінованість (5,57±3,07), чесність (5,42±2,75) та дисциплінованість (5,32±2,92) [1].

Потрібно вказати, що представлений перелік недостатньо враховував «гендерне питання». Так, саме жінки-військовослужбовці надали найнижчі оцінки цьому переліку серед усіх категорій військовослужбовців (6,69±1,75). Втім, його використання показало, що свою меншу, порівняно з чоловіками фізичну сміливість, жінки компенсують більш уважним ставленням до власної професійності, більшою вірністю та стійкістю, що дозволяє їм бути не менш надійною посестрою, ніж військовослужбовці-чоловіки.

Високо оцінили учасники бойових дій (7,70±1,68) запропонований перелік армійських цінностей, на перші позиції в ньому вони поставили сміливість (фізична (6,23±3,04) та моральна (6,04±2,98)), чесність (5,80±2,48) та професіоналізм (5,71±3,40) [6]. Порівняння їх оцінок з тими, хто не мав бойового досвіду, показало, що дисциплінованість і самодисциплінованість є важливими в процесі навчання, натомість бойові дії вимагають доповнення сміливості відвертістю з побратимами, щоб вони чітко розуміли, на що здатен кожен з їх команди. В бойових умовах професійні знання та навички, рівень їх сформованості перестає бути «особистою справою», зоною особистої відповідальності (оцінкою у професійній класності), так як побратими мають точно знати, наскільки вони можуть розраховувати на кожного із своєї команди.

І якщо формування індивідуального стилю професійної діяльності у жінок-військовослужбовців, який дозволяє компенсувати їх більшу емоційність та меншу фізичну силу порівняно з чоловіками, можна умовна віднести до індивідуального рівня компенсування певних недоліків, то відвертість перед товаришами дозволяє формувати груповий рівень компенсації слабких членів команди.

Найбільш схвальні оцінки серед груп, виділених за стажем військової служби, запропонований перелік армійських цінностей отримав у військовослужбовців з найбільшим (понад 10 років) стажем військової служби (8,00±1,66). Крім того, виділення груп за стажем військової служби показало, що в ході освоєння військової професії пріоритети змінюються від самодисципліни (у тих, хто лише почав свій професійний шлях) до професіоналізму (у тих, хто має досвід від 3-9 років) та моральної сміливості (у тих, хто має досвід служби понад 10 років).

Порівняння ставлення до армійських цінностей в групах виділених за військовими званнями показало, що якщо офіцери більш цінують професіоналізм, то для рядових військовослужбовців більш важливими є вірність (5,65±3,15), командність (5,65±3,28) та моральна сміливість (5,65±3,31). Натомість сержанти найбільше цінують фізичну сміливість (6,79±3,15), дисциплінованість (6,74±2,77) та чесність (6,00±2,70). Ці данні підкреслюють зв’язок ціннісної сфери військовослужбовця з типовими завданнями, що перед ними стоять.

Найбільш схвальні оцінки (8,36±1,22) укладений перелік військових цінностей серед усіх категорій військовослужбовців отримано від тих, хто за оцінками своїх командирів має найвищу ефективність професійної діяльності. Цікаво, що в цій групі найбільш важливими виявилися цінності військової товариськості – вірність (7,32±2,39) та командність (7,21±1,85). Наступні сходинки посіли професіоналізм (6,86±2,98) та моральна сміливість (6,21±2,85). Значно далі йдуть самодисципліна (5,71±3,42) та фізична сміливість (5,04±3,13).

У другій за ефективністю групі найбільш важливими є професіоналізм (8,27±2,28), стійкість (6,33±3,00) та воля (5,97±2,81).

Такі данні доводять, що яким би не був підготовленим (професійно, фізично, психологічно) одинак, перевага у військовій справі завжди на боці командної роботи.

Найменш ефективну групу було охарактеризовано, як таку, що має «формальне» (байдуже) ставленням до виконуваних завдань, які не докладають значних зусиль ні у професійну підготовку, ні у прагнення стати членом команди.

Третій етап дослідження підтвердив, що досвід військовослужбовців, які приймали участь у бойових діях, переважно є травматичним, таким, що руйнує звичні уявлення про себе, свою професійну роль, змінює ставлення до цінностей, якими має керуватися людина, військовослужбовець, змінює стосунки з соціальним оточенням [7].

Цей негативний досвід у військовослужбовців з ознаками ПТСР змушує їх до категоричності в оцінках важливості для військовослужбовців «Фізичної та моральної сміливості» й «Гідності» і до критичної оцінки наявних у себе та інших людей сил, ресурсів для тривалих дій на грані людських можливостей.

Виявлена сміливість стає для психологічно травмованих військовослужбовців надціллю, веде до розриву уявлень про свої можливості та правила життя. Виконання професійних військових обов'язків сприймається ними, як дія на межі власних можливостей. В них виникає характерне для травмованих особистостей уявлення про унікальність їх досвіду, відбувається розшарування ставлення до військового колективу на побратимів, які мають спільний з ними досвід, та «інших», що дозволяє їм приймати рішення за цих «інших», нехтувати традиційними уявленнями про дисципліну.

Пережитий досвід змінив їх структуру цінностей, «загострившись» її під дію бойових стрес-факторів, натомість це «загострення» позбавило їх можливості вийти з цього стану «реагування на межі можливостей і самостійності прийняття оперативних рішень», та проявляти гнучкість у пристосуванні до змін ситуації, позбавляє можливості повернутися у попередній стан побудови стосунків з оточуючим світом [7].

Ще одним із найважчих випробувань для учасників бойових дій є моральні страждання, які виникають внаслідок пережитого. Так, військовослужбовці спостерігають загибель побратимів, цивільних людей, дітей, їх страждання та усю несправедливість війни. Для багатьох значним випробуванням стає використання зброї на ураження, особливо при безпосередньому контакті із супротивником.

Як показало наше дослідження порушення моральної нормативності (ПМН), яке є однією з ознак «моральної травми», найбільш щільно є пов'язаним із «Несприятливими соціальними умовами виконання службово-бойових завдань»: ставлення населення на території ведення бойових дій, огляд подій ЗМІ тощо. Воно, на відміну від ПТСР, мало пов'язане із безпосередньою загрозою життю такими явищами, як кількістю обстрілів, бомбардувань, оточень тощо. Ці результати дослідження погоджуються з тими, що отримали Bryan C. з колегами [4].

У військовослужбовців з порушенням моральної нормативності «Моральна сміливість» є значно піднесеною над усіма іншими (7,39±2,59). В їх ієрархії цінностей є певне протиставлення «Гідності» та «Професійності». Вони більше спрямовані на те, що навіть у бойових умовах мають відповідати своїм уявленням про людяність, ніж діяти професійно. Як і військовослужбовці з ознаками ПТСР, військовослужбовці з ознаками «моральної травми» орієнтовані на своїх побратимів, для них характерним є повага та толерантність ставлення до товаришів по службі, їх недоліків. Ці військовослужбовці не можуть «дистанціюватися» від страждань побратимів, іншого близького оточення, але не схильні розділяти з ними свою відповідальність. І навіть в умовах війни приймають на себе всю відповідальність за свої дії, не використовують дію за наказом чи вимушеними обставинами, як виправдання своїм вчинкам, що, вірогідно стає однією із причиною підриву їх психічного здоров'я і появи ознак дезадаптації [7].

Для військовослужбовців з ПМН характерним є суб'єктивна неможливість до трансформації ціннісної сфери до умов війни, перехід від «цивільної» ціннісної сфери до «армійської», для якої характерним є більше абстрагування (дистанціювання) від стражданнях конкретного іншого і зосередження на загальній місії військовослужбовця (захист всієї Батьківщини), пріоритет виконання завдання над особистим ставленням, розподіл відповідальності з командою й командиром та гнучкість пристосування до змінюваних умов. Військовослужбовці з ознаками «моральної травми» усвідомлюють, що взяття на себе цілковитої відповідальності за свої дії під час війни робить їх нестійкими до дії бойових стрес-факторів, веде їх до страждань. Але страждання сприймається ними, як плата за власну людяність, є складовою їх структури цінностей. Втім їх «людяність» є підґрунтям їх фізичної сміливості: вони вчиняють щоденний подвиг заради життя інших, хоч і «розплачуються» за це руйнацією уявленням про власний гуманізм [7].

Як бачимо, обидві категорії психологічно травмованих військовослужбовців мають деякі сходні риси: певну ригідність уявлень про себе та ціннісної сфери, недостатню вторинну соціалізацію (неповну інтеріоризацію військових цінностей). Ригідність та

недоліки вторинної соціалізації посилюють одна одну. Тому для обох цих випадків первинною профілактикою є тривалість й інтенсивність професійної психологічної підготовки. Зокрема, формування свідомого ставлення до необхідності довіряти товаришам по зброї, відвертості з ними, командної роботи, унікальності місії військового у суспільстві, пріоритету професійного над особистим, гнучкість пристосування до змінюваних умов. Чітке розуміння своєї ролі «захисника», «побратима», ролі командира підрозділу й необхідності «розподілу відповідальності з ними». Важливим є усвідомлення синергетичного ефекту, яке дає колективна взаємодія, здатність навчитися і зробити значно більше, якщо приймаєш допомогу інших та підтримуєш інших.

Список бібліографічних посилань

1. Мацегора Я. В., Приходько І. І., Колесніченко О. С. Особливості цінностей військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*, 2022. № 2 (81). С. 127-138. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/2/81/263826
2. Мацегора Я. В., Колесніченко О. С., Приходько І. І., Байда М. С. Особливості військових цінностей у військовослужбовців-учасників бойових дій з посттравматичними стресовими реакціями. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 2023. № 1 (5). С. 36-50. https://doi.org/10.52363/dcpp-2023.1.4
3. Brinsfield, John W. (1998) "Army Values and Ethics: A Search for Consistency and Relevance." *The US Army War College Quarterly: Parameters* 28 (3). https://doi.org /10.55540/0031-1723.1890
4. Bryan, C. J., Bryan, A. O., Roberge, E., Leifker, F. R., & Rozek, D. C. (2018). Moral injury, posttraumatic stress disorder, and suicidal behavior among national guard personnel. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10, 36–45.
5. Franke, Volker, and Lindy Heinecken. (2001) "Adjusting to Peace: Military Values in a Cross-National Comparison." *Armed Forces & Society* 27 (4): 567–95. https://doi.org /10.1177 /0095327X0102700404
6. Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Matsehora, Y., Bolshakova, A., Bilyk, O., Storozhuk, N., Lazor, K., & Trybulkevych, K. (2022). Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine. *Romanian Journal of Military Medicine, 125*(1), 109-117.
7. Matsegora, Y., Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Marushchenko, K., Rumiantsev, Y., Tovma, I. Gakh, R., & Prikhodko, D. (2023). Peculiarities of Military Values of Combatants with Signs of Post-traumatic Stress Reactions and Moral Traumas. *Romanian Journal of Military Medicine, 126*(4), 378-390. https://doi.org/10.55453/rjmm.2023.126.4.6
8. Sahu, Jk, and Ramanujam, V. (2019) "Ethics, Moral and Values in the Context of Military Leadership for Gen-Y: An Indian Armed Forces Perspective." *International Journal of Management Studies* 6 (2(1)): 38–47. https://doi.org/10.18843/ijms/v6i2(1)/05
9. Soeters, Joseph L. (1997) "Value Orientations in Military Academies: A Thirteen Country Study." *Armed Forces & Society* 24 (1): 7–32. http://www.jstor.org/stable/45347229
10. Vermeesch, John. A., and Francis C. Licameli. (2016) "Character Development: Initiative Focuses on What It Takes to Be a Trusted Professional in Today's Army." *Association of the United States Army*. https://www.ausa.org/articles/what-it-takes-be-trusted-army-professional
11. Williamson, V., Murphy, D., Stevelink, S. A. M., Allen, S., Jones, E., Greenberg, N. (2020) "The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study" European Journal of Psychotraumatology Volume 11, 2020 - Issue 1 https://doi.org /10.1080 /20008198.2019.1704554

Одержано 17.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Сергій Олександрович ШАТРАВА,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7072-961X;
Даніїл Анатолійович ЗІНЧЕНКО,
слухач магістратури факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8089-0511

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ ІЗ ПСИХОЛОГАМИ ПРИ АНАЛІЗІ ІНФОРМАЦІЇ З СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглядається інноваційний підхід до кримінальних розслідувань, акцентуючи на синергії між правоохоронними органами та психології у контексті аналізу соціальних мереж. Підкреслено значення глибокого розуміння поведінкових патернів та мотивів, які можуть бути виявлені через активність осіб у соцмережах. Описано, як спільна робота правоохоронців і психологів може підвищити точність профілювання підозрюваних та прогнозування потенційних злочинних дій. Особлива увага приділяється етичним міркуванням та необхідності захисту прав на приватність при зборі та аналізі даних з соціальних мереж.

Ключові слова: *правоохоронні органи, соціальні мережі, аналіз поведінки, кіберзлочинність, профілювання підозрюваних, цифрові технології у розслідуванні, захист прав на приватність, етика в кримінальних розслідуваннях, прогнозування злочинів.*

Сучасний світ цифрових технологій та соціальних медіа представляє нові виклики та можливості для правоохоронних органів. Одним з ключових аспектів у розслідуванні злочинів стає аналіз інформації з соціальних мереж. Тут вступає у гру взаємодія між правоохоронцями та психологами, що дозволяє глибше зрозуміти поведінку та мотиви злочинців.

Взаємодія правоохоронних органів та психологів у контексті аналізу інформації з соціальних мереж відіграє важливу роль у сучасному криміналістичному процесі. Основою цього підходу є розуміння того, що соціальні мережі є багатим джерелом даних про поведінкові патерни, особистісні характеристики та соціальні зв'язки осіб. Правоохоронці використовують ці дані для визначення місцезнаходження осіб, їхніх зв'язків та потенційної причетності до злочинних дій. З іншого боку, психологія вносить свій вклад, допомагаючи інтерпретувати зібрану інформацію з точки зору психологічних мотивів, емоційних станів та поведінкових реакцій.

На нашу думку, ця інтердисциплінарна взаємодія дозволяє формувати більш глибоке та комплексне розуміння поведінки осіб, які можуть бути причетні до злочинів. Використання аналітичних інструментів та психологічних теорій у цьому контексті відкриває нові можливості для розробки ефективних стратегій розслідування та профілактики злочинності. Однак, важливим є також розуміння етичних меж, пов'язаних з конфіденційністю та приватністю інформації, що збирається з соціальних мереж. Теоретичне обґрунтування такої взаємодії передбачає не лише розробку методологічних підходів до аналізу даних, але й вирішення правових та етичних питань, пов'язаних з цим процесом.

Роль психологів у взаємодії з правоохоронними органами при аналізі інформації з соціальних мереж є критично важливою у контексті сучасних кримінальних розслідувань. Психологи вносять унікальний вклад, допомагаючи інтерпретувати не тільки

текстуальний зміст постів та коментарів, але й більш глибокі психологічні аспекти, такі як мотиви, емоційні стани та поведінкові наміри осіб. Їхня експертиза дозволяє розробляти психологічні профілі підозрюваних, виявляти приховані патерни поведінки, а також розуміти можливі психологічні тригери, які могли б спонукати до злочинної діяльності. Психологи використовують різноманітні методики, включаючи поведінковий аналіз, теорії особистості та психологічне профілювання, для того, щоб допомогти правоохоронцям у розрізненні між нормативною та потенційно злочинною поведінкою. Це стає особливо важливим в епоху, коли цифрові сліди в соціальних мережах можуть надавати важливі підказки щодо психологічного стану осіб, їхніх соціальних зв'язків та поведінкових звичок. Крім аналізу даних з соціальних мереж, психологи також відіграють важливу роль у навчанні правоохоронців, розробці тактик допиту та стратегій взаємодії з підозрюваними та свідками. Вони допомагають створювати підходи, що базуються на психологічному розумінні, забезпечуючи таким чином більш ефективне та гуманне ведення розслідувань.

Ми вважаємо, що завдяки цій взаємодії, правоохоронні органи можуть краще розуміти складність людської психології та використовувати це розуміння для попередження та розкриття злочинів, що робить їх роботу не тільки більш ефективною, але й більш чутливою до людського фактору.

Практичне застосування взаємодії між правоохоронними органами та психологами в аналізі даних з соціальних мереж має значний потенціал у сфері розслідування злочинів. На практиці, ця синергія дозволяє правоохоронцям не лише збирати, але й ефективно інтерпретувати великі обсяги інформації, отриманої з різних соціальних платформ. Психологи, в свою чергу, допомагають визначати потенційні ризики та передбачати поведінку осіб на основі їхньої активності в соцмережах, що є ключовим у виявленні та попередженні злочинів. Одним з основних напрямків практичного застосування є профілювання особистості. Це включає аналіз поведінкових патернів, мови тіла, публікацій та коментарів у соціальних мережах для створення детального профілю підозрюваного. Цей профіль може бути використаний для виявлення ймовірних мотивів, поведінкових відхилень та потенційних ризиків. Іншим важливим аспектом є розробка стратегій для взаємодії з підозрюваними та свідками. Психологи можуть надати правоохоронцям рекомендації щодо підходів у допитах, враховуючи психологічні характеристики та можливу поведінку осіб. Також вони можуть допомогти у розробці програм профілактики злочинності, заснованих на психологічних дослідженнях та даних, отриманих із соціальних мереж. Важливою складовою є також аналіз та оцінка ризиків, пов'язаних з конкретними особами або групами. Психологи можуть допомогти ідентифікувати осіб, які мають високий ризик скоєння злочинів, на основі їхньої цифрової поведінки та комунікації. У цілому, практичне застосування цієї взаємодії відкриває нові горизонти у боротьбі з кіберзлочинністю та забезпечує більш глибоке розуміння соціальної динаміки, яка лежить в основі злочинних дій. Однак, цей процес також вимагає балансування між ефективністю розслідувань та захистом особистих прав та приватності осіб, що є однією з ключових викликів у цій сфері.

Отже, враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що інтеграція зусиль правоохоронних органів та психологів у аналізі інформації з соціальних мереж є ключовим елементом у сучасному процесі розслідування злочинів. Ця взаємодія не тільки підвищує ефективність розкриття злочинів, але й сприяє глибшому розумінню психологічних аспектів злочинної поведінки. Використання даних з соціальних мереж дає можливість для більш точного профілювання підозрюваних та прогнозування злочинних дій, що, у свою чергу, веде до більш ефективної профілактики та реагування на злочини. Однак, поряд з перевагами цього підходу, необхідно пам'ятати про етичні та правові аспекти, пов'язані з конфіденційністю та приватністю інформації. Баланс між необхідністю забезпечення громадської безпеки та захистом персональних даних є фундаментальним

для підтримання довіри та правосуддя в суспільстві. Враховуючи швидкий розвиток технологій та зміни в поведінці користувачів соціальних мереж, правоохоронні органи разом з психологами мають постійно адаптуватися та розвивати нові методи та підходи для ефективного вирішення цих завдань. Взаємодія між цими двома сферами стане ще важливішою у майбутньому, оскільки вона спрямована на захист суспільства від складних та постійно еволюціонуючих форм злочинності.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

2. Зінченко, Д. А. Аспекти протидії торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 42-44.*

3. Зінченко, Д. А. Загальний розвиток використання міжнародного досвіду працівниками поліції у сфері протидії кіберзлочинам і торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 44-46.*

4. Зінченко Д. А, Висоцький М. О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: Аналіз проблеми. *Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. с. 156-158. С. 223.*

5. Зінченко, Д. А. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх працівників поліції. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів. Міністерство юстиції України. Академія державної пенітенціарної служби. Чернігів. 2023. С. 234-236.*

Одержано 07.02.2024

УДК 342.951

Сергій Сергійович БАНДУРКА,
докторант Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ПИТАННЯ НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано ключові питання надання безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану. Акцентовано гарантії держави щодо безоплатної правничої допомоги. Підкреслена необхідність розширення професійної безоплатної адвокатської допомоги.

Ключові слова: *правнича допомога, правничі послуги, адвокатська допомога.*

Наслідком російською агресією проти України стало страждання мільйонів її громадян від втрати рідних і близьких людей, від руйнувань та знищення житла, вимушеної евакуації і переселення, втрати роботи. Важливим в такий складний час стає отримання кваліфікованої безоплатної правничої допомоги. Особливо актуальним це питання постає для населення з неокупованих територій, де особливо гострим є брак кваліфікованих кадрів з надання правничих послуг.

У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» зазначено, що безоплатна правнича допомога гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [3].

Правнича допомога полягає в наданні правничих послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

Правнича допомога реалізується шляхом надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, забезпечення захисту особи від обвинувачень, наданні особі допомоги в забезпеченні її доступу особи до безоплатної правничої допомоги та медіації.

Громадяни звертаються за правничою допомогою: у відновленні особистих документів, зокрема, паспортів, документів на право власності, відшкодування збитків, завданих воєнними діями, підтвердження трудового стажу, розшуку рідних і близьких людей, з якими втрачений зв'язок внаслідок евакуації, поновлення на роботі тощо.

Ст. 7 вказаних вимог Закону розкриває поняття безоплатної первинної правничої допомоги як вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадках їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3].

Безоплатну правничу допомогу в Україні згідно законодавства можуть надавати органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центри з надання безоплатної правничої допомоги, спеціалізовані установи з надання безоплатної правничої допомоги, утворені органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади, юридичні особи приватного права, які мають право надавати правничу допомогу, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку, адвокати та інші фахівці у відповідній галузі права, залучені органами місцевого самоврядування у встановленому законом порядку.

Сьогодні надання первинної допомоги надається здебільшого за рахунок штатних працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, але, безумовно, не може бути наданої в повній мірі.

Практика усунення державою інституту адвокатури від участі у забезпеченні функціонування системи безоплатної правничої допомоги, хоча Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надання безоплатної правничої допомоги адвокатами передбачена [2], призводить до порушення права людини на захист і правову допомогу, передбаченого Конституцією України. Сьогодні в Україні в електронному кабінеті на сайті Національної асоціації адвокатів України зареєстровано 41713 адвокатів, які здатні надавати всебічну правничу допомогу.

Чисельні звернення громадян зі скаргами на відсутність надання безоплатної правничої допомоги, або на її неякісний рівень та інші факти ненадання своєчасної безоплатної правничої допомоги свідчать про повне блокування роботи Наглядової ради Координаційного центру з надання правничої допомоги, яка мала б забезпечувати демократичний розвиток системи в умовах воєнного стану та мінімізувати корупційні ризики у ній (до речі, цей орган майже два роки не функціонує).

Спілкування з громадянами, які потребують правничої допомоги, показує потребу у наданні саме професійної адвокатської допомоги, оскільки для вирішення тих чи інших питань необхідні вузькопрофільні консультації в окремих галузях права.

Отже, система надання безоплатної правничої допомоги громадянам, потерпілим від війни, зокрема, біженцям, внутрішньо переміщеним особам, ветеранам та інвалідам війни, членам сімей загиблих (померлих) захисників України, особам, що зазнали моральної та матеріальної шкоди від дій країни-агресора, людям з низьким доходом, потребує удосконалення. Розширення надання первинної правової допомоги адвокатами є найочевиднішим шляхом її покращення.

Список бібліографічних посилань

1. Вісник Національної асоціації адвокатів України № 12 (97) 2023. UTL: https://unba.org.ua/assets/uploads/news/vidannya/2023-12-26-vidannya_v-snik_12-2023_658abaf540d6b.pdf. (дата звернення: 20.02.2024)
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013. № 27. Ст. 282.
3. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011. № 51. Ст. 577.

УДК 159.9:9.364.62

Оксана Василівна ВОЛОШИНА,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень Національної академії внутрішніх справ (м. Київ), кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4166-2847

СУПЕРВІЗІЙНА ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІВ У США

Узагальнено американський досвід моделей та рівнів супервізійної підтримки психологів. Актуальність заявленої проблематики зумовлюється підвищеним запитом на супервізію у зв'язку з тим, що її запровадження для надавачів послуг з охорони та підтримки психічного здоров'я зазначене як один із пріоритетних заходів щодо психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни. Сформовані авторські міркування щодо перспектив розвитку системи супервізії психологів в силових структурах.

Ключові слова: *супервізія, супервізор, супервізант, психологічна практика, професійний розвиток психологів.*

Особливості розвитку психологічної служби в Україні в умовах воєнного стану актуалізували потребу у висококваліфікованих фахівцях психологічної практики, зокрема в секторі оборони. Одним із ефективних методів фахової підготовки та професійного розвитку психологів є супервізія. Запровадження супервізії для надавачів послуг з охорони психічного здоров'я у нормативно-правовій базі, процесах навчання та наданні послуг зазначене як один із багатосекторних заходів в Оперативній дорожній карті «Пріоритетні багатосекторні заходи із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни» [1, 23]. Це актуалізує необхідність вивчення зарубіжного досвіду. Цікавим, на нашу думку, є досвід США, де інститут супервізії досить розвинутий і виконує роль контролю якості надання психологічних послуг.

Американське законодавство зобов'язує всіх спеціалістів, які працюють в сфері так званих «допомогаючих» професій, проходити курс супервізії як в процесі навчання в університеті (graduate program), так і після закінчення навчання в своїй безпосередній професійній діяльності. Таким чином, в Америці супервізія розглядається як важлива і необхідна частина повноцінної підготовки спеціаліста.

Зміст поняття «супервізія» варіюється в залежності від спеціалізації, але в цілому під супервізією розуміється надання допомоги в отримані, в більшій мірі, практичних вмінь та досвіду щодо роботи з клієнтами засобом розвитку здатності до самоаналізу і рефлексії, розуміння теорії і практики надання психологічної допомоги [2, 15].

В американській психологічній практиці існує три механізми, які дозволяють регулювати систему супервізії: це об'єм супервізії, яку повинен пройти спеціаліст (в годинах), умови супервізії (співвідношення групової і індивідуальної супервізій, також в

годинах) і кваліфікація супервізора. Ліцензуванням супервізорів займаються декілька асоціацій, які окрім цього розробляють необхідну документацію, яка регламентує даний вид діяльності. До них відносяться: Американська колегія професійної психології (ABPP), Національна колегія сертифікації консультантів (NBCC), Американська психологічна асоціація акредитації програм професійної підготовки психологів (APA) та інш. Доцільно відмітити, що вимога до змісту супервізії та її об'єму варіативна для кожного штату. Так, наприклад, в штаті Пенсільванія, після завершення навчання в університеті за спеціальністю «психологія», випускник повинен реалізувати під керівництвом супервізора 1500 годин практичної психологічної діяльності, і тільки після цього має право працювати в якості психолога. Окрім цього, в процесі безпосередньої професійної діяльності він повинен продовжувати супервізію в об'ємі 2 години на тиждень.

Поряд із психодинамічною, клієнт-центрованою, когнітивно-біхевіористичною, системною та конструктивісткою моделями супервізії в сучасній американській психологічній практиці також існують, моделі, які були розроблені спеціально для практики супервізорства. Розглянемо деякі з них.

Комплексна розвиваюча модель (автор C. Stoltenberg) є найбільш розповсюдженою в практиці. За своїм змістом вона орієнтована на описову (щодо самого психотерапевтичного процесу) і рекомендаційну характеристики (відношення супервізора). Модель представляє процес розвитку психотерапевта як проходження ним чотирьох рівнів професійного розвитку. Кожен рівень характеризується змінами, які відбуваються у трьох головних підструктурах особистості (усвідомлення себе і інших; мотивація, яка відображає зацікавленість психолога, його включеність в роботу і незалежність психолога в прийнятті рішень щодо професійної діяльності). Для кожного із чотирьох рівнів Stoltenberg розробив критерії розвитку трьох вище представлених підструктур. Крім цього, він відмічає значущість для професійного розвитку спеціаліста наявності знань і вмінь побудови конструктивних взаємовідносин, теоретичної бази, плану роботи, проведення психодіагностики і дотримання етичних принципів взаємодії.

Модель супервізії, розроблена дослідниками C. Longandill та U. Delworth представляє собою три стадії розвитку психотерапевта (стагнації, труднощі, інтеграції), кожна з яких характеризується специфікою ставлення до світу, до себе і до супервізора. Крім цього, ними також розроблені показники, які є універсальними для кожної із трьох стадій, серед них: взаємовідносини з супервізором, компетентність, усвідомлення свого емоційного стану, автономність, професійна етика, мотивація, ідентичність, спрямованість. Основна ціль супервізора полягає у виявленні стадії, на якій знаходиться супервізант, і, виходячи з показників супервізанта, надання йому допомоги і підтримки для переходу на наступну стадію професійного розвитку.

В диференціальній моделі супервізії, розробленій J. Bernard, процес супервізії пропонується розглядати як реалізацію трьох соціальних ролей (викладач, терапевт та консультант). Найоптимальнішим в даному випадку є варіація соціальних ролей в залежності від цілей, які необхідно досягнути [2, 134-150].

Модель, яку розробили P. Hawkins й R. Shohet базується на відомому в американській психотерапії вислові «good enough» супервізор, де роль супервізора заключається не тільки в наданні підтримки, але й прийнятті на себе відповідальності за діяльність і стан супервізіанта та психоемоційний стан його клієнта. На думку авторів цієї моделі, супервізор може сфокусувати свою увагу на 7 різних об'єктах: зміст психотерапевтичної сесії, стратегії і взаємодія, теорія взаємовідносин, терапевтичний процес з позиції психотерапевта, взаємовідносини з супервізором, процес з позиції супервізора та інш. Процес супервізії, на їх думку, обумовлений двома системами – терапевтичною системою і системою супервізії, які існують в межах ще більших систем [3, 26-47].

Таким чином, система супервізії психологів в США використовується на трьох рівнях підготовки та професіоналізації психологів: підготовка психологів (навчальна

практика на останніх курсах університету під супервізією); сертифікація (під керівництвом супервізора визначена кількість годин практичної психологічної діяльності) та психологічна практика (продовження супервізії в об'ємі 2 години на тиждень). Окрім цього, важливим аспектом якості супервізії є кваліфікація супервізорів, яка забезпечується їх ліцензуванням професійними об'єднаннями. На нашу думку, супервізійна підтримка в трьохрівневій системі підготовки та професіоналізації психологів, створення Професійної спілки психологів силових структур України (сектору оборони України) можуть покращити якість психологічного забезпечення службової діяльності та підтримати, зберегти психічне здоров'я самих психологів силових структур.

Список бібліографічних посилань

1. Пріоритетні багатосекторні заходи з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни: оперативна дорожня карта. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/ https://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mhpss_framework_ukraine_ukr_59_page.pdf (дата звернення: 10.02.2024).

2. Bernard J., Goodyear R. Fundamentals of clinical supervision. Boston: Pearson Education, 2004. 416 p.

3. Hawkins P., Shohet R. Supervision in the helping professions: an individual, group and organizational approach. Philadelphia, 2002. 230 p.

Одержано 13.02.2024

УДК 159.9

Олег Анатолійович ЗАРІЧАНСЬКИЙ,
старший науковий співробітник відділу проблем інформаційно-психологічного протиборства науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ), кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6934-9521

ТРАНЗИТИВНІСТЬ І ТРАДИЦІЯ В ПИТАННЯХ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Протидія корупції у багатьох країнах значною мірою ґрунтується на правовому трансфері без урахування національної правової традиції. Розв'язання проблеми протидії корупції неможливо без урахування концептуальних проблем, пов'язаних із культурною та правовою самоідентифікацією суспільства тією чи іншою мірою традиційного.

Ключові слова: *протидія корупції; правова традиція; правовий трансфер; правовий архетип; правосвідомість.*

Одним із найважливіших напрямів розвитку правової та політичної системи суспільства є створення ефективного механізму реалізації функцій держави. Серед явищ, що знижують цю ефективність, велику роль відіграє корупція, наявність якої актуалізує необхідність розробки та реалізації заходів боротьби з нею. У сучасних умовах антикорупційна діяльність ведеться недостатньо результативно, що зумовлює як пошук причин цього, так і розробку системи правових заходів, спрямованих на підвищення її ефективності.

Сучасна методологічна ситуація у вітчизняному правознавстві є досить своєрідною і характеризується цілою низкою рис, серед яких можна виділити фактичну перевагу наукових правових досліджень позитивістського ракурсу. Законодавство, присвячене боротьбі з корупцією, а також практика його застосування не може досліджуватися, по-перше, поза контекстом правових запозичень, використання правового досвіду зарубіжних

держав, а по-друге, без урахування паралельних позитивному праву правових практик, що відбивають неписані закони, якими керується значна частина суспільства [9]. У контексті протидії корупції неможливо ігнорувати заклик до поважного відношення до всіх правових практик, що складаються у суспільстві, до дослідження правових систем з позицій правового плюралізму, характерного для постклассичної методології [1]. Термін «неписаний закон» у сенсі звичайного правового регулятора суспільних відносин давно відомий у науці. У сучасних антрополого-правових дослідженнях неписані норми звичаєвого права розглядаються як один із найважливіших об'єктів дослідження [11].

Зауважимо, що вивчення неписаних норм здатне пролити світло на сутнісні характеристики корупції, що відповідає одному з основних напрямків діяльності щодо протидії їй – з'ясування її причин та умов. Корупція є явищем, характерним для різних типів суспільства - як громадянського, «західного», так і традиційного, «східного» [13]. Однією з форм розвитку національної правової системи є правові запозичення. Правові запозичення можна розглядувати як добровільне чи насильницьке використання нормативного, правозастосовного і ціннісного правового досвіду при модернізації (вдосконаленні) національної правової системи [12]. До правових запозичень можна віднести: рецепцію права (запозичення та пристосування до умов національної правової сім'ї юридичних норм, принципів та цінностей, вироблених в іншій системі), правовий трансфер (пряме перенесення юридичних норм, принципів та цінностей суспільства донора у правову систему реципієнта без урахування національних правових традицій, надбудова над національною правовою культурою системи інших правових цінностей, що оголошуються панівними), правова експансія (насильницьке нав'язування культурно чужих правових ідей, моделей та уявлень однієї правової системи іншій), правовий діалог (двосторонній обмін правовим досвідом з метою інтеграції національних правових систем), правову акультурацію (прищеплення елементів правової системи суспільства західного типу традиційним товариствам чи суспільствам, які поступаються їм у правовому розвитку). Як правило, серед зазначених форм правових запозичень добровільною є лише рецепція права, оскільки вона не передбачає повного розриву з національної правової традицією [9]. Інші форми запозичень реалізуються лише через примус або з боку суспільства-донора, або політичної еліти суспільства-реципієнта [10].

Правова акультурація – лише один із аспектів акультурації як соціокультурного явища. Для будь-якого суспільства важливим є збереження своєї культурної ідентичності, у тому числі у правовій сфері. При цьому необхідно мати на увазі, що в світі, що глобалізується, процес акультурації виглядає цілком об'єктивним, причому на перший план виходить експансія (часом войовнича) західної культури. Правова акультурація проявляється у взаємодії правових культур різних суспільств. Перенесення, рецепція іноземних правових засобів у традиційне суспільство призводить до простого співіснування двох систем; задовільна «передача» права стає можливим лише тоді, коли суспільство саме спонукається до змін [12]. Звичайно, зазначене висловлювання більшою мірою було адресовано родоплемінним країнам Африки, проте виявлені вченим закономірності виявляють себе і в інших традиційних суспільствах [2, 3].

Із запозиченням західних публічно-політичних практик з'являються і нові форми корупційної діяльності, які об'єктивно потребують обліку та використання відповідного іноземного правового досвіду [8]. Форми права (форми вираження права) являють собою безпосередньо зовні виражені явища, єдність носія інформації (документи тощо) та правового змісту (норми, виражені у зазначених документах тощо), тобто певний фінальний результат перетворення правової інформації в текст, позначений носієм. Їх слід відрізняти від джерел права, які є витоками права, чинники і сили, що творять право [6,7].

Необхідно мати на увазі, що той чи інший чиновник найчастіше є членом певної спільності, «клану», який береться його підтримувати та захищати. І його дії не можна

аналізувати поза контекстом відповідних зв'язків та домовленостей. Природно, що заходи, вжиті лише до одного з членів клану, не усувають системну проблему. Неписані закони (право, що ґрунтується на звичаях) є характерними, передусім, країнам традиційного суспільства. Антропологічні дослідження показують, що у традиційних суспільствах (наприклад, у Перу) офіційний бізнес вести невигідно за умов, що там склалися. При цьому в тіньовому бізнесі не панує право сили, як і в легальному, там існує сила права (звичайового права). По суті, в «тіні» існує паралельний світ зі своїми профспілками, судами, правовими нормами, який значно ефективніший за офіційний світ. Якщо на Заході ідеалом відносин вважається конкуренція, то на Сході основним принципом виступає репутація [5].

У широкому сенсі до джерел права, які мають досліджуватися щодо проблеми протидії корупції, слід віднести, на наш погляд, інтереси і потреби людей; правові та соціальні традиції, правові та соціальні цінності; ментальні уявлення про правову поведінку, суспільну свідомість; діяльність компетентних державних органів щодо створення проектів нормативних правових актів; судова практика; релігійні, моральні, корпоративні та інші соціальні норми; правові засади, що склалися в даній правовій системі або включені до неї внаслідок різних форм правових запозичень.

Список бібліографічних посилань

1. Abbink, K., & Serra, D. (2012). Anticorruption Policies: Lessons from the Lab. *Research in Experimental Economics*, *15*, 77–115. https://doi.org/10.1108/S0193-2306(2012)0000015006

2. Agbo, A., & Iwundu, E. (2016). Corruption as a propensity: Personality and motivational determinants among Nigerians. *The Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, *150*(4), 502–526. https://doi.org/10.1080/00223980.2015.1107523

3. Aremu, A., Pakes, F., & Johnston, L. (2011). The moderating effect of emotional intelligence on the reduction of corruption in the Nigerian police. *Police Practice & Research*, *12*(3), 195–208. https://doi.org/10.1080/15614263.2010.536724

4. Bai, B., Liu, X., & Kou, Y. (2016). Belief in a just world lowers bribery intention. *Asian Journal of Social Psychology*, *19*(1), 66–75. https://doi.org/10.1111/ajsp.12108

5. Connelly, B., & Ones, D. (2008). The personality of corruption: a national level analysis. *Cross-Cultural Research*, 42(4), 353-385.

6. Fischer, R., Ferreira, M., Milfont, T., & Pilati, R. (2014). Culture of corruption? The effects of priming corruption images in a high corruption context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, *45*(10), 1594–1605. https://doi.org/10.1177/0022022114548874

7. Lee, W., & Guven, C. (2013). Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the microlevel. *Journal of Economic Psychology*, *39*, 287–300. https://doi.org/10.1016/j.joep.2013.09.006

8. Liang, Y., Liu, L., Tan, X., Huang, Z., Dang, J., & Zheng, W. (2016). The effect of self-esteem on corrupt intention: The mediating role of materialism. *Frontiers in Psychology*, *7*, 1–11. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01063

9. Liu, Z., Liu, X., Hong, Y., Brockner, J., Tam, K., & Li, Y. (2017). Is individual bribery or organizational bribery more intolerable in China (versus in the United States)? Advancing theory on the perception of corrupt acts. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *143*, 111–128. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2016.12.002

10. López-López, W., Bocarejo, M., Peralta, D., Pineda, C., & Mullet, E. (2017). Mapping Colombian citizens' views regarding ordinary corruption: Threat, bribery, and the illicit sharing of confidential information. *Social Indicators Research*, *133*(1), 259–273. https://doi.org/10.1007/s11205-016-1366-6

11. Tan, X., Liu, L., Huang, Z., & Zheng, W. (2017). Working for the Hierarchical System: The Role of Meritocratic Ideology in the Endorsement of Corruption. *Political Psychology*, *38*(3), 469–479. https://doi.org/10.1111/pops.12341

12. Tan, X., Liu, L., Zheng, W., & Huang, Z. (2016). Effects of social dominance orientation and right-wing authoritarianism on corrupt intention: The role of moral outrage. *International Journal of Psychology*, *51*(3), 213– 219. https://doi.org/10.1002/ijop.12148

13. Tavits, M. (2010). Why Do People Engage in Corruption? The Case of Estonia. *Social Forces*, *88*(3), 1257–1280. https://doi.org/10.1353/sof.0.0288

14. Wu, Y., & Zhu, J. (2016). When Are People Unhappy? Corruption Experience, Environment, and Life Satisfaction in Mainland China. *Journal of Happiness Studies*, *17*(3), 1125–1147. https://doi.org/10.1007/s10902-015-9635-7

Одержано 29.02.2024

УДК 354.3:355.134(477)(043.2)

Артур Олегович КОЛДАШОВ,
помічник начальника з правової роботи
Військово-юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків),
доктор філософії у галузі права

ЗАОХОЧЕННЯ ЗА ПОРАНЕННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, ПЕРСПЕКТИВИ

Описана історія виникнення та розвитку заохочень за поранення в XX сторіччі. Вказано, що військовослужбовці та працівники Збройних Сил України, а також особи, звільнені в запас або у відставку із військової служби зі Збройних Сил України нагороджуються медаллю «За поранення» за особисту мужність і героїзм, самовіддані дії у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України, зразкове виконання військового (службового) обов'язку в умовах, пов'язаних із ризиком для життя, які отримали легке або важке поранення. Наполягається на необхідності ввести медаллю «За поранення» в якості державної нагороди України або закріпити на рівні відомчої відзнаки підрозділів сил безпеки та оборони.

Ключові слова: *поранення, медаль, нагрудний знак, військовослужбовець.*

Суспільним визнання заслуг службовців сектору безпеки та оборони є медалі та ордена. Особливою у військовослужбовців є відомча відзнака МО України медаль «За поранення».

Перші спеціальні знаки розрізнення за поранення, отримані на полі бою, з'явилися незабаром після закінчення англо-бурської війни. Для солдатів і офіцерів, які воювали на боці бурів, була введена спеціальна «Lint Voor Wonden» («Стрічка поранених на війні»).

В Першу світову війну в австро-угорській армії лише 13 липня 1918 року Карл I оголосив про установу медалі «За поранення». На аверсі медалі «За поранення» (нім. *Verwundetenmedaille*) був зображений профіль цісаря Карла I обличчям вправо. Під портретом зображувались дві перехрещені лаврові гілки, а у верхній частині по колу — напис «CAROLUS» (Карл). На реверсі в центрі — напис на латині «LAESO MILITI» (Пораненому воїну), в нижній частині медалі поміщався рік установи нагороди римськими цифрами «MCMXVIII» (1918). Медаль носилася на трикутній колодці зі стрічки темного сірозеленого кольору з червоною окантовкою та вузькими червоними смужками посередині. Кожна серединна смужка позначала одне поранення. Були передбачені стрічки від однієї до п'яти, що відповідало кількості поранень. Медаль на стрічці без серединних смуг вручалася військовим з інвалідністю.

24 квітня 1919 року наказом ГУВ Української Народної Республіки був виданий наказ № 246, який регламентував форму українського війська. На малюнках в додатках до

наказу, наводилося кілька прикладів носіння нашивки на манжеті лівого рукава і чітко вказувалося: «нашивка для поранених - червона тканина, розміром 5 х 3/4 см». Червоні нашивки мали носитись як солдатами так і офіцерами. На розробленому приблизно в той же час проекті офіцерського похідного мундира нашивка за поранення була намальована золотою. Наказ ГУВ Української Народної Республіки № 16 від 21 березня 1920 р. фіксував новий дизайн нашивок: «…На лівому рукаві на відстані 1 см від обшлагів нашиваються золоті смужки ½ х 4-5 см за поранення (відстань між смужками – 0,5 см).

У 1920 році в Війську Польському почали використовувати нашивки за поранення «Odznaka za rany», яка була горизонтальною ділянкою стрічки ордена Virtuti Militari із зірочками для позначення кількості поранень.

Під час Другої світової війни система знаків розрізнення за поранення отримала подальший розвиток. В Італії, Франції, Великобританії, Румунії дизайн раніше встановлених відзнак не змінився з часів Першої світової війни; в Польщі, Іспанії використовувалися відзнак, які з'явилися в міжвоєнний період; в Болгарії, Хорватії з'явилися нагородні знаки, спочатку призначені тільки для нагородження поранених.

В США військовослужбовців заохочували за поранення медаллю «Пурпурове серце». З 8 грудня 1941 до 22 вересня 1943 року «Пурпуровим серцем» нагороджували як за поранення, отримані під час ведення бойових дій проти ворога, так і за гідне виконання обов'язку. Виконавчий наказ № 9277 від 3 грудня 1942 року визначив суворе присудження нагороди лише за отримані рани [2]. Американський військовослужбовець нагороджується за кожне бойове поранення. Відомі два солдати, які мали по десять нагороджень «Пурпуровим серцем».

20 жовтня 1947 року еміграційний уряд Української Народної Республіки встановив «Хрест українського козацтва», на стрічці якого мініатюрні золоті зірки мали позначати кількість поранених у боях за незалежність України (факт простої участі в боях відзначався золотою лавровою гілкою, а срібна – політичним ув'язненням або засланням). Влітку 1966 року Головна Нагородна Рада Українського Вільного Козацтва за підписом полкового отамана Новицького надала хрест усім членам Українського Вільного Козацтва. В 1990 році хрест був перевиданий Генеральною Управою Українського Вільного Козацтва в Канаді. 17 травня 1980 р. Президія Української Національної Ради в екзилі заснувала медаль «За жертву крові в боях за волю України».

Вже за часів незалежності встановили відзнаку за поранення в самій Україні – на рівні нагрудного знаку МВС. 20 листопада 1998 р. міністром внутрішніх справ був підписаний наказ МВС № 846 «Про внесення змін до наказу МВС України від 27.11.97 р. № 802 «Про затвердження Правил носіння форменого одягу особами начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та військовослужбовцями внутрішніх військ». Цим документом був затверджений знак «За поранення», визначені правила його носіння та підстави для вручення [3]. Сьогодні цей знак не входить до системи відомчих заохочувальних відзнак Національної поліції України.

Наказом Міністерства оборони України № 378 від 13.07.2019 у відомчу систему заохочень було внесено медаль «За поранення», якою нагороджуються військовослужбовці та працівники Збройних Сил України, а також особи, звільнені в запас або у відставку із військової служби зі Збройних Сил України, за особисту мужність і героїзм, самовіддані дії у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України, зразкове виконання військового (службового) обов'язку в умовах, пов'язаних із ризиком для життя, які отримали легке або важке поранення [4]. Особу може бути нагороджено медаллю лише один раз. У разі отримання повторного поранення особа нагороджується знаком у вигляді стилізованого зображення лаврової гілки, що відповідає ступеню поранення за важке поранення - зі срібла, за легке поранення - з бронзи. Допускається одночасне носіння не більше трьох стилізованих зображень лаврової гілки на стрічці медалі й тільки однієї — на планці медалі.

Головним критерієм для відзначення медаллю «За поранення» була «особиста мужність» «героїзм», «самовіддані дії у захисті державного суверенітету і територіальної цілісності України», «зразкове виконання військового (службового) обов'язку в умовах, пов'язаних із ризиком для життя» критерії які, вочевидь, заслуговують на значно вищі нагороди, в той же час, світова практика полягає у тому, що відзнака за поранення не є нагородою за мужність, а засвідчує сам факт поранення при виконанні обов`язку.

В інших підрозділах сил безпеки та оборони України відсутні аналогічної медалі. Доцільним є медаль «За поранення» ввести як державну нагороду України або закріпити на рівні відомчої відзнаки підрозділів сил безпеки та оборони.

Список бібліографічних посилань

1. Arthur H. Houston, Vicken Koundakjian: Wound Medals, Insignia and Next-Of-Kin Awards of The Great War, OMSA 1995.

2. Lt. Col. Anthony «Tony» Aldebol Army Airforce and US Airforce Decorations, Medals, Ribbons, Badges and Insignia 1941—1997. — MOA Press (Medals of America Press). — Greenville, South Carolina: Printed in the United States of America by Keys Printing Company, 1999. — 124 с.

3. Наказ Міністерства внутрішніх справ № 846 «Про внесення змін до наказу МВС України від 27.11.97 р. № 802 «Про затвердження Правил носіння форменого одягу особами начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та військовослужбовцями внутрішніх військ».

4. Наказ Міністерства оборони України № 378 від 13.07.2019 «Про внесення змін до наказу Міністерства оборони України від 11 березня 2013 року № 165». URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/480290__548086 (дата звернення: 20.02.2024).

Одержано 23.02.2024

УДК 343.9

Іван Васильович КРІЦАК,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування, доцент кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3530-4269

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ТОТАЛІТАРНИХ СЕКТ ДЕСТРУКТИВНОГО ХАРАКТЕРУ: КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ І ШЛЯХИ ВИХОДУ ІЗ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТА ДУХОВНО-РЕЛІГІЙНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА

Розкриваються актуальні питання кримінологічних засад протидії тоталітарним сектам в Україні за монографією І. Г. Луценко (2018). Запропонована духовно-ціннісна протидія таким негативним феноменам та визначені шляхи виходу із соціально-культурної/ідеологічної кризи суспільства. Основні акценти зміщено у сторону православ'я.

Ключові слова: *релігійні секти, деструкція, кримінологія, соціокультурні цінності, Конституція України, релігія, православ'я.*

Харківська кримінологічна школа у Кримінологічній асоціації України впродовж останніх 15 років знаходиться на висоті. Цього разу предметом нашої уваги стала монографія І. Г. Луценко: «Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні засади»

(2018), де визначені важливі конститутивні та закономірнісні аспекти деструкцій різного роду релігійних течій, що становить суттєву загрозу безпеці нашої держави. Задля цього, слід вживати певних заходів щодо ефективної протидії, а в екстремістських випадках – і боротьби з подібними негативними явищами і феноменами.

Розбудова незалежної та демократичної держави, в якій вільно в безпеці розвивається громадянське суспільство, можлива при дотриманні основних прав і свобод людини та громадянина. Одним з фундаментальних культурних та водночас політичних прав є право на свободу віросповідання, яке гарантується Конституцією України і Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації». В Україні всі люди вільні у можливості сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної, а також в отриманні духовних благ та організації їх надання. Остання з перелічених правомочностей нерідко реалізується у формі зловживань правами, що у випадку діяльності релігійних тоталітарних сект деструктивного характеру набуває злочинних проявів. Їх поширення, вочевидь, становить загрозу фізичному та психічному здоров'ю людей. Зазначені організації маніпулятивно використовують назви світових релігій, їх термінологію приховуючи особистісно і соціально деструктивну ідейну основу власних доктрин [1, с. 6].

На цьому тлі держава має дотримуватись проголошених нею засад – «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави» (ст. 35 Конституції України), у той таки час – вона має бути озброєна дієвими механізмами захисту гарантованих прав на світогляд та віросповідання [1, с. 6].

Авторка наголошує, що запропонований ще К. Ясперсом, М. Хайдеггером, Ф. Ніцше, Х. Ортега-і-Гассет та ін. філософами конструкт «людина маси» наповнений тим, що такий індивідуум не може нічого планувати, він завжди пливе за течією, відповідно, не спроможний створювати, маючи можливість і владу. Люди, які через різні причини уникають будь-якої відповідальності за власне життя, не здатні самостійно робити вибір і намагаються перекласти право вибору на інших, залишаючись непомітними. Наша дійсність саме така, коли кожному громадянину надається широкий вибір у побудові власного життя, але не кожному вдається віднайти власний шлях, а тим більше – утримувати рівновагу. Саме такі люди погоджуються бути залежними, і тоталітарні секти для них своєрідний рятувальний круг [1, с. 36].

Під тоталітарною сектою І. Г. Луценко розуміє релігійну або псевдорелігійну організацію з чіткою ієрархічною структурою на чолі з абсолютним лідером, яка протиставляє себе існуючим, історично успадкованим соціокультурним цінностям, характеризується особливою моделлю внутрішніх відносин та діяльністю, спрямованою на порушення прав і свобод людини, шляхом фізичного та психічного насильства, тотального контролю над усіма сторонами життєдіяльності і свідомості своїх адептів [1, с. 47].

До кримінологічно значущих (основних) ознак тоталітарних сект авторка пропонує віднести такі ознаки їхньої діяльності, що прямо заборонені Конституцією України: – порушення національної безпеки (ст. 34 Конституції України) та громадського порядку (ст. 34 та ст. 35 Конституції України); – посягання на права і свободи людини і громадянина (ст. 21 Конституції України); – спонукання до руйнування сімейних відносин (ст. 32 Конституції України); – завдання встановлених відповідно до закону моральної шкоди (ст. 32 Конституції України); – посягання на життя (ст. 27 Конституції України), це може проявлятися у схиленні до самогубства або до відмови за релігійними мотивами від надання медичної допомоги особам, які знаходяться у небезпечному для життя і здоров'я стані; – перешкоджання отримання обов'язкової освіти (ст. 53 Конституції України); – спонукання членів і послідовників релігійного об'єднання та інших осіб до відчуження власного майна на користь релігійного об'єднання (ст. 30, 41 Конституції України). Прагнення до повного економічного поневолення своїх адептів. Саме тому тоталітарним сектам так важливо позбавити своїх членів власності, економічної основи свободи і незалежності; – перешкоджання погрозою заподіяння шкоди життю, здоров'ю, майну,

якщо є загроза реального її виконання, або застосування насильницького впливу іншими протиправними діями виходу громадянина з релігійного об'єднання (ст. 36 Конституції України). В правовому аспекті цей момент є одним з найвагоміших, адже державні органи повинні максимально захистити права та інтереси людини, яка намагається покинути будь яку організацію незалежно від того, яким чином вона стала її членом, якщо з боку такої структури людина відчуває загрозу своєму життю, здоров'ю, матеріальному чи духовному благополуччю, чи аналогічним благам її рідних і близьких; – спонукання громадян до відмови від виконання встановлених законом громадянських обов'язків і здійснення інших протиправних дій (ст. 35 Конституції України); – діяння, спрямовані на пропаганду екстремістської діяльності [1, с. 39–40].

Для того щоб мати повне уявлення про тоталітарні секти, слід вказати додаткові ознаки: – наявність харизматичного лідера, який запевняє своїх адептів, що отримав нові унікальні знання про/від Бога, нове «одкровення», або він сам є Богом, якого усі повинні обожнювати і любити, а також визнавати його вчення, яке є істинним та безкомпромісним; – власні переклади і трактування термінів та основоположних релігійних текстів на свою користь, щоб постати у вигідному світлі; оприлюднення власних «Біблій»/релігійних вчень; – приєднавшись до «сім'ї», адепту нав'язують думку, що він повністю змінитися; – для всіх членів тоталітарної секти встановлюються обов'язкові норми поведінки, за невиконання яких передбачена жорстка кара; – щодо адептів з боку лідера (керівників) встановлюється контроль, починаючи з поведінки і закінчуючи думками; – суворо регламентований розпорядок дня, який нерідко супроводжується нетривалим сном, убогим харчуванням, раптовими нічними зборами, які можуть продовжуватися годинами; – участь у культовій практиці повинні брати всі члени, залишитись самому дуже складно, хтось завжди поряд з тобою. Йдеться також про активну діяльність щодо вивчення та роздачі релігійних брошур, проповідей на вулицях тощо; – новобранці ніколи не знають про істинний зміст учення тоталітарної секти, і у подальшому перебуванні інформація подається дозовано, залежно від місця у ієрархічній структурі; – більшість тоталітарних сект запевняють, що вони несуть в собі кінцеву, повну, єдино вірну взагалі або відносного нашого часу істину, яка відкрилася в результаті нового одкровення, послання або знань, на основі вічного, нарешті сформульованого і відкритого світового закону; – апокаліптичний характер, який виходить із близького кінця світу, нерідко називають його конкретну дату, а себе розглядають як частину нового світу. Керівник секти «Верховна істина», бажаючи досягти цілковитого послуху підданих, примушував їх уживати наркотики (LSD), замикав в ізольованих приміщеннях і піддавав «прополіскуванню мізків». Ш. Асагара, якого пізніше судили в японському суді, на запитання про свою релігійну доктрину відповів, що він єдиний, хто врятує людство від близької неминучої загибелі. Бажаючи мати певність, що його пророцтва справдяться, він сам готував кінець світу [2, с. 104]; – навіювання поляризованого погляду на світ (тоталітарна секта – добра, світ навколо неї – злий); – обов'язкова регулярна сповідь та щирі зізнання для того, щоб не залишити нічого особистого, сокровенного, для того щоб підтримувати у адептів відчуття провини; – наявність навантаженої спеціальним змістом мови (культова мова) – створення спеціального словника внутрішньо-групового спілкування з метою унеможливлення критичного і самостійного мислення; – високий рівень згуртованості, як правило, перед обличчям зовнішньої загрози (як правило, неіснуючої), що тягне за собою залежність від групи у її членів, наявність у них почуття провини, страхів, які часто перетворюються у фобії; – плагіат, еклектизм та повторення давньої єресі; – бажання заручитися підтримкою влади; – спроби впровадити своїх членів у вищі структури влади та правоохоронні органи; – активне реагування на критику та боротьба з фахівцями, що мають критичне ставлення до тоталітарних сект; – негативне світосприйняття. Адепти тоталітарних сект намагаються знищити існуючі релігійні традиції, культурну спадщину, фундаментальні цінності, адже протиставляють себе реальному світу і

не визнають нікого та нічого, окрім себе; – здатність скорочувати життя етносу, коли тоталітарні секти завербовують у свої ряди; – виправданість брехні; – здатність маскуватися [1, с. 41–44].

Крім цього І. Г. Луценко акцентує увагу ще на таких ознаках, як: – багаторівнева система посвячень. Мається на увазі, що остаточне пізнання істини можливе лише через проходження не завжди відомих посвяченому обрядів, які вимагають певних зречень, жертв тощо. Отрутою для людини називав своє вчення Крішна, тому і радив не відкривати адепту відразу всієї правди, а поступово підводити його до усвідомлення вчення. Як мовиться у «Бхагават-гіті»: «Крішна, коли потрібно, може бути більш жорстоким, ніж звичайна людина. І якщо схоче когось обдурити, ніхто не зможе перевершити його в деспотизмі» (Бхг. розд. 10); – зміна основоположних догм віровчення, які необхідні для осучаснення. Так, свого часу у релігійній організації «Свідки Єгови», згідно з її віровченням, була заборонена вакцинація, яка на вимоги сучасного суспільства стала дозволеною. Ще одним прикладом є релігійна організація «Церква Ісуса Христа Святих останніх днів» (мормони), яка на початку свого існування практикувала багатоженство і для того, щоб залишити собі право на законне існування, була вимушена офіційно відмовитися від цієї практики; – нелогічність, наявність внутрішніх, логічних протиріч у структурі віровчення; – змагання із світськими сферами життєдіяльності суспільства. Такі процеси відбуваються, коли тоталітарні секти сприяють асоціалізації людини, тобто визнаючи божественну природу віровчення, адепти нехтують медициною, відмовляються від освіти і не визнають світ культури; – підтримування стану постійної ворожнечі. Тримання людей у такому стані забезпечує майбутнє існування тоталітарної секти, тільки розцінюючи зовнішній світ як ворога, адепти приймають тоталітарну секту як сім'ю; – неадекватна поведінка усіх (більшості) адептів, це той стан, коли така поведінка у суспільстві – недопустима, а у тоталітарній секті – норма [1, с. 45].

Мінімізований перелік вищезгаданих ознак тоталітарної секти виражається у: структурованості, ієрархічності, наявності специфічної мети діяльності (незаконне заволодіння майном, жертвоприношення, слідування пророцтвам з релігійних чи квазірелігійних джерел тощо); квазірелігійною ідеологічною основою функціонування, особливими методами впливу на адептів; наявністю внутрішньої нормосистеми, що визначає соціально-групові статуси, систему стягнень та заохочень, ціннісну основу життєдіяльності та групову взаємодію; оперування усталеними формами злочинної діяльності [1, с. 46]. Для ілюстрації відмежуваня тоталітарних сект від традиційних релігійних організацій доречними є слова американського пастора Р. Л. Дроуела, (мовою перекладу): «Релігії поважають автономію індивіда – секти пригнічують самостійність, формують залежність; релігії прагнуть допомогти індивідам задовольнити свої духовні потреби – секти експлуатують духовні потреби; релігії терпимо ставляться до питань і незалежного критичного мислення й навіть заохочують їх – секти відохочують ставити питання і присікають незалежне критичне мислення; релігії сприяють психічній, духовній інтеграції особи – секти «розщеплюють» членів на хороше культове «я» і погане минуле «я»; релігії поважно ставляться до особистості – секти грубо вторгаються у найпотаємніші куточки свідомості, позбавляють прихильника права на самовизначення; релігії розглядають гроші як засіб, підпорядкований етичним обмеженням, спрямований на благородні цілі – секти розглядають гроші як самоціль, як засіб для досягнення влади або егоїстичних цілей лідерів; релігії засуджують сексуальні зв'язки духівництвом і віруючими – лідери секти часто роблять своїх прихильників об'єктами сексуальних домагань; релігії шанобливо реагують на зовнішню критику – секти часто загрожують критикам фізичною або юридичною розправою; релігії оберігають сім'ю – секти розглядають сім'ю як ворога; релігії заохочують людину ретельно подумати, перш ніж дати зобов'язання про приєднання – секти форсують швидку згоду, недостатньо інформуючи людину для прийняття рішення» [3, с. 26–30].

В результаті проведеного аналізу слід наголосити, що в Україні та світі успішно функціонує велика кількість релігійних об'єднань, течій та рухів, діяльність яких спрямована на деструкцію, руйнацію людини зсередини, а саме її духовно-сутнісного єства і начала, через зміну цінностей та пріоритетів/паритетів, що завдає великої шкоди насамперед рідним та близьким, державі та суспільству загалом.

Соціокультурні трансформації, що розпочалися у 90-х роках, призвели до того, що процес виникнення нових релігій і сект став особливо інтенсифікуватися. Різного роду релігійні рухи – це хвороби і рани суспільства, що не сприяють єдності Церкви Христової; це результат/плід нашої безладності, свідчення того, що зараз відбувається у людській душі, в умах і головах багатьох, особливо молоді.

Такі процеси, попри зовнішнє благополуччя та веселощі, наприклад «Харе Крішна», призводять до руйнації суспільства та показують його деградацію. Особливо прикро, що на наших православних землях завдається особлива шкода національно-ментальним, традиційно-духовним станам, відганяється і відходить Благодать Божа, яка віками намолена предками. Звідси, виникає потреба у відповідній протидії, профілактиці, щоб чого гіршого не трапилось, а саме катаклізми, біди, горе, спустошення, занепад, особливо духовне зубожіння, що спостерігаємо зараз.

У нас впродовж віків сформована віковічна традиція відстоювання свого, власного, етнонаціонально-, духовно-культурного, православ'я святого, вічного і непереможного, що сягає своїми коренями у двохтисячолітню давність, у якому спасались діди і прадіди, яке важливо берегти як зіницю ока. Йдеться про особливі молитовні стани та рішучість позиції законотворців у відповідній обороні, як такої, що несе особливу загрозу тисячоліттям історичної пам'яті/практики процвітання християнства, а саме православної віри на наших теренах.

Релігійні новації повинні присікатися консервативними/традиціоналістськими поглядами на масмедійному, інтелектуально-науковому, а головне – реально-дієвому нормативно-практичному рівні заради відстоювання Істини у національній ідентичності, свідомості і традиції. Так, нові релігійні рухи становлять загрозу віковічній культурі, усій світовій цивілізації. Процеси поширення нових релігій та культів є особливо гнітючим, руйнуючими, що спустошливим чином впливають на культурно-історичні умови традиційних особливостей нашого суспільства.

Україна представлена західною та східною цивілізаціями. Наша держава є поліконфесійною державою, де на конституційному рівні (ст. 15) проголошений ідеологічний плюралізм та вироблене терпиме ставлення до нормального співіснування західних та східних релігій. Однак соціокультурний образ наших предків представлений у православ'ї, що являє собою позитивну тенденцію розвитку різноманітних форм класичної культури. Наш народ має достатньо довге історичне існування та коріння, а тому у ньому закладений унікальний генний код, сформований тисячоліттями. До того ж не можна забувати, що тисячі святих і праведників, які удостоїлись великої нагороди – Царства Небесного, безперестанно моляться за усіх нас. Ми виробили впродовж віків історичне мирне співіснування шляхом відстеження процвітань різних культур з уніфікацією найкращого, а саме духовного багатства людини. Цим самим, не можемо зрадити наших предків.

Глибока соціокультурна криза посилила процеси і тенденції розколу нас на бідних і багатих, довела до стану зубожіння чи розчарувань у політикумі, бізнескланах, що дало поштовх посильної дії екстремістських течій, через пошук прихистку/притулку, хто б зміг допомогти, порадити, підтримати у біді та горі. Попри зростання потреби у ідейних/ідеологічних чи релігійних настроях, молодь до кінця не визначилась, якою дорогою йти у майбуття, який шлях обрати заради перспектив процвітання та кар'єрного зросту чи, можливо, навіть спасіння своєї Душі, якщо замислюється вічними смислами життя.

Створюється атмосфера духовної апатії, що порушує істинне/справжнє людське спілкування, наповнене глибокими смислами. Це призводить до нових процесів замкнутості чи надмірної розкутості, революцій та війн, що суттєво поглиблює кризові стани нашої країни, суспільства. Молодь перебуває у релігійних пошуках попри те, що істина поряд. Створюється відповідний субкультурний симбіоз, де необхідний відповідний перелом/перехрестя щодо встановлення справжньої людської ідентичності. Православ'я виражає особливий творчий потенціал. Воно є обличчям нашої культурної та цивілізаційної ідентичності, духовної спадщини. Попри релігійний плюралізм, нам слід особливо розвивати православну ідеологію і на її основі формувати законодавчу базу, систему комунікацій та взаємодій, яка дасть істинні знання про оточуючий світ.

Засоби виходу із суспільно-політичної кризи вбачаються у: 1) інтенсивному розвитку української сім'ї, де основним еталоном і прикладом є принцип «сім і я»; 2) залученні православ'я до протидії протиправній діяльності, особливо що стосується профілактик у місцях позбавлення волі, присіканні наркотичної та психотропної діяльності тощо; 3) усіляка протидія екстремізму та суїцидальній поведінці в результаті діяльності деструктивних сект чи інших негативних проявів; 4) надання різнобічної допомоги особам, які перебувають у небезпечних, загрозливих станах суспільства; 5) високі рівні освіти, соціальні стандарти та залучення кращих спеціалістів до формування свідомості населення через ютуб-платформи, тікток-відео. Особлива роль у цих процесах належить педагогам вищої школи.

Список бібліографічних посилань

1. Луценко І. Г. Протидія діяльності тоталітарних сект: кримінологічні засади: монографія. [За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова]. Харків: Константа, 2018. 214 с.

2. Слівак Я. Релігійна група і нові релігійні рухи (секти). *Соціальна психологія*. 2005. № 1. С. 104.

3. Василевич М. В. Психологічно-правові засади діяльності релігійних організацій (сект). *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 6. С. 26–30.

Одержано 03.02.2024

УДК 159.92

Станіслав Олександрович ЛАРІОНОВ,
начальник кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
кандидат психологічних наук, доцент;
Софія Володимирівна ДЕМ'ЯНИШИНА,
курсантка Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ СВІТЛОЇ ТРІАДИ ОСОБИСТІСНИХ РИС У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НГУ

Наведено результати емпіричного дослідження світлої тріади особистісних рис у військовослужбовців НГУ. Проаналізовано особливості психологічної готовності та базові переконання військовослужбовців НГУ з різними рівнями прояву рис світлої тріади, а також взаємозв'язки цих показників.

Ключові слова: *світла тріада,* базові переконання, *військовослужбовці НГУ, готовність до службово-бойової діяльності.*

За останні кілька років рівень загроз для життя військовослужбовців та праців-

ників Національної гвардії України, які виконують бойові та спеціальні завдання, значно зріс у зв'язку з повномасштабною війною на території України. Як наслідок, зростають вимоги до військових фахівців, їхньої ефективності та ресурсів.

У 1998 році розроблено теорію і поняття «темної тріади», що містить у собі негативні риси особистості, які віддзеркалюються на її ефективності (нарцисизм, макіавеллізм і психопатія). Так само, розроблено концепцію «світлої тріади», що включає гуманізм, кантіанство та віру в людство. С. Кауфман, психолог з Колумбійського університету в Нью-Йорку, розглядає ці тріади особистісних рис питання цілісно як «триєдність темряви і світла». Він же встановив відсутність взаємозв'язків між цими тріадами. Вважається, що люди з переважаючими проявами світлої тріади, більш задоволені своїм життям, стосунками з оточуючими людьми, а також приносять користь іншим. Такі люди мають високу самооцінку і щирі у всьому, що роблять. Вони допитливі, відкриті, чуйні, уважні до інших, вміють вислухати і запропонувати підтримку.

Емпіричне дослідження проведено на базі Національної академії НГУ, в ньому взяли участь 104 військовослужбовця чоловічої статі різних років навчання, віком 22-39 років.

Використано психодіагностичні методики: шкала базових переконань Янова-Бульмана (шкали – прихильність світу, доброта людей, справедливість світу, контрольованість світу, випадковість, самоцінність, самоконтроль, ступінь вдачі), методика LTS (шкали – кантіанство, гуманізм, віра в людство), методика «Психологічна готовність особистості фахівця екстремального виду діяльності» (О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова) (шкали - мотивація обов'язку, витривалість, комунікативні навички і довіра, професійна компетентність, здатність до вольового зусилля).

Вибірка була розділена на підгрупи у зв'язку з наступними міркуваннями:

1) був визначений середній показник «світлої тріади у вибірці» та стандарте відхилення за цим показником (3,387 ± 0,520);

2) на цій підставі сформовано три підгрупи: з високим рівнем прояву рис світлої тріади (досліджувані, у яких показник вищий, ніж $x_{ср} + \sigma$); із середнім рівнем прояву (досліджувані, у яких показник в межах $x_{ср} \pm \sigma$); з низьким рівнем прояву рис світлої тріади (досліджувані, у яких показник менший, ніж $x_{ср} - \sigma$);

3) для дослідження використано організаційний метод порівняння двох полярних груп: з високим та низьким рівнем прояву рис світлої тріади.

Виявлено низку статистично значимих відмінностей у показниках базових переконань та готовності до службово-бойової діяльності груп військовослужбовців з різним рівнем прояву рис світлої тріади. Так, група з високим рівнем прояву рис світлої тріади вирізняється більш сформованими уявленнями про випадковість подій, і меншим – про вплив удачі на результати подій. Це означає, що військовослужбовці зазначеної групи переконані в тому, що події підкорюються «нормальному розподілу» (очікують однаковою мірою хорошого і поганого, адекватно розуміють частоту «великих» і «маленьких» подій тощо), а також не сподіваються на вдачу (мають адекватне уявлення про необхідність власних внесків для настання бажаних наслідків). Також у цій групі констатовано статистично значимо більшу сформованість показника витривалості (військовослужбовці здатні витримати більше негативних стресових впливів при збереженні працездатності і психологічної готовності).

Виявлено низку взаємозв'язків між показниками прояву рис світлої тріади, базових переконань та готовності до службово-бойової діяльності військовослужбовців. Важливо, що поряд із очікуваними прямими зв'язками (до прикладу між показниками гуманізму і взаємодопомоги), одержано численні зворотні зв'язки, які потребують подальшого осмислення.

Так, у групі військовослужбовців з високим рівнем прояву рис світлої тріади виявлено зворотні зв'язки між показниками: кантіанства і самомотивування, самоцінності (військовослужбовці, які не схильні до експлуатації інших, дають собі поблажки, не

змушують робити щось складне, ймовірно перекладаючи відповідальність на інших; знецінюють себе, що може негативно впливати на готовність до виконання службово-бойових завдань); віри в людство і самокомпетентності (військовослужбовці, які вірять в людей, схильні недооцінювати власні професійні і особистісні спроможності, ймовірно переоцінюючи інших); гуманізму і доброти людей (військовослужбовці з гуманістичним світоглядом, переконані в тому, що люди загалом – недобрі).

У групі військовослужбовців з низьким рівнем прояву рис світлої тріади («ангели темряви») виявлено наступні зворотні зв'язки між показниками: кантіанства та прихильності світу, самомотивування, самокомпетентності, вольового зусилля (військовослужбовці, які ставляться до людей як до засобів досягнення цілей: зневірені у доброті світу, мають занижені уявлення про власну компетентність і здатність долати труднощі); віри в людство і переконаності у випадковості подій (військовослужбовці, які не вірять в людей, мають переконання що події трапляються невипадковим чином, отже схильні очікувати чи надмірно хороших, чи надмірно поганих подій, мати певні вірування-переконання з цього приводу тощо); гуманізму і переконання у доброті людей, самомотивування (військовослужбовці з негуманістичним світоглядом, не схильні до того, щоб налаштовувати себе на виконання складних завдань і долання труднощів).

З'ясовано, що світла тріада – не є однозначно хорошим чинником психологічної готовності військовослужбовців. Але низький рівень прояву таких рис пов'язаний із психологічною неготовністю. Тому світла тріада виступає скоріш основою, фундаментом (дає потенціал) для формування психологічної готовності, ефективності військовослужбовців.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Олександр Леонідович МАРТЕНКО,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0128-8387

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Присвячено вивченню особливостей гендерних стереотипів у роботі поліції. Розкриваються поняття гендеру та статі, аналізується багатокомпонентність структури гендеру. Визначаються поняття стереотипів загалом та гендерних стереотипів зокрема. Акцентується увага на особливостях гендерних стереотипів у роботі поліцейських, розкривається їх сутність.

Ключові слова: *гендер, стать, гендерна рівність, гендерні стереотипи.*

Поняття гендерних стереотипів являє за своєю суттю один із найважливіших механізмів відтворення та підтримки гендерної нерівності. Останню слід розглядати як різновид соціальної нерівності, що накладає відбиток на розподіл життєво необхідних ресурсів та благ між двома найбільш великими соціальними групами – групою чоловіків та жінок. Нерівномірність доступу до соціально значущих ресурсів відбивається на процесі смовираження, самоактуалізації, самореалізації особистості, змінює її самооцінку та рівень домагань, заважає позитивній ідентичності в усіх сферах життєдіяльності. Сьогодні в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти суверенної України, питання гендеру та гендерних стереотипів постає надзвичайно гостро, особливо для певних професійних сфер, таких як: політика, правоохоронні органи, збройні сили та ін.

Проблема дослідження гендерних стереотипів знайшла своє відображення у працях: Р. Ашмоа, Ф. дель Бока, У. Вайнекі, К. Жаклін, У. Ліпмана, Х. Ліпса, Е. Меккобі, Г. Олпорта, П. Шампань та багатьох інших, проте станом на сьогодні, у вітчизняній психології, питання гендерних стереотипів у роботі поліції має нерозкриті аспекти.

Гендер – це одне із провідних понять, що широко розповсюджене у таких науках як філософія, педагогіка, соціологія, психологія та її основні напрямки (вікова психологія, психологія праці, педагогічна психологія, соціальна психологія тощо). Поняття гендеру вміщує у своєму складі не фізіологічні, а саме психологічні, соціальні та культурні ознаки фемінності та маскулінності. Саме в цьому і полягає основна відмінність гендеру від статі. Зі статтю людина народжується, а гендер формується у процесі наслідування, перейняття сімейної моделі та моделі виховання, формується у процесі навчання. Як правило, поняття гендеру та статі співпадають. Проте, бувають випадки, коли ці поняття будуть кардинально різнитися. Таким чином, стать індивіда є біологічно детермінованою, а гендер – це набір ознак, що визначаються соціальним та культурним середовищем під впливом навчання та виховання.

На відміну від статі, структура гендеру багатокомпонентна. Так у структурі поняття гендер прийнято виділяти:

I. Когнітивний компонент. Мова іде про гендерну самосвідомість особистості.

II. Емоційний компонент. Являє за своєю суттю гендерну ідентичність.

III. Поведінковий компонент або гендерна роль. Це поведінка індивіда – «я поводжуся як чоловік / жінка».

Розглянемо детальніше суть поняття «стереотип». Стереотипом прийнято називати спрощене уявлення про будь-яку людину, подію чи явище. Стереотипи відіграють неоціненну роль у житті кожної людини, оскільки слугують когнітивними зразками для категорізації світу та забезпечують успішну соціальну адаптацію індивіда.

Гендерні стереотипи – сформовані в культурі узагальнені уявлення (переконання) про те, як мають поводитися чоловіки і жінки. Термін варто відрізняти від поняття гендерна роль, що позначає набір очікуваних зразків поведінки (норм) для чоловіків і жінок. Поява гендерних стереотипів обумовлена тим, що модель гендерних відносин історично вибудовувалася таким чином, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностями в особистості чоловіка і жінки.

Як бачимо, гендерні стереотипи – це не тільки соціальні норми, які досить конкретні, але і узагальнені уявлення про поведінку чоловіків і жінок, які мають на увазі безліч варіантів і поєднань статусно-рольових зразків. Ці зразки в різного ступеня конкретності, поєднані з соціальним схваленням або несхваленням, а головне – в різному ступені реалістичні.

Аналізуючи проблему гендерних стереотипів, важко повірити, що вона може стосуватися роботи в поліції. Більше того, самі поліцейські твердо переконані, що «у поліції немає жінок та чоловіків. Є поліцейські». Зокрема Ліза Дені акцентує увагу на тому, що гендерна рівність у роботі поліцейських – це не просто міжнародне право, а і обов'язок, що забезпечує розвиток як особистісний, так і професійний [3]. Зрозуміло, що там де говорять про гендерну рівність, відсутнє місце для стереотипізації.

Проте існують і інші погляди на проблему. Так, дослідження А. Гаркуші дозволяють стверджувати, що станом на сьогодні відсоткова частка жінок-поліціянток складає близько 21,8%. Жінки-правоохоронці рідше, порівняно із чоловіками, посідають керівні посади та займаються переважно «паперовою» роботою [1]. Прийнято вважати, що жінка у пагонах не може бути авторитетом для оточуючих, в першу чергу, чоловіки не сприйматимуть її серйозно. І як це не парадоксально звучить, саме жінка-поліціянтка виступає жертвою дискримінаційних практик, що поширюються силовою структурою. Останнє чинить вплив на її професійну адаптацію та професіоналізм в цілому.

О. Горбачова виділяє такі типи поведінки жінок-поліціянток, які опиняються у ситуації гендерної нерівності: підкорюються вимогам стереотипів та залишаються «на других ролях»; намагаються довести власну професійну компетентність, а іноді, і професійну перевагу над чоловіками; намагаються ні в чому не поступатися чоловікам [2].

І хоча найчастіше обирається перша стратегія поведінки, слід вважати що ідеальної стратегії, серед перерахованих не існує. Зокрема, поєднання двох останніх стратегій створило б ідеальне підґрунтя для професійної адаптації жінок у системі МВС.

Таким чином, не зважаючи на докладені зусилля у сфері реалізації рівності прав жінок та чоловіків, гендерні стереотипи продовжують існувати в нашому суспільстві, зокрема і в правоохоронних органах, слід вважати, що дане явище потребує більш детального вивчення та корекції, хоча питання, станом на сьогодні, поступово втрачає свою гостроту та актуальність.

Список бібліографічних посилань

1. Гаркуша А. Г. Гендерний паритет: жінка в Національній поліції України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування,* 2019. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_1_5. (дата звернення: 20.02.2024).

2. Горбачова О. В. Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в Національній поліції України. *Право і безпека*, 2016. №4 (63). С. 128-132.

3. Дені Л. Гендерні питання у поліції. 2019. Женева: DCAF, ОБСЄ/БДІПЛ, ООН Жінки. 84 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents /Tool%202%20UA.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Олена Миколаївна МОХОРЄВА,
старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор філософії;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9420-2847

РОЛЬ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ФОРМУВАННІ СТРУКТУР І КУЛЬТУРИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто роль гендерних стереотипів у формуванні структур і культури правоохоронних органів. Проаналізовано вплив гендерних стереотипів на процеси набору та найму працівників, розподіл ролей та обов'язків, а також спосіб реагування на гендерно-зумовлені ситуації. Висвітлено ключові аспекти цього впливу та шляхи подолання гендерних стереотипів у правоохоронних органах з метою побудови більш інклюзивного та рівноправного суспільства.

Ключові слова: *стать, гендер, гендерний стереотип, гендерна культура, провоохоронні органи, гендерний підхід.*

Гендерні стереотипи, які існують у нашому суспільстві, відображаються в усіх сферах життя, включаючи роботу правоохоронних органів. Ці стереотипи визначають очікування щодо ролей жінок і чоловіків у нашій професії, а також впливають на структуру і культуру нашої організації. Вони можуть призводити до обмежень у можливостях кар'єрного зростання для жінок, а також формувати нерівноправні умови роботи. Гендерні стереотипи можуть також впливати на спосіб, яким ми сприймаємо ризики та виконуємо свої обов'язки, що може мати серйозні наслідки для нашої роботи та для суспільства в цілому.

Значна кількість видатних дослідників, включаючи Г. Дж. Уоткінса, К. Креншоу, Дж. Батлера, С. де Бовуара, Е. Гідденса, зробили значний внесок у розвиток гендерних досліджень, вивчаючи та аналізуючи різні аспекти ролі жінок у суспільстві, гендерної ідентичності, гендерних відносин та концепції «інтерсекціональності» ідентичності. Окремі аспекти теорії гендеру досліджувалися у працях таких вчених, як П. Макінтош (вплив привілеїв на освіту), М. та Д. Садкері (гендерні упередження в освіті), Дж. Лорбер (соціальні конструкції гендеру), Д. Таннен (взаємодія чоловіка і жінки в комунікації), К. Гілліган та М. Мід (культурні аспекти гендерної ролі), Г. Зіммеля (соціальна інтеракція), Р. Коннелла (маскулінітиви та гендерні структури), Дж. Грея (гендерні аспекти взаємодії в парах).

У вітчизняній науці розвиток гендерної культури та впровадження гендерних підходів в освітні процеси досліджували Т. Дороніна, Н. Приходькіна, І. Жеребкіна, О. Луценко, М. Пірен, О. Кікінежді, В. Смікал, М. Воровка, О. Васильченко, С. Котова-Олійник та інші [1, с.750].

Дослідники, котрі вивчали формування гендерної культури у фахівців сектору безпеки та оборони України, мають різні точки зору на цю проблему. Наприклад, Н. Хайруліна та Г. Дубова зосереджуються на різних аспектах соціальної та особистісної гендерної культури майбутніх працівників правоохоронних органів. Перший розглядає вплив суспільних принципів, норм і традицій на ролі та стереотипи, які визначаються для чоловіків та жінок в суспільстві. У той час як другий аспект описує те, як індивідуум розуміє та відображає гендерну культуру у своєму житті; зокрема, передає її «компетентність у сфері міжстатевого спілкування», моделі поведінки, життєві цінності, орієнтації та погляди [2, с.42].

Аналізуючи формування гендерної культури серед майбутніх фахівців пожежної безпеки, Л. Мандрик розглядає гендерну культуру як систему, що включає у себе засвоєння гендерних знань, норм та цінностей, які впливають на розвиток та формування гендерних ролей та взаємодію між статями у професійній сфері. З іншого боку, гендерна культура військовослужбовців описується як комплекс соціальних, культурних, інституційних та індивідуальних норм, цінностей, переконань, стереотипів та ролей, що впливають на спосіб сприйняття, взаємодію та поведінку військовослужбовців, залежно від їхньої статі чи гендерної ідентичності [3, с.202].

Відповідно до положення С. Вихора, структура гендерної культури особистості включає різні компоненти, зокрема когнітивний аспект, що орієнтований на усвідомлення власної гендерної ідентичності та залежить від самосприйняття, суспільних очікувань, гендерних стереотипів та статі; емоційно-ціннісний аспект, котрий визнає загальнолюдські цінності та рівні можливості для представників обох статей; і поведінковий аспект, який включає реалізацію засвоєних гендерних ролей, принципів ефективної міжстатевої комунікації та інші аспекти [4, с.108].

У дослідженні М. Воровки та О. Бунчук визначено три основні компоненти гендерної культури особистості: когнітивний, який охоплює уявлення, знання та розуміння гендерних аспектів, гендерних відносин та стереотипів; афективний, що відображає ціннісно-емоційне ставлення до гендерних аспектів у соціокультурному контексті; та конативний, котрий описує способи та структуру поведінки, що відповідають соціальним очікуванням та рольовим нормам, пов’язаним із статевою ідентичністю [5].

Отже, гендерні стереотипи відіграють значну роль у визначенні організаційної структури та культури правоохоронних органів. Вони впливають на процеси набору та найму працівників, розподіл ролей та обов’язків, спосіб сприйняття та реагування на гендерно-зумовлені ситуації та створення інклюзивної робочої атмосфери. Ідентифікація та усвідомлення цих стереотипів - перший крок до їхнього подолання та побудови більш рівного та справедливого суспільства. Для досягнення цієї мети необхідно активно працювати над формуванням інклюзивних політик, сприяти розбудові свідомого та рів-

ноправного підходу до управління та сприяти розвитку культури рівності та поваги до прав людини у всіх сферах діяльності правоохоронних органів.

Список бібліографічних посилань

1. Татаурова-Осика Г. П. Психологічні умови подолання гендерних стереотипів професійної компетентності. Проблеми сучасної психології. 2012. № 18. С.746-757.

2. Хайруліна Н. Ф., Дубова Г. В. Гендерно-правова культура майбутніх фахівців правоохоронних органів. Освіта та педагогічна наука. 2021. No 2(177). С. 35–46.

3. Мандрик Л. Зміст та структура гендерної культури майбутніх фахівців у сфері пожежної безпеки. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. No 3(34). 2012. Вип. 3. С. 200–207.

4. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, 2006. С. 108–114.

5. Воровка М. І., та Бунчук О. В. Структурні компоненти гендерної культури особистості. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання підготовки майбутніх фахівців педагогічної освіти в умовах освітніх трансформацій», 26 грудня 2019, м. Мелітополь, Мелітопольськийдержавний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, 2019.

Одержано 29.02.2024

Ольга Миколаївна ПАСЬКО,
професор кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9555-1101

УДОСКОНАЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА ІНТРАПСИХІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто сучасний стан психологічної та інтрапсихічної готовності особистості поліцейського до професійної діяльності. Автором з запроваджено та апробовано проведення практичного заняття з елементами тренінгу для поліцейських «Стрес та форми його опанування в умовах воєнного стану». Звертається увага на необхідність подальшого розвитку різновидів готовності поліцейського до професійної діяльності, які повинні бути притаманні працівникові Національної поліції України під час виконання професійних обов'язків.

Ключові слова: *готовність, інтрапсихічна готовність, психологічна готовність, компетентність, стресостійкість.*

Сучасний стан державотворення відбувається під впливом воєнного стану, що суттєво накладає свій відбиток на усі сфери діяльності: економічні, соціальні, політичні та ін. Суттєвим та важливим в цих умовах є стан українців з метою збереження ментального здоров'я та протидії країні агресору. Оскільки поліцейський. як представник держави знаходиться завжди у стані постійної готовності до виконання професійних обов'язків, то важливим є звертання уваги на психологічну та інтрапсихічну готовність поліцейського.

Важливість звертати увагу на здібності до саморегуляції негативних психічних станів є пріоритетним у професійній компетентності працівників Національної поліції. Оскільки готовність до швидких реакцій у боротьбі із злочинністю і пов'язана із спроможністю ефективного виконання професійних обов'язків.

Так, науковець Д. В. Швець зазначає, що професійна діяльність в екстремальних умовах передбачає підвищений фактор ризику, дефіцит інформації та часу на обмірковання, необхідність прийняття адекватних рішень, високу відповідальність за виконання завдань, наявність неочікуваних перешкод в реалізації службових завдань. Все це зумовлює підвищені вимоги до стану психічного здоров'я особистості. Потужні і тривалі емоційні та фізичні перевантаження створюють передумови для виникнення у працівників поліції психічних і соматичних розладів, а також суїцидальної поведінки. В екстремальних умовах несення служби важливими психологічними чинниками є стресостійкість та адаптивність особистості, за відсутності яких можливе емоційне вигорання [1]

У наших наукових роботах [2, 3] нами розглянуто структурно-логічна модель готовності особистості до слідчої діяльності, де запропоновано різновиди готовності поліцейського.

Інтрапсихічна – це вид готовності особистості до слідчої діяльності, що визначає його інтегральний стан налаштованості до адекватного сприйняття власних психічних процесів, станів, властивостей, характеристик та їх врахування під час виконання професійних обов'язків [3].

Психологічна - це вид готовності особистості до слідчої діяльності, який визначає його інтегральний стан налаштованості на процес врахування в слідчій діяльності психічних процесів, станів, властивостей, новоутворень та індивідуально-психологічних характеристик сторін кримінального провадження [3].

Для розвитку високого рівня готовності поліцейського до професійної діяльності таких видів структурно-логічної моделі як інтрапсихічна та психологічна готовності - запроваджено та апробовано проведення практичного заняття з елементами тренінгу для поліцейських «Стрес та форми його опанування в умовах воєнного стану».

Мета заняття: розуміння природи та сутності стресу відповідно до фізіо-психологічних особливостей реакції тіла на стресовий подразник, стадій стресу та шляхи їх протидії, вміння надавати першу психологічну допомогу у гострих стресових реакціях.

Під час практичного заняття з елементами тренінгу у поліцейських є можливість підвищити рівень інтрапсихічної та психічної готовності, шляхом відпрацювання практичних вправ у групі. Заняття складається із двох частин (дві години - теоретичний матеріал і чотири години – практичні заняття). Теоретичний блок проходить у вигляді мозкового штурму із візуальним сприйняттям мультимедійного матеріалу щодо розуміння стресу у сучасній інтерпретації; типології різних форм прояву стресу та психологічних порад щодо зменшення стресу на особистість.

Практичне заняття проходить за допомогою відпрацювання психологічних вправ першої допомоги в гострій стресовій ситуації. Вправи чотирьох стихій:

Повітря: дихальні вправи (контрольоване дихання: видих довший, ніж вдих. Дихання по квадрату).

Вода: вживання холодної води (правила пиття води маленькими ковтками, відчуваючи, як змочується ротова порожнина або виділення слини, представляючи соковиту скибочку лимона, яка лежить на язику, вправа «Лимон»).

Земля: вправа «Замок», вправа «Стілець», вправа «Кучер», вправа «Метелик»;

Вогонь: дивитись на всі боки, фіксуючи погляд на великих предметах і називати їх (можна про себе).

Застосування моделі першої психологічної допомоги РІПУ. Модель розроблена Др. Моше Фархи з академічного коледжу Тель Хай.

Під час проведення заняття поліцейські випробовують на собі техніки саморегуляції негативних психічних станів та самодопомоги під час стресу і відповідно, отримують навички надання невідкладної психологічної допомоги, яку можуть надавати іншим під час виконання професійних обов'язків.

На завершення практичного заняття з елементами тренінгу для закріплення отриманих знань, вмінь та навичок, поліцейські отримують додатковий матеріал: Довідники: «Саморегуляція психічного стану поліцейського під час стресу в умовах воєнного стану» [4**Ошибка! Источник ссылки не найден.**] та «Стрес у роботі поліцейського в умовах воєнного стану» [5].

Таким чином, запропоновано та апробовано проведення тренінгових занять із поліцейськими, які сприяють підвищенню рівня готовності особистості до професійної діяльності. Проведення практичного заняття з елементами тренінгу для поліцейських «Стрес та форми його опанування в умовах воєнного стану» сприятиме підвищенню рівня психологічної та психічної готовності особистості до діяльності.

Набуло подальшої необхідності розвиток різновидів готовності поліцейського до професійної діяльності, які повинні бути притаманні працівникові Національної поліції України під час виконання професійних обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Швець Д. В. Професійно-психологічна готовність поліцейських до роботи в умовах воєнного стану URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dbae819a-2543-47b6-a68e-bce3ef5a34bf/content (дата звернення: 06.02.2024).

2. Пасько О. М. Структурні компоненти готовності слідчого до професійної діяльності. *Юридична психологія*. 2020. № 1. С 70-76.

3. Пасько О. М. Структурно-логічна модель готовності слідчого до професійної діяльності. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 291-289.

4. Пасько О. М., Прудка Л. М. Саморегуляція психічного стану поліцейського під час стресу в умовах воєнного стану: довідник. Одеса: ОДУВС, 2022. 47 с.

5. Пасько О. М., Прудка Л. М. Стрес у роботі поліцейського в умовах воєнного стану: довідник. Одеса: ОДУВС, 2022. 77 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:351.741-047.23

Яна Сергіївна ПОНОМАРЕНКО,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3374-3930

ПСИХОЛОГІЧНІ КОНТЕКСТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДУХОВНОГО ЛІДЕРСТВА ТА МОРАЛЬНОГО ДУХУ В ПОЛІЦІЇ

Представлено психологічні передумови вивчення духовного лідерства у професійній діяльності поліцейських. Здійснено аналіз особливостей морального духу поліцейських, а також важливість високого рівня особистісно-професійної здійсненності.

Ключові слова: *поліцейські, духовне лідерство, моральний дух, особистісно-професійна здійсненність.*

Професія поліцейського у сучасному вимірі українського сьогодення є покликанням. Поліцейські працюють в умовах воєнного стану, що вимагає від них залучення значних ресурсів, часу та енергії. В такому контексті стимулювання морального духу поліцейських є пріоритетним завданням серед науковців-практиків, оскільки сьогодні це особливо актуально і важливо. Духовне лідерство, на нашу думку, здатне посилити внутрішню мотивацію поліцейських. Його головною метою є створення бачення та узгодженості цінностей на стратегічному, уповноваженому командному та індивідуальному рівнях, що

сприятиме вищому рівню організаційної відданості та продуктивності. Духовне лідерство охоплює цінності, ставлення та поведінку, які людина повинна прийняти для внутрішньої мотивації себе та інших, щоб всі мали відчуття духовного виживання через покликання та членство, тобто вони відчували сенс свого життя, мали відчуття того, що вони змінюють ситуацію, а також відчувати, що їх розуміють і цінують. Крім того, парадигма духовного лідерства забезпечує інтеграційну основу для зусиль з трансформації поліцейської служби, особливо в тому, що стосується підвищення рівня внутрішньої мотивації, відданості, продуктивності та добробуту поліціантів.

В умовах кардинальних суспільних змін ставлення та емоції людей до роботи стають складнішими: з одного боку, їм доводиться мати справу з величезним робочим тиском, який виникає в процесі соціальних та організаційних змін; з іншого боку, люди гостро потребують усвідомлення власної гідності через трудові досягнення. У цьому контексті питання мотивації та довіри стають основними проблемами для виживання та розвитку організацій, особливо ці проблеми можуть бути компенсовані позитивним впливом духовності на робочому місці [4].

Моральний дух містить у собі поєднання емоцій і ставлень, які можуть генерувати високий рівень енергії, духу та бажання працювати над підвищенням своєї ефективності. Позитивні почуття поліцейських, такі як ентузіазм та готовність до співпраці, однозначно свід-чать про високий моральний дух. Разом з тим, низький моральний дух позначає негативні емоції працівників, такі як невдоволення, розчарування та неприязнь до роботи, що призводить до збільшення плинності поліцейських кадрів. Вважаємо, що поліцейські з високим моральним духом більш готові працювати і є більш відданими цінностям організації [1].

Припускаємо, що поліцейські готові розглядати свою діяльність у контексті потреби у самореалізації, а не як простий спосіб заробити на життя, і тому вони готові приділяти роботі більше часу та енергії. В такому ракурсі, саме духовне лідерство здатне спонукати поліцейських лідерів зосереджуватися та ефективно мотивувати своїх працівників, таким чином вирішуючи низький моральний стан працівників. Закордонні дослідники зазначають, що духовне лідерство спрямовує та сприяє розвитку кар'єри. Оскільки духовне керівництво зосереджене на задоволенні потреб духовного рівня, що суттєво впливає на щастя, задоволеність, організаційну відданість та інші позитивні емоції працівників [7].

Дехто з науковців вказує, що постійні стресові життєві події та депресію можна пом'якшити через соціальну підтримку. Адже, ці стани обумовлені відсутністю підтримки з боку навколишніх, що знижує моральний дух. Крім того, автори вказали на важливість підтримки членів сім'ї та колег [3]. Схожої думки дотримуються J. Foley та K. Massey, які констатують, що взаємостосунки з друзями та найближчими родичами є найважливішими захисними факторами, що зміцнюють моральний дух та зменшують страх та відчай [6].

Можемо сказати, що релігійність і духовність є відомими методами подолання стресових криз. Дослідження показали, що люди, які є більш релігійними або духовними, вважаються здоровішими як фізично, так і емоційно, і використовують свою духовність, щоб справлятися з викликами життям. Вчені виявили, що релігія є захисним елементом проти стресових факторів та сприяє покращенню емоційного добробуту через зменшення стресу [5].

Ми впевнені, що розвинута особистісно-професійна здійсненність (ОПЗ) поліцейських є їх впевненістю у здатності мобілізувати мотивацію, когнітивні ресурси та напрямок дій для виконання певної дії в невизначеному середовищі. ОПЗ – це також суб'єктивне оцінювання власних здібностей, яке впливатиме на ставлення, емоції та поведінку поліціантів. Офіцери поліції з високою особистісно-професійною здійсненністю показують більш позитивну результативність роботи, демонструватимуть сильну міжособистісну взаємодію, комунікативні навички, які своєю чергою призводять до загальної позитивної мотивації та прагнення, а також до підвищення морального духу працівників [2].

Таким чином, духовні контексти поліцейської діяльності здатні посилити розуміння себе, створюючи сприятливі передумови для формування позитивних довірчих відносин з навколишніми. Сильне почуття власної ефективності може створити високу мотивацію та відмінну продуктивність, коли особисті та організаційні цілі поліцейських узгоджуються. У цьому випадку, духовне лідерство задовольняє духовні потреби поліцейських і підтверджує, що їх особистісні цілі відповідають баченню поліцейської організації у цілому.

Список бібліографічних посилань:

1. Пономаренко Я. С. Духовність як ресурс подолання стресу у поліціантів: закордонний досвід вивчення проблеми. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті*: міжнар. період. зб. наук. пр. / за заг. ред. В. П. Бабича, О. М. Хвостиченка (27 жовтня 2023 р.). Харків: ВННОТ, 2023. Вип. 5. С.303-307.
2. Пономаренко Я.С. Психологічний зміст емоцій у поліцейських з різним рівнем особистісно-професійної здійсненності. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. №12. С. 100-106.
3. Akotia C. S., Knizek B. L., Hjelmeland H., Kinyanda E., Osafo J. Reasons for attempting suicide: an exploratory study in Ghana. *Transcultural Psychiatry*. 2019. №56(1). P. 233–249.
4. Ali M., Usman M., Soetan G. T., Saeed M., Rofcanin Y. Spiritual leadership and work alienation: analysis of mechanisms and constraints. *The Service Industries Journal*. 2022. №42. P.897–918.
5. Estrada C. A. M., Lomboy M. F. T. C., Gregorio E. R., Amalia E., Leynes C. R., Quizon R. R., Kobayashi J. Religious education can contribute to adolescent mental health in school settings. *International Journal of Mental Health Systems*. 2019. №13(1). P.1–6.
6. Foley J., Massey K. Police officers and post-traumatic stress disorder: discussing the deficit in research, identification, and prevention in England and Wales. *The Police Journal*. 2019. №92(1). P.23–34.
7. Shi J., Zhao S., Wu M. Spiritual leadership and employee occupation calling—from the perspective of self-determination theory. *Journal of Economics and Management*. 2018. №40. P.138–152.

Одержано 27.02.2024

УДК 316.624

Олексій Олександрович СЕРДЮК,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем психологічного забезпечення правоохоронної діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат соціологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5733-6432;
Віктор Володимирович БУРЛАКА,
професор школи соціальної роботи Університету Вейна (Сполучені Штати Америки), доктор філософії з соціальної роботи та психології;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5202-9134

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Наведено результати моніторингу «Молодь та наркотики» та студентського модулю Українського лонгітюдного дослідження (ULS+). За результатами застосування Шкали набутої здатності до самогубства та відсутності побоювання смерті ACSS-FAD (Acquired Capability for Suicide Scale - Fearlessness About Death) у 2020-2021 рр. чверть студентської молоді (25%), а у 2022 році 29%, входить до групи ризику скоєння самогубства.

Результати показали існування стабільної групи серед молоді у віці старше 18 років, у якої фіксується суїцидальна ідеація (25%), яка планувала скоєння суїциду (15%) і яка робила суїцидальні спроби (5%).

Ключові слова: *суїцидальна поведінка, здатність до самогубства, відсутність побоювань смерті, суїцидальний ризик.*

Суїцидальна поведінка носить латентний характер, про її масштаби в Україні судять по статистиці завершених та незавершених спроб, але до цього людина проходить певний шлях який цілком можливо відслідкувати та оцінити здатність до скоєння самогубства. Реальних масштабів поширення компонентів суїцидальної поведінки в Україні невідомо через вітчизняну традицію не задавати прямих запитань про суїцид. Така думка успадкована нами з радянської психологічної та психіатричної традиції. На відміну від цього підходу, західна традиція в психодіагностиці вже подолала це упередження і прямі запитання про суїцидальну поведінку сприймаються нормально.

З 1995 року Харківський національний університет внутрішніх справ здійснює соціологічний моніторинг розповсюдження хімічних та нехімічних форм залежності серед молоді м. Харків «Молодь та наркотики» [1]. З 2021 року дослідження виконується паралельно з «студентським» модулем Українського лонгітюдного дослідження (ULS+). До інструментарію (системи показників) моніторингу «Молодь та наркотики» включено додаткові блоки запитань ULS, що представляють стандартизовані скринінгові методики [2, 3, 4]. Серед подібних методик до інструментарію дослідження нами було включено ряд прямих запитань NSDUH (National Survey on Drug Use and Health) – Національного опитування з вживання наркотиків та здоров'я (США), адаптованих нами в рамках студентського модуля ULS+ [2] та методику ACSS-FAD (Acquired Capability for Suicide Scale - Fearlessness About Death) – Шкалу набутої здатності до самогубства та відсутності побоювання смерті [3]. Методика ACSS-FAD нещодавно увійшла у діагностичну практику, вона є однією з небагатьох методик опосередкованого моніторингу суїцидальності, які спираються на вимір внутрішнього конструкту здатності до суїциду без прямих запитань про суїцидальні думки чи спроби скоїти суїцид. Міжособистісна теорія суїциду стверджує, що суїцидальна поведінка настільки лякає, що для того, щоб людина здійснила суїцид, прагнення до самогубства має супроводжуватися здатністю до цього. Здатність до самогубства характеризується трьома конструктами: 1) відсутністю побоювань смерті, 2) підвищеною фізіологічною толерантністю до болю та 3) провокативними подіями (які ми вимірюємо за допомогою прямих запитань NSDUH) [4].

Модернізована шала здатності до суїциду ACSS-FAD включає 7 запитань, які вимірюють відсутність побоювань смерті (6 запитань) та страх відчути біль (1 запитання). Кожне запитання оцінюється за 4-позиційною шкалою Лікерта від 0 до 4 балів, загальний бал варіюється від 0 до 28 балів. У нормативній вибірковій сукупності середній бал коливався біля 2-х (загальний бал коливався біля 17), показники 18 балів та вище можливо розглядати як різний ступінь ризику. Чим більший загальний бал, тим вищий рівень FAD – відсутності побоювання смерті. Цей фактор розглядається як основний діагностичний конструкт, тісно пов'язаний із здатністю скоїти самогубство.

Результати відповідей на запитання ACSS-FAD, наведені на рисунку 1, показують, що у 2020 - 2021 роках у групу ризику самогубства (результат більше 17 балів) входила чверть студентської молоді старше 18 років (25 %), а після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році група ризику самогубства серед молоді старше 18 років збільшилась до 29%.

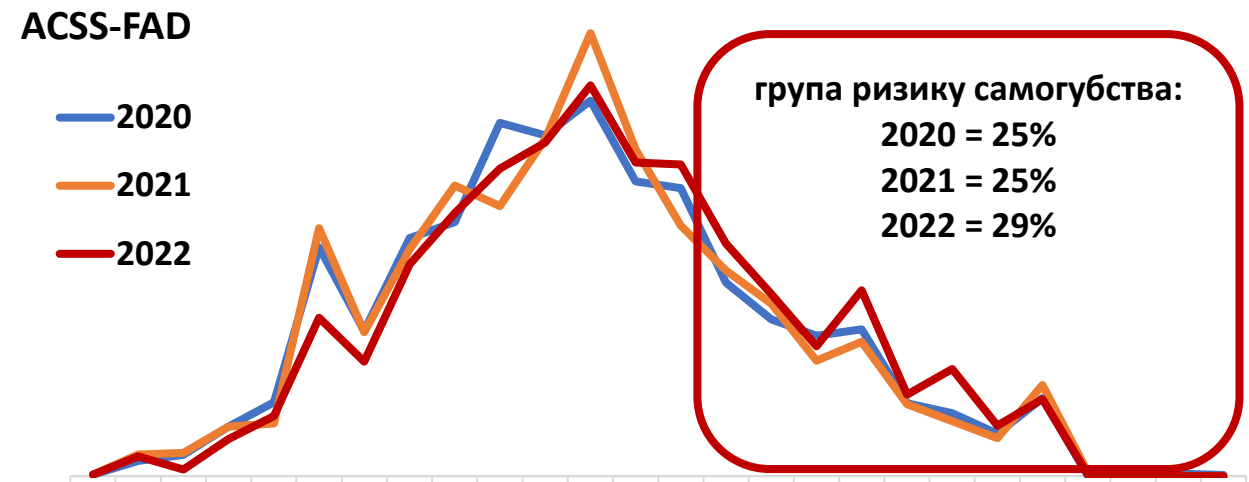

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
2020	0,0	0,4	0,6	1,4	2,1	6,4	4,1	6,7	7,1	9,9	9,5	10,	8,2	8,1	5,4	4,4	3,9	4,1	2,0	1,8	1,2	2,2	0,0	0,0	0,1	0,0
2021	0,0	0,6	0,6	1,4	1,5	6,9	4,0	6,3	8,1	7,5	9,4	12,	9,1	7,0	5,7	4,8	3,2	3,8	2,0	1,5	1,1	2,5	0,1	0,1	0,0	0,0
2022	0,0	0,5	0,2	1,0	1,7	4,4	3,2	5,9	7,4	8,6	9,3	10,	8,8	8,7	6,5	5,1	3,6	5,2	2,3	3,0	1,4	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0

Рис. 1. Розподіл загальної оцінки у балах (% осіб набравших певну кількість балів) за результатами опитувальника ACSS-FAD у студентському модулі Українського лонгітюдного дослідження (результат у 17 та більше балів свідчить про ризик суїцидальної поведінки)

Окрім стандартизованої методики для оцінювання ризику суїцидальної поведінки нами було включено до інструментарію дослідження ряд прямих запитань Національного опитування з вживання наркотиків та здоров'я США NSDUH (рис. 2).

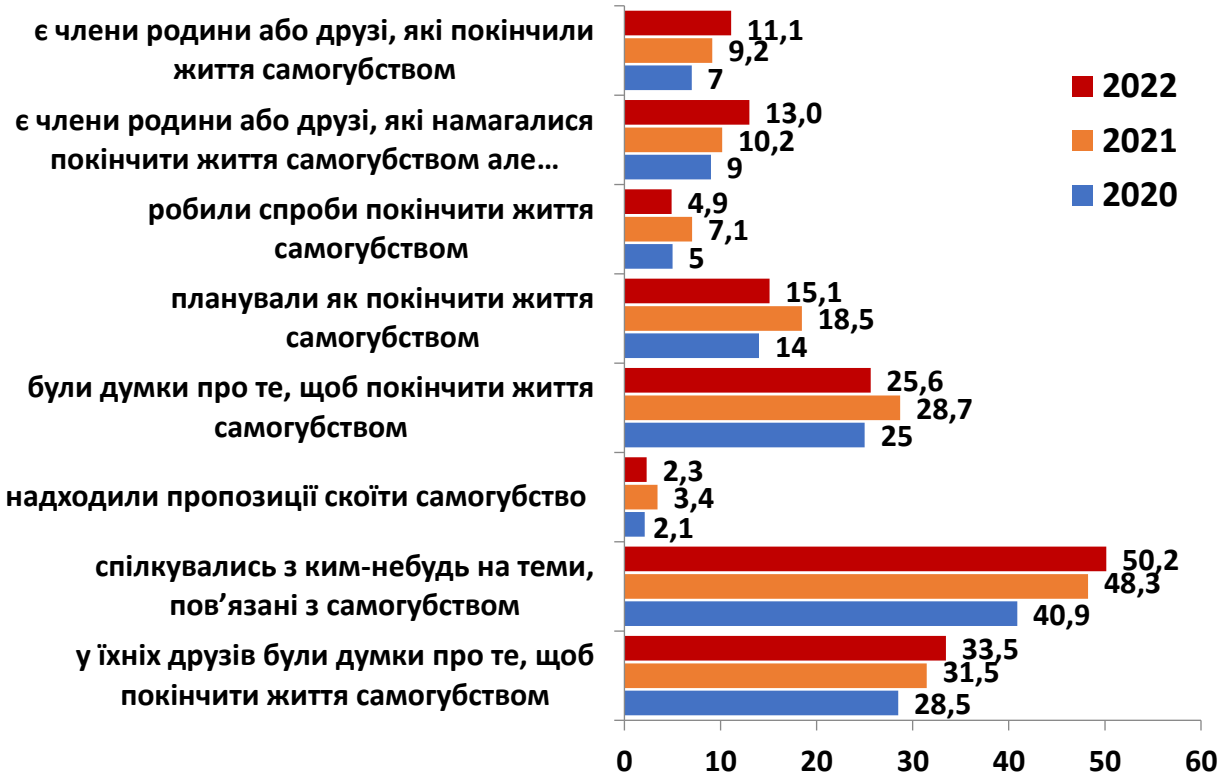

Рис. 2. Процентний розподіл відповідей на запитання відносно суїцидальної поведінки у студентському модулі Українського лонгітюдного дослідження. Порівняльні дані за 2020-2022 роки

Результати відповідей на прямі запитання NSDUH щодо суїцидальних проявів, наведені на рисунку 2, показують, що:

- 28,5% у 2020 р., 31,5% у 2021 р. та 33,5% у 2022 р. повідомили, що у їхніх друзів були думки про те, щоб покінчити життя самогубством;
- 40,9% у 2020 р., 48,3% у 2021 р. та 50,2% у 2022 р. спілкувались з ким-небудь на теми, пов'язані з самогубством;
- до 2,1% у 2020 р., 3,4% у 2021 р. та 2,3% у 2022 р. надходили пропозиції скоїти самогубство і ще 2,6% у 2020 р., 2,4% у 2021 р. та 2% у 2022 р. в цьому не впевнені;
- у 25% в 2020 р., 28,7% у 2021 р. та 25,6% у 2022 р. були думки про те, щоб покінчити життя самогубством;
- 14% у 2020 р., 18,5% у 2021 р. та 15,1% у 2022 р. планували як покінчити життя самогубством;
- 5% у 2020 р., 7,1% у 2021 р. та 4,9% у 2022 р. робили спроби покінчити життя самогубством;
- у 9% в 2020 р., 10,2% у 2021 р. та 13% у 2022 р. є члени родини або друзі, які намагалися покінчити життя самогубством але вижили;
- у 7% в 2020 р., 9,2% у 2021 р. та 11,1% у 2022 р. є члени родини або друзі, які покінчили життя самогубством.

Результати спостережень останніх 3-х років дозволяють зробити наступні висновки:

По-перше, звертає на себе увагу стабільна тенденція зростання суїцидальних проявів у соціальному оточенні студентської молоді протягом останніх 3-х років,

По-друге, після повномасштабного вторгнення РФ, серед молоді зросла група ризику суїцидальної поведінки (з чверті до майже третини молоді);

По-третє, результати показали існування відносно стабільної групи серед молоді у віці старше 18 років, у якої фіксується суїцидальна ідеація (25%), яка планувала скоєння суїциду (15%) і яка робила суїцидальні спроби (5%);

В-четверте, результати показали існування невеликої, але відносно стабільної групи серед молоді у віці старше 18 років, до якої звертались з пропозиціями скоїти суїцид (2-3%). Це потребує додаткового вивчення як шляхів та механізмів таких звернень, враховуючи їх кримінальний характер, а також реалізації відповідних профілактичних втручань.

Список бібліографічних посилань

1. Молодь та наркотики – 2021: Результати моніторингу залежної поведінки серед молоді м. Харків 1995–2020 років та студентського модуля Українського лонгітюдного дослідження (ULS+): монографія / [Сердюк О. О., Бурлака В. В., Даниленко Г. М. та ін.]; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, НДЛ з проблем протидії злочинності. – Харків : ХНУВС, 2021. – 92 с. – DOI: https://doi.org/10.32631/dr2021

2. Українське Лонгітюдне Дослідження = Ukrainian Longitudinal Study (ULS) : Метод. рек. з використання психодіагност. інструментів трет. хвилі дослідж. / [Максименко С. Д., Кокун О. М., Панок В. Г. та ін.] ; НАПН України, Ін-т психології імені Г. С. Костюка , УНМЦ практ. психології та соц. ; НАМН України, ДУ "Ін-т охорони здоров'я дітей та підлітків", ДУ "Ін-т неврології психіатрії та наркології" ; Харків. нац. ун-т. внутр. справ ; Ун-т Вейна. – Київ: Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. – 77 с. – DOI: https://doi.org/10.32631/uls2022

3. Viktor Burlaka, Jun Sung Hong, Oleksii Serdiuk, Liudmyla Krupelnytska, Nariman Darvishov, Svitlana Paschenko, Iuliia Churakova (2021). Suicidal Behaviors among Ukrainian College Students: The Role of Substance Use, Religion, and Depression. *International Journal of Mental Health and Addiction*. Volume 19, p. 2392–2406. DOI: https://doi.org/10.1007/s11469-020-00333-w

4. Психіатрія та наркологія. Інструменти вимірювання залежностей: навч. посіб. / [кол. авт.], за ред. О. О. Сердюка, В. В. Чугунова ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Запорізьк.

держ. мед. ун-т ; ун-т Вейна ; Мічиган. ун-т. Харків - Запоріжжя, 2022. 272 с. DOI: https://doi.org/10.32631/msu2022

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Володимир Миколайович ФІЛОНЕНКО,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2662-1705

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проаналізовано особливості девіантної поведінки військовослужбовців. Визначено види девійцій військовослужбовців та найбільш характерні чинники, що можуть стати рушійними силами для порушень дисципліни та скоєння протиправних діянь.

Ключові слова: *військовослужбовці, девіантна поведінка, бойовий стрес, жорстокі злочини.*

В умовах захисту держави від озброєної агресії постає питання щодо визначення основних факторів, що впливають на психоемоційний стан та рівень дезадаптації військовослужбовців, які виконують військовий обов'язок.

Специфічно екстремальні обставини військової служби висувають жорсткі вимоги до особистих якостей військовослужбовців, специфіка ратної праці, з одного боку, утримує у собі передумови формування соціальної відповідальної поведінки особистості, а з іншого – вимагає присутності відповідальних умов реалізації його механізмів, законним та нормативним шляхом, не допускаючи відхилень та порушень [1, с. 35].

Питання про девіантну (відхильну) поведінку на війні — неоднозначне, складне для точного психологічного, етичного та правового аналізу і непопулярне як предмет психологічного дослідження. Нормальною в бойових обставинах вважається поведінка, що не виходить за межі правового поля, орієнтована на основний етичний порядок воєнного часу, не призводить до дезорганізації в колективі та не ставить під загрозу життя і здоров'я самого суб'єкта й товаришів по службі [2].

При класифікації девіантної поведінки військовослужбовців у бойових обставинах А. М. Романишин, Т. М. Мацевко вказують на такі групи її прояву: 1) спрямовані на отримання особистої вигоди: зрада, здача в полон супротивникові, боягузтво, мародерство; 2) спрямовані на ухилення від бойових дій: боягузтво, дезертирство, покалічення, симуляція, самогубство, пияцтво і наркотизм; 3) спрямовані на агресію: вбивство командирів і товаришів по службі, агресивна поведінка щодо населення [2, с. 8].

За прояви девіацій в поведінці військовослужбовців передбачена відповідальність, а за вчинення ними злочинів – передбачена кримінальна відповідальність.

Велику кількість правопорушень військові вчиняють після стресу, впливу екстремальних умов служби та інших надзвичайних подій, які вони пережили при виконанні функціональних обов'язків.

Багато зарубіжних дослідників намагались виявити найбільш суттєві фактори вчинення військовослужбовцями правопорушень та злочинних діянь, оцінити зв'язок між звірствами в зоні бойових дій та симптомами посттравматичного стресового розладу, почуттям провини і міжособистісним насильством.

Вплив подій, пов'язаних з жорстокими злочинами та звірствами як воєнний стрес можуть виступати явною травмуючою ситуацією, оскільки особа може бути як жертвою,

так і злочинцем, який вчиняє насильницькі дії. Дослідження показують, що виявлення наслідків звірств є відмінним від інших стресових факторів в зоні бойових дій і пов'язаний з розвитком посттравматичного стресового розладу у ветеранів бойових дій. Викриття звірств також може бути пов'язане з гострою травмою і психологічними порушеннями у ветеранів бойових дій, включаючи посттравматичний стресовий розлад і прояви симптомів важкої депресії. В подальшому це може призводити до аутоагресивних дій або насильницьких дій по відношенню до дружини, інших членів сім'ї та оточення [3].

Почуття провини та міжособистісне насильство є тими двома психологічними конструктами, які були задокументовані у ветеранів бойових дій у В'єтнамі з хронічним посттравматичним стресовим розладом, симптоми якого зустрічались найчастіше і мали найважчі прояви [4].

Широкий спектр проявів девіантної поведінки та правопорушень під час та після виконання службових обов'язків вказує на актуальність вивчення основних чинників відхилень у поведінці військових. Визначення дієвих форм і методів діагностики, прогнозування та профілактики девіацій службовців сектору оборони держави допоможе в розробці програм реінтеграції осіб, які повертаються до мирного життя.

Список бібліографічних посилань

1. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України. Наукові записки НаУКМА. Т. 123. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. К., 2011. С. 35-39.

2. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібн. / А. М. Романишин, Т. М. Мацевко [та ін.]. Київ : Вид. дім «СКІФ», 2023. 174 с.

3. King, D. W., King, L. A., Gudanowski, D. M., & Vreven, D. L. (1995). Alternative representations of war zone stressors: Relationships to posttraumatic stress disorder in male and female Vietnam veterans. *Journal of Abnormal Psychology, 104*(1), 184–196. https: //doi.org /10.1037/0021-843X.104.1.184.

4. Jean C. Beckham, Michelle E. Feldman, Angela C. Kirby. Atrocities exposure in Vietnam combat veterans with chronic posttraumatic stress disorder: Relationship to combat exposure, symptom severity, guilt, and interpersonal violence. *Journal of Traumatic Stress.* 1998. Vol. 11, № 4. P. 777-785. https://doi.org/10.1023/A:1024453618638.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Маріанна Олександрівна БУДАНОВА,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0146-1554

КОНФЛІКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні основною функцією поліції є забезпечення справедливого та безпечного соціального оточення. Метою поліції є безпека та зниження кількості випадків громадських заворушень; зниження рівня злочинності та тяжкості злочинів; сприяння здійсненню правосуддя таким чином, щоб підтримувати довіру населення до закону [1]. Працівники поліції, які забезпечують безпеку громадян України, зіштовхуються з різними складними та конфліктними ситуаціями у процесі виконання службових обов'язків. І від того, наскільки психологічно правильно, коректно та ввічливо вони будую-ть стосунки з населенням або зі співробітниками, значною мірою залежить успішність вирішення та

попередження конфліктів, протиріч і сутичок. Вирішення завдань правоохоронної діяльності пов'язано з високопрофесійною роботою Національної поліції України у побудові партнерських взаємовідносин з населенням, ефективним вирішенням конфліктних ситуацій, які виникають у повсякденному житті. У професійній діяльності працівників Національної поліції України присутні різноманітні ситуації психологічної боротьби, конфліктної взаємодії різного рівня, агресивного за своєю формою спілкування, які потребують від них чіткого визначення та реагування.

Проблемою психологічних особливостей професійної діяльності пра-цівників правоохоронних органів, які діють у складних, конфліктних, екстремальних ситуаціях, вивчали такі науковці, як В. В. Авдєєв, Н. В. Андрєєв, О. М. Бандурка, В. П. Бахін, В. Л. Васильєв, Я. Ю. Кондратьєв, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. Г. Лукашевич, В. С. Медведєв, О. М. Морозова, В. М. Синьов, О. М. Столяренко, С. І. Яковенко.

Науково-практичні аспекти конфліктності та конфліктів у професійній діяльності працівників поліції розглянуто у публікаціях Ю. П. Аленіна, Г. А. Антонова, О. Я. Баєва, О. М. Бандурки, О. В. Бауліна, І. В. Ващенко.

Працівник Національної поліції України, який володіє навичками корек- ції конфліктних установок у контактах з оточуючими, буде більш успішним. Тому важливим стає питання конструктивного вирішення конфліктів у служ-бовому та особистому житті працівниками правоохоронних органів. Практично кожен працівник Національної поліції України у своєму житті був учасником конфлікту. Тобто свідомо (або не цілком усвідомлюючи цілі і завдання протистояння) брав участь у конфлікті, а інколи випадково або всупереч своїй волі був залученим у конфлікт. На вибір працівником Національної поліції України того або іншого способу вирішення конфлікту впливають досвід роботи, специфіка діяльності, характер взаємодії, психологічна установка [2].

На першому, основному, рівні вирішення конфліктів використовуються практичні засоби: організаційні зміни, впорядкування системи матеріальної винагороди, покращення умов праці, перехід працівника на іншу посаду тощо. Соціальний рівень вирішення конфліктів обмежений об'єктивними можливостями колективу, вимагає адміністративно-правової компетенції його керівників і в плані позитивного вирішення конфлікту не вимагає або не завжди вимагає тонкої психологічної майстерності керівництва.

Серед конфліктів, які мають професійне значення для працівників Національної поліції України, слід звернути увагу на зовнішні і внутрішні конф-лікти.

Зовнішні конфлікти проявляються як гострі моральні протиріччя між людьми (особистість – суспільство, особистість – група, особистість – особис-тість, група – група, група – суспільство). Вони виражають розбіжність спрямованості ціннісних орієнтацій окремих особистостей, соціальних груп і суспільства.

Природа внутрішніх конфліктів інша. Їх джерелом є складність, різнохарактерність самих мотивів особистості, які знаходяться у підлеглості і підпорядкованості один одному.

Вирішення внутрішнього конфлікту може стати у низці випадків приводом для виникнення зовнішнього конфлікту. Зокрема, прийняття людиною рішення працювати з правоохоронними органами на конфіденційній основі може бути, наприклад, результатом вирішення внутрішнього конфлікту між страхом виявлення у середовищі, в якому вона вимушена працювати, і усвідомленням необхідності такої співпраці на користь останнього, що може привести до виникнення зовнішнього конфлікту між конфідентом і середовищем його діяльності (якщо це середовище має протилежну мо-ральну спрямованість).

Для зовнішнього конфлікту, навпаки, характерно заперечення правильності протилежних переконань, поглядів, цінностей, ідей. Працівник, який працює у чужому середовищі, вимушений приховувати своє конфліктне ставлення до тієї системи моральних цінностей, яка господарює у цьому середовищі. Це зумовлено не ситуацією морального

вибору (вибір працівником вже зроблений), а особливостями оперативної роботи. Тому цей конф-лікт можна назвати прихованою формою зовнішнього конфлікту.

Конфлікти в діяльності поліціянтів характеризуються:

– недосконалою організацією праці, яка визначається перевантаженістю, невизначеністю компетенції й функціональних обов'язків, постійною відповідальністю;

– колізіями правових норм;

– розмиванням розуміння норм моралі і життя в соціумі;

– неналежним управлінням з боку керівництва та надмірним адмініструванням;

– міжособистісною ворожістю в колективі [2].

Вивчення поведінки працівників правоохоронних органів у міжособистісних конфліктах свідчить про існування низки типових помилок, що призводять до дискредитації їх соціального статусу. По-перше, найчастіше працівники емоційно залучаються до конфлікту, тобто, по суті, стають його учасниками. По-друге, частина працівників схильна займати неприпустиму і завищену позицію «судді-оцінювача», поверхнево оцінюючи обстановку, учасників конфлікту, наділяючи їх швидкими ролями, неіснуючими думками і установками. По-третє, працівники не завжди чітко уявляють свою роль в управлінні тими чи іншими конфліктами і цілі, яких вони прагнуть досягти.

Список бібліографічних посилань

1. Матвієнко Т. В. Конфліктологічна компетентність працівника правоохоронних органів. *Південноукраїнській правничій часопис*. 2016. № 2. С. 102–106.

2. Платковська О. В. Конфліктна поведінка працівників поліції: гендерний аспект // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 148–152.

3. Психологічні конструкти позиціювання поліції серед населення: матеріали «круглого столу» від 24 листопада 2016 р. / за заг. ред. Л. Й. Гуменюк, М. П. Козирєва. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 296 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.923

Дмитро Олегович ДУБІНІН,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-0584-2181

РОЗРОБКА ОПИТУВАЛЬНИКА АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Представлено результати розробки авторської психодіагностичної методики для діагностики аксіологічної компетентності поліцейських. У відповідності до авторської концепцій, аксіологічну компетентність визначено як здатність розуміти, цінувати і оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на свої власні ціннісні орієнтації і поведінку на основі цих цінностей. Показана емпірична факторна структура Опитувальника аксіологічної компетентності, який в результаті дозволяє оцінювати аксіологічну компетентність за 5 шкалами: ціннісна рефлексія, ціннісна самореалізація, ціннісна гармонійність, ціннісний розвиток, ціннісна толерантність, а також отримувати її загальний показник. Було встановлено високі показники валідності та надійності розробленого опитувальника та отримано описову для вибірки працівників Національної поліції України.

Ключові слова: *аксіологічна компетентність, компетентність, цінності, ціннісні орієнтації, поліцейські, працівники Національної поліції, рефлексія, толерантність, саморегуляція, психодіагностика.*

Усвідомлювана, стійка та гармонійна система ціннісних орієнтацій є важливою детермінантою благополуччя людини, її успішності у різних сферах життя. Зокрема ціннісно-смислові регулятори діяльності людини відіграють важливу роль у розвитку та актуалізації резілієнтності – системної якості особистості, яка виявляється у здатності витримувати та долати несприятливий вплив важких стресорів, ефективно адаптуватися о складних життєвих обставин та швидко поновлюватися після психотравматизації [1 – 4].

На сьогодні створено значну кількість психодіагностичних методик для вивчення ціннісної сфери особистості, які здебільшого сфокусовані на вивчені змістових аспектів цінностей людини. Втім, завдання вивчення ціннісних регуляторів резілієнтності особистості потребує реалізації підходу, що передбачає створення психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення ціннісно-смислової сфери особистості у її компетентнісному вимірі.

Виходячи із положень компетентнісного підходу [5] аксіологічну компетентність у дослідженні, присвяченому створенню опитувальника аксіологічної компетентності, було визначено як «здатність розуміти, цінувати і оцінювати цінності, вибирати дії та приймати рішення, які відповідають цінностям, впливати на власні ціннісні орієнтації і поведінку на основі цих цінностей» [6, с. 181].

У вибірку емпіричного дослідження увійшло 127 працівників Національної поліції України віком від 20 до 44 років. Обрання саме цієї професійної категорії зумовлено актуальністю вивчення механізмів формування та розвитку резілієнтності фахівців, які мають виконувати суспільно важливі функції охорони правопорядку у сучасних надскладних умовах.

Основою розроблюваного Опитувальника була авторська структурно-змістова модель аксіологічної компетентності [5].

За допомогою факторного аналізу було визначено структуру методики, яка включає 5 шкал, кожна з яких містить 10 тверджень:

- шкала «Ціннісна рефлексія» вимірює компетентність в усвідомленні та аналізі цінностей та здатність до критичного мислення у ціннісній сфері;
- шкала «Ціннісна самореалізація» – компетентність у вираженні цінностей та їх реалізації в практичній діяльності у різних сферах життя;
- шкала «Ціннісна гармонійність» – компетентність у розв’язанні внутрішньо-особистісних конфліктів у ціннісній сфері;
- шкала «Ціннісний розвиток» – компетентність щодо планування та реалізацій стратегій та дій щодо розвитку ціннісної сфери, ціннісну гнучкість;
- шкала «Ціннісна толерантність» – конфліктологічну компетентність щодо міжособистісних конфліктів з предмету цінностей, толерантність та емпатійність щодо ціннісних розбіжностей.

За допомогою Опитувальника життєтворчих здібностей [7] було встановлено достатньо високий рівень розроблюваного Опитувальника аксіологічної компетентності.

Перевірка надійності методики проводилася за допомогою оцінки внутрішньої консистентності (коефіцієнт Кронбаха) та оцінки надійності за методом розщеплення та оцінки ретестової надійності при повторному тестування через місяць (кореляційний аналіз). Застосовані статистичні процедури показали прийнятний рівень надійності Опитувальника.

Перспективи подальших досліджень пошуків мають полягати у вивченні показників аксіологічної компетентності як детермінанти резілієнтності особистості поліцейських, а також отриманні статистичних даних щодо оцінок аксіологічної компетентності для представників інших професійних груп.

Список бібліографічних посилань

1. Bolton K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. University of Texas at Arlington. 2013. 118 p.

2. Bonnano G. A. Loss, trauma, and human resilience: have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American psychologist*. 2004. № 59. P. 21.

3. Connor K.M., Davidson J. R. Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale. *Depression and Anxiety*. 2003. № 18. P. 76–82.

4. Neman R. APA's resilience initiative. *Professional psychology: research and practice*. 2005. № 36. P. 227.

5. Дубінін Д. О. Аксіологічна компетентність у структурі резильєнтності працівників поліції: концептуалізація поняття. *Габітус: Науковий журнал*. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2023. Випуск 53. С. 178–183.

6. Савченко О. В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. 286 с.

7. Большакова А. М. Опитувальник життєтворчих здібностей. *Вісник Нац. техніч. ун-ту України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. праць. Київ : ІВЦ «Політехніка». 2010. № 2 (29). С. 70–75.

Одержано 27.02.2024

УДК 305:351(043.2)

Олена Миколаївна ДЬОРОВА,
викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ;
Катерина Віталіївна СУЛІМА**,**
курсантка факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розглядаються аспекти забезпечення принципу гендерної рівності в Національній поліції України.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, Національна поліція України, права жінок, правовий статус, трудові права.*

Впровадження гендерного паритету в діяльність Національної поліції України – це не просто тенденція чи вимушений захід у відповідності з процесами, пов'язаними з євроінтеграцією. Виходячи з досвіду європейських країн, де жінки становлять 25-40% поліцейських, залучення жінок до правоохоронних органів має значні переваги та дає позитивні результати. Такий підхід покращує процес відбору кадрів, створює сприятливішу соціально-психологічну атмосферу в колективі, підвищує ефективність роботи підрозділів поліції і якість управлінських рішень, підвищує довіру громадян до поліції [1]. Зазначимо, що жінки-офіцери виявляють підвищене почуття дисциплінованості та нижчий рівень агресії. Вони також чудово спілкуються під час вирішення побутових

конфліктів і відіграють незамінну роль у допомозі жертвам насильства та вирішенні проблем, пов'язаних із злочинністю серед неповнолітніх.

Національна поліція України реалізовує принцип гендерної рівності та забезпечує рівні можливості для чоловіків і жінок у професійній діяльності. Однак практична реалізація такого гендерно збалансованого підходу призвела до різноманітних проблем, які необхідно терміново вирішувати. Деякі дослідники, серед яких О. Абрамова, Д. Бахрах, Н. Грицак, В. Кириченко, О. Кулачек, О. Лавріненко, І. Лескіна, Г. Мельниченко, Є. Правдіна, Н. Олійник, Н. Оніщенко, Н. Чередніченко, та ін., досліджували різні аспекти забезпечення та реалізації принципу гендерної рівності під час державної служби в різних державних установах, зокрема в Національній поліції України.

У дослідженні та оцінці гендерної рівності в правоохоронних органах вкрай важливо зосередитися на понятті «гендерної рівності». Гендерна рівність охоплює принципи справедливості та неупередженості у ставленні як до жінок, так і до чоловіків у суспільстві; передбачає забезпечення рівних прав і можливостей для осіб будь-якої статі, а також створення середовища, що дозволяє повною мірою реалізувати права людини та активну участь у різних аспектах економічного, політичного, соціального та культурного розвитку [2].

Відповідно до положень Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набрав чинності 8 вересня 2005 року, гендерна рівність означає рівне правове становище жінок і чоловіків, а також забезпечення рівних можливості реалізувати цю рівність. Такий підхід гарантує, що особи будь-якої статі можуть однаково брати участь у всіх аспектах суспільного розвитку [3].

Зайнятість жінок у правоохоронних органах продемонструвала значне зростання, що призвело до різних позитивних результатів. Йдеться про підвищення ефективності роботи цих органів, подолання кадрового дефіциту, заповнення вакансій, покращення загального морально-психологічного клімату в колективах і, зрештою, прискорення та покращення роботи структурних підрозділів. Для забезпечення гендерної рівності в правоохоронних органах важливо підкреслити, що при вступі до вищих навчальних закладів МВС як чоловіки, так і жінки складають однакові вступні іспити та стандарти. Вони також мають рівні можливості для навчання та роботи, отримують однакову заробітну плату, рівні шанси на отримання вищих звань і посад.

Прагнення до гендерної рівності в державній політиці зумовило як перевірку прав жінок у правоохоронних органах, так і розробку заходів щодо захисту від порушень прав. Для ефективного запобігання таким порушенням важливо розуміти універсальні проблеми, з якими стикаються жінки-офіцери в більшості поліцейських установ. Незважаючи на ці виклики, ми твердо стверджуємо про роль жінок у правоохоронній системі як таку, що має пріоритетне значення.

Розподіл завдань у підрозділах Національної поліції України базується виключно на фізичних потребах. Проте можна стверджувати, що самі жінки не схильні працювати в спеціалізованих підрозділах міліції чи оперативниками через фізично важкий характер роботи. Хоча можна з упевненістю стверджувати, що в правоохоронних органах зараз немає гендерної нерівності, існують певні фактори, які сприяють тому, що жінки відмовляються від цієї сфери роботи.

Жінки-офіцери в українських правоохоронних органах висловлюють занепокоєння щодо забезпечення уніформою, неналежного медичного обслуговування, громіздкої та незручної конструкції стандартних бронежилетів, ненормованого робочого дня та значного психологічного та фізичного навантаження, якого вони відчувають.

Щодо забезпечення прав працівників підрозділів Національної поліції України чоловіків, то очевидно, що порушуються їхні соціально-трудові права. Чоловікам часто доручають службові обов'язки, які пов'язані з ризиком для їхнього життя та добробуту, але

вони зобов'язані виконувати ці завдання через свої фізичні можливості, якими жінки можуть не володіти такою ж мірою.

Отже, досягнення ґендерної рівності в діяльності правоохоронних органів України передбачає забезпечення рівних прав і можливостей для всіх працівників, незалежно від статі, під час виконання правоохоронних та правозахисних обов'язків відповідно до чинного законодавства.

Для досягнення гендерної рівності необхідно покращити підготовку майбутніх фахівців як у науковій, так і в законодавчій сферах, а також у фізичних аспектах [4]. Динаміка суспільства змінилася, ставши пріоритетом здобуття бажаної професії, а не турботу про суспільний суд. Традиційні межі між гендерними ролями стали настільки нечіткими, що їх можна вважати неіснуючими. Професія поліцейського, наприклад, більше не є виключно чоловічою. Насправді вже немає сенсу класифікувати професії як чоловічі чи жіночі. Якщо людина прагне бути кимось, вона, безсумнівно, досягне успіху.

Загальновизнано, що правоохоронна діяльність є не тільки складною, але й небезпечною для життя. Коли жінка вирішує присвятити себе служінню громадськості в лавах Національної поліції України, стає очевидним, що вона володіє такими якостями, як хоробрість, рішучість, впевненість у собі та стійкість, на які стать жодним чином не впливає.

Список бібліографічних посилань

1. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності : теорія та практика : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.

2. Герасименко Г.В. Гендерні аспекти соціально-економічної політики в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.09.01. Київ, 2004. 223 с.

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866–IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.

4. Гонюкова Л.В., Педченко Н.С. Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 2. С. 114–120

Одержано 27.02.2024

УДК 351.741.007:159.9

Віталій Борисович ЖАДАН,
начальник відділу тактичної підготовки
Управління патрульної поліції у м. Києві
Департаменту патрульної поліції,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Розглянуто особливості професійної діяльності працівників патрульної поліції України. Виокремлено стильові особливості поведінки патрульних в умовах невизначеності. Запропоновано деякі аспекти для розробки і впровадження програми психологічного супроводу працівників патрульної поліції.

Ключові слова: *працівники патрульної поліції, поведінка в умовах невизначеності, стилі поведінки.*

Поведінка працівників патрульної поліції в умовах невизначеності зазвичай відображає певні стильові особливості, які можуть варіюватися залежно від культури поліцейської установи, навчання, професійної культури та індивідуальних характеристик працівників. Ось деякі із загальних стильових особливостей, які можна спостерігати у працівників патрульної поліції в умовах невизначеності:

1. Професійна реакція на стрес. Працівники патрульної поліції навчаються реагувати на стресові ситуації, такі як невизначеність на викликах щодо того, що відбувається, з метою підтримки спокою та прийняття ефективних рішень навіть в складних умовах.

2. Гнучкість та адаптивність. В невизначених ситуаціях поліцейські можуть проявляти гнучкість та адаптивність, швидко змінюючи свої дії та плани у відповідності зі зміною обстановки.

3. Професіоналізм та етика. Важливим аспектом поведінки патрульних поліцейських є підтримка високих стандартів професіоналізму та етики у невизначених ситуаціях, щоб забезпечити безпеку як для себе, так і для інших учасників.

4. Комунікація та співробітництво. В умовах невизначеності комунікація та співробітництво між працівниками патрульної поліції можуть бути ключовими факторами для ефективного вирішення проблем та пом'якшення потенційних конфліктів.

5. Прийняття ризиків та рішень. Патрульні часто вимушені приймати швидкі рішення в умовах обмеженої інформації. Це потребує від них вміння оцінювати ризики та приймати потрібні рішення на основі доступної інформації та професійного досвіду.

6. Самоконтроль та емоційна стійкість. Поведінка в умовах невизначеності також потребує від співробітників патрульної поліції здатності контролювати свої емоції та залишатися стійкими в стресових ситуаціях.

Поняття стилів поведінки розглядається в рамках різних теоретичних концепцій, кожна з яких пропонує свій підхід до опису, класифікації та пояснення стилів поведінки. Нижче наведено деякі відомі теорії та їх автори:

- теорія особистості Карла Юнга: виділено архетипи особистості, які проявляються в стилях поведінки, таких як екстраверсія та інтроверсія, раціональність та ірраціональність тощо;

- теорія стилів навчання Девіда Колба: описано чотири основних стиля навчання: активний експериментатор, спостерігач, абстрактний концептуалізатор та активний експериментатор;

- управлінська «ґратка» Блейка – Моутона: Блейк та Моунтон розробили «сітку менеджмента», яка представляє різні стилі керівництва, засновані на поєднанні завдань та відносин: стратег, командир, клерк тощо;

- теорія лідерства Л. Ідрачі: відрізняє п'ять стилів лідерства: авторитарний, патерналістський, консультативний, демократичний та вільний стиль;

- теорія конфліктів Томаса та Кілмана: описано п'ять основних стилів поведінки в конфліктних ситуаціях: співробітництво, компроміс, уникнення конфлікту, примус та конкуренція;

- теорія особистісних стилів Майерс-Бріггс: модель MBTI пропонує класифікацію особистісних типів, заснованих на перевазі сприйняття та прийняття рішень, таких як екстраверсія – інтроверсія, інтуіція – відчуття, мислення – відчуття, оцінка – відчуття.

Ці теорії та моделі представляють тільки невелику частину різноманіття підходів до вивчення стилів поведінки. Кожна з них вносить свій вклад в розуміння того, як люди взаємодіють, приймають рішення та навчаються, а також формуються переваги у поведінці в різних ситуаціях.

Професійна діяльність патрульної поліції в Україні характеризується низкою особливостей, які випливають з їх функцій, обов'язків та ситуацій, в яких вони працюють. Основні особливості:

1. Забезпечення публічної безпеки. Одне з основних завдань патрульної поліції – забезпечення охорони громадського порядку. Вони патрулюють вулиці, запобігають злочинам, реагують на надзвичайні ситуації та надають допомогу громадянам.

2. Профілактика правопорушень та злочинів. Патрульна поліція активно працює над профілактикою правопорушень та злочинів шляхом проведення патрулювання,

контроля дорожнього руху, участю в громадських заходах та інформаційною роботою з населенням.

3. Забезпечення безпеки дорожнього руху. Однією з ключових функцій патрульної поліції є забезпечення безпеки дорожнього руху. Сюди входить контроль за дотриманням правил дорожнього руху, реагування на дорожні пригоди та надання допомоги учасникам дорожнього руху.

4. Взаємодія з громадськістю. Патрульна поліція активно взаємодіє з громадськістю, надаючи інформацію та консультації громадянам, приймаючи від них повідомлення про злочини та події, а також проводячи громадські заходи та програми з профілактики правопорушень.

5. Професійна підготовка та розвиток. Співробітники патрульної поліції проходять спеціальну підготовку, яка передбачає знання законодавства, навички комунікації, техніки безпеки, домедичної допомоги та інші аспекти, необхідні для ефективного виконання своїх обов'язків.

6. Служба в умовах ризику та стресу. Патрульна поліція часто зіштовхується з небезпечними та стресовими ситуаціями, такі як затримання злочинців, вирішення конфліктів та реагування на надзвичайні ситуації. Вони повинні бути готові до швидкого та ефективного реагування на будь-які виклики, з якими вони стикаються.

Ці особливості роблять професійну діяльність патрульної поліції України особливо важливою, яка потребує від працівників високих навичок, професіоналізму, ефективності та емоційної стійкості. З метою турботи про ментальне здоров'я та благополуччя працівників патрульної поліції ми пропонуємо розробити і впровадити програму їх психологічного супроводу, яка б враховувала такі аспекти:

1. Цілі програми: розвиток стресостійкості, покращення адаптації до невизначених ситуацій, підвищення професійної реакції на складні ситуації.

2. Методи та техніки: тренінги стресостійкості, сесії індивідуального консультування, групові дискусії, медитація та інші форми психологічної підтримки.

3. Мотивація патрульних: важливо враховувати рівень зацікавленості поліцейських у програмі. Це впливає на оцінку частоти та регулярності участі, а також їх зворотній зв'язок та оцінки ефективності програми.

4. Визначення психологічного благополуччя: співбесіда, анкетування, опитувальники, шкали оцінки стресу, депресії, тривожності тощо.

5. Результати програми. Оцінка ефективності має включати аналіз конкретних результатів програми. Це можуть бути зміни в психологічному стані поліцейських, рівень професійної ефективності, зниження числа професійного вигорання тощо.

6. Зворотній зв'язок і покращення програми. Важливо враховувати зворотній зв'язок від учасників програми, щоб визначити її сильні та слабкі сторони. На основі цього, програму можна постійно покращувати та адаптувати до потреб та проблем поліцейських.

Перспективою нашого подальшого дослідження є детальний опис стилів поведінки працівників патрульної поліції в умовах невизначеності і розробка програми їх психологічного супроводу.

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9.07
Євгеній Сергійович КОВАЛЕНКО,
начальник центру морально-психологічного забезпечення об'єднаного штабу Командування об'єднаних сил Збройних Сил України (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7756-0362

ПРАВОВА ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

Правову інтолерантність представлено як нестійкість (несприйнятливість) до правових норм і поведінки, несформованість в людини (чи групи людей) стійких правових цінностей. Правова інтолерантність включає зневажливе ставлення до норм права, їх умисне порушення, неприйняття правових цінностей, що склалися у суспільстві.
Ключові слова: *правова інтолерантність, правові норми, поведінка, правова свідомість.*

Слово «толерантність» усвідомлено чи неусвідомлено багатьма перекладається виключно як «терпимість». Але за змістом воно має більш складне та ємне семантичне значення. Латинське «tolerantia» має три не схожі один з одним значення: а) стійкість, витривалість; б) толерантність; в) допуск, припустиме відхилення. Законослухняна соціально-правова поведінка особи детермінується нормальним ставленням до права (правовою толерантністю), а протиправна поведінка – деформованим ставленням до права (правовою інтолерантністю). Особливий інтерес представляє широкий спектр значень перекладу терміну «tolerance» (англ.), що дається у словнику: набута стійкість; стійкість до невизначеності; межа стійкості; стійкість до конфлікту; межа стійкості (витривалості) людини, стійкість до стресу, стійкість до поведінкових відхилень.

В одному з міжнародних документів толерантність розуміється, по-перше, «як активне ставлення, яке формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини»; по-друге, як «повага, прийняття, і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності» [2]. Тому аахівці стверджують, що толерантність – це завжди усвідомлений та вільний вибір людини. Тому вона є атрибутом зрілої особистості і ґрунтується на прагненні особистості до самоактуалізації, тоді як інтолерантність – на соціальних страхах та психологічних захистах [4].

Термін «інтолерантність» означає нестійкість до невизначеності, конфлікту, стресу, поведінкових відхилень. Це антитеза, антипод толерантності, що ґрунтується на переконаннях людини або будь-якої соціальної групи, спільноти, що тільки його (їх) система поглядів є істинною, що тільки його (їх) спосіб життя є правильним і можливим, що та група, до якої він (вони) належать, стоять вище, ніж решта [1].

Правова інтолерантність – нестійкість (несприйнятливість) до правових норм і поведінки, несформованість в людини (чи групи людей) стійких правових цінностей. Правова інтолерантність включає «зневажливе ставлення до норм права, їх умисне порушення, неприйняття правових цінностей, що склалися в суспільстві» [2].

Сутність правової інтолерантності яскравіше розкривається через розуміння проявів її протилежності – правової толерантності та ставлення особистості (групи людей) до права. При цьому індивідуальна правосвідомість детермінує поведінку і життєдіяльність індивіда у межах його правового статусу [3].

Психологічні механізми правової толерантності тісно пов'язані з усвідомленням, самопізнанням та суб'єктивною інтерпретацією; з переживаннями збереження чи загрози руйнування ідентичності; з особистісним та груповим самовизначенням за критеріями «рівність-зверхність», «своє-чуже», «ми-вони»; з нормативним та ціннісно-орієнтаційним регулюванням поведінки [3].

Існують різні підстави для класифікації видів ставлення до права. Нормальне ставлення до права (правова толерантність) проявляється у правовому реалізмі, позитивному ставленні до права, нормальній правосвідомості, пов'язаній зі знанням та позитивною оцінкою законодавства, визнанням права як основного регулятора поведінки людей у суспільстві.

2. Деформоване ставлення до права (правова інтолерантність) включає:

• правовий скептицизм – критичне, недовірливе ставлення до права, сумнів щодо можливості правової системи виправити недоліки організації суспільства та поведінки людини;

• правовий конформізм – визнання абсолютної влади правової системи у суспільстві, бездумне підпорядкування законам, засноване на їх незнанні чи відсутності інтересу до системи права;

• правовий цинізм – усвідомлене заперечення ролі права у суспільстві, свідоме порушення його норм, віра у власні сили та можливості перебороти суспільні правові відносини, нав'язати свою волю оточуючим, самому диктувати правила поведінки, непокора нормам права, прийнятим у суспільстві, створення власних правил. Може бути властивим людям, які порушили норми закону;

• правовий фетишизм – ставлення до права як до предмета сліпого поклоніння, яке приписує закону, праву магічне всесилля;

• правовий інфантилізм – відношення, засноване на незнанні чи недостатньому знанні норм права, що спирається на думку про те, що в суспільстві можна прожити без знання права;

• правовий ідеалізм – ставлення, засноване на ідеї, що лише правова система здатна здійснити перетворення у суспільстві, правильні і добрі закони можуть призвести до процвітання суспільства;

• правовий нігілізм - ставлення, побудоване на тотальному запереченні будь-якої соціальної цінності права та його здатності бути скільки-небудь прийнятним засобом регулювання суспільних відносин.

Законослухняна соціально-правова поведінка людини детермінується правової толерантністю, а протиправна – деформованим ставленням до права (правовою інтолерантністю), порушенням правової свідомості. Розвинена правосвідомість забезпечує добровільне, глибоко усвідомлене здійснення правових вимог, розуміння їх правильності та розумності, викликає у людей почуття нетерпимості до порушень закону» [1].

Правова свідомість людини формується у процесі й у результаті діяльності, вона проявляється і реалізується у ній. На формування впливають різні чинники. До позитивних можна віднести: рівень інтелектуального розвитку індивіда, спрямованість людини на соціальне життя, наявність ділових якостей, самостійність, незалежність, легкість у встановленні соціальних контактів. До негативних факторів належать наявність у людини таких якостей, як інфантилізм, безпорадність, відсутність критичного осмислення дійсності, що перешкоджають розвитку правосвідомості.

Автори моделі правового розвитку індивіда психологи Дж. Тапп і К. Левін вважали, що мета розвитку людини – адаптація до середовища, яка залежить від рівня розвитку її когнітивної системи та пізнавальних процесів. Вони виділили 3 рівня правового розвитку людини: правослухняність (виконання правових норм через страх покарань), правопідтримка (дотримуватися законів потрібно задля підтримки функціонування суспільства, їх можна порушити на благо його функціонування), правотворчість (поєднання права та моралі) [4]. В результаті аналізу наукових джерел та з урахуванням структури правової толерантності, нами було виділено такі компоненти правової інтоле- рантності: особистісний, мотиваційно-ціннісний, когнітивний та емоційний [2].

Список бібліографічних посилань

1. Коваленко Є. С. Правова інтолерантність військовослужбовців *Актуальні напрями практичної психології і психотерапії:* збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, студентів та аспірантів (м. Харків, 16 грудня 2020 року). С.87-89.

2. Коваленко Є. С. Специфіка правового нігілізму військовослужбовців. Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, Україна, 15 квіт. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Нац. поліція України та ін. – Харків : ХНУВС, 2022. С. 59-61. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7bdfb52e-2b59-4fe5-a698-d68202761fd8/content (дата звернення: 26.02.2024).

3. Худавердова А. О. Соціально-правові уявлення про злочин як чинник девіантної поведінки військовослужбовців. Дис. доктора філософії за спец. 053 Психологія (19.00.06 – юридична психологія). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023. 260 с.

4. Levine F.J., Tapp J.L. Legal socialization: Strategies for an ethical legality. *Stanford Law Review*. 1974. Vol.27. P.1-72.

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9

Ігор Миколайович КОЗЛОВЕЦЬ,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-2188-1317

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ДИСКУРСИ ТРАНЗИТИВНОГО СУСПІЛЬСТВА

Транзит представлено як перехідний стан суспільства, яке здійснює перехід над бік демократії західного зразка, на бік множинності шляхів розвитку з урахуванням цінностей, вироблених західної культурою, де фіксується все те позитивне, що є в різних суспільствах: права людини, включаючи економічні, поєднання свободи зі справедливістю та благом, високий рівень добробуту, прийнятний соціальний порядок тощо. Розглянуто вплив соціальної транзиції на зміни у правовій реальності.

Ключові слова: *транзитивне суспільство, транзитивні процеси, право, правова культура, загальнолюдські цінності.*

Сучасний світ можна охарактеризувати як ситуацію, де транзитивність (мінливість, множинність і невизначеність) стає все більш поширеною, впливаючи на всі покоління, сфери життя та соціальні групи [5]. Тому слід виходити з того, що в транзитивному суспільстві множинність контекстів передбачає, звичайно, множинність підходів до аналізу їх психологічного та правового змісту.

Під транзитивним суспільством розуміється суспільство «поставторитарного розвитку та переходів до демократії» [6]. Для транзитивного суспільства характерна «проєктність» (транзит можна здійснювати тільки уявляючи якщо і не його кінцеву мету, то принаймні напрям, вектор руху), отже, про соціальний транзит можна говорити лише на певному етапі розвитку суспільства, коли суб'єктами усвідомлюється певний ідеал суспільного устрою, який свідомо втілюється в життя. Так, для України з початку 90-х років транзит уявляється як трансляція західного суспільного устрою, ідеології та цінностей. [3], коли ці цінності сприймаються певними елітними колами як певний суспільний ідеал, відповідно до якого і необхідно будувати нову державу, що модер-

нізується. Наявність ідеалу суспільного устрою багато авторів пов'язують з цивілізацією модерну, що відкрилася епохою Просвітництва [6].

Парадигма транзитології переживає кризу у зв'язку з тим, що кінцевий пункт призначення транзиту – демократія – не є сьогодні очевидним. Це пов'язано, по-перше, з тим, що немає «еталонного» демократичного суспільства, до якого здійснюється перехід. Швидше може йтися про набір окремих рис, властивих демократичним суспільствам. Сьогодні множинність модернізмів стає нормою, а зразок, якого можна прагнути, зникає. По-друге, демократичні суспільства самі переживають процес трансформації, пов'язаний з переходом до інформаційного суспільства, процесами глобалізації тощо. Тому вектор транзиту слід шукати не у вестернізації як такої, а у виробленні моделі суспільного устрою, яка повинна поєднувати власні цінності транзитивних товариств і так звані загальнолюдські (а по суті - вироблені західною культурою) цінності. Для транзитивних суспільств перестає бути перспективною модель «наздоганяючого розвитку» і стає актуальною модель «особливого шляху» відповідно до цивілізаційних характеристик та устремлінь [4].

Отже, вихід із кризи парадигми транзитології бачиться в осмисленні транзиту як перехідного стану суспільства, яке здійснює перехід над бік демократії західного зразка, на бік множинності шляхів розвитку з урахуванням цінностей, вироблених західної культурою. Близьким до такого розуміння вектора руху транзитивного суспільства виступає так зване «Good Society», представлене в західній літературі, де фіксується все те позитивне, що є в різних суспільствах: права людини, включаючи економічні, поєднання свободи зі справедливістю та благом, високий рівень добробуту, прийнятний соціальний порядок тощо» [4].

Особливістю українського суспільства є накладення синергетичних факторів, декількох соціальних транзицій: від неконкурентного соціалістичного до конкурентного капіталістичного суспільства (у соціальному сенсі), від індустріального до інформаційного суспільства (у сенсі технології), від тоталітаризму до демократії (у політичному відношенні), від удаваного інтернаціоналізму до національної державності (у сенсі державотворення) [2]. Тому транзиція для України, як і для більшості пострадянських країн, відбувається в гострих соціальних конфліктах, що знаходить свій відбиток і у правовому розвитку. Традиційно право було острівцем стабільності у суспільстві, формуючи і визначаючи порядок і обмежуючи правопорушення, але в надзвичайно рухливому сучасному суспільстві стабільність права та стабілізаційна функція права зазнають суттєвих трансформацій. Зважаючи на тенденцію до юридизації все ширшого кола суспільних відносин, «вдягання» у правову оболонку суспільних процесів, видається актуальним дослідження транзитивності у суто правовій сфері, а саме постановка і вирішення проблеми прояву транзиції як соціального феномену, що з різною силою інтенсивності впливає на розвиток та буття сучасного права у всіх його іпостасях: як системи норм, правосвідомості, правових відносин тощо [2].

Транзитивність як феномен сучасного соціуму, його підсистем і в тому числі – правової – має також свій науково-академічний вимір. Сьогодні юриспруденція переживає своєрідну наукову революцію, а саме перехід від методології радянської юриспруденції до нових дослідницьких програм, результатом яких має стати нова парадигма права, що відповідатиме викликам сучасного інформаційного суспільства. Задля цього має бути досліджено транзитивні процеси у самому праві, вплив соціальної транзиції на зміни у правовій реальності, а також осмислено зміни у співвідношенні права та держави, співвідношенні сучасних джерел права, формування правової культури на основі загальнолюдських цінностей, наступність та новації у праві [2].

Транзитивний період в розвитку суспільства – це завжди складний, суперечливий, нерідко кризовий стан держави і права, пов'язаний з критичним переосмисленням практики їх функціонування у минулому. Знання причин та умов транзитивного періоду має

важливе практичне значення, оскільки дозволяє знайти шляхи виходу з кризових станів, поступової трансформації суспільства та його інститутів з мінімальними соціальними втратами [2].

Стабілізацію транзитивного суспільства пов'язують із ціннісно-нормативним консенсусом, встановлюваним у процесі комунікації. Тому продуктивним для дослідження цінностей транзитивного суспільства є дослідження питань кризової комунікації, процесів означення нових цінностей, що формуються, і трансляції цінностей, успадкованих від колишнього, стабільного суспільства. Комунікація стає проявом соціальності, своєрідним пошуком індивідом орієнтирів у навколишньому соціальному просторі, втрачених цінностей.

Отже, зміст терміна «транзитивне суспільство» загалом визначає стан динамічного переходу до суспільства з відносно стабільною структурою. Динамічний перехід описується також термінами «модернізація» та «трансформація». Однак термін «транзитивне суспільство», порівняно з перерахованими, має і додаткові конотації, а саме:

- наголошується на «проєктності» напряму трансформацій, на свідомому проектуванні майбутнього стану суспільства суб'єктами історичного процесу;

- історичні рамки транзитивних суспільств визначаються як перехідні суспільства епохи модерну та постмодерну;

- життєвий світ індивіда та засоби комунікації в транзитивному суспільстві стають основою ціннісно-нормативного консенсусу як передумови нового суспільства з відносно стабільною структурою [4].

Список бібліографічних посилань

1. Зарічанський О. А. Особистість у транзитивному суспільстві. Особистість, суспільство, війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму (7 квіт. 2023 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2023. С.83-86

2. Матвєєва Л. Г. Транзитивність у правовій сфері: монографія Київ : Юрінком Інтер, 2015. 328 с.

3. Орденов С. С. Соціальна лімінальність як стаціонарний стан транзитивних суспільств глобалізованого світу. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. Вип. 1 (29). 2019. С. 55-66

4. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. *The Public Interest*. 1967. №7. С. 102-118.

5. Martsinkovskaya, T.D. (2019). Person in Transitive and Virtual Space: New Challenges of Modality. State of the Art, 12(2), 165-176. DOI: 10.11621/pir.2019.0212

6. Wallerstein Immanuel. The modern world-system. 2011. Columb. Univ. 312p.

Одержано 9.02.2024

УДК 159.923

Владислав Вікторович ПЕТРУШЕНКО,
викладач кафедри соціальної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1338-9262

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Показано, що основними структурними компонентами професійної свідомості постають професійний образ Я, професійне самоставлення, прагнення до самозмін та самовдосконалення у фаховій сфері. Вищою формою професійної свідомості адвоката є знаходження сенсу власної професійної діяльності. Професійна свідомість адвоката як форма відзеркалення реальності містить професійні норми, цінності та фахову мову, властиві

даній правничій діяльності, що відокреслює його від представників інших юридичних спеціальностей.

Ключові слова: *професійна свідомість, професійна самосвідомість, особистість адвоката, професійне самоставлення, саморозвиток.*

Професійна свідомість грає ключову роль у формуванні особистості адвоката та впливає на реальний правозахисний процес, визначає його ефективність, повноту та законність.

Не дивлячись на актуальність проблеми, переважна більшість наукових досліджень українських науковців присвячена окремим структурним елементам професійної свідомості студентів закладів вищої освіти (Ж. П. Вірна, І. М. Галян, О. І. Гура, О. М. Гриньова, Н. І. Мащенко, С. С. Митрофанова, Л. В. Римар, Н. В. Чепелєва, Н. В. Шварп, О. В. Ямницький та ін.). У психологічній науці фіксується брак наукових розвідок у цьому контексті.

Розглядаючи провідну роль професійної свідомості в адвокатській діяльності, можна констатувати такі провідні елементи, як професійний образ Я, ставлення до себе як до носія фахових ознак, та, як результат, прагнення до самозмін та самовдосконалення. Вищою формою професійної свідомості адвоката є шлях до знаходження сенсу власної діяльності, що дуже часто перетворюється на пошуки сенсу життя.

Важливо відмітити, що в українській психології останнім часом виділяються дві центральні категорії - професійна свідомість та професійна самосвідомість. Зокрема, у парадигмі ідей Д. Сьюпера Ж. П. Вірною впроваджується оригінальний погляд на професійну свідомість [1]. Вчена розглядає її як результат включення фахівця у професійну роль, де головним стрижнем стає уявлення про себе. Згідно з Ж. П. Вірною, професійні переваги та обраний напрямок кар'єри є відображенням складної Я-концепції: суб'єкт свідомо прагне отримати конкретну професію, в той час як соціально-психологічні вимоги до неї визначають роль, яка аутентична уявленням суб'єкта про себе [1]. Індивідуально-неповторні особливості професійної свідомості пов'язані зі специфікою цілісного індивідуального життєвого шляху людини.

Ознаки високого професіоналізму адвоката, як-от розвиток професійних компетентностей, принципове дотримання в роботі професійної етики та здатність до її креативного застосування, традиційно є значимими. Професійна свідомість адвоката, яка вважається способом відображення реальності, об'єднує всі норми, цінності та професійну мову, властиві даній правничій діяльності, та відрізняє його від представників інших юридичних спеціальностей. Забезпечення інтегральності професійної культури адвоката залежить від його професійної самосвідомості [цит. за 4].

Концептуальний підхід С.С. Митрофанової полягає в тому, щоб розглядати професійну самосвідомість як засіб організації уявлення адвоката про професійний світ та його уявлення про власну особистість [4]. Професіоналізація як процес становлення адвоката як суб'єкта діяльності, впливає на всі аспекти самосвідомості. Провідним компонентом цілісного комплексу самосвідомості адвоката як суб'єкта у правничій сфері виступає професійна самосвідомість. Становлення професійної самосвідомості відбувається в контексті соціального досвіду адвоката, який поступово інтегрується в його професійне Я.

За І. М. Галян професійна самосвідомість допомагає особистості усвідомити та оцінити свої професійні якості [2]. Також, вона сприяє оцінці реальних досягнень, плануванню подальшого професійного розвитку та вдосконалення. Професійна самосвідомість тісно пов'язана з професійним самовизначенням, що означає усвідомлення себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності [2].

Екстраполюючи на тему нашого дослідження ідеї таких українських вчених, як В. І. Кобченко, Г. В. Онкович [3], Т. М. Северіна [5] та інших, можна констатувати, що

діяльність сучасного адвоката відбувається в умовах стрімкого розвитку інновацій, зростання соціокультурної динаміки та законотворчої активності, що ставить перед ними нові виклики. Сучасні вимоги вимагають від нього компетентності в поєднанні різних аспектів своєї особистості та здатності до гнучкої адаптації у змінюваних умовах, використовуючи свої внутрішні резерви.

Список бібліографічних посилань

1. Вірна Ж. Мотиваційно-смислова регуляція у професіоналізації психолога. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. 320 с.

2. Галян І. М. Формування професійної самосвідомості молодого педагога як умова його професіоналізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. №1.

3. Кобченко В. І., Онкович Г. В., Дівінська Н. О. Проблема оптимізації циклу соціально-гуманітарних дисциплін у дослідженнях науковців Інституту вищої освіти НАПН України. *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис.* 2014. № 1. С. 97–102.

4. Митрофанова С. С. Становлення професійної самосвідомості майбутніх психологів як освітня проблема. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №3. Т.2. С. 54-59.

5. Северіна Т. М. Ціннісна детермінація особистісного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2012. 225 с.

Одержано 27.02.2024

УДК [356.35:378.6](043.3)

Олександр Сергійович СКЛЯР,
старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6179-3329

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Розглянуто зміст комунікативної компетентності слідчого. На підставі результатів опитування розглянуто комплекс комунікативних вмінь, які складають основу комунікативної компетентності слідчого.

Ключові слова: *комунікація, комунікативна компетентність, комунікативні вміння, професійна діяльність, слідчі.*

При формуванні професійної компетентності майбутніх слідчих важливу роль відіграє комунікативна сторона діяльності слідчого. Як свідчить аналіз змісту практичної діяльності слідчого та досліджень вчених (О. Бандурки, В. Барка, Ю. Ірхіна, О. Землянської, І. Клименка, Н. Мілорадової, О. Федоренко та ін.) *комунікативна компетентність* є професійно необхідною характеристикою особистості слідчого є, яка виявляється у сформованості комунікативних умінь і навичок професійного спілкування та пов'язана із наявністю професійної мотивації (цілі, прагнення, установки, інтерес, мотиви професійної діяльності), які в сукупності забезпечують сумлінне виконання професійних обов'язків, проведення кваліфікованого розслідування кримінальних правопорушень.

Важливо підкреслити, що професійна комунікація слідчого є процедурою процесуально регламентованою, яка має формалізований характер.

Особливості професійної комунікативної діяльності слідчого полягають у тому, що вони постійно беруть участь у різних видах ділового (фахового) спілкування. Їм постійно доводиться вступати в контакти з різними посадовими особами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ, різними категоріями населення. Тому, говорячи про професійну комунікацію слідчого, необхідно враховувати не тільки його процесуальні (допит, очна ставка тощо), а й непроцесуальні форми, в основі яких лежать прийняті в суспільстві, й тому чи іншому соціальному середовищі правила мовної поведінки, стійкі етикетні формули звернення, що відображають зовнішні прояви ставлення будь-якої людини до оточення, до різних соціальних цінностей. У контексті подібних випадків спілкування говорять про непроцесуальне професійне спілкування слідчого [1].

Професійное спілкування слідчого можна поділити за такими критеріями: 1) *за суб'єктами*: професійне спілкування слідчого як посадової особи, юриста, представника слідчого підрозділу, колеги та ін.; 2) *за цілями*: проведення слідчих дій, надання консультацій, публічне спілкування тощо.

Виокремлюють також *процесуальні* форми спілкування слідчих (допит, очна ставка та інші слідчі дії) і *непроцесуальні* (контакти з різними посадовими особами, з громадянами, з керівниками місцевих органів влади, з представниками підприємств, установ) [1].

Для конкретизації змісту і сутності комунікативної компетентності слідчого було проведено пілотажне опитування 35 слідчих зі стажем роботи за спеціальністю від 3 до 5 років. За результатами опитування було виокремлено чотири групи типових комунікативних завдань в діяльності слідчого: 1) встановлення, збереження, відновлення (або припинення) психологічного контакту; 2) отримання достовірної інформації в процесі спілкування з різними категоріями громадян; 3) передача інформації громадянам, колегам, керівництву; 4) управління поведінкою оточуючих за допомогою використання різних методів правомірного психологічного впливу.

У межах опитування слідчим було запропоновано визначити уміння, якими необхідно володіти для вирішення вказаних комунікативних завдань. Узагальнення результатів опитування дозволило визначити, що для вирішення *першого комунікативного завдання* – встановлення, збереження, відновлення або припинення психологічного контакту – майбутньому слідчому необхідні такі уміння:

– розуміти сутність проблем, які виникають у сфері професійного спілкування, а також знати загальні підходи до їх вирішення;

– розуміти інших (розпізнавати соціально-демографічні особливості, психотип, поточний психічний стан, установки щодо спілкування);

– уникати соціальних стереотипів, поспішних необґрунтованих висновків стосовно інших людей;

– розуміти стосунки між людьми, з якими доводиться спілкуватися, робити їх своїми прихильниками;

– уміти відрекомендуватися, познайомитися (з необхідностю – використати «легенду прикриття»), «грати» певну роль;

– правильно обирати місце та час для спілкування, встановлювати адекватну дистанцію спілкування;

– «приєднуватися» до інших, до загальної розмови, вільно вести бесіду, активно слухати.

Для вирішення другого комунікативного завдання – отримання достовірної інформації в процесі спілкування з різними категоріями громадян – опитувані визначили такі уміння:

– обирати підходи до співрозмовника, щоб заслужити довіру, швидко та невимушено встановлювати психологічний контакт з будь-якою людиною, скорочувати психологічну дистанцію, використовуючи різні прийоми для психологічного «зближення»;

– використовувати мовленнєві навички (гучність, темп і тембр, інтонацію мовлення), а також адекватну і зрозумілу лексику, міміку та пантоміміку;

– брати ініціативу в спілкуванні, швидко знаходити тему розмови, яка цікава для співрозмовника, направляти (повертати) бесіду в необхідне русло;

– висловлювати прихильність до співрозмовника за необхідності виявляти повагу (зневагу), робити компліменти, заспокоювати, просити, вибачатися, ставити вимоги, робити зауваження, критикувати, давати обіцянки, залякувати, тиснути, «заганяти в глухий кут», розуміти механізми психологічного захисту іншого та використовувати їх у власних цілях тощо;

– заохочувати надання співозмовником необхідної інформації, емпатійно вислуховуючи та фіксуючи в пам'яті всі важливі деталі розповіді, щоб згодом повно і безпомилково відтворювати та використовувати одержану інформацію;

– проводити цілеспрямоване спілкування (допит, очну ставку), продумано проводити «оперативну гру», ставити «продумані» запитання («капкани»), уміти уникати маніпуляцій і провокацій;

– ставити доречні запитання, запам'ятовувати відповіді, зіставляти їх між собою, виявляти суперечність в отриманих даних;

– розпізнавати ознаки нещирості та обману за зовнішніми проявами співрозмовника, помічаючи суперечність в інформації, її неповноту;

– використовувати прийоми щодо пригадування «забутої» інформації;

– проявляти стриманість щодо негативних проявів з боку співрозмовника (горе, агресивність, гнів, грубість, страх, відчай тощо).

Для вирішення *третього комунікативного завдання* – передачі інформації громадянам, колегам, керівництву, необхідні такі вміння:

– переконувати, підбирати аргументи залежно від особливостей об'єкта впливу, навіювати директивно, приховано, заражати власним прикладом;

– логічно і послідовно викладати матеріал, чітко будувати речення, говорити коротко і по суті;

– говорити красномовно, виразно, емоційно, з гумором, не нав'язувати власну точку зору, не перебивати інших, не «закривати їм рот».

Для вирішення *четвертого комунікативного завдання* – управління поведінкою оточуючих з використанням методів правомірного психологічного впливу, а саме, слідчому необхідно вміти:

– презентувати (відрекомендувати) себе, чітко формулювати вимоги, накази, розпорядження, прохання тощо;

– впливати на свідомість, думки, емоції, почуття та моральні переконання, а також на підсвідомість окремих громадян, груп і людей, натовп тощо;

– здійснювати правомірний психологічний вплив на окрему особу, малу групу, натовп з метою отримання бажаних змін в поведінці;

– ставити себе на місце іншої людини, враховувати її інтереси, бажання; адекватно, зрозуміло проявляти або, навпаки, маскувати свої наміри та інтереси;

– використовувати прийоми подання інформації (подавати інформацію частинами, приховувати важливу інформацію, приголомшувати несподіваною інформацією, «вводити в оману», відволікати увагу від головного, заплутувати, дезорієнтувати та ін.) як засіб впливу на людину, здійснювати рефлексивне управління діалогом;

– встановлювати ділові стосунки з колегами, оперативно проводити службові наради, звітувати, вносити пропозиції, хвалити, критикувати, робити критичні зауваження, пропонувати допомогу, уникати конфліктів та ін.

Отже, узагальнюючи результати пілотажного опитування працівників поліції підрозділів досудового розслідування вважаємо, що *комунікативна компетентність*

слідчого – це складова професійної компетентності слідчого, яка проявляється у здатності здійснювати ефективне професійне спілкування і поєднує уміння встановлювати й підтримувати психологічний контакт з будь-яким учасником спілкування; долати психологічно-комунікативні бар'єри, використовувати вербальні й невербальні засоби комунікативного впливу; розуміти невербальну поведінку співрозмовника, диференціювати його психологічні особливості; розрізняти правдиві й неправдиві свідчення; володіти культурою міжособистісного спілкування й культурою мовлення; здатність гнучко змінювати стиль спілкування в конфліктних ситуаціях; здатність до критичного самоаналізу й самооцінки, наявність почуття гумору.

Комунікативна компетентність слідчого відіграє ключову роль при у здійсненні професійної діяльності слідчого, впливає на ефективність цієї діяльності й забезпечує результат діяльності – якісне досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Топчій О. В. Формування професійної компетентності майбутніх слідчих у вищих навчальних закладах МВС України: дис. … канд. пед. наук: 13.00.04. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2012. 200 с.

Одержано 28.02.2024

УДК 159.[351.74:004]

Ігор Володимирович ШЕЛКОШВЕЄВ,
старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3171-1078;
Лариса Олександрівна СОЛОХІНА,
старший викладач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8728-3178

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Присвячено вивченню інноваційних підходів до соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності у період цифрової трансформації. Визначено, що зростання впливу цифрових технологій вимагає модернізації соціально-психологічних аспектів взаємодії між правоохоронцями та громадськістю. Аналізується взаємодія через соціальні мережі за допомогою цифрових інструментів, та виклики, що пов'язані з психологічною підготовкою правоохоронців цифровому середовищі.

Ключові слова: *правоохоронна діяльність, цифрова трансформація, кіберзагроза, соціальні мережі, штучний інтелект.*

Інноваційні підходи до соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в епоху цифрової трансформації є вельми актуальними для українського суспільства, зокрема і для правоохоронних органів в умовах війни.

Україна переживає процес цифрової трансформації інформаційних технологій в різних сферах, включаючи правоохоронну систему. Інформаційні технології – це сукупність методів, інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця розташування [1, с. 30].

Застосування новітніх технологій, таких як штучний інтелект, аналітика даних та електронні системи, вимагає нових підходів для ефективності та прийняття змін.

Збільшення кількості кіберзагроз та терористичних загроз потребує інноваційних підходів до соціально-психологічного забезпечення правоохоронців. Тому у цифрову епоху важливо розуміти психологічний стан правоохоронців та громадян при роботі з цими загрозами.

Сприяння довіри та підтримки громадськості вимагає нових методів в епоху цифрової трансформації. Розуміння соціально-психологічних аспектів комунікації та взаємодії з громадою є ключовим для успішної роботи українських правоохоронців.

З введенням нових технологій інформаційної безпеки стає важливим аспектом роботи правоохоронних органів. Використання інноваційних підходів до соціально-психологічного забезпечення може допомогти в збереженні довіри громадян та підтримці правил захисту особистих даних.

Отже, дана тема висвітлює важливі та актуальні аспекти, які стосуються соціально-психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в умовах цифрової трансформації в Україні.

У сучасному світі, який перебуває у стані постійної цифрової трансформації, правоохоронні органи стикаються з унікальними викликами та можливостями. Цифрові технології не тільки революціонізують сферу правоохоронної діяльності, а й суттєво впливають на соціально-психологічні аспекти взаємодії між правоохоронцями та громадськістю.

У даний час спостерігається збільшена доступність інформації. Інтернет та соціальні мережі дозволяють громадськості легко отримувати інформацію про правоохоронну діяльність. Це може сприяти підвищенню свідомості, але також створювати певні виклики, такі як розповсюдження недостовірної інформації та формування публічної думки.

Правоохоронці активно використовують соціальні мережі для взаємодії з громадськістю, що допомагає обміну інформацією, сприяє вирішенню проблем та підвищує рівень довіри між сторонами. Однак це також може викликати конфлікти та дискусії [2, с. 127].

Розробка мобільних додатків для зворотного зв'язку між громадськістю та правоохоронцями полегшує повідомлення про злочини, але також викликає питання про надійність та захист особистої інформації.

Сприяння комунікації в особливих ситуаціях, коли у випадках надзвичайних ситуацій (військових дій), цифрові технології допомагають організувати та координувати дії правоохоронців та громадян для швидкого та ефективного реагування.

Набуває актуальності також психологічна підготовка в умовах цифрової реальності**.** Необхідність адаптації психологічної підготовки правоохоронців до викликів цифрової ери, а саме розвиток навичок емоційного інтелекту та стресостійкості для ефективного реагування на кризові ситуації та загрози, пов'язані з використанням новітніх технологій.

Деструктивний інформаційно-психологічний вплив створює загрози, спрямовані на зміну цінностей і сенсу світосприйняття у правоохоронців, та погіршення їх службово-бойової діяльності [3, с. 47].

Психологічна підготовка правоохоронців у цифровому середовищі стикається з рядом викликів, які визначаються особливостями цифрової трансформації та розвитком сучасних технологій. Деякі з основних викликів включають: захоплення новими технологіями та постійний доступ до інформації можуть спричинити стрес та перевантаження правоохоронців. Постійний потік даних та високий темп роботи негативно впливає на психічне здоров'я; зростання кіберзагроз та можливість стикнутися із складними кіберінцидентами створюють психологічний тиск на правоохоронців, які повинні бути готові до ефективної реакції в кризових ситуаціях.

Швидка зміна технологій вимагає від правоохоронців постійно оновлювати свої знання та навички. Це може створювати тиск та необхідність в систематичній психологічній адаптації до нових умов.

Впровадження штучного інтелекту та автоматизованих систем породжує питання стосовно взаємодії з технологіями, переосмислення ролі правоохоронця та викликати певний рівень невизначеності.

Збільшення кількості засобів масового відеоспостереження та обробки великих об'ємів даних часто породжують питання про приватність та етичне використання інформації.

В умовах постійного моніторингу та реагування на кризові ситуації правоохоронці можуть вражатися емоційним виснаженням та стресом.

Для ефективного подолання цих викликів необхідно розробляти та впроваджувати психологічні програми та стратегії, спрямовані на адаптацію правоохоронців до особливостей цифрового середовища та підтримку їхнього психічного здоров'я.

Нові технології не тільки вимагають переосмислення підходів до психологічної підготовки, але й відкривають нові шляхи для покращення взаємодії з громадськістю та забезпечення стійкості правоохоронців у вирішенні складних завдань.

Серед перспективних напрямків подальших досліджень на наш погляд є вивчення впливу використання штучного інтелекту та автоматизованих систем на психологічний стан правоохоронців та дослідження взаємодії правоохоронців з великими об'ємами даних та їх вплив на прийняття стратегічних рішень.

Ці напрямки дозволяють глибше розкрити психологічні виклики та можливості, які виникають в контексті цифрової трансформації у правоохоронній сфері та удосконалення соціально-психологічного забезпечення особового складу.

Список бібліографічних посилань

1. Тронько О. В. Довгаль Ю. С Роль інформаційних технологій, у діяльності національної поліції України / Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та закладами вищої освіти зі специфічними умовами навчання : збірник наукових статей за матеріалами доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 21 грудня 2018 року / упорядник Т. В. Магеровська / – Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 28-33.

2. Мамедова Е. А. Соціальні мережі та кібербезпека патрульної поліції/ *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2020 № 48, С.125-128.

3. Товма М. І., Младенов В. В. Розроблення комплексної програми вдосконалення протидії негативному інформаційно-психологічному впливу противника на особовий склад Національної гвардії України при виконанні службово-бойових завдань в районі проведення операції об'єднаних сил / Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України: збірник матеріалів VI всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 01 грудня 2020 року). Х. : Національна академія НГУ, 2020. С. 46 -47.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9+35.082

Андрій Миколайович ШПОРТУН,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-6906-6319

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОКУРОРА

Акцентовано увагу на важливості розроблення проблематики комунікативної компетентності прокурорів. Наголошено, що комунікативна компетентність є однією із

базових компетентностей сучасного фахівця. Підкреслено, що вивчення комунікативної компетентності прокурорів сприяє не лише розкриттю її психологічного змісту та структури, але й і виявленню шляхів подальшого формування та розвитку.

Ключові слова: *прокурор, особистість, професійна діяльність, спілкування, комунікативна компетентність.*

Нині, коли справедливість та правомірність визнано основними принципами функціонування суспільних відносин, роль прокурора стає надзвичайно важливою. Прокурори не лише беруть участь в розгляді справ у судах, але і виступають захисниками суспільних інтересів та забезпечують дотримання законності. Вони постійно спілкуються з потерпілими, підозрюваними/обвинувачуваними та їх захисниками, представниками судових органів. Їх комунікативна компетентність не обмежується лише здатністю висловлювати та доводити свої думки, вона охоплює широкий спектр навичок серед яких: взаємодія з іншими учасниками судового процесу, публічні виступи перед громадськістю, етичне та професійне спілкування в умовах тиску та відповідальності. Тому недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності може призвести до порушення прав підозрюваних, обвинувачених або потерпілих, а також до втрати довіри громадськості до судової системи. Тож вивчення та вдосконалення комунікативної компетентності прокурора є актуальним завданням у сфері забезпечення ефективного та справедливого функціонування судової системи.

Питаннями комунікативної компетентності прокурорів опікується низка науковців, а саме: В. Барковський, І. Бевзюк, А. Білоножко, М. Ісаєнко, О. Калита, Л. Філонов, О. Цільмак, О. Усманова та ін. Узагальнюючи погляди авторів можемо констатувати, що поняття «комунікативна компетентність» є однією із базових компетентностей особистості, яка включає спроможність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми та є компонентом узагальненої оцінки професійної дієздатності, яка відображає здатність налагоджувати і підтримувати комунікативні контакти, застосовуючи вербальні і невербальні засоби спілкування.

Зміст комунікативної компетентності прокурорів розкривається у «Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів» [1], у якому йдеться про основні принципи, моральні норми та правила прокурорської етики, якими повинні керуватися прокурори при виконанні своїх службових обов'язків та поза службою. Зокрема у ст. 15 йдеться, що прокурор має «постійно підвищувати свій загальноосвітній та професійний рівень, культуру спілкування, виявляти ініціативу, відповідальне ставлення та творчий підхід до виконання своїх службових обов'язків, фахово орієнтуватися у чинному законодавстві, передавати власний професійний досвід колегам. Він повинен усвідомлювати, що його діяльність оцінюється з урахуванням рівня підготовки, знання законодавства, компетентності, ініціативності, комунікативних здібностей, здатності вчасно і якісно виконувати службові обов'язки та завдання».

На думку І. Бевзюк, комунікативна компетентність прокурора є його якісною особистісною характеристикою, що визначається наявністю відповідних професійним функціям комунікативних знань, умінь, здібностей та ступені готовності їх реалізації у професійній діяльності. Структура комунікативної компетентності прокурора охоплює такі компоненти [2]:

– гностичний (система знань про сутність, структуру, функції, особливості та стилі спілкування; загальнокультурна компетентність, творче мислення);

– комунікативний (загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із співрозмовником, пізнавати його внутрішні стани, застосувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, культура мовлення, експресивні уміння);

– емоційний (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини,

розвинуті емпатія та рефлексія, позитивна Я-концепція, адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани);

– мотиваційний (потреба у спілкуванні, мотивація до успіху).

Сформованість комунікативної компетентності прокурорів варто оцінювати за показниками, які враховують різні аспекти їхньої професійної діяльності та спілкування з іншими учасниками судового процесу, а саме: обізнаність щодо основ спілкування; навички ефективного ведення допиту свідків, потерпілих та обвинувачених, а також уміння проводити переговори зі своїми колегами, адвокатами та іншими учасниками судового процесу; здатність спілкуватися в межах етичних та професійних стандартів; уміння уникати конфліктів та застосовувати адекватні комунікативні стратегії; вести публічні виступи, переконливо висловлювати свою думку; ефективно реагувати на непередбачувані обставини під час судових засідань та інших подій.

Отже, комунікативна компетентність прокурорів – це складне структурне утворення, яке базується на основі сформованості певних знань, умінь і навичок та визначає ступінь його готовності до професійної діяльності, пов'язаної з різними видами комунікації. Комунікативна компетентність прокурорів не обмежується здатністю висловлювати свої думки, вона охоплює широкий спектр навичок, які включають етичне та професійне спілкування в умовах тиску та відповідальності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці програми тренінгу розвитку комунікативної компетентності прокурора.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів від 27 квітня 2017 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/n0001900-17#Text (дата звернення: 28.02.2024).

2. Бевзюк І.М. Особистісні детермінанти комунікативної компетентності майбутніх працівників прокуратури. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова.* Серія 12: Психологічні науки. 2013. Вип. 41. С. 202–207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_ 012_2013_41_32 (дата звернення: 28.02.2024).

Одержано 29.02.2024

УДК 351.862.4(477)(043.2)

Дар'я Вікторівна ГРОЗА,
студентка факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовано розвиток державної політики та нормативного забезпечення в сфері кібербезпеки. Акцентована важливість розробки якісного правового регулювання як фундаменту інформаційної безпеки.

Ключові слова: *кібербезпека, кіберзахист, кіберзагрози, інформаційна безпека.*

Національна безпека є фундаментом для життєздатності будь-якої країни. Вона має такі складові безпеки: громадська, інформаційна, екологічна, економічна, транспортна, енергетична, безпека особистості [1]. Уряд працює над розробкою комплексного нормативного забезпечення захисту даних, попередження проявів кібератак та боротьби з ними, спрямованих на регулювання інформаційних потоків, захист національної безпеки. Проте, якість впровадження цих правових механізмів залежать від ресурсного потенціалу держави та ефективності обраних напрямків розвитку. Основною проблемою є

час, адже реагування на такі інциденти має бути негайним, до того ж спеціалісти потребують механізмів, як правових так і технологічних для ліквідації наслідків.

До прикладу, 12 грудня 2023 року кібератаки зазнав один з найбільших операторів зв'язку в Україні – «Київстар». Президент «Київстару» Олександр Комаров відмітив, що кібератака виявилася дуже потужною [2]. Голова департаменту кібербезпеки СБУ Вітюк І. зазначив, що атака спричинила значні руйнування, які можна класифікувати як «катастрофічні». Її цілями ймовірно було: завдати психологічного удару по цивільному населенню та військовослужбовцям, знизивши їх моральний дух та боєздатність, отримати певну розвідувальну інформацію. В результаті кібератаки було завдано значної шкоди телекомунікаційному оператору, що призвело до виведення з ладу майже всієї його інфраструктури, включаючи тисячі віртуальних серверів і персональних комп'ютерів. За словами Вітюка І., дана кібератака є першим зафіксованим випадком, коли деструктивні дії в кіберпросторі призвели до повного знищення ядра телекомунікаційної мережі. Це свідчить про ескалацію кіберзагроз та потребує вжиття рішучих заходів з боку держав та міжнародних організацій для захисту критичної інфраструктури від подібних атак [2].

Також, за інформацією, наданої урядовим Центром реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT-UA), за 2023 рік зафіксовано 347 кібератак на уряд та урядові структури, 276 атак на місцеві органи влади, 175 на організації, які діють у секторі безпеки та оборони, та 127 атак на комерційні організації. При цьому енергетичний сектор був ціллю 92 атак, телекомунікаційний сектор – 81, освітні установи – 38, транспортна галузь – 32, фінансовий сектор – 30, ІТ-сектор – 25, ЗМІ – 15 і медичні установи – 12 [3]. При цьому кібератаки являють собою не лише дестабілізацію комп'ютерних систем, а й регулярне поширення дезінформації серед населення, впливаючи на психіку громадян (наприклад, в перші дні повномасштабного вторгнення армія рф влаштовувала провокації, пропагуючи, що «влада Києва» здалась та евакуювалась з країни). Таких «насаджень» зазнають не тільки мирні жителі, але й військові чи то на позиціях, чи то в полоні. Можна стверджувати, що маємо всі ознаки ведення рф гібридної війни.

Указом Президента України від 28 грудня 2021 року №685/2021 було введено в дію рішення РНБО «Про стратегію інформаційної безпеки» [4]. Разом з тим, питання, що пов'язані з кібербезпекою визначаються окремим актом – Стратегією кібербезпеки України затвердженою Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447 [5].

19 грудня 2023 року уряд ухвалив План заходів [6] з реалізації цієї стратегії, зокрема, нею визначаються завдання та заходи, спрямовані на досягнення цілей Стратегії, а також встановлюються індикатори та строки їх виконання. Основними напрямками діяльності будуть: забезпечення нормативно-правового регулювання у галузях кібербезпеки, кіберзахисту та кібероборони; розвиток технологічних компонентів національної системи кібербезпеки; удосконалення співпраці з міжнародними партнерами. Крім того, планується проведення наукових досліджень у сфері кібербезпеки та розвиток організаційно-технічної моделі кіберзахисту.

На нашу думку, ця Стратегія повинна забезпечити зміцнення стійкості критичної інфраструктури України до кіберзагроз в довготривалій перспективі. До того ж, позитивної оцінки, також заслуговує покращення процесу підготовки кадрів у галузі кібербезпеки, з використанням новітніх технологій та сучасних методів викладання.

Таким чином, кібербезпека – це комплексний сектор безпеки, який потребує комплексного підходу. Її механізми та впровадження відповідних стратегій із захисту інформаційної інфраструктури стають вкрай важливими завданнями для безпеки та стабільності суспільства. Реалізація цих планів дозволить: зменшити кількість кібератак, створити ефективну систему реагування на кіберінциденти та протидії їм.

Важливо зазначити, що кібербезпека – це спільна відповідальність. Тож, громадянам слід підвищувати рівень обізнаності з питань кібербезпеки (використання ліцен-

зійного програмного забезпечення, безпечних додатків, парольної безпеки, розвиток критичного мислення).

Список бібліографічних посилань

1. Гурковський М., Сидор М. Поняття національної безпеки як адміністративно-правової категорії. *Соціально-правові студії*. 2021. № 2. С. 26–32.

2. Тарасовський Ю. Хакери перебували в системі «Київстару» з травня 2023 року. СБУ розкрила деталі кібератаки – Forbes.ua. *Forbes.ua Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії*. URL: https://forbes.ua/news/khakeri-perebuvali-v-sistemi-kiivstar-z-travnya-2023-roku-sbu-04012024-18307. (дата звернення: 23.02.2024)

3. Економічна правда. Кількість кібератак у 2023 році зросла на 16% - Держспецзв'язку. *Економічна правда*. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/31/7093/. (дата звернення: 23.02.2024)

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text. (дата звернення: 23.02.2024)

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text.

6. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Стратегії кібербезпеки України. *Кабінет Міністрів України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-na-20232024-roky-z-realizatsii-stratehii-kiberbezpeky-ukrainy-i191223-1163. (дата звернення: 23.02.2024) (дата звернення: 23.02.2024)

Одержано 17.02.2024

УДК 159.9:378

Анна Романівна ДЖУС,
здобувачка вищої освіти 1 курсу факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто проблему мотивації персоналу правоохоронних органів у контексті воєнного стану. Розкрито вплив війни на мотивацію працівників правоохоронних органів, а також визначено чинники, що впливають на ефективність їх професійної діяльності. Зроблено аналіз стратегії збереження та підвищення мотивації персоналу правоохоронних органів під час воєнного стану, враховуючи психологічні, соціальні та організаційні аспекти.

Ключові слова: *війна, мотивація, працівники поліції.*

Проблема мотивації поліцейських в умовах воєнного стану є серйозною і складною, оскільки на працівників Національної поліції України покладена ключова роль – підтримання й охорона спокою та порядку всередині країни. Зростає потреба в забезпеченні безпеки, захисті прав і свобод громадян, а також виконанні специфічних завдань в рамках воєнного часу. Виходячи з цього, мотивація поліцейських може знижуватись, оскільки збільшується фізичне та психологічне навантаження, зростає загроза для життя, відчувається дефіцит ресурсів (грошових, засобів зв'язку, транспорт тощо) розширюються повноваження поліції в різних сферах службової діяльності.

Законом України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції Украї-ни», з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану», внесено доповнення до ст. 23 (поліцію наділено новими повноваженнями), зокрема: 4) у межах визначеної законодавством компетенції здійснює розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень; 5) організовує роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; 6) здійснює техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху [2].

Крім того, працівники Національної поліції України продовжують виконувати свої функції і безпосередньо на лінії зіткнення: допомагають людям евакуйовуватися, рятують з-під обстрілів та доставляють місцевим мешканцям гуманітарну допомогу. Так, 26 лютого 2024 року на Саміті «Украї-на. Рік 2024» міністр внутрішніх справ України Ігор Клименко підкреслив: «Із початку війни наші повноваження (Національної поліції) збільшилися на 80%. Нам потрібно допомагати відповідним службам, які документують воєнні злочини, проводити стабілізаційні заходи та працювати з людьми. Хоча це не функції поліції, які прописані в Законі». Усі ці фактори безпосе-редньо впливають на кожного працівника Національної поліції, що може занадто підірвати вмотивованість службовців та прагнення надалі нести служ-бу у складних, нових умовах.

Однак, окрім збільшення навантаження, законодавством передбачено розширення окремих прав працівників поліції, а саме: розширено підстави для перевірки поліцейським документів особи та зупинення транспортного засобу; поліція здійснює співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європолом. Також передбачено, що під час дії режиму воєнного стану поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я будь-якої форми власності [2].

Також з'явилися певні особливості внутрішньо-організаційної діяльності Національної поліції під час дії режиму воєнного стану, які можуть полегшувати та покращувати діяльність та психологічний стан працівників, а саме: 1) спрощений порядок присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану [3]; 2) спрощений порядок носіння однострою, а саме: як виключення, дозволяється не розмішувати ідентифікаційний номер або спеціальний жетон на засобах індивідуального захисту, а також не мати з собою спеціальний жетон під час реалізації службових повноважень поліцейськими в умовах дії режиму воєнного стану; 3) скорочено ряд етапів проходження служби, зокрема атестування: в умовах війни переміщення за посадами відбувається згідно рішення керівників у поліції [2].

До пандемії та повномасштабного вторгнення основними мотиваторами професійної діяльності поліцейських виступали: матеріальне забезпечення, медичне страхування для працівника та його сім'ї, можливість навчання та кар'єрного зростання на основі реальних досягнень та компетенцій, упевненість у пенсійному забезпеченні, можливість мати власне житло та освіта дітей [4]

Як зазначають дослідники, «…в умовах пандемії, основними мотиваторами патрульних поліцейських в першу чергу виявилися достатнє мате- ріальне забезпечення та чітка структурованість роботи» [1, С. 220]. В дос-лідженні зазначено, що для працівників патрульної поліції важлива наявність зворотного зв'язку та інформації, що дозволяє оцінити результати своєї роботи, а також вони потребують підвищення ясності поставлених задач та встановлення правил і норм несення служби в умовах пандемії [1].

У своєму дослідженні Д. Швець зазначив, що велике значення під час роботи в екстремальних умовах мають моральні, вольові й інші характе- ристики особистості, особливо розвиток почуття відповідальності [6].

В складних обставинах на рівень мотивації впливає патріотизм та відданість своїй країні, яку відчувають багато поліцейських. О. Христюк та Ю. Шуст зауважили: «Професійного успіху досягає лише той поліцейський, який володіє високою національно-патріотичною свідомістю, активною громадянською позицією, сумлінно виконує службові обов'язки та забезпечує їх виконання відповідно до моральноетичних вимог державної служби» [5, С. 43]. Також великого значення набувають солідарність та колективний дух. Умови війни можуть сприяти зміцненню колективного духу та почуття солідарності серед особового складу поліцейських. Вони можуть відчувати себе як єдиний фронт у боротьбі за мир та стабільність.

У військовий час роль поліції у забезпеченні безпеки громадян стає особливо важливою. Поліцейські можуть бачити свою роботу як необхідну складову частину захисту мирного населення. Позитивним чинником підняття рівня мотивації в таких обставинах є підтримка та визнання з боку влади та громадськості. Багато поліцейських можуть відчувати гордість за свою професію та відповідальність за виконання своїх обов'язків у будь-яких обставинах.

Можемо стверджувати, що мотивація поліцейських в умовах війни в Україні будується на поєднанні цінностей, відданості країні та глибокого розуміння важливості їхньої ролі в забезпеченні безпеки та порядку. Ця проблема складається з багатьох індивідуальних, специфічних нюансів та вимагає більш детального, емпіричного дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Доценко В. В. Мотивація професійної діяльності працівників поліції в умовах пандемії // Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2 берез. 2021 р.) ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2021. – С. 219-221.

2. Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» від 15.03.2022 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text (дата звернення: 10.02.2024)

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо присвоєння спеціальних звань поліції під час дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2151-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2151-20#n6

4. Матієнко Т. В. Особливості мотивації професійної діяльності правоохоронців URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/2/part_1/25.pdf (дата звернення: 10.02.2024)

5. Христюк О. С., Шуст Ю. В. «Проблеми національно-патріотичного виховання поліцейських». *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України.* Харків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : ХНУВС, 2020. С. 42 – 45. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/11.pdf (дата звернення: 10.02.2024)

6. Швець Д. В. Поняття, зміст та функції професійної підготовки поліцейського в Україні. *Форум права*. 2017. № 5. С. 441–446. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_ index.htm_2017_5_69.pdf (дата звернення: 10.02.2024)

Одержано 27.02.2024

УДК 159.92
Аліна Юріївна **ІРХІНА,**
курсантка факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Розглянуто особливості структури конфліктологічної компетентності працівників поліції. Підкреслено фактори розвитку конфліктологічної компетентності особистості поліцейського.

Ключові слова: *працівник поліції, конфліктологічна компетентність, професійна діяльність, конфлікт.*

Однією із особливостей професійної діяльності поліцейських є те, що вона спрямована на розв'язання різноманітних конфліктів в соціумі та відбувається у достатньо агресивному середовищі. Результативність діяльності поліцейського значною мірою залежить від знань та умінь, пов'язаних із профілактикою, розв'язанням, управлінням конфліктами та прогнозуванням розгортання подій.

Дослідження конфліктологічної компетентності працівників поліції в умовах воєнного стану набуває актуальності та значущості, що обумовлюється збільшенням кількості конфліктних ситуацій, у розв'язанні яких, вони приймають участь безпосередньо. Конфліктологічна компетентність є невід'ємною складовою професійної компетентності працівників поліції. Саме розвинуті знання та професійні навички й уміння стосовно особливостей взаємодії з громадою, емпатія, дипломатичність, швидке прийняття обґрунтованих рішень, стають критично важливими для забезпечення безпеки та ефективної підтримки правопорядку.

Проблему вивчення конфліктологічної компетентності працівників поліції розглядали у своїх роботах О. М. Бандурка, І. В. Ващенко, С. П. Гіренко, Н. В. Карпінська, З. Р. Кісіль, В. О. Лефтеров, Т. В. Матієнко, О. А. Небрат, Є. Є Тонков, Т. М. Титаренко, О. В. Тімченко, В. О. Тюріна, Б. О. Чупринський та ін.

У своїх дослідженнях М. Голубєва та І. Жарук розглядають поняття «конфліктологічна компетентність» в якості:

- когнітивно-регулятивної підструктури професіоналізму індивіда та його діяльності;
- динамічного структурно-рівневого утворення, що характеризується наявністю знань про конфлікт, володінням широким спектром стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, емоційної саморегуляції та важливими особистісними властивостями, наприклад, емпатія та рефлективність [4, с. 449].

Конфліктологічна компетентність фахівця охоплює систему конфліктологічних умінь вирішення професійних конфліктологічних завдань стосовно управління професійним конфліктом [5, с.7].

Конфліктологічна компетентність працівника поліції достатньо тісно пов'язана із соціально-перцептивною компетентністю, тобто працівник повинен вміти розбиратися в людях, розуміти справжні мотиви їхньої поведінки та діяльності. Конфліктологічна компетентність не звужується до системи знань щодо сутніснісних характеристик конфлікту, тому що передбачає активну діяльність, яка віддзеркалює її нормативний та регулятивний компоненти. Зв'язок між конфліктологічною та ауто-психологічною компетентністю дає можливість розвивати наступні якості індивіда: адекватну самооцінку, самоконтроль, стресостійкість, саморегуляцію, тобто ті якості, що потрібні людині для здійснення діяльності в умовах гострих емоційних хвилювань які супроводжують переважну більшість конфліктів [1, с. 184].

Як зазначають науковці, зв'язок між конфліктологічною та адміністративно-правовою компетентністю проявляється в наявності адміністративних і правових обмежень щодо вибору засобів впливу на опонентів.

Наявність зазначених зв'язків може виступати в якості сприятливих факторів розвитку конфліктологічної компетентності особистості. Структура конфліктологічної компетентності правоохоронця може бути представлена у вигляді поєднання взаємопов'язаних між собою компонентів – когнітивного, особистісного та операційно-діяльнісного. Особистісний компонент розглядається в якості поєднання ціннісних орієнтацій, соціальних настанов, інтересів, нахилів, потреб, які представляють собою основу мотивів, тобто все те, що містить в собі поняття спрямованості особистості. Когнітивний – знання основних понять і теоретичних положень конфліктології, розуміння суті конфлікту, його структури і функцій, причин і механізмів виникнення та динаміки, уявлення про основні типи конфліктів, знання про технологію управління. Операційно-діяльнісний - сформованість гностичних, комунікативних, організаторських, оціннопрогностичних умінь і навичок, що виступають основою здійснення антиконфліктної діяльності.

Як зазначає у своїх дослідженнях С.П. Гіренко, в структурі конфліктологічної компетентності поліцейських та умінь раціонально поводити себе під час конфліктних ситуацій можна виокремити такі вміння:

1) попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації,

2) управляти конфліктом,

3) обирати оптимальний стиль поведінки,

4) позитивно чинити вплив на свого опонента з метою конструктивного вирішення конфлікту [2, с. 265].

Таким чином, систему професійних знань працівників поліції, щодо підвищення якості професійної діяльності повинні бути включені знання щодо:

- чинників, змісту та джерел конфліктів;
- його видів, причин, умов появи та закономірностей протікання;
- шляхів запобігання та вирішення конфлікту;
- стану та динаміки розвитку конфлікту;
- діапазону можливих стратегій під час розв'язання конфліктних ситуацій;
- здійснення прогнозу розвитку та способів регулювання конфлікту.

Конфліктологічна компетентність виступає необхідною складовою професійної компетентності працівників поліції, тому професійно-психологічна підготовка високоефективного фахівця повинна включати розвиток навичок та вмінь щодо розв'язання професійних конфліктів.

Список бібліографічних посилань

1. Вошколуп Г. Ю. Конфліктологічна компетентність як складова професійної компетентності майбутніх фахівців. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. №1. С. 184-189.

2. Гіренко С. П. Методологічні орієнтири впровадження інноваційної моделі конфліктологічної освіти. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави:* тези доп. X Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 27-й річниці створення Харків. нац. ун-ту внутр. справ (м. Харків, 19 листоп. 2021 р.). Харків : ХНУВС, 2021. С. 265-268.

3. Гіренко С. П. Моделювання професійних конфліктних ризиків у підготовці майбутніх працівників патрульної поліції. *Право і безпека.* 2015. №2. С. 193-198.

4. Голубєва М., Жарук І. Психолого-педагогічний зміст термінів «конфліктна компетентність» та «конфліктологічна компетентність». *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації* : матеріали III Міжнародної наукової конференції, (м. Хмельницький, 13 травня, 2022 р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 449-454.

5. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.

Одержано 27.02.2024

СЕКЦІЯ 4
НЕГАТИВНІ ПСИХОЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ КОРЕКЦІЯ У ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Юлія Юріївна БОЙКО-БУЗИЛЬ,
заступник завідувача науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1715-4327

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЧЛЕНІВ РОДИН ПРАЦІВНИКІВ МВС ЗА РІЗНИХ ТРАВМУВАЛЬНИХ СЦЕНАРІЇВ ПОДІЙ

Привернено увагу до необхідності розроблення теоретико-методологічного інструментарію та протоколів надання психосоціальної підтримки членам родин працівників МВС за різних травмівних сценарій подій, зокрема у разі їх загибелі, зникнення безвісти, отримання поранень, перебування або визволення з полону.

Ключові слова: *психосоціальні підтримка, працівник МВС, члени родини, травматизація, сценарії події.*

Реальність війни є найбільш руйнівною катастрофою, яка впливає на усі сфери життя людини. Війна, яку принесла на українську землю сусідська країна агресор, змінила життя на до і після та, на жаль, внесла свої неочікувані корективи і у психічне здоров'я. Нині неприродне фізичне і психічне безсилля, напруга, тривога, відчай стали частиною життя кожного українця та українки, з'явилися незрозумілість і непередбачуваність, страх за власне життя та життя рідних, особливо тих, хто виконує конституційний обов'язок громадян України, який полягає у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Станом на сьогодні психосоціальною підтримкою родин Захисників та Захисниць опікуються Veteran Hub, HUBZ Osvita, Центр психічного здоров'я та реабілітації «Лісова поляна» МОЗ України, Центр психологічного консультування та травмотерапії «Open Doors», Інститут психології здоров'я, Ізраїльська коаліція травми (ITC) та ін. Серед українських вчених слід згадати О. Кокуна, О. Красницьку, Н. Лозінську, В. Олійника, А. Побідаш, О. Тімченка, О. Хміляра, Ю. Широбокова та ін. Однак питання психосоціальної підтримки членів родин працівників системи МВС України за різних травмівних сценарій подій, зокрема у разі їх загибелі, зникнення безвісти, отримання поранень, перебування або визволення з полону є досить актуальним та таким, що потребують подальшого розроблення, оскільки мають враховувати не лише особливості надання психосоціальної підтримки, але і специфіку об'єкта допомоги. Перераховані сценарії травмівних подій вимагають комплексного та індивідуального підходу з боку психологів, соціальних працівників та інших фахівців зі сфери психосоціальної допомоги. Необхідно враховувати не лише фізичні та психологічні потреби постраждалих осіб, але й їхні соціальні та емоційні аспекти. Забезпечення такої підтримки може допомогти зменшити психологічний дискомфорт, покращити процес адаптації до нової реальності та сприяти відновленню психічного здоров'я членів родин.

У пп. 30. п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України» від 28.10.2015 № 878 йдеться, що «Міністерство організовує систему психологічного забезпечення державних службовців МВС та Державної міграційної служби, поліцейських та державних службовців Національної

поліції, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та державних службовців Державної служби з надзвичайних ситуацій, військовослужбовців та державних службовців Національної гвардії й Адміністрації Державної прикордонної служби, яка включає в себе надання психосоціальної та/чи психологічної підтримки».

У широкому розумінні психосоціальна підтримка трактується як дії спрямовані на задоволення як психологічних, так і соціальних потреб окремих осіб та сімей. До неї відносять також дії, націлені на полегшення страждань осіб, які перебувають у важкій життєвій ситуації та спрямовані на відновлення їхнього психосоціального благополуччя. Її суть полягає в тому, щоб розкрити внутрішній потенціал особистості, сприяти розвитку механізмів подолання стресу та підвищенню резильєнтності. Вчасно та якісно надана психосоціальна підтримка сприяє відновленню післякризової події й сприяє мінімізації появу ризиків психологічних проблем.

Психосоціальної підтримки особливо потребують діти та ті особи, які нездатні самостійно впоратися з кризовою подією, її впливом та наслідками. Для цих осіб важливо забезпечити доступ до спеціалізованої підтримки, яка враховуватиме їхні особливі потреби та допоможе їм ефективно впоратися з випробуваннями, стабілізуючи їх стан та зберігаючи ментальне здоров'я.

Надання психосоціальної підтримки членам родин у органах системи МВС України нормативно закріплено лише у Національній гвардії та Національній поліції України. Так, у наказі МВС України від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» об'єднано організацію психологічної реабілітації військовослужбовців та психологічну підтримку членів їх сімей й передбачено надання таких «психологічних послуг як: психологічна просвіта та психоедукація; психологічна діагностика; індивідуальне психологічне консультування; сімейне психологічне консультування (у тому числі подружнє психологічне консультування); групове психологічне консультування; індивідуальна психотерапія; групова психотерапія; супервізія; групова робота (у тому числі психологічні тренінги)» [1]. У наказі МВС України від 06.02.2019 № 88 «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських», зокрема п. 3 «Психопрофілактична робота» розділу IV передбачено обов'язкове «… надання психологічної підтримки та допомоги працівникам поліції та/або членам їх сімей (за згодою) у разі загибелі члена сім'ї, отримання поранення (контузії, травми, каліцтва), знаходження в місцях несвободи, полоні або в заручниках, або звільнення з них, повернення з інтернування в нейтральних державах» [2].

У Державній прикордонній службі України чітко окреслена і урегульована психологічна підтримка та допомога лише особовому складу, який зазнав впливу стрес-факторів під час виконання завдань в екстремальних умовах. У Державній службі України з надзвичайних ситуацій передбачено лише надання психологічних консультацій особам рядового і начальницького складу, рятувальникам, працівникам, членам їх сімей (за власною ініціативою, на вимогу керівництва, за особистим зверненням особи рядового чи начальницького складу, рятувальника, працівника).

Наразі особливої уваги та перегляду потребує розроблення єдиного підходу та напрацювання дієвих методів з питань надання психосоціальної підтримки членам родин працівників МВС України, у разі їх загибелі, зникнення безвісти, отримання поранень, перебування або визволення з полону, що допоможе зберегти ментальне здоров'я як самих працівників, так і членів їх сімей. Важливо розробити протоколи надання психосоціальної підтримки родини працівників МВС України, наповнити їх алгоритмами роботи та практичним інструментарієм, при цьому врахувати комплексність та системність. Такий підхід дасть можливість враховувати індивідуальні потреби кожної сім'ї та унікальність ситуації. Необхідно створити не лише теоретичні рекомендації, але й практичні

інструменти для ефективного впровадження цих протоколів у роботу психологічних служб органів системи МВС України. Підтримка родин працівників МВС України в умовах воєнного та повоєнного часу є не лише гуманітарною необхідністю, а й стратегічним кроком у забезпеченні стабільності та здоров'я суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: наказ МВС України від 08 грудня 2016 року № 1285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text (дата звернення: 20.02.2024)

2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС України від 06 лютого 2019 року № 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/z0348-19#Text (дата звернення: 20.02.2024)

Одержано 29.02.2024

УДК 159.922:316.6(043.2)

Світлана Олександрівна ГАНАБА,
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної
служби України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),
доктор філософських наук, професор;
Владислав Андрійович ПАВЛЕНКО,
курсант 433 навчальної групи
Національної академії Державної прикордонної
служби України ім. Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ САМОЕФЕКТИВНОСТІ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ У ПРОЦЕСАХ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

Стверджується, що військовослужбовці переживають нові стреси, пов'язані із соціальною адаптацією. Акцентовано, що релевантним ресурсом, що забезпечує особистісне зростання є здатність до самореалізації й підвищення самоефективності. Наведені результати вивчення ступеня вираженості наслідків стану перманентної війни, рівня впливу травмівних подій на здатність військовослужбовців до соціальної адаптації та можливостей посттравматичного зростання.

Ключові слова: *самоефективність, військослужбовці, стрес, соціальна адаптація, посттравматичне зростання.*

Воєнні реалії сьогодення є великим суспільним потрясінням, яке впливає на усі сфери буття людини, її емоційний стан, міжлюдські взаємини тощо. Найбільш стресогенними й емоційно небезпечними воєнні реалії є для військовослужбовців. Виконання складних бойових завдань, специфіка служби в умовах, ускладнених впливом надзвичайних психоемоційних й фізичних навантажень, що супроводжуються зниженням психологічних резервів організму тощо. Повернувшись до мирного життя, військовослужбовці переживають нові стреси, пов'язані із соціальною адаптацією, труднощами у спілкуванні, професійному самовизначенні, самореалізацією, створенням родини тощо. Первинний стрес, отриманий під час бойових дій, підсилюється вторинним, що виникає після повернення до мирного життя й отримує, досить часто перманентний характер.

Внутрішня сила й духовна наповненість людини є результатом великої роботи над собою, над своїми слабкостями та страхами. Внутрішньо вільна та духовно розвинена людина здатна не лише долати зовнішні перешкоди та виклики світу, а й вибудовувати себе як унікальну особистість. Мова йде радше не просто про виживання, а про самозміну людини (через розкриття внутрішнього потенціалу, розвитку духовної сфери, набуття життєвого досвіду), про позитивне зростання у сенсі фокусування на сильних сторонах, на ресурсах, на здатності психіки адаптуватися, справлятися з негараздами та перетворювати їх на потенціал до змін [4, с. 3-4].

Людина, яка творить своє життя, приймає для себе важливі рішення й окреслює свою унікальну траєкторію життя. Результати її власних рішень розвивають у неї переконання й смисл того, що вона робить, як робить й для чого робить. Ресурси людина може віднайти не стільки зосереджуючись на причинах й факторах протікання захворювання, а й на внутрішньому потенціалі й готовності активно діяти з метою повернення до стану гомеостазу (рівноваги). Людина не є безпорадною.

Релевантним ресурсом, що забезпечує особистісне зростання є здатність до самореалізації й підвищення самоефективності [2, с. 217]. До наукового обігу поняття самоефективність було уведено А. Бандурою для пояснення ступеня усвідомлення людиною своїх здібностей й здатності їх використовувати для своєї самозміни, умінні управляти своїми здібностями задля зміни конкретної ситуації на краще [2, с. 164]. Власне людина формує наміри, які включають плани дій та стратегій їх реалізації. На думку, А. Бандури, бути знерухомленим невпевненістю у собі та вірою у марність зусиль є невеликою еволюційною перевагою. Проте, людина є не лише агентом дії. Вона перевіряє себе повсякчас на власне функціонування. Через функціональну самосвідомість вона відрефлексовує особисту ефективність, обґрунтованість своїх думок та дій, надає значення своїм прагненням й вносить до них корективи, коли це необхідно [3, с. 166]. Загалом дефініція самоефективність дозволяє зрозуміти людині відчуття власної компетентності та ефективності, а також її уміння усвідомлювати свої здібності та вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфіці проблеми, яка потребує вирішення. На думку дослідників, важливість цієї особистісної характеристики, яка у поєднанні з конкретними цілями й знанням про те, що необхідно робити, може суттєво вплинути як на поведінку, так й на внутрішній світ людини [1].

Рівень самоефективності учасників бойових дій визначався за методикою “Шкала самоефективності” Р. Шварцера та М. Єрусалема, адаптація В. Г. Ромека спрямована на визначення рівня самоефектовності як усвідомлення ефективності власних дій та очікування успіху від їх реалізації відносно певної ситуації чи специфічного завдання. Аналіз емпіричних даних засвідчив виксокий рівень самоефективності учасників бойових дій.

До емпіричного дослідження вивчення ступеня вираженості наслідків стану перманентної війни, рівня впливу травмівних подій на здатність військовослужбовців до соціальної адаптації та можливостей посттравматичного зростання було залучено учасників бойових дій, які повернулися із зони бойових дій, але продовжують проходити військову службу у військових частинах Хмельницької області. Вибірка становила 100 осіб. До опитування залучалися респонденти двох груп. Респонденти мають високий рівень самоефективності, що свідчить про здатність військослужбовців долати наслідки травмувальних події втрати, інтеграції та відновлення ресурсних станів особистості задля підвищення загального рівня якості її життя. Учасники опитування продемонстрували самостійність у прийнятті рішень та вирішенні складних життєвих ситуацій: відповідь вірно — 81,5% на твердження “якщо мені щось заважає, то я все ж знаходжу шляхи досягнення своєї мети”; 91,4% відповіли вірно на твердження “я вірю, що можу впоратися з непередбачуваними труднощами”; 88,4% стверджують, “що здатні

вигадати навіть щось у безвихідній ситуації", а 99, 8 % респондентів зазначили, що коли перед ними постає проблема, вони "здатні віднайти декілька варіантів її вирішення".

Самоефективність — це оцінка конкретної поведінкової компетенції людини, яка має процесуальний характер. На її розвиток впливає низка факторів, як-то: обсяг та різноманіття навичок поведінки; досвід, набутий шляхом вивчення й оцінювання моделей поведінки інших людей; самоаналізу фізіологічного, психоемоційного, фізіологічного стану, усього того, що здатне вплинути на оцінку поведінкових навичок. Також самоефективність розуміється і як продуктивний процес інтеграції когнітивних, соціальних та поведінкових компонентів задля здійснення оптимальної стратегії в різноманітних ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Вовк О. М. Самоефективність: сутність, структура та особливості розвитку у студентському віці. *Вісник психології та педагогіки.* 2022 №2. С. 3-5. URL: https://www.psyh.kiev.ua/ (дата звернення : 10. 01. 2024)

2. Титаренко Т. М. Стратегії сприяння посттравматичного зростання особистості. Київ, 2019. С. 217-227.

3. Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agercy. *Association for Psychological Science.* № 2. Vol.1. 164-180.

4. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry.* № 1. Vol. 15. 1–18.

Одержано 22.02.2024

УДК 159.9.942:351.74(043.2)

Зоряна Романівна КІСІЛЬ,
заступник директора Інституту управління, психології та безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПСИХОЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ ЯК ФАКТОР ЕВЕНТУАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ПРАВООХОРОНИ

Стверджується, що професійні учини співробітників Національної поліції України відносяться до однієї із найбільше нелегких за рівночасністю, багатоплановістю, немилосердністю, а інколи і за суперечністю поставлених до них вимог. Показано, що співробітники поліції знаходяться під упливом «професійного стресу», не мають належного вдоволення від здійснюваних учинів, прогресують вияви симптоматики психосоматичних захворювань, прояви дезадаптивного кшталту поводження (наявність міжособистісних суперечок, значне зменшення чисельності контактів, часті порушення службової дисципліни, розвій адикцій).

Ключові слова: *ризиконебезпечність, професійні учини, професійний стрес, поліцейські, поліцеїстика.*

Лібералізація суспільних взаємин в Україні, модифікація вектору функціонування Національної поліції України із репресивної власне на сервісно-обслуговуючу потребує чергового удосконалення професійних учинів співробітників поліції, розвію засад кооперації та партнерських взаємин органів правоохорони із населенням. Оскільки убезпечення публічної безпеки та порядку, охорони конституційних прав і свобод людини та громадянина, а втім й інтересів соціуму та держави, запобігання злочинності – є одними з чільних керунків гарантування національної безпеки, що загалом позиціонує собою власне охорону життєво-значущих інтересів людини та громадянина, соціуму й держави

та гарантує усталений розвій громадянського суспільства, своєчасному виявленню, запобіганню та протидію існуючим чи потенційним ризикам національним інтересам.

Національна поліція України слугує громадянському суспільству в контексті забезпечення захисту прав та свобод громадян, превенції й протидії злочинності, підтриманню публічної безпеки та правового порядку [1], діяльність котрої належить до найбільш нелегкої й характеризується вкрай високим ступенем ризику й екстремальності. Професійна діяльність співробітників Національної поліції України «…майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією є вкрай конфліктогенною, доволі часто напруженість виявляється поза межовою, позаяк правоохоронці повсякчас протистояти злочинним діям як окремих людей, так злочинних угруповань» [2]. На жаль остаточне викорінення украй конфліктного соціального явища як злочинність нині є лишень бажаним. Професійна діяльність співробітників Національної поліції України щодо запобігання й протидії деліктам здебільшого чиниться у дуже несприятливих обставинах. Результатами професійних учинів співробітників Національної поліції України за умов дії стрес-факторів високого ступеня інтенсивності доволі часто виявляються власне у фатальних кшталтах. «…За різними оцінками, із числа поліцейських, які застосовували зброю на враження, майже 70% звільняються з роботи протягом п'яти років, причина – пережита психічна травма. Науковці вважають, що підрозділ, який брав участь в інциденті, що супроводжувався масовими жертвами (великою кількістю обгорілих або покалічених трупів), може в наступні 3-5 років втратити до 20% своєї чисельності через порушення психічної адаптації. Обстеження такої категорії осіб виявило значну поширеність у них постстресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчули якихось негативних психологічних наслідків)» [3].

Ґрунтовний аналіз наукового доробку вітчизняних й зарубіжних учених, надає авторові виснувати, що професійні учини співробітників Національної поліції України відносяться до однієї із найбільше нелегких за рівночасністю, багатоплановістю, немилосердністю, а інколи і за суперечністю поставлених до них вимог. Посилена взаємодія зазначених детермінант у взаємодії з супротивними чинниками й умовами (небезпечний, ризиковий й екстремальний кшталт професійних учинів, відповідальність за здійснені дії та їхні результати тощо) завше переводять співробітників поліції, котрі втрапляють у ризиконебезпечні та екстремальні ситуації, у режим особливого плину психічних процесів й переломних випробувань його індивідуальних властивостей. Заразом, чим більше є складним та відповідальним оперативно-професійне завдання (охорона правового порядку, протидія злочинності), чим більше є ризиконебезпечні та конфліктні умови, у котрих співробітник поліції зобов'язаний здійснювати професійні учини, тим більш прискіпливіше здійснюється оцінювання не тільки рівня його професійних знань, умінь й навиків, але і внутрішні потенції його індивідуальності та організму, духовні та вольові властивості [4].

До чільних детермінант екстремальності і ризиконебезпечності професійних учинів, котрі імовірно спричиняють розвій негативних індивідуальних властивостей співробітників Національної поліції, а у подальшому професійну деформацію слід вважати: «…високий рівень варіативності службових обов'язків; дефіцит, невпорядкованість, різноманітність джерел і якість інформації (ймовірність дезінформації); необхідність підтримання високого рівня мобілізаційної готовності і миттєвої зібраності; нестабільність робочого режиму та його ненормований характер; обмеження особистої свободи; постійне почуття небезпеки й ризику (фізичного і психологічного); можливість застосування зброї та засобів спеціального захисту; очікування загроз психологічного і фізичного характеру щодо правоохоронців та їх близьких з боку злочинних угрупувань; складність взаємовідносин з об'єктами професійної діяльності; психоемоційні перева-

таження під час роботи тощо» [5].

Наявні статистичні показники засвідчують про те, що приблизно 60% співробітників Національної поліції України реалізовують власні службові функції саме у режимі вкрай надмірного перенавантаження. Більшість учених-поліцеїстів зазначають, що у професійних учинах співробітників Національної поліції України можна виділити такі стрес-чинники, а саме: професійні учини, котрі повсякчасно є пов'язаними з ризиком й небезпекою для їхнього життя й здоров'я; вкрай високий ступінь персональної відповідальності за усі прийняті ними рішення; комплікація й ризиконебезпечний кшталт здійснення професійних обов'язків; взаємо поєднання різноманітних за своєю метою дій власне у контексті однієї діяльності; осмислення вкрай великого масиву різноманітної інформації; повсякчасний брак часу задля вчинення необхідних процесуальних дій; повсякчасна потенційна загроза утрати власного життя; повсякчасне співдіяння власне з маргінальними індивідуумами; емоційне вигоряння й психологічне виснаження, спричинене постійним зіткненням із найрізноманітнішими проявами вчиненого насилля; невідповідне фінансове забезпечення; утворення негативного реноме стосовно співробітників поліції у громадській думці; низький ступінь підтримання й кооперації із населенням; існуючі «міжвідомчі» колізії у сфері органів та структурних підрозділів правоохорони; повсякчасні професійні учини власне з індивідуумами, котрим є притаманними асоціальні установки, некерована агресивність, вкрай вороже ставлення до співробітників поліції тощо.

У загальній складності, тривале у часі здійснення професійних учинів, власне, у напружених обставинах спричиняє у людини певну дезадаптацію, знижує ступінь резистентності людського організму, значно збільшує ступінь як нервової так і психічної перенапруги, у результаті чого утворюється розвій сталих вкрай негативних психічних станів (значно підвищений ступінь тривоги, стрес, перенапруга, фрустрація, афект тощо.). Усвідомлення перенапруги в контексті обставин, котрі відбуваються під активною дією власне психологічних чинників, поготів за їх домінування над когнітивними, вкрай часто спричиняє здійснення спеціалістом хибних професійних дій й ексцесів супокою у самопочутті співробітника Національної поліції України.

Співробітники поліції, котрі щоденно, виконуючи професійні завдання, знаходяться під упливом власне «професійного стресу», не мають належного вдоволення від здійснюваних учинів, прогресують вияви симптоматики психосоматичних захворювань, прояви дезадаптивного кшталту поводження (наявність міжособистісних суперечок, значне зменшення чисельності контактів, часті порушення службової дисципліни, розвій адикцій). У подальшому кількість деліктів імовірно зростатиме, позаяк за наявності обставин, котрі вимагають значного перевантаження чиниться погіршення у когніції, звужується світоглядні межі, поводження втрачає адаптивність.

Сьогоденність надає можливість виснувати про те, що нині є потреба у формуванні інноваційної моделі освіти для поліцейських, котра зобов'язана у собі включати чітко сформульовану мету; суспільно-зорієнтовану сутність освітньо-професійних та освітньо-наукових програм; принагідно обґрунтовану й психологічно апробовану методологію, значення якої є адаптація вимог щодо професійних учинів співробітників Національної поліції України власне до підвищеного дезидерату українського суспільства саме до ефективності та якості надавання поліцейських послуг. Наявна невідповідність поміж існуючими вимогами сучасного соціуму стосовно професійних учинів поліцейських «нової генерації» й потенціями фактичної системи професіональної підготовки співробітників поліції, котра, як не сумно визнавати, нині ще по інерції знаходиться під упливом колишньої системи професіональної підготовки правоохоронців, сьогодні вимагає вдосконалення, зосібно, внаслідок запровадження й практичного використання інноваційних здобутків практичної психології, у межах упровадження психологічного супроводження професіональної підготовки, позаяк, система психологічного супроводження

професіональної підготовки й професійних учинів, у тому числі, формується власне як відповідь стосовно існуючої проблеми ідентифікації підсумків алгоритму професіональної підготовки співробітників поліції з одного боку – до існуючих сьогочасних дезидератів поліцейських практик, з іншого боку – до високих сподівань та вимог громадянського соціуму.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію Закон України від 02.07.2015 р. №580-VIII. URL:https:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата звернення: 22.06.2023).

2. Середа В. В., Кісіль З. Р. Юридико-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 848 с.

3. Максименко С. Д., Медведєв В. С. Юридична психологія: підручник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. 448 с.

4. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Психоемоційна напруженість як детермінанта професійної деформації працівників Національної поліції України // Соціально-правові студії. 2021. Випуск 3(13). С. 177-189.

5. Kisil Z. R. Psychological factors of professional stress of employees of the national police of Ukraine: Legal scholarly discussions in the XXI century : collective monograph / S. V. Albul, O. V. Dykyi, V. Dyntu, A. Ye. Fomenko, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. 86-104 p.

Одержано 22.02.2024

УДК 159.92:351.74-047.23

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,
ректор Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8923-5639

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Події війни підвищили й переформатували вимоги до професіоналізму та психологічної підготовленості особового складу Національної поліції, адже питання ментального здоров'я українців стало як ніколи актуальним. Сьогодні значна кількість наших громадян має той чи інший формат стресових розладів, а за оцінками ВООЗ, унаслідок війни до 10 мільйонів людей матимуть психологічні проблеми у майбутньому: від стресу, панічних атак, депресії, тривожних розладів, розладів контролю імпульсів до важчих станів – хронічних психопатологічних змін особистості, ПТСР, соціальної дезадаптації, асоціальної поведінки тощо. Окрему категорію представляють військовослужбовці та інші учасники бойових дій як у період несення служби, так і після реінтеграції в суспільство, що обумовлюється впливом феномена бойової психічної травматизації та психічними наслідками черепно-мозкових травм (постконтузійний синдром). Отже, українські реалії та перспективи майбутнього демонструють надпотужний запит у тому, аби поліцейські пройшли підготовку для ідентифікації осіб із психічними розладами й відпрацювали дієві алгоритми правоохоронної діяльності у таких взаємодіях, що і визначило наукову цінність та мету нашого дослідження – проаналізувати досвід зарубіжних поліцейських інституцій, щоб віднайти ефективні стратегії та практики покращення вітчизняної правоохоронної стратегії у цій сфері.

Розпізнавання певних станів психічного здоров'я є важливим індикатором професіоналізму офіцерів поліції у багатьох країнах світу, оскільки це вимагає від них

спілкуватись і поводитись у таких ситуаціях у специфічний спосіб, тим більше, коли поліція вважає за необхідне застосувати силу до психічно хворих людей. Дослідження продемонстрували, що загалом у зарубіжних наукових студіях існує велика кількість праць, які вивчають взаємодію між поліцією та особами із психічними розладами [1]. Їх результати свідчать, що сфера психічного здоров'я громадян створює постійні виклики для персоналу поліції в усіх країнах, оскільки поліцейські часто є першою ланкою реагування на екстрені виклики за участю осіб із психічними захворюваннями.

На тлі переходу психічних захворювань від проблеми громадського здоров'я до вимог громадської безпеки поліцейські інституції зарубіжних країн починають висловлювати занепокоєння тим, що офіцерам не вистачає необхідного досвіду або підготовки для належного управління та деескалації зіткнень, пов'язаних із психічними захворюваннями. Адже слід врахувати, що традиційні поліцейські методи, такі як передача директив і переговори, у цьому випадку малоефективні [2].

Наприклад, вимірювання відмінностей у застосуванні поліцією сили та тілесних ушкоджень серед осіб із серйозними психічними захворюваннями у США показало, що люди із психічними розладами мають значно вищий ризик застосування сили (17,0 %) з боку поліції та отримання тілесних ушкоджень (20,2 %) у поліцейських зіткненнях, ніж звичайна громадськість. Автори дослідження констатують, що загалом ризик того, що люди із серйозними психічними захворюваннями зазнають застосування сили з боку поліції, в 11,6 разів вищий за ризик здорових людей. Однією з підстав визнається той факт, що обрання «силової тактики» може бути наслідком некомпетентності щодо психічних захворювань та їх впливу на поведінку [3]. Інше дослідження виявило, що понад третина людей, до яких поліція Австралії застосувала силу (38 %), мала в анамнезі психічні розлади. Ті, у кого діагностовано психічні розлади, у 1,52 рази частіше використовували або погрожували застосувати зброю проти поліції, навіть з урахуванням віку, статі, алкогольного сп'яніння та насильницької поведінки [4]. Було підраховано, що 20–40 % поліцейського часу у Великій Британії також пов'язано із проблемами психічного здоров'я. У своїй звичайній практиці офіцери німецької поліції не повинні ідентифікувати широкий спектр симптомів, які вказують на потенційні симптоми психічного здоров'я, але вони повинні вміти розпізнавати психічні захворювання загалом. Однак дослідження свідчать, що поліцейські виявляють вади психічного здоров'я лише в 50 % зустрічей з такими людьми [5]. Однак політика деінституціоналізації криміналізації людей із психічними захворюваннями в поєднанні з відносним скороченням витрат на психічне здоров'я дедалі більше сьогодні перетворює поліцію на першу та останню інстанцію для вирішення проблем, пов'язаних із цією категорією громадян.

Існує кілька пояснень того, чому травмувальні наслідки для осіб із психічними відхиленнями після контакту з поліцейськими мають більш виражений характер. По-перше, такі люди можуть не розуміти команди офіцерів і бути більш наляканими або схвильованими, а також чинити опір протягом більш тривалого періоду часу. Таким чином, хоча рівень сили примусових поліцейських заходів може в середньому бути оптимальним, громадяни із психічними проблемами можуть відчувати такий вплив протягом більш тривалого часу, що призводить до збільшення ймовірності травмування. По-друге, такі люди можуть мати змінену фізіологічну реакцію на біль, що провокує застосування посиленого поліцейського впливу або більш енергійної сили на тому самому рівні [6]. Нарешті, супутні психічні розлади та фізичні проблеми можуть підвищити ризик отримання травм, коли взаємодія з поліцією стає фізичною. Адже люди із психічними захворюваннями також мають високу частоту супутніх соматичних захворювань і вживання заборонених речовин, крім того, їм можуть призначати психотропні препарати, які ще більше підвищують ризик [7].

Загалом досвід зарубіжних країн демонструє, що відсутність впевненості, страх і побоювання щодо управління інцидентами за участю громадян із психічними зах-

ворюваннями обумовлюють використання офіцерами поліції більш агресивної та примусової тактики, зокрема через переконання, що подібні ситуації «не піддаються більш поміркованій взаємодії». Проблемним полем для поліцейських стала і здатність ідентифікувати поведінку громадянина як симптом психічного захворювання, внаслідок чого підвищувалися рівень застосування сили та ймовірність тілесного травмування для людей із психічними захворюваннями. У підсумку подібні практики деструктивно вплинули на імідж та легітимність поліції, водночас збільшуючи кількість судових процесів щодо травмувальних збитків, спричинених діями працівників поліції.

Поліція відіграє унікальну роль у суспільстві, реагуючи на низку надзвичайних ситуацій, у тому числі пов'язаних із поведінкою людей з ознаками порушення психічного здоров'я. Аналіз і дискусія в контексті вищезазначених питань дозволили багатьом поліцейським інституціям у провідних західних країнах дійти висновку про необхідність формування під час професійної психологічної підготовки відповідних компетенцій поліцейських у сфері психічного здоров'я. Зарубіжний досвід переконує у тому, що запроваджені навчання з кризового втручання для офіцерів поліції значно покращили їх здатність ідентифікувати симптоми, які вказують на психічні захворювання, та упереджувати «непропорційні» заходи з реагування на такі прояви завдяки дієвим алгоритмам взаємодії з людьми, що мають ознаки психічних відхилень.

Отже, сьогодні у світі накопичені дієві технології підготовки поліцейських у сфері психічного здоров'я, які можуть слугувати методологічним і практичним орієнтиром для вітчизняної системи підготовки поліцейських кадрів та розбудови ефективної практики професійного реагування поліцейських у кризових інцидентах, пов'язаних із порушеннями ментального здоров'я і травматичними наслідками війни для наших громадян.

Список бібліографічних посилань

1. Vigours C.-A., Quy, K. Police responses to people with mental health needs: a systematic map of the literature. London, 2017. 75 p. URL: https://www.drugsandalcohol.ie/29657/1/What_works_Mental_Health_systematic_map.pdf (дата звернення: 20.02.2024).

2. Rossler M. T., TerrillView W. Mental Illness, Police Use of Force, and Citizen Injury. *Police Quarterly*. 2016. Vol. 20 (2). Pp. 189–212. DOI: https://doi.org/10.1177/1098611116681480.

3. Laniyonu A., Goff P. A. Measuring disparities in police use of force and injury among persons with serious mental illness. *BMC Psychiatry.* 2021. Vol. 21 (1). DOI: https://doi.org/10.1186/s12888-021-03510-w.

4. Kesic D., Thomas S. D. M., Ogloff J. R. P. Estimated rates of mental disorders in, and situational characteristics of, incidents of nonfatal use of force by police. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology.* 2013. Vol. 48. Pp. 225–232. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s00127-012-0543-4 (дата звернення: 20.02.2024).

5. McKinnon I. G., Grubin D. Health screening of people in police custody – evaluation of current police screening procedures in London, UK. *European Journal of Public Health*. 2013. Vol. 23. Pp. 399–405. DOI: https://doi.org/10.1093/eurpub/cks027.

6. Blumensohn R., Ringler D., Eli I. Pain perception in patients with schizophrenia. *The Journal of Nervous and Mental Disease.* 2002. Vol. 190, Iss. 7. Pp. 481–483. DOI: https://doi.org/10.1097/00005053-200207000-00011.

7. O'Brien A. J., Thom K. Police use of TASER devices in mental health emergencies: a review. *International Journal of Law and Psychiatry.* 2014. Vol. 37 (4). Pp. 420–426.

Одержано 28.02.2024

УДК 378.091.3:376.011.3-051
Дар'я Миколаївна СУПРУН,
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національного університету біоресурсів і
природокористування України (м. Київ),
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4725-094X

РЕКОМЕНДОВАНІ ПРАКТИКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ: МІЖНАРОДНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Досліджено сучасний стан проблеми професійної підготовки психологів-правоохоронців. Визначено ключові параметри та схарактеризовано психолого-педагогічні умови конструювання її системи. Проаналізовано основні парадигми організації психолого-педагогічного процесу, що дозволило виявити принципові позиції професійної підготовки психологів-правоохоронців.

Ключові слова: *психолог-правоохоронець, психолого-педагогічні умови, система професійної підготовки.*

Трагічні події початку 2022 року спіткають до зміни поглядів, як освітян вищої школи, так і педагогів та психологів, щодо багатьох аспектів соціально-педагогічної та психологічної місій. Соціальне замовлення Держави на якісну професійну допомогу в площині, спричинених військовим станом в Україні, розширення міжнародних зв'язків й інтеграція до Європейської спільноти, необхідність пошуку конструктивних ідей щодо вирішення проблем її оптимізації та інтенсифікації – об'єктивна реальність розвитку психологічної освіти сьогодення. Сучасна система підготовки фахівців психологічного профілю в різних країнах світу має значні напрацювання теоретичного та практичного спрямування, які необхідно всебічно використати для вітчизняної вищої школи. Зазначене має здійснюватися за умови раціональної синергії цінностей освіти і практики та поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти з новаторським доробком українських науковців [1, с.56].

Гуманітарно-педагогічний факультет, кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного ун-ту біоресурсів і природокористування України відіграє активну роль у формуванні нової генерації психологів з метою надання експертної допомоги.

Програму впровадження психологічної підтримки передбачено в рамках проектів ERASMUS Jean Monnet LS: European Studies of Social Innovation in Education / ESSIE 2023–2025 (36 місяців) та Університети-Громади: посилення співпраці / Проект UniCom Erasmus+: 2023–2025 (36 місяців). Програму побудовано з урахуванням особливостей кращих європейських практик онлайн-навчання та онлайн-допомоги.

Згадану програму забезпечує Національний центр психічного здоров'я. Вона створена на основі досвіду наукової співпраці факультету спеціальної та інклюзивної освіти з відповідними факультетами європейських країн.

Центр створений з метою зміцнення політики психологічної підтримки та програм у сфері психічного здоров'я. Фахівцями проводиться серія вебінарів з питань психічного здоров'я. Їх головні цілі: підвищення обізнаності про високоякісну, стійку багаторівневу систему підтримки та послуг у сфері психічного здоров'я; підтримка системи забезпечення інформацією щодо травм; виявлення впливу соціальних детермінант здоров'я на академічну та соціально-емоційно-поведінкову успішність; надання послуг психологічної підтримки учасникам бойових дій та сім'ям військовослужбовців; моніторинг[1; 3; 4, с.86]. Приклади вебінарів: Питання звернення до стресу та травми; Допомога при травмах; Сприяння благополуччю фахівця: розуміння та боротьба; Втома від співчуття,

професійне вигорання та вторинний травматичний стрес тощо [6, с.312].

Значущим є і вітчизняний досвід психолого-соціальних практик. За ініціатив, що провадить Київський міський Центр гендерної рівності, запобігання та протидії насильству, організовано простір «Вільна», що радо співпрацює з кафедрою соціальної роботи та реабілітації, що має багаторічний досвід тісної координації з Центром, У Просторі надаються наступні послуги:

- групові та індивідуальні сесії з психологом;
- кар'єрні сесії (історії успіху відомих жінок, профорієнтація, пізнавальні лекції – поради від лікарів, психологів та експертів у різних сферах діяльності, розмовні клуби з української/англійської мови).
- тематичні зібрання за чаєм або кавою;
- консультації щодо спеціалізованих сервісів та служб психосоціальної підтримки;
- творчі майстер-класи (малювання, різноманітне мистецтво, кулінарія тощо);
- спортивні заняття (йога, пілатес, танці тощо).

«Вільна» – це дійсно простір, де мешканки громади та переселенки, дружини, матері, доньки військовослужбовців мають змогу отримати фізичне та психологічне відновлення, соціальну та психологічну підтримку, розкриття творчих здібностей, що, беззаперечно, посилює життєствердні позиції українських жінок.

На жаль, життя нашої Держави поділилося на «до війни» та «під час війни». Не залишилась осторонь й психологічна освіта, провадження процесів згуртованості якої в умовах воєнного стану має відбуватися з огляду на такі основні складові базиси: ідея, стратегія, результат. Дана консолідація імплементує здобутки освіти, популяризацію передового інноваційного досвіду надання якісних загальносоціальних та освітніх послуг; обмін досвідом психолого-педагогічного та соціального супроводу. Існує потреба у вирішенні проблеми підготовки фахівця на науково-методичному рівні – потреба в усуненні протиріч між теорією і практикою. Вищеназвані тенденції зумовлюють потребу у виявленні стратегії і розробці концепції, моделі і соціально-педагогічних умов професійної підготовки фахівця, здатного надавати кваліфіковану допомогу в умовах воєнного стану [8;9, с.440].

Таким чином, ми отримали можливість впровадити та примножити інноваційний досвід європейського зразка, який має здійснюватися в раціональному поєднанні з інноваційним досвід українських науковців у сфері сучасної освіти у форматі соціальної згуртованості.

Тому виникає необхідність у формуванні нової генерації спеціалістів, здатних надати експертну допомогу шляхом впровадження та примноження інноваційного досвіду. Ми маємо ще з більшою силою робити те, що ми провадимо в мирний час, вести бізнес, виконувати роботу, пропагувати ідеї раціонального, позитивного, здорового глузду для розвитку суспільства, де немає місця війні...

Список бібліографічних посилань

1. Suprun D. Griban, G., Nikulochkina O., Varetska O., Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education. Postmodern Openings, 11(3), 41-72. https://doi.org/10.18662/po/11.3/199

2. Sheremet M; Suprun M; Suprun, D. (2020) Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in EducationWEB OF SCIENCE Published: Sep 2020 in *International Journal of Applied Exercise Physiology*

3. Suprun D., Griban G., Okhrimenko I. (2021) Formation of Psychophysical Readiness of Cadets for Future Professional Activity *The Open Sports Sciences Journal*, 2021, 14: 18 Electronic publication date: 22/03/2021] [Collection year: 2021] SCOPUS Core

4. Suprun D. (2018). Academic mobility perspective in the context of professional internationalization in the field of special education *DOI 10.31392/NPU-nc.Series*

*19.2020.40.13*Kyiv. http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34962/Sheremet_83-89.pdf?sequence=1

5. Sheremet M., Suprun D. Motivation development of mental health preservation of specialists in the field of special and inclusive education: european practices Pol Merkur Lek, 2023; LI, 1: 30-34 © ALUNA Publishing House https://polskimerkuriuszlekarski.pl /wpcontent/uploads/library/PolMerkurLek202301.pdf DOI: 10.36740/Merkur202301104

6. Suprun D. Psychology of Management, 2023. 412 c.

7. Sopivnyk R., Sopivnyk I., Suprun D., Hryhorenko T. Social leadership and team building Kyiv, Comprint, 2023. 383 pp.

8. Супрун Д. М. Модернізація змісту професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 492 с.

9. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної та інклюзивної освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.

10. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України*: навч.* посіб. Київ : КІВС, 1998.

Одержано 28.01.2024

УДК 159.923

Юрій Васильович АЛЕКСАНДРОВ,
член Національної психологічної асоціації України,
член асоціації професійних психологів м. Харкова,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5871-8344

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СПІВРОБІТНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Здійснено теоретико-методологічний аналіз феномена емоційного вигорання. Визначено, що емоційне вигорання – це складне явище, яке виникає як стрес-реакція у відповідь на виробничі й емоційні вимоги. Особливо часто синдром емоційного вигоряння зустрічається у тих людей, чия робота здійснюється шляхом взаємодії "людина-людина" і саме до такої категорії і відноситься професійна діяльність поліцейських, оскільки під час неї відбувається постійний контакт, тісна взаємодія з різними категоріями людей, серед яких переважає криміногенний контингент. Проведено дослідження емоційного вигорання працівників Національної поліції в залежності від стажу роботи.

Ключові слова: *стрес, стресовий стан, емоційне виснаження, емоційне вигорання, професійна деформація, нервово-психічні навантаження.*

Розбудова української держави, сучасні зміни у різних сферах життєдіяльності осіб, нестабільність у суспільстві зумовлюють потребу в висококваліфікованих поліцейських-професіоналах, які досконало володіють правовими знаннями, відзначаються високим рівнем громадської та правової свідомості, правової культури, характеризуються дотриманням правових та моральних принципів, оскільки саме їх завдання — забезпечувати утвердження в державі та суспільстві принципів верховенства права, законності, дотримання прав та свобод людини і громадянина, своїм прикладом підвищувати рівень правосвідомості та правової культури українських громадян. У сучасному світі величезна кількість професій схильна до нервово-психічних навантажень. Люди перебувають у постійному стресовому стані, їм важко керувати собою та власними емоціями, через це з’являється злість та агресія. Не у всіх сферах діяльності є психологи, і не кожна людина розуміє, що вона зіткнулася з проблемою емоційного вигоряння. Особливо часто

синдром емоційного вигоряння зустрічається у тих людей, чия робота здійснюється шляхом взаємодії "людина-людина" [1, с. 50].

Саме до такої категорії і відноситься професійна діяльність поліцейських, оскільки під час неї відбувається постійний контакт, тісна взаємодія з різними категоріями людей, серед яких переважає криміногенний контингент. Дана проблема існувала в діяльності минулої «міліції», однак її намагалися оминати, вважали нетиповою, нехарактерною для такої категорії працівників. На жаль, емоційне вигоряння поліцейських є однією з проблем сьогодення, тому визначення шляхів профілактики та подолання цього феномену є важливим та актуальним питанням. Достатньо значну роль в цьому процесі відіграє мораль та правова свідомість поліцейських.

Феномен емоційного вигорання – досліджується у психології стресових станів (вигорання як результат стресу), у межах психології професійної діяльності (вигорання як форма професійної деформації) та екзистенційної психології (вигорання як стан фізичного і психічного виснаження, що виникло в результаті довготривалого перебування в емоційно напружених ситуаціях). Незважаючи на те, що на сьогодні існує значна кількість досліджень цього феномену, термін «емоційне вигорання» не відноситься до чітко визначених понять в системі психологічних знань [2, с. 443].

Першовідкривачем вигорання прийнято вважати Г. Фреденбергера (1974), який діагностував цей синдром через призму емоційного виснаження, утрату внутрішньої мотивації, сумлінності та працездатності в медичного персоналу.

Теоретико-методологічний аналіз поглядів на природу синдрому “емоційного вигорання” особистості показує складність і багатоаспектність цього явища, яке викликає широкий дослідницький інтерес на різних рівнях наукового пізнання: загальнопсихологічному, фізіологічному, психофізіологічному, медичному, соціальному, організаційному, що вказує на його значущість. Враховуючи багатоаспектність поняття синдрому “емоційного вигорання”, його часто ототожнюють з поняттям «професійна деформація». Установлено, що вони схожі за природою і сферою прояву, але мають різне смислове наповнення, відрізняючись періодичністю виникнення, тривалістю та силою впливу.

Вивчення специфіки професійного вигоряння працівників Національної поліції в залежності від стажу роботи показало наступні результати. Поліцейські із більшим досвідом роботи в поліції більше схильні до розширення сфери економії емоцій намагаються економити емоції в різних сферах свого життя, від професійної до особистої, до деперсоналізації, вони особистісно відгороджуються на роботі та намагаються не сприймати ситуації, в яких треба брати участь особисто та в наслідок цього намагаються особистісно відгороджуватись в особистому житті. Вони більш схильні до невротичного зверх контролю як в сфері професійної діяльності, так і в сфері поза професійній. На нашу думку, це пов’язано із тим, що контроль, який вимагає діяльність починає поширюватись на все життя особистості та стає особистісною рисою. Вивчення специфіки мотивації професійної кар’єри працівників Національної поліції в залежності від стажу роботи показало, що співробітники із меншим стажем роботи більше прагнуть до керівництва, у них більш яскраво виражена потреба все робити по-своєму: самому вирішувати, коли, над чим і скільки працювати. Така людина не хоче підкорятися правилам організації (робоче місце, час, формений одяг), вона може працювати в організації, яка забезпечує достатній ступінь свободи, але не буде відчувати серйозних зобов’язань або відданості організації і буде відкидати будь-які спроби обмежити його автономію, у них більш значима конкуренція, перемога над іншими, подолання перешкод, вирішення важких завдань. Працівники із меншим стажем роботи більш орієнтовані на те, щоб «кидати виклик», а соціальна ситуація найчастіше розглядається з позиції «виграшу - програшу». Процес боротьби і перемога важливіші для людини, ніж конкретна область діяльності або кваліфікація. З віком і досвідом роботи ця кар’єрна орієнтація проявляється менше.

Працівники із більшим досвідом роботи менше прагнуть брати на себе відповідальність та менше прагнуть керувати іншими працівниками.

Також у поліцейських із меншим стажем роботи більше виражена кар'єрна орієнтація «інтеграція стилів життя», вони більш орієнтовані на інтеграцію різних сторін способу життя, не хочуть, щоб в їх житті домінувала тільки сім'я або тільки кар'єра, або тільки саморозвиток. Поліцейські, які тільки починають свою кар'єру прагнуть інтегрувати свою нову професію в своє життя, знайти гармонійне поєднання із іншими сферами свого життя – життєвим укладом, сім'єю, хобі, тощо.

Отже, наше дослідження показало, що працівники Національної поліції із більшим стажем роботи мають певні особливості, які викликані емоційним вигорянням. Ці особливості, зокрема деперсоналізація, невротичний зверх контроль, розширення сфери економії емоцій можуть негативно вплинути на ефективність їх роботи.

Ця тема потребує в подальшому більш глибокого вивчення, щоб мати можливість розробити програму корекції професійної деформації поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Водянка Л. Д. Поняття емоційного вигорання та його профілактика. *Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід.* 2022. № 3. С. 49-53.

2. Наумова В. Ю. Феномен емоційного вигорання // Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. Київ : Основа, 2014, 496 с.

Одержано 18.02.2024

УДК 351.74:159.9

Борис Олексійович БАЗИМА,
старший науковий співробітник Науково-дослідної лабораторії з проблем психологічного забезпечення правоохоронної діяльності Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1005-1920

ВАЖЛИВІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ МВС ДО ДІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Розглядаються питання психологічної готовності співробітників органів внутрішніх справ та курсантів освітніх організацій системи МВС до дій в екстремальній обстановці. Особлива увага приділяється психологічним навантаженням внаслідок несення служби в умовах, що несуть реальну небезпеку для життя та здоров'я посадових осіб правоохоронних органів.

Ключові слова: *психологічна готовність, екстремальна ситуація, стресогенні фактори, психологічна стійкість, фрустрація, адаптація.*

Психолого-фізична підготовка співробітника ОВС під час екстремальної ситуації, а також володіння тактико-спеціальною та огневою підготовкою – складові частини «**трикутника виживання**». Якщо розглядати психологічну готовність співробітників поліції, то необхідно і вказати на важність особистої безпеки співробітників ОВС в екстремальних ситуаціях у процесі реалізації службових завдань.

У разі військових дій важливість психологічної підготовки поліцейських багаторазово зростає, оскільки якісно і кількісно збільшується вплив стресогенних чинників -

поранення, полон, тортури, втрата близьких тощо. Все це вимагає збільшення частки спеціальних занять, отримання співробітником поліції необхідних знань та навичок, щоб не тільки самостійно справлятися зі складними, травматичними ситуаціями, що виникають в умовах воєнного часу, а й надавати першу психологічну допомогу як своїм товаришам по службі, так і цивільному населенню, що постраждає. внаслідок вищевказаних травматичних подій.

Науково-дослідна лабораторія з проблем психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в даний час займається розробкою та складанням протоколів психологічної підтримки та супроводу співробітників МВС та членів їх сімей, які перенесли різні психологічні травми типу полону, тортур, поранень, втрати члена сім'ї внаслідок смерті чи зникнення безвісти тощо. Очевидно, що стійкість до психологічних травм, фрустрацій, різних стресогенних факторів в умовах воєнного часу доцільно зміцнювати та підвищувати заздалегідь, вже на етапі підготовки курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, щоб посилити їх адаптаційні можливості при попаданні в ту чи іншу ситуацію психологічної травми. Це вимагає невідкладної зміни та вдосконалення навчальних планів та програм з психологічної підготовки як майбутніх, так і чинних співробітників МВС.

Важливим, якщо не основним нововведенням у цій удосконаленій системі психологічної підготовки співробітників МВС до дій в екстремальних умовах, ми пропонуємо розробку та створення **"психологічного паспорта співробітника МВС**". Це має бути ретельний та детальний психологічний портрет співробітника, свого роду "психологічна карта" в якій будуть зазначені основні психологічні особливості, параметри, форми реакцій та можливі відхилення в поведінці внаслідок впливу тих чи інших стресових ситуацій на співробітника. "Паспорт" включатиме відомості та рекомендації щодо профіактичних та реабілітаційних заходів, які найбільш підходящі та корисні для даного конкретного співробітника системи ОВС.

Науково-дослідна лабораторія з проблем психологічного забезпечення правоохоронної діяльності у співпраці з іншими психологічними підрозділами ХНУВС готова взяти на себе ініціативу щодо створення проекту такого "психологічного паспорта". Розглянемо зокрема такий аспект психологічної підготовки співробітника МВС, як психологічна стійкість. Кожна людина існує поріг психологічної стійкості до дії тієї чи іншої стресогенного чинника. Якщо цей поріг перевершений травматичним впливом, то так званий стрес, що є, по суті, адаптаційною реакцією нашого організму і психіки на будь-яку зовнішню дію, може передати в дистрес - патологічну форму реагування, що характеризується важким і в інших насолодах незворотним порушенням) психічного гомеостазу.

У зв'язку з цим співробітник ОВС повинен знати і вміти, по-перше, вчасно виявляти у себе або у товаришів по службі ознаки дистресу, а по-друге, застосовувати компенсаторні дії психологічного характеру (наприклад, елементи аутотренінгу), щоб запобігти або послабити дистрес.

Реалії сьогодення вимагають значного підвищення рівня психологічної підготовки співробітників МВС до дій в екстремальних ситуаціях, що надзвичайно важливо як для їхнього фізичного виживання, так і для збереження психічного здоров'я.

Список бібліографічних посилань

1. Ваврик Л. В. Психологічні передумови успішної діяльності правоохоронців в екстремальних умовах/ *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2013. Вип. 14(1). С. 33-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekp_2013_14%281%29__7__(дата звернення: 26.02.2024).

2. Яворська Г. Х., Рудницький В. Є. Професійна готовність до дій в нетипових ситуаціях у працівників особового складу спеціального підрозділу ОВС України. *Наука і освіта*.

2013. № 1-2. С. 241-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_1-2_66 (дата звернення: 26.02.2024).

3. Бондаренко Я. Г., Котелюх М. О., Петленко О. В. Формування психологічної готовності працівників ОВС до дій в екстремальних умовах / // *Право і Безпека*. 2015. № 1. С. 91-96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2015_1_18 (дата звернення: 26.02.2024).

Одержано 28.02.2024

УДК 159.942.5

Софія Борисівна ВЛАСЕНКО,
доцент кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3645-9599;
Валерія Андріївна ЛЮЛЬКО,
слухачка магістратури
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-0047-5140

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Розкрито поняття професійного вигорання особистості та його основні ознаки, а також представлені результати констатуючого дослідження гендерних особливостей професійного вигорання працівників Національної поліції України. Результатами дослідження встановлено, що у поліцейських домінує помірний рівень емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції особистих досягнень, при цьому високий рівень теж виявляється досить часто. При порівнянні за гендерними ознаками доведено, що жінки більш стійкі до негативних професійних впливів, порівняно із чоловіками.

Ключові слова: *професійне вигорання, емоційне виснаження, деперсоналізація, редукція особистих досягнень, гендерні особливості, працівники поліції.*

Професію поліцейського визначають як один із найбільш стресових видів професійної діяльності. Негативний фізичний та психологічний вплив, якому постійно піддаються працівники поліції, агресивне комунікативне середовище, вплив екстремальності, спостереження за стражданнями оточуючих, усе це та інші чинники, призводять до виникнення у поліцейських емоційних порушень, серед яких перше місце відводиться саме ознакам професійного вигорання. Наслідком чого стає зниження адаптованості особистості, поява симптомів професійної деформації, а в тяжких випадках – професійної деградації, порушення міжособистісної взаємодії, підвищення рівня особистісної конфліктності та ін. Зазначимо, що оскільки гендерні ролі та очікування чинять вплив на переживання стресових ситуацій особистістю та виникнення у неї емоційних порушень, то ознаки професійного вигорання теж матимуть гендерну залежність.

Особливості професійного вигорання у правоохоронців – це доволі повно вивчене питання у психології. Зокрема дану тему підіймають у своїх роботах Н. Баранюк, А. Баратинська, О. Борисюк, М. Висоцький, І. Діденко, Н. Карпенко, З. Кісіль, Р.-В. Кісіль, А. Костюк, Н. Мілорадова, А. Перепелиця, В. Середа, М. Фостяк, Д. Швець, О. Ярещенко та багато інших. Проте, не зважаючи на всесторонність вивчення проблеми, деякі аспекти особливостей професійного вигорання поліцейських, зокрема в тих питаннях, що стосуються гендерних особливостей, залишаються недостатньо висвітленими. Останнє, а також

гострота та актуальність даної проблеми, послугувало ключовим критерієм для вибору нами теми доповіді.

У психології професійне вигорання розглядають як синдром, що поєднує у собі ознаки емоційного, розумового та фізичного виснаження, які виникають через тривале емоційне навантаження. Множину симптомів емоційного вигорання поділяють на три групи: психофізичні, соціально-психологічні та поведінкові ознаки [1, 2].

Для визначення гендерних особливостей професійного вигорання у працівників поліції ми провели констатуюче дослідження, в ході якого узяли участь 50 респондентів – працівників НПУ (25 чоловіків та 25 жінок). У якості діагностичного інструментарію нами було використано тест «Діагностика професійного вигорання» (К. Маслач). На рисунку 1 ми графічно відобразили особливості професійного вигорання поліцейських, що проявляються у респондентів нашої вибірки.

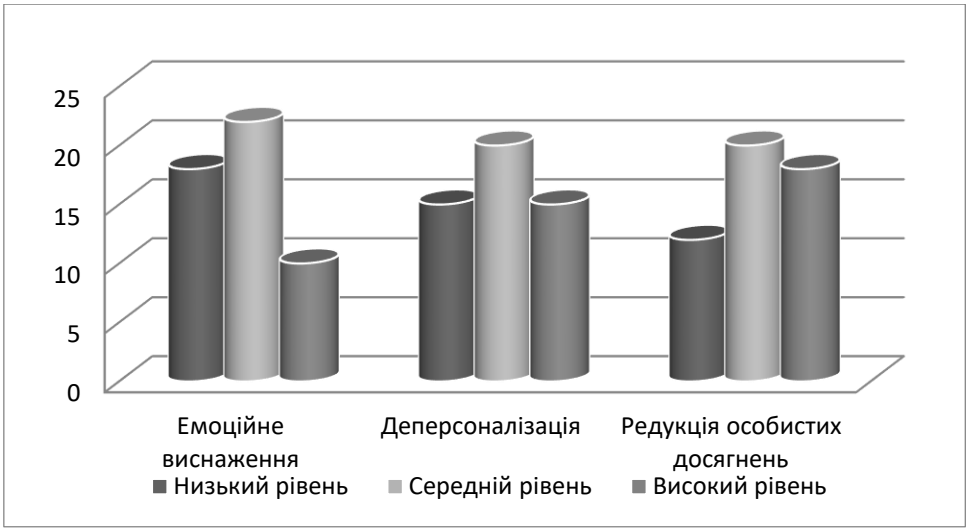

Рис. 1. Особливості професійного вигорання працівників Національної поліції України

Розглянемо детальніше отримані результати.

За шкалою *Емоційне виснаження* переважна більшість осіб (44%) характеризуються середнім рівнем прояву ознаки. Даний рівень можемо охарактеризувати як такий, що виявляється у помірній емоційній втомі, яку поліцейські відчувають, як правило, у кінці робочого дня і яка відчутно не впливає на продуктивність їх трудової діяльності. Високим рівнем емоційного виснаження характеризуються 20% від загального числа досліджуваних. Даний рівень характеризується вираженою емоційною втомою та негативним впливом на психічне та соматичне здоров'я.

За шкалою *Деперсоналізація* переважна більшість поліцейських (40%) має середній рівень прояву ознаки і відповідно – відчуває відстороненість від своїх професійних обов'язків. Із загальної кількості обстежених 30% мають деперсоналізацію високого рівня, яка виявляється у повному емоційному відстороненні від виконуваних обов'язків.

За шкалою *Редукція особистих досягнень* теж домінує середній рівень (40%), який виявляється в тому, що поліцейські можуть сумніватися у власних силах та відчувати себе не такими успішними як раніше. Негативним явищем є те, що більше, ніж у третини досліджуваних (36%), спостерігаємо високий рівень редукції особистих досягнень, що виявляється у повній зневірі у власних силах. На рисунку 2 ми представили результати порівняння загального рівня професійного вигорання поліцейських за гендерною ознакою.

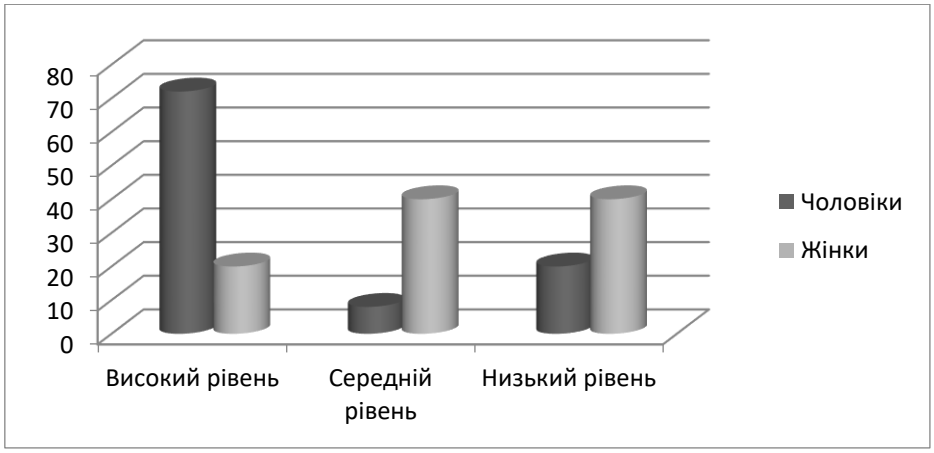

Рис. 2. Гендерні особливості професійного вигорання поліцейських

Як показують дані рис. 2, загальний рівень професійного вигорання у жінок значно нижчий, ніж у чоловіків. Переважна більшість жінок характеризується низьким або середнім рівнем вигорання, тоді як для чоловіків притаманне вигорання високого рівня (72%).

Узагальнюючи вищевикладене ми дійшли висновку, що професійне вигорання у поліцейських виявляється переважно на помірному рівні, при цьому високий рівень професійного вигорання має місце у багатьох випадках. Жінки, порівняно із чоловіками, менше страждають від ознак професійного вигорання. Ми плануємо продовжувати дослідну роботу в даному напрямку та зупинити увагу на розробці ефективних методів та засобів профілактики професійного вигорання як чинника, що знижує ефективність трудової діяльності працівників Національної поліції України.

Список бібліографічних посилань

1. Мілорадова Н. Е. Особливості прояву емоційного вигорання у працівників органів внутрішніх справ з різним стажем професійної діяльності. *Вісник Національної академії оборони України. Питання психології*, 2009. № 2 (10). С. 106-110.

2. Кісіль З. Р., Кісіль Р.-В. В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*, 2019. № 4(6). С. 111–123.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.944.4

Марина Юріївна ГАЛИЧ,
старший викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
доктор філософії;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3690-4402

МЕТОДИ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Розглянуто різноманітні екстремальні ситуації, що виникають при виконанні поліцейськими їх професійних обов'язків, провокують виникнення негативних психо-емоційних реакцій у цивільного населення, робота з якими потребує спеціальних знань. Проаналізовано ситуації які виникають неочікувано та становлять загрозу для життя та здоров'я особистості є чинником для розвитку таких психофізіологічних станів як плач та

нервове тремтіння. Визначено та охарактеризовано чинники які перетворюють життєві ситуації на граничні, екстремальні, перебування в яких змінює стабільний психоемоційний стан особистості на напружений, а динаміка психічного стану та їх проявів може бути непередбачуваною.

Ключові слова: *перша психологічна допомога, надзвичайні ситуації, психо-емоційний стан.*

Різноманітні психологічні аспекти надання першої психологічної допомоги в різних психофізичних станах та теорій травматичного стресу, розглянуто у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників (А. Кардінер, А. Меркер, В. Конторович, В. Петрухін, В. Ромек, Г. Сельє, Дж. Мітчел, К. Калмикова, З. Фрейд, М. Горовіц, М. Падун, Н. Ласко, Н. Тарабріна, Р. Яноф-Бурман та ін). Огляд основних психологічних особливостей та структурних елементів надання першої психологічної допомоги засвідчує складність і багатогранність даної системи, що вимагає володіння відповідними навичками.

Перша психологічна допомога – це система короткострокових заходів, які надаються людям, що постраждали у зоні надзвичайної ситуації або найближчим часом після травматичної події. Перша психологічна допомога спрямована на: надання допомоги одній людині, групі людей або великій кількості постраждалих після екстремальної або надзвичайної ситуації; регуляцію актуального психічного, психофізіологічного стану і негативних емоційних переживань, пов'язаних з екстремальною або надзвичайною ситуацією, за допомогою професійних методів, які відповідають вимогам конкретної ситуації [3].

Основною метою екстреної психологічної допомоги є попередження виникнення негативних психофізіологічних станів та наслідків для особистості яка потрапила у надзвичайні умови.

Зміст і методи першої психологічної допомоги істотно залежать від характеру надзвичайної ситуації, від ефекту її травматичної дії на психіку людини. Тож екстрена психологічна допомога націлена на підтримку особистості постраждалого, його родичів в осередку надзвичайної ситуації, зменшення їх душевних страждань та зниження впливу на них стрес-факторів підвищеної інтенсивності.

В умовах надзвичайної ситуації у людини відбувається розрив цілісності особистості на всіх рівнях вияву: когнітивному, рольовому, особистісному й соціальному. Когнітивний розрив виявляється в нерозумінні того, що відбулося. Центральну роль в розумінні екстремальних ситуацій займає – стрес.

Психофізичний прояв, як реакція на екстремальну ситуацію, який варто розглянути це – нервове тремтіння.

Нервове тремтіння, реакція яку особистість не може зупинити за власним бажанням та надалі може викликати м'язову біль. Виникає даний прояв внаслідок сильного нервового потрясіння. Нервове тремтіння виникає раптово відразу після травмуючої ситуації, та може продовжуватись до декількох годин.

Розглянемо особливості надання психологічної допомоги при нервовому тремтінні: 1. Потрібно підсилити тремтіння. Візьміть потерпілого за плечі й сильно, різко потрясіть протягом 10-15 секунд (віброгімнастика). Таким чином організм «вивільняє» весь адреналін. Продовжуйте спокійно розмовляти з потерпілим. Не підвищуйте інтонацію голосу, інакше потерпілий може сприйняти ваші дії як напад; 2. Після завершення тремтіння запропонуйте потерпілому затримати подих. Через 1-2 хвилини наступить заспокоєння; 3. Дайте потерпілому можливість відпочити, тому що після нервового тремтіння людина відчуває сильну утому. Не можна постраждалого з нервовим тремтінням обіймати або притискати до себе, укривати чимось теплим [1].

Особливості надання екстреної психологічної допомоги при плачу.

Плач - це форма емоційного захисту. Прояв реакції плачу людини є симптомом переробки негативних емоцій, тому дуже важливо дати можливість постраждалому відреагувати. Сльози служать катарсисом, своєрідним очищенням. Плач викликає розслаблення й уповільнення подиху. Подих компенсується одночасним потовиділенням і тахікардією, однак розслаблююча дія постраждалого швидко їх нейтралізує. Сльози нормалізують кров'яний тиск, мають антистресову та антибактеріальну дію, сприяють загоєнню травм, підсилюють опірність організму інфекціям, знижують ризик розвитку мігрені, виразки шлунка й гіпертонії. Сльози – відмінний болезаспокійливий засіб. При серйозних потрясіннях організм виробляє велику кількість так званих «гормонів стресу» [3].

Під час плачу самооцінка піддається серйозним трансформаціям, і в результаті обряду вона оптимізується й здобуває стійкість. Тільки після цього людина має можливість правильно й ефективно здійснювати свою поведінку вже в новій життєвій ситуації. Під час плачу спостерігаються деякі ознаки змінених станів свідомості. Відомо також, що особистість в стані плачу іноді втрачає почуття часу й простору [2, с. 87].

Особливості надання першої психологічної допомоги при плачі: 1) У ситуації, коли у потерпілого починається реакція плачу, надайте підтримку на раціональному, вербальному й тілесному рівні. Не залишайте постраждалого одного. 2) Можна та бажано використовувати елементарні прийоми тілесноорієнтованої терапії: установіть тісний фізичний контакт із постраждалим (візьміть за руку, покладіть свою руку йому на плече або спину, погладьте його по голові). Це допоможе людині відчути, що хтось поруч; 3) Застосовуйте прийоми «активного слухання», вони допоможуть приєднатися до потерпілого на вербальному рівні; 4) Не намагайтеся заспокоїти потерпілого, не задавайте питань, не давайте порад; 5) Після плачу умийте обличчя потерпілого прохолодною водою, можна покласти прохолодний компрес біля очей. Варто з особливою увагою спостерігати за людьми з підвищеною тривожністю, тому що плач може призвести лише до обтяження внутрішнього стану [4].

Отже, перша психологічна допомога спрямована на створення безпечних умов для особистості яка переживає психотравмуючу ситуацію, та має певні психофізіологічні реакції, плач та тремтіння. Протягом тривалого часу, практичними психологами які надавали допомогу постраждалим в різних екстримальних ситуаціях, напрацьовано рекомендації та застереження у процесі надання першої психологічної допомоги. При цьому слід зазначити, що виділення ефективних методів та методик надання екстреної психологічної допомоги в окрему систему є центральним в питанні забезпечення ментального здоров'я особистості, що переживає екстремальну ситуацію.

Список бібліографічних посилань

1. Violanti J.M. Police organizational stress: the impact of negative discipline. *Int J Emerg Ment Health*. 2011. No.13 (1). P.31–36. doi: 10.1093/shm/hky016

2. Галич М. Ю., Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період: автореф. дис. канд. психол. наук. Київ, 2020. С. 207 URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885 (дата звернення: 15.02.2024).

3. Тімченко О.В. Екстремальна психологія: підручник. Київ, 2007. 502 с.

4. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах: посібник. Київ, 2006. 580 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Геннадій Володимирович ЗВІРЯНСЬКИЙ,
декан факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6687-8575

ТЕХНІКИ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано значення та методики виховання стресостійкості у поліцейських під час військового стану в Україні. Акцентовано, що в умовах збройного конфлікту, роль поліції набуває особливого значення, вимагаючи від її представників не тільки високого рівня професіоналізму, а й здатності ефективно протистояти стресу.
Ключові слова: *стресостійкість, міндфулнес, психологічна підготовка, саморегуляція, адаптація до стресу, екстремальні ситуації, ефективність реагування.*

В умовах військового стану, стресостійкість поліцейських в Україні набуває критичного значення. Підвищення рівня стресу може негативно вплинути на ефективність виконання службових обов'язків, а також на психологічний стан поліцейських. Тому важливим аспектом є впровадження ефективних технік стресостійкості у професійну підготовку.

Психологічний аспект стресостійкості займає важливе місце в підготовці поліцейських, особливо в контексті військового стану в Україні. Стресостійкість у цій професії не просто здатність витримувати натиск обставин, але й здібність швидко адаптуватися до мінливих, часто непередбачуваних ситуацій. Цей аспект передбачає розвиток таких психічних компетенцій, як емоційна регуляція, витривалість у прийнятті рішень під тиском, та здатність ефективно взаємодіяти в команді під час кризи [1]. Важливою складовою є навчання технікам самоконтролю та самоврядування, що допомагають поліцейським зберігати ментальну рівновагу та професійну ефективність, незважаючи на стресові виклики. Розвиток стресостійкості включає також роботу над ресилієнтністю, здатністю до відновлення після психологічних травм. Цей аспект стає особливо значущим в умовах військового конфлікту, де ризик психологічних травм зростає [2].

На нашу думку, психологічна стійкість у поліцейських є ключовим фактором, що впливає не тільки на їх особисте благополуччя, але й на ефективність виконання професійних обов'язків у екстремальних умовах.

Методики розвитку стресостійкості в професійній підготовці поліцейських охоплюють різноманітні підходи та техніки, спрямовані на підвищення ефективності працівників у високостресових умовах. Основною складовою є психологічний тренінг, який включає роботу з емоційним регулюванням, розвиток витривалості та адаптивності до стресових ситуацій. Ці тренінги часто базуються на когнітивно-поведінкових методиках, які допомагають поліцейським краще розуміти та контролювати свої реакції на стрес. Також важливим елементом є навчання технікам міндфулнес та медитації, що сприяють підвищенню особистісної усвідомленості та зниженню рівня тривожності. Фізична підготовка також відіграє ключову роль у розвитку стресостійкості [3]. Регулярні фізичні вправи, що включають елементи самооборони, тактичної підготовки та витривалості, не тільки підтримують фізичну форму поліцейських, але й допомагають керувати стресом та підвищують загальну резистентність організму до навантажень. Крім того, симуляції реальних оперативних ситуацій відіграють важливу роль у навчанні. Це дозволяє поліцейським відпрацьовувати навички реагування на стресові ситуації в контрольованому середовищі. Застосування рольових ігор та тренінгів на основі реальних випадків сприяє розвитку адаптаційних стратегій поведінки та покращенню навичок прийняття рішень під тиском.

Ми вважаємо, що залучення поліцейських до програм підтримки психічного здоров'я, включаючи консультації з психологами та групову терапію, може значно підвищити їх стресостійкість. Ці програми надають необхідну підтримку для працівників, що переживають високі рівні стресу, та допомагають впоратися з професійними та особистими викликами.

Практичне застосування технік стресостійкості в роботі поліцейських вимагає інтеграції навчених методів у щоденні обов'язки та управління кризовими ситуаціями. Це включає використання когнітивних та поведінкових стратегій для управління стресом у реальних умовах, таких як конфліктні взаємодії або кризові події. Поліцейські, озброєні навичками міндфулнес та саморегуляції, здатні краще контролювати свої емоційні реакції, знижувати рівень тривожності та підтримувати ясність мислення під час критичних ситуацій. У практиці застосування цих технік також важливим є вміння поліцейських реалістично оцінювати ризики та приймати своєчасні рішення. Регулярні тренування з симуляції екстремальних ситуацій допомагають відпрацьовувати навички роботи під тиском, що є критично важливим для поліцейських, особливо в умовах військового стану [4]. Також важливо, щоб підготовка не обмежувалась лише індивідуальними навичками, але й включала командну роботу та підтримку. Створення міцного духу командності та колегіальної підтримки може значно підсилити здатність поліцейських ефективно реагувати на стрес [5]. На завершення, важливо відзначити, що постійний моніторинг психічного стану та доступ до психологічної підтримки є ключовими для підтримання високого рівня стресостійкості. Це дозволяє вчасно виявляти ознаки вигоряння або психологічних травм та забезпечувати необхідну допомогу, що сприяє загальному благополуччю та ефективності роботи поліцейських.

Отже, стресостійкість у професійній діяльності поліцейських, особливо в умовах військового стану в Україні, є фундаментальним аспектом, який вимагає уважного розгляду та систематичної підготовки. Розвиток стресостійкості через комплексні психологічні тренінги, фізичну підготовку та практичні симуляції критичних ситуацій є ключем до підвищення ефективності та безпеки поліцейських. Це не лише сприяє кращій адаптації до вимог служби в екстремальних умовах, але й забезпечує здоров'я та психологічне благополуччя працівників. Важливим є також забезпечення постійної підтримки та моніторингу психологічного стану поліцейських, щоб своєчасно реагувати на ознаки стресу та запобігати професійному вигоранню. За цих умов, поліцейські зможуть не тільки ефективно справлятися з щоденними викликами служби, але й забезпечувати високий рівень безпеки та порядку в умовах військового конфлікту.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А. Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Зінченко Д. А, Висоцький М. О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: *Аналіз проблеми. Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. С. 156-158. С. 223.*

Одержано 28.01.2024

УДК 159.923:159.944.4
Оксана Петрівна ЛЯСКА,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6943-8957

РОЗВИТОК САЛЮТОГЕНЕЗИСНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕСУРСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

Сучасна психологічна наука зорієнтовує свої зусилля на вивчення умов і процесів, які сприяють психічному та соматичному здоров'ю людини, досягненню внутрішньої рівноваги, здатності до розвитку, пошуку сенсу життєвих подій і ситуації, враховуючи дію щоденних стресових факторів. Найбільш змістовно це питання розкривають дослідження, здійснені в салютогенезисній парадигмі А. Антоновськи. Цей підхід тлумачить здоров'я як особистісні ресурси, можливості людини, які сприяють зміцненню психічного здоров'я, стійкості, ефективному подоланню стресових ситуацій, набуттю позитивного досвіду.

Ключові слова: *стрес, салютогенезис, стресостійкість, когерентність, ресурсність.*

Відповідно до концепції Mooli Lahad, Ofra Ayalon, Miri Shacham, люди в кризових ситуаціях використовують фізичні, фізіологічні та соціальні методи боротьби зі стресом. Ці методи визначаються релаксацією, десенсибілізацією, фізичними вправами та фізіотерапією [5].

Коли людина вдосконалюється, вона відчуває себе творцем, який здатен творити щось значуще, в неї є відчуття внутрішньої підтримки. Це сприяє зростанню у неї шансів стати фізично, психічно, духовно та соціально здоровішою.

Поєднання почуття когерентності з локусом контролю також допомагає в управлінні стресом [1].

Ресурси тіла і ресурси психіки є складовими основного конструкту салютогенезисного підходу – почуття когерентності. Ці ресурси можна використати. Однак у поєднанні з локусом контролю вони стають більш ефективними і для людини важливим є прийняття думки: «я не можу контролювати все» або «все не тільки в моїх руках, а й в руках інших».

Особистісними ресурсами протистояння кризовим ситуаціям представники салютогенезисного підходу вважають наявність високого рівня інтелекту, достатній соціальний статус, власну оздоровчу спрямованість, стійкість організму до впливів середовищних факторів. Для людини важливо керувати значущими патогенетичними параметрами, щоб відігравати активну мобілізуючу роль у подоланні кризових ситуацій.

На думку дослідників Masten A. та Monn A., доцільно розрізняти змінні у вивченні особистого здоров'я та стресостійкості, які проявляються в таких областях, як успішність, соціальна поведінка, взаємодію з оточуючими, прив'язаність або психопатологічна поведінка. Перші три визначалися біхевіористським підходом з інтегративними дослідженнями в медицині, педагогіці та патопсихології. Четверта група показників вивчалася в контексті салютогенезисного підходу, основою якого є поняття здоров'я, стресостійкості та благополуччя [3].

Науковці стверджують, що для розвитку благополуччя, стресостійкості та психічного здоров'я в рамках салютогенезисного підходу важливо, щоб людина отримувала емоційну підтримку від близької людини. Через оточення, звернення до віри, пошук можливостей, які зміцнюють впевненість людини у майбутнє відбувається усвідомлене формування якостей, важливих в кризових ситуаціях.

Smith R. J., Lehning A. J., Dunkle R. E встановили, що для формування психічного здоров'я та благополуччя людини в умовах підвищеного ризику важливими є віра в особливе, значуще, винахідливість, наявність інтересу, навички конструктивного вирішення ситуації, розуміння того, що будь-яка задача може бути розв'язаною [6].

У дослідженнях Monica Eriksson та Bengt Lindström вивчалися самопочуття, здоров'я та стресостійкість зрілих людей в рамках салютогенезисного підходу і визначено, що соціальна підтримка та деякі соціально-психологічні характеристики мають важливе значення для формування згуртованості, цілісності особистості в дорослому віці [4].

Результатом усіх лонгітюдних досліджень науковців було формулювання сорока факторів, які відіграють важливу роль в усвідомленні оптимального рівня стресостійкості людини та її психічного здоров'я. Автори поділили характеристики на дві категорії: зовнішні фактори (підтримка від інших, захист власних кордонів, продуктивне використання часу) та внутрішні фактори (соціальні навички, чесність, відповідальність). Ці показники є впливовими і визначальними у формуванні почуття когерентності в зрілому віці та сприяють розвитку захисних механізмів протидії стрес-факторам [4;5].

До зовнішніх факторів відносять чотири підгрупи: підтримку, розподіл повноважень; обмеження та очікування; продуктивне та творче використання часу.

Внутрішні описуються через вміння проявити себе в конфлікті, можливість володіти собою, наявність таких рис як відповідальність, чесність, прояв рівності у взаємодії, досягненні позитивних успіхів, бачення свого майбутнього.

Сучасні дослідження салютогенезисного підходу зорієнтовуються на пошук механізмів, які допомагають запобігати ризикам виникнення надзвичайних ситуацій, формування конструктивних якостей особистостісної стресостійкості (Richardson). Тому стресостійкість і благополуччя трактуються як індивідуальні здібності індивіда ресурсного психічного здоров'я (Boyden, Mann) [2] і вважаються ознаками здорового та соціально прийнятного функціонування особистості (Wallerstein & other) [7].

Список бібліографічних посилань

1. Antonovsky A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International.* Vol.11, P.11-18.

2. Boyden J. Mann G. (2005) Children's risk, resilience and coping in extreme situations M. Ungar (Eds) *Handbook for working with children and youth: Pathways to resilience across cultures and contexts.* Sage Thousand Oaks, CA 3–26.

3. Masten A., Monn A. (2015). Child and Family Resilience: A Call for Integrated Science, Practice, and Professional Training. Family Relations. Vol. 64, № 1, P. 5–21.

4. Monica Eriksson, Bengt Lindström (2014). The salutogenic framework for well-being: implications for public policy. Monograph. P. 68–97. DOI: https://doi.org/10.4337 /9781783472901.00010

5. Mooli Lahad, Ofra Ayalon, Miri Shacham (2013). The "BASIC Ph" Model of Coping and Resiliency: Theory, Research and Cross-Cultural Application. Jessica Kingsley Publishers. 304p.

6. Smith, R. J., Lehning, A. J., & Dunkle, R. E. (2013). Conceptualizing age-friendly community characteristics in a sample of urban elders : An exploratory factor analysis. *Journal of Gerontological Social Work, 56*(2), P.90–111. https://doi.org/10.1080/01634372. 2012.739267.

7. Thomassen Å. G., Hystad S. W., Johnsen B. H., Johnsen G. E., Bartone P. T. The effect of hardiness on PTSD symptoms: A prospective mediational approach. Military Psychology. Vol. 30(2). P. 142–151. https://doi.org/10.1080/08995605.2018.1 425065

Одержано 08.02.2024

УДК 159.944.4:351.741
Михайло Миколайович МАРКОВ,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
кандидат юридичних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Проаналізована психологічної стійкості працівників Національної поліції України під час виконання службових обов'язків. Визначені фактори, які впливають на психологічну стійкість поліцейських у різних ситуаціях, включаючи стресові та небезпечні ситуації.
Ключові слова: *психологічна стійкість, стрес, поліція, Національна поліція України, соціальне напруження, небезпечні ситуації, психологічне здоров'я.*

Психологічна стійкість (резильєнтність) - це здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи, відновлюючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність та соціальні зв'язки.

Виховання психологічної стійкості - це свого роду процес пошуку ресурсу. Він відкриває в нас самих нові можливості, нове бачення або навіть нових особистостей. Люди з високим рівнем психологічної стійкості можуть адаптуватися, переосмислювати, шукати резервний ресурс в собі або ж вміють спиратися на запропонований ресурс (наприклад, на підтримку близьких).

Психологічну стійкість можна і потрібно тренувати та вдосконалювати. Наприклад, створювати ефективні зв'язки, аби мати підтримку близьких та рідних, шукати можливості для самореалізації, піклуватися про себе та оточуючих і займатися тим, що подобається (тому що, це допомагає відволіктися), виховувати позитивне сприйняття себе і своїх можливостей[1].

Важливо відмітити, що психологічна стійкість складається з трьох складових:

- когнітивного, який включає всі аспекти, пов'язані із сприйняттям ситуацій і усвідомленням характеристик зовнішнього середовища та внутрішнього психологічного стану, а також із знанням своїх якостей і ресурсів, що можуть бути використані для вирішення певних проблем;

- афективно-емоційного, він включає оцінку та емоційне ставлення до своїх якостей, ресурсів і загалом ситуації, яка характеризується високим рівнем невизначеності. До афективного компоненту належить відносити увесь спектр усвідомлених і неусвідомлених хвилювань, які пов'язані із невизначеністю зовнішнього середовища;

- поведінкового, який проявляється у формі способу поведінки у складних ситуаціях та реакцій на невизначеність.

Воєнний стан часто супроводжується стресовими ситуаціями та загрозами. Психологічна підготовка допомагає працівникам Національної поліції України розвивати стійкість до стресу та зберігати емоційне благополуччя в умовах несприятливих подій, а також розпізнавати небезпеку та приймати швидкі та обґрунтовані рішення в екстрених ситуаціях. Здатність ефективно управляти власними реакціями на стрес є важливою для запобігання негативного впливу емоцій на виконання службових обов'язків. Вона допомагає усвідомити можливість травматичного стресу, навчитися здійснювати самостійну та колективну підтримку для запобігання негативним наслідкам. За допомогою психологічної підготовки, працівники Національної поліції України вчаться розуміти власні емоції, шукати підтримку та знаходити способи збереження психічного здоров'я. Також робота з психікою людини розвиває етичні принципи та стійкість до зовнішніх впливів.

Психологічна стійкість працівників Національної поліції вимагає кращого підходу, так як, не всі працівники на місці події здатні оперативно приймати тактично-правильні рішення під час виконання функціональних обов'язків і не всі працівники поліції готові використовувати зброю. У багатьох з них в голові виникає вибір: діяти як того вимагає Закон, чи піддатися емоційному напруженню[2].

Психологічна підготовка стійкості працівників Національної поліції України, повинна складатися із симуляцій та практичних вправ, які розвивають навички, що є потрібними в екстремальних обставинах, і які допомагають адаптуватися до непередбачуваних ситуацій. На практиці такий тренінг міг би складатися з : 1) симуляції обстрілу, тобто проведення тренування в спеціально обладнаному полігоні або приміщенні з використанням звукових та світлових ефектів для досягнення бажаного ефекту; 2) евакуації та приховання, а саме практичних вправ, щодо швидкої евакуації з місця обстрілу людини та вибору ефективних точок приховування, напрацювання правильної техніки переміщення пораненого в безпечну зону та надання йому домедичної допомоги; 3) співпраці в умовах стресу, відпрацювання сценаріїв, де учасники повинні працювати як команда, об'єднуючи свої навички для ефективного реагування на надзвичайні ситуації, так, як це вміння підвищує шанси успішно виконати поставлене завдання і також зберегти життя та здоров'я всіх її членів; 4) використання фізичних вправ та елементів симуляції для збільшення пульсу та створення реалістичних умов стресу, виконання завдань в умовах агресивного психологічного впливу; 5) використання спеціальних засобів, таких як тимчасові прикриття, засоби транспорту, та інші, для практичного вирішення завдань у симульованих екстремальних умовах, імітація роботи на блокпості тощо. Не менш важливим є включення в психологічний тренінг аспектів відносно надання психологічної допомоги потерпілим, що мусить базуватися на демонстрації емпатії та розуміння, створенні безпечного середовища для вираження емоцій, активного слухання, виявлення інтересу і розуміння до їх думок і почуттів.

В умовах воєнного стану, коли працівники Національної поліції України стикаються з надзвичайними ситуаціями, викликами та особистими переживаннями за своїх близьких та рідних, які перебувають поза межами України. У такому випадку їм потрібно частіше телефонувати їм, писати смс, обмінюватися фотографіями, ділитися своїми думками насолоджуватися їх суспільством дистанційно. Це дозволить і допоможе працівникам поліції відчути себе менш самотнім у своїх почуттях, а також зняти напругу та тривожність[3].

Працівник Національної поліції України, навчений зберігати психологічну стабільність, має змогу продовжувати виконувати свої обов'язки ефективно та зберігати внутрішній баланс навіть у найскладніших обставинах, до того ж його психоемоційний стан впливає на можливість надавати допомогу іншим, а це вимагає не лише фізичної сили та професійних навичок, але й глибокого психологічного розуміння іншої особи.

Отже, психологічна стійкість та готовність надавати допомогу іншим громадянам стають ключовими та головними якостями для працівників Національної поліції України під час здійснення службових обов'язків, сприяючи не лише особистому благополуччю, але і забезпечуючи невід'ємний внесок у загальну безпеку та підтримку населення України.

Список біографічних посилань

1. Кікінчук В. Ю., Лещенко Д. О. Особливості психологічної підготовки працівників правоохоронних органів в умовах воєнного стану, 2023. URL: https://dspace.univd.edu.ua /server/api/core/bitstreams/7b32e1d5-6778-428a-95a7-a86a7ae9c358/content (дата звернення: 10.02.2024)

2. Весельська М. В. Психологічна стійкість публічних службовців під час професійної діяльності в умовах воєнного стану, 2023. URL: http://journals.maup.com.ua /index.php/political/article/view/2745/3206 (дата звернення: 10.02.2024)

3. Психологічна безпека та психологічна стійкість в умовах інформаційного впливу, 2022. URL: https://msu.edu.ua/ps/psixologichna-bezpeka-ta-psixologichna-stijkist-v-umovax-informacijnogo-vplivu/ (дата звернення: 10.02.2024)

Одержано 18.02.2024

УДК 159.944.4:355.45(477)

Ольга Вікторівна МЕДВЕДЄВА,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат соціологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4445-7355;
Алла Миколаївна КОНДРАТЬЄВА,
слухач магістратури факультету № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАГУВАННЯ НА СТРЕС ПСИХОЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Окреслено специфіку роботи психологів Національної гвардії України в контексті екстремальних умов професійної діяльності. Подано результати емпіричного вивчення реагування на стрес психологів Національної гвардії України та обґрунтовано актуальність використання ресурсів психологічної самодопомоги.

Ключові слова: *психолог Національної гвардії України, професійна діяльність, професійний стрес, вторинна травматизація, технології самодопомоги*.

Військові психологи, зокрема, психологи Національної гвардії України (НГУ) активно працюють над реалізацією психологічного забезпечення службово-бойової діяльності та є професійною групою, яка знаходиться під сильним впливом екстремальних умов діяльності, котрі здійснюють значний стресогенний вплив на особистість. До ознак екстремальної ситуації А. Черкашин включає варіативність емоційних реакцій на небезпеку, новизну та складнощі наявних умов, прийняття на себе відповідальності за дії, в ситуації що склалася, дефіцит чи надлишок інформації або її суперечливий характер, багатовимірні понадмірні навантаження [1, с. 88]. Сутність екстремальних ситуацій, таким чином, полягає у невідповідності сили впливу психотравмуючого чинника на психічний стан суб'єкта його наявним можливостям, що не дозволяє адекватно врегулювати процеси життєдіяльності. Якщо психологічний стрес розглядати як своєрідну форму віддзеркалення суб'єктом екстремальної ситуації, в якій він знаходиться, то специфічною ознакою такого віддзеркалення будуть власне процеси діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значущість, інтенсивність, тривалість протікання і так далі) в значній мірі обумовлюються вибраними або прийнятими метою та змістом мотивів діяльності. І особистісна реакція в цьому процесі є визначальною [2].

Професійна діяльність психологів НГУ у сучасних реаліях передбачає їх інтенсивну взаємодію з психотравмованим військовим персоналом та здійснення емоційно напружених контактів, що стає джерелом специфічних професійних ризиків, а саме виникнення вторинного стресу, емоційного та професійного вигорання тощо. Втім, професія військового психолога висуває особливі вимоги до його особистості і потребує наявності базових професійно важливих якостей, необхідних для роботи у екстремальних умовах: психологічної надійності, розвинутої здатності до контролю власних станів, спроможності адекватно оцінювати умови діяльності та швидко приймати ефективні рішення, психологічної стійкості, готовності прикладати значні зусилля для досягнення мети і

наявності ресурсів для цього тощо. Отже, екстремальні умови професійної діяльності психологів НГУ виступають джерелом стресу, наслідком якого стає високий ризик професійного вигорання фахівців цієї професійної групи.

З метою виявлення психологічних особливостей реагування на стрес психологів Національної гвардії України та вивчення виявів сприйнятого стресу у жовтні 2023 р. нами було проведено емпіричне дослідження (n = 83, з яких 38 осіб – психологи НГУ (група 1) та 45 – цивільні психологи (група 2). Методологічним базисом слугувала Шкала сприйнятого стресу (S. Cohen зі співаторами у адаптації О. О. Вельбрехт та Н. І. Тавровецької).

Дослідженням встановлено, що показник сприйнятого стресу у групі психологів НГУ складає 29,85±1,01, у групі цивільних психологів цей показник дорівнював 26,17±0,84. За результатами математико-статистичного аналізу було виявлено наявність вірогідних відмінностей між групами, котрі свідчать про те, що група військових психологів демонструє істотно більші показники сприйнятого стресу ($t = 2,88$, $p \leq 0,01$). Усереднений показник сприйнятого стресу у групі психологів НГУ може бути віднесений до першого квартілю високого рівня вираженості. Отже, представникам першої групи більш притаманним є сприйняття наявної життєво-професійної ситуації як недостатньо контрольованої та непередбачуваної, ускладненою труднощами, що вимагають зусиль з їх подолання. Також нами була проаналізована представленість різних рівнів сприйнятого стресу у першій та другій групах відповідно до даних, наведених авторами адаптованої версії. У групі психологів НГУ не було виявлено осіб з низьким рівнем сприйнятого стресу, у групі цивільних психологів таких досліджуваних було 2, що склало 4,4 %. Середній рівень сприйнятого стресу у групі психологів НГУ притаманний 22 респондентам, що відповідає 57,9 %, у групі цивільних психологів – 35 респондентам (77,8 %). Високий рівень сприйнятого стресу зафіксовано у 16 психологів НГУ, що дорівнює 42,1 %, та у 8 цивільних психологів, що складає 17,8 %. Високий рівень вияву сприйнятого стресу вірогідно частіше виявляє себе у першій групі на відміну від другої ($\varphi = 2,46$ $p \leq 0,01$), яка відрізняється вірогідно більшою частотою вияву середнього рівня досліджуваного показника ($\varphi = 1,96$, $p \leq 0,05$). Щодо частоти вияву низького рівня сприйнятого стресу: у першій групі цей рівень не представлено, у другій частка осіб з низьким рівнем сприйнятого стресу складає менш, ніж 5 %.

Логічним є припущення, що внаслідок діяльності екстремального спрямування психологи НГУ можуть свідомо чи несвідомо накопичувати негативно забарвлені психогенні переживання і стани військовослужбовців. Це впливає на ї\х особистість як фахівця, спричиняє власні психоемоційні труднощі і емоційне професійне вигорання як специфічну реакцію на тривалий тиск професійних стресорів й перевантажень. Також слід зауважити, що емоційна напруженість стресового впливу екстремальних умов діяльності психологів НГУ обумовлюється не тільки виконанням професійних завдань, а також особливостями їх взаємодії з військовослужбовцями. Мова йде як про вірогідність виникнення вторинного стресу як результату роботи із особовим складом після перебування в травмівних умовах, так і про певні моменти, які можуть викликати порушення балансу між особистісним внеском та результатом діяльності психолога. Так, С. Ларіонов вказує на значну частку військовослужбовців, які схильні дисимілювати наявні у них симптоми травматизації, а також, на недостатню налаштованість військового персоналу на отримання психологічної допомоги. Так, наприклад, процедура декомпресії, нетривала за часом, досить часто сприймається комбатантами як втрата часу або ще більш негативно – як крадіжка можливості приділити час родині [3, с.186-187].

Отже, наше дослідження демонструє, що у порівнянні з цивільними психологами, психологи Національної гвардії України характеризуються більшою вираженістю сприйнятого стресу й проявом таких симптомів професійного вигорання як емоційне виснаження та редукція професоналізму. Втім, досвід екстремальних психологів

переконує у тому, що військовим фахівцям не вдається позбавитись деструктивного впливу стресогенних умов діяльності. Це обумовлює необхідність актуалізації ресурсів адаптації до професійного стресу та системного опанування й закріплення навичок психологічної самодопомоги військовими психологами як професійно важливої якості та фактору професійного розвитку, зокрема в контексті актуальних запитів психологічної роботи з наслідками бойової психотравматизації військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Черкашин А. І. Роль психології екстремальних ситуацій у мінімізації психосоціальних наслідків на персонал ДСНС та цивільне населення. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер. : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства.* 2021. № 2. С. 85-90. URL : https://doi.org/10.20998/2227-6890.2021.2.11

2. Наугольник Л. Б. Психологічні особливості індивідуальних відмінностей в реагуванні на стрес. 2014. URL : https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/10/2014_Naugolnyk_L.B..pdf (дата звернення: 20.02.2024)

3. Ларіонов С. О. Робота військових психологів з психотравмою: що не так? *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 185-187.

Одержано 28.02.2024

УДК 159.944

Людмила Миколаївна ПРУДКА,
професор кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5440-2361

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ: СИМПТОМИ, ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Розглядається проблема синдрому емоційного вигорання у поліцейських, його ознаки та способи профілактики даного синдрому.

Ключові слова: *емоційне вигорання, виснаження, синдром, ознаки, профілактика, поліцейський.*

Термін "вигорання" позначений у Міжнародному класифікаторі хвороб, як наслідок тривалого невирішеного стресу на робочому місці. Багато вчених вважають це хворобою, але починаючи з травня 2019 року ВООЗ використовує цей термін лише у випадках, пов'язаних із роботою, а тому "вигорання" класифікується як синдром. Синдром емоційного вигорання є процесом поступової втрати когнітивної та фізичної енергії, що проявляється в симптомах фізичної втоми, розумового виснаження, зниження задоволення виконанням роботи та особистісної відстороненості. Він характерний для представників професій, діяльність яких пов'язана з тісним і інтенсивним спілкуванням з іншими людьми.

У дослідженнях даного феномена як в зарубіжній, так і у вітчизняній психології вказується його множинний негативний вплив на особистість та її професійну діяльність (С. Арефнія [1], Е. Аронсон [2], А. Баратинська [3], М. Брілл [4], Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. [5], Т. Кодлубовська [6], К. Маслач [7], А. Пайнс [2], С. Соколовський [8], В. Шауфеллі [9] та ін.).

Разом з тим, у сфері психології досі не склалося єдине уявлення щодо структури професійного вигорання. Розуміння його сутності, детермінації, структури та етапів на

концептуальному рівні є дуже суперечливим. Це пояснюється різними підходами до його опису. Кожен з цих підходів акцентує увагу лише на одному аспекті професійного вигорання та зосереджується лише на певній групі чинників і детермінації. Так, у дослідженнях, що присвячені вивченню окремих форм професійної деструкції, таких як професійне вигорання, професійна деформація, стагнація та ін., увага дослідників зосереджена переважно на організаційних чинниках і поведінкових аспектах вигорання. Тим не менш, відсутність належного досвіду та теоретичного узагальнення практики застосування психологічних засобів профілактики та корекції професійного вигорання у поліцейських потребує додаткових наукових досліджень.

Поняття «емоційного вигорання поліцейського» визначено як віддзеркалення (відтворення) перенесеного працівником поліції стану фізичного або психоемоційного виснаження, зумовленого довготривалою включеністю у психологічну травму середнього ступеня інтенсивності [5, с.68].

Найважливішою специфікою емоційного вигорання є формування негативного психоемоційного ставлення працівника поліції до своїх обов'язків та умов професійної діяльності, об'єктів та предметів соціально-професійного середовища. Специфіка службової діяльності поліцейського характеризується інтенсивністю їхнього професійного спілкування та широкою мережею контактів з різними категоріями населення, підвищеною психічною напруженістю, переважанням стресових ситуацій, що сприяє виникненню у них професійного вигорання. При розвитку цього синдрому продуктивна службова діяльність та активна життєва позиція поліцейських підмінюється байдужим ставленням до виконання своїх службових обов'язків, психологічною відчуженістю та провокує психосоматичні зміни.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану ризик емоційного вигорання поліцейських значно зростає, оскільки до традиційних факторів стресу додаються нові, специфічні для воєнного часу. Це пов'язано з підвищеним рівнем небезпеки, збільшенням обсягу роботи (поліцейські змушені працювати більше годин, щоб забезпечити громадський порядок та безпеку), ускладненням планування роботи та прогнозування майбутнього, відчуттям безпорадності, а також переживанням трагічних подій, свідком або учасником яких вони стали.

Виділяють три основні ознаки синдрому емоційного вигорання: граничне виснаження; усунення від роботи; відчуття неефективності своїх досягнень. Розвитку синдрому емоційного вигорання поліцейського передує період підвищеної активності, коли поліцейський повністю поглинений роботою, забуває про потреби, потім настає перша ознака – виснаження. Виснаження визначається як почуття перенапруги та вичерпання емоційних та фізичних ресурсів. Після періоду відпочинку ці прояви зменшуються, проте після повернення у звичайну робочу сферу вони знов поновлюються. Другою ознакою синдрому емоційного вигорання є особистісне усунення. Поліцейського майже нічого не хвилює із професійної діяльності, ніщо не викликає емоційного відгуку. Третьою ознакою синдрому емоційного вигорання є відчуття втрати своєї ефективності чи падіння самооцінки. Працівник поліції не бачить перспектив для своєї професійної діяльності, знижується задоволення роботою, втрачається віра у свої можливості. Синдром емоційного вигорання може статися через постійний стрес на роботі. Але причини криються не лише у частих контактах із людьми. Хронічна втома може мати й інше коріння: одноманітність дій, напружений ритм, недостатнє заохочення праці, часта критика, незрозуміла постановка завдань, почуття непотрібності.

Важливо пам'ятати, що синдром емоційного вигорання – це не ознака слабкості і з ним можно і треба боротися.

Для запобігання синдрому емоційного вигорання необхідно забезпечити доступ до кваліфікованої психологічної допомоги, включаючи індивідуальні та групові консультації; створити атмосферу довіри та підтримки в колективі, де працівники поліції не

бояться говорити про свої проблеми, заохочувати поліцейських до піклування про своє психічне здоров'я; постійно здійснювати моніторінг психічних станів працівників поліції; виявляти групи ризику та вживати заходів для їх підтримки; навчати поліцейських ефективним методам релаксації та саморегулювання; навчати поліцейських, як правильно розставляти пріоритети та організовувати свій час; проводити інформаційні кампанії про синдром емоційного вигорання; навчати керівників поліції, як розпізнавати ознаки вигорання у своїх підлеглих та ін.

Важливо пам'ятати, що емоційне вигорання – це серйозна проблема, яка може мати значні наслідки для здоров'я та працездатності поліцейських. Створення комплексної системи профілактики та допомоги може значно покращити психічне здоров'я та якість життя поліцейських.

Список бібліографічних посилань

1. Арефнія С. В. Проблема професійного вигорання в контексті сучасних концепції професія генезу. *Психологія та педагогіка сучасності: проблеми та стан розвитку науки і практики в Україні:* зб. наук. праць Міжн. науково-практичної конференції, 24-25 серпня 2018 р. Львів, С. 49-52.
2. Pines A. M. Burnout : from tedium to personal growth / Ayala M. Pines and Elliot Aronson, Ditsa Kafry. New York : Free Press, 1981. 229 p.
3. Баратинська А. В. Дослідження професійного вигорання працівників правоохоронних органів у світлі ідей позитивної психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2015. Вип. 17. С. 55-66.
4. Brill P. L. The need for an operational definition of burnout. *Family and Community Health*. 1984. № 6. P. 12-24.
5. Кісіль З.Р., Кісіль Р.В. Особливості феномену синдрому емоційного вигорання у працівників Національної поліції України. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 4 (6). С. 111-123.
6. Кодлубовська Т.Б. Аналіз особливостей прояву ознак професійного вигорання у співробітників правоохоронних органів. *Технологій розвитку інтелекту*: ел. наукометр. фаховий журнал Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. № 5 (16). URL: http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/archive. (дата звернення: 21.02.2024).
7. Maslach C., Goldberg J. Prevention of burnout: New perspectives. *Applied and Preventive Psychology*. 1998. V. 7. Pp. 63-74.
8. Соколовський С. І. Професійне емоційне вигорання державних службовців: діагностика проблеми. Публічне адміністрування: теорія та практика: електрон. зб. наук. пр. 2010. Вип. 1 (3). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Patp/2010_1/10ssisdp.pdf/ (дата звернення: 21.02.2024).
9. Schaufeli W. B., Salanova M., Gonzalez-Roma V. and Bakker A. B. The measurement of engagement and burnout and A confirmative analytic approach. *Journal of Happiness Studie.* 2003. V. 3. Pp. 71-92.

УДК 159.9:159.98
Віталій Ігорович РОЗОВ,
професор кафедри професійної психології
Національної академії Служби безпеки України (м. Київ),
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-1719-4684*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХУ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В АДАПТАЦІЇ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ

Надана характеристика адаптивного та неадаптивного страху, наводяться його прояви та ознаки.
Ключові слова: *страх, адаптивний страх, неадаптивний страх, фобія.*

Стан страху є типовим у оперативно-бойовій діяльності, яка здійснюється в екстремальних та надзвичайних ситуаціях, оскільки тут завжди є небезпека для життя та здоров'я військовослужбовця.

Страх – це емоційний стан, що виникає у ситуаціях реальної загрози біологічному чи соціальному існуванню людини. Залежно від характеру загрози інтенсивність та специфіка переживання страху може варіювати у досить широкому діапазоні відтінків: побоювання; власне страх; переляк; панічний страх; жах.

Страх – негативний стан, але іноді він може врятувати життя. Тому, закономірно виокремлювати два види страху, за критерієм адаптивності-неадаптивності: адаптивний страх та неадаптивний страх.

Адаптивна функція страху полягає в тому, що він є попередженням про майбутню небезпеку, дозволяє зосередити увагу на її джерелі, спонукає шукати шляхи уникнення чи боротьби. У разі, коли він досягає сили афекту (панічний страх, жах), він проявляється у поведінці у вигляді втечі, заціпеніння, захисної агресії. Відповідно, стан страху може бути корисним у наступному:

По перше, страх мобілізує сили правоохоронця для активних дій, що часто буває необхідним у критичних ситуаціях. Це відбувається шляхом виділення адреналіну в кров, що призводить до кращого постачання кисню та поживних речовин до м'язів. Страх надає сили. Відомі випадки перестрибування в небезпечних ситуаціях через високі паркани, підіймання дуже важких предметів тощо.

По-друге, страх сприяє кращому запам'ятовуванню небезпечних чи неприємних подій, професійно значущої інформації. Це корисно з погляду пристосування до екстремальних ситуацій, забезпечення власної особистісної безпеки [2], виконання професійних завдань у небезпечних умовах тощо.

По-третє, важливе адаптивне значення страху – можливість обережно діяти у небезпечних умовах, які характеризуються дефіцитом адаптивно важливої інформації.

По-четверте, страх загострює органи чуття та дозволяє передчувати найменші ознаки реальної небезпеки.

Неадаптивне значення страху проявляється ширше та різноманітніше, а саме:

- страх може тримати співробітника у постійній напрузі, створювати додаткові вектори стресового напруження;
- страх породжує невпевненість, астенічність, абулійність;
- страх сковує активність, іноді буквально паралізує співробітника;
- страх може бути причиною дезадаптації й порушення ефективного професійного функціонування;
- при тривалому впливі страху в організмі можуть виникати різноманітні психічні та психосоматичні розлади;

• гострий страх є облігатним механізмом виникнення посттравматичного стресового розладу тощо.

Виникнення страху та його інтенсивність залежить від: ситуації; досвіду співробітника; особистісних якостей правоохоронця: адаптивності, резильєнтності, сміливості, мужності тощо [1].

В цілому страх проявляється в наступному: може призводити до зміни частоти та сили серцевих скорочень, викликати пітливість, провокувати шлунково-кишкові розлади (нудоту, блювання, метеоризм, пронос), впливати на діяльність дихальної системи, викликати почуття нестачі повітря, призводити до затримки сечовипускання, або, навпаки, мимовільного сечовипускання, а також викликати мимовільну дефекацію («ведмежу хворобу»).

Дізнатися, що співробітник злякався можна також за виразом обличчя. Підіймаються брови, очі широко розплющуються, губи напружуються й злегка розтягуються, рот розплющується. Обличчя стає блідим, виступає холодний піт. Порушується функція слинних залоз: рот стає сухим. Найчастіше зустрічається тремтіння м'язів всього тіла. Співробітник може озиратися на всі боки, різко реагувати на подію, тікати від джерела страху або застигати в нерухомості.

Страх буває також помисливим. Помисливий страх у патологічних випадках називається фобією. Фобії – це нав'язливі неадекватні переживання страхів конкретного змісту, які супроводжуються вегетативними дисфункціями.

Помилково думати, що є безстрашні співробітники. Страх відчувають усі, оскільки це захисна, корисна для індивідуальності адаптивна психофізіологічна реакція, яка виникає мимоволі, автоматично. Сміливий співробітник, це не той, який нічого не боїться. Сміливий співробітник – це той, який долає стан страху й спрямовує всі свої думки та дії на розв'язання складного професійного завдання, попри небезпеку. Ризик, при цьому, має бути розумним, раціональним.

Список бібліографічних посилань

1. Ґроссман Д., Крістенсен Л. Бій: Психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру. Львів : Астролябія, 2023. 720 с.

2. Розов В. І. Психологія екстремальних ситуацій: науково-практичний посібник. Видання 3-тє. Київ : КНТ, 2024. 711 с.

Одержано 18.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)

Павло Дмитрович ЧЕРВОНИЙ,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: *https://orcid.org/0000-0002-8172-7732*

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Розглядаються актуальні аспекти психологічної підтримки та корекції емоційного вигоряння серед співробітників правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. Наголошено на важливості розробки ефективних методів психологічної допомоги. Надана оцінка стану емоційного вигоряння, акцентує на необхідності індивідуального підходу в психотерапії, важливості групових занять для взаємопідтримки, а також розглядає стратегії розвитку резилієнтності. Висвітлені рекомендації щодо організаційних

змін, які можуть сприяти створенню сприятливого робочого середовища та ефективного управління стресом.

Ключові слова: *емоційне вигоряння, психологічна підтримка, воєнний стан, стрес, групова психотерапії, розвиток резилієнтності.*

Емоційне вигоряння є актуальною проблемою серед співробітників правоохоронних органів, особливо у період воєнного стану. Стрес, висока емоційна напруга, та тривала робота в умовах постійної загрози життю та здоров'ю можуть призвести до серйозних психологічних та фізичних проблем. Важливість розробки ефективних методів психологічної підтримки та корекції емоційного вигоряння в цій сфері є незаперечною.

Оцінка стану емоційного вигоряння є критичним етапом у наданні допомоги співробітникам правоохоронних органів, особливо у період воєнного стану. Емоційне вигоряння, як феномен, характеризується виснаженням емоційних та фізичних ресурсів особи, що часто супроводжується відчуттям зниження професійної ефективності та негативного ставлення до роботи. В умовах конфлікту та високих стресових навантажень, які властиві воєнному часу, правоохоронці особливо вразливі до таких розладів. Процес оцінки включає в себе як кількісне, так і якісне вивчення симптомів емоційного вигоряння. Використовуються різноманітні психометричні інструменти, такі як опитувальники Маслача або Копінг-стерес-опитувальники, для визначення рівня вигоряння та його складових: емоційного виснаження, деперсоналізації, та зниження особистісної реалізації [1]. Окрім стандартних методів, можуть бути використані глибинні інтерв'ю та фокус-групи для збору детальнішої інформації про внутрішній досвід та сприйняття робочого середовища співробітниками. Важливим є також врахування специфіки роботи в правоохоронних органах під час воєнного стану. Це передбачає аналіз чинників, таких як екстремальні робочі умови, конфронтація з травматичними подіями, високі вимоги до фізичної та психологічної витривалості. Особливу увагу слід приділити виявленню прихованих форм емоційного вигоряння, які можуть не мати явних симптомів, але негативно впливають на загальне психо-емоційне становище і професійну ефективність.

Індивідуальний підхід у психологічній підтримці співробітників правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану, є вирішальним для ефективності психотерапевтичних інтервенцій [2]. Врахування унікальних особистісних характеристик, історії життя, а також специфіки роботи в екстремальних умовах дозволяє точніше діагностувати психологічні потреби та визначити оптимальні стратегії допомоги. У центрі індивідуалізованого підходу знаходиться розуміння того, що кожен правоохоронець відрізняється за своїми реакціями на стрес, способами справляння з викликами, а також рівнем резилієнтності. Тому психологічна підтримка повинна бути гнучкою і адаптованою до кожного конкретного випадку. Використання когнітивно-поведінкової терапії, міндфулнес, арт-терапії та інших психотерапевтичних методів має здійснюватися з урахуванням особистих переваг та потреб особи. Окрім безпосередньої психотерапії, індивідуальний підхід також передбачає роботу з розвитком навичок саморегуляції та самодопомоги. Навчання правоохоронців ефективним технікам управління стресом, підвищення їхньої усвідомленості щодо власних емоційних станів та реакцій може істотно покращити їх здатність справлятися з професійними викликами. Важливим аспектом індивідуального підходу є також підтримка у створенні та підтриманні здорових міжособистісних відносин, як у професійному середовищі, так і в особистому житті [3]. Розуміння того, як робота в правоохоронних органах під час воєнного стану впливає на особистісні відносини, може допомогти у запобіганні соціальної ізоляції та підтриманні емоційного благополуччя. Таким чином, індивідуальний підхід у психологічній підтримці не тільки враховує унікальні особливості кожного співробітника правоохоронних органів, але й сприяє розвитку їх власних ресурсів для ефективного справляння з викликами професійного та особистісного життя.

Розвиток резилієнтності, яка визначається як здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій та подолати життєві труднощі, є ключовим елементом психологічної підтримки співробітників правоохоронних органів, особливо у період воєнного стану. Резилієнтність не є вродженою характеристикою; це набір навичок та властивостей, які можна розвивати та зміцнювати [4]. Важливою складовою є навчання особистісних стратегій протистояння стресу, які включають позитивне переосмислення викликів, розвиток навичок ефективного вирішення проблем та управління емоціями. Фокус на розвитку таких властивостей, як гнучкість у мисленні, оптимізм, витривалість та здатність до встановлення смислових міжособистісних зв'язків, може значно підвищити психологічну стійкість співробітників. Окрім індивідуальної роботи, групові тренінги та воркшопи, спрямовані на підвищення рівня взаємодопомоги та командної взаємодії, також є важливими для розвитку колективної резилієнтності [5].

Вважаємо, що врахування особливостей роботи в правоохоронних органах, таких як висока психологічна та фізична напруженість, часте зіткнення з екстремальними ситуаціями, допомагає у формуванні специфічних методів розвитку резилієнтності, які відповідають конкретним потребам цієї категорії працівників. Використання цілеспрямованих підходів до розвитку резилієнтності може значно підвищити здатність правоохоронців ефективно справлятися з професійними викликами, зменшуючи ризики емоційного вигоряння та підвищуючи загальне психологічне благополуччя.

Отже, урахування комплексного підходу до психологічної підтримки та корекції емоційного вигоряння у співробітників правоохоронних органів в умовах воєнного стану є вкрай важливим для підтримки їхнього психологічного благополуччя та професійної ефективності. Оцінка стану емоційного вигоряння, індивідуальний підхід у психологічній підтримці, розвиток резилієнтності та врахування специфіки роботи правоохоронців є ключовими елементами ефективної допомоги. Залучення кваліфікованих спеціалістів, використання науково обґрунтованих методик та інструментів, а також створення сприятливих умов на робочому місці можуть значно підвищити рівень психологічного захисту співробітників у надзвичайно важких умовах. Впровадження систематичних програм психологічної підтримки та профілактики емоційного вигоряння стане запорукою підтримання високого рівня професійної готовності та здоров'я співробітників правоохоронних органів, що є особливо актуальним у період воєнного стану.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А. Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Зінченко Д. А, Висоцький М.О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: *Аналіз проблеми. Збірник Матеріалів IV міжнародної науково- практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. М. КИЇВ, 31 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ. с. 156-158. С. 223.*

Одержано 30.01.2024

УДК 159.96:351.74
Алла Андріївна ШИЛІНА,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7377-0776;
Наталія Володимирівна ГРЕСА,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0517-4822

ОСОБЛИВОСТІ ТРИВОЖНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто питання тривожності в професійній діяльності поліцейських. Підкреслено про негативний вплив підвищеної тривожності на виконання професійних обов'язків поліцейських. Наведено результати емпіричного дослідження ситуативної та особистісної тривожності працівників правоохоронних органів, а саме чоловіків і жінок.

Ключові слова: *поліцейські, ситуативна та особистісна тривожність, тривога, чоловіки, жінки.*

У сучасній ситуації важливо враховувати індивідуальні особливості працівників поліції для успішного виконання поставлених завдань у їхній діяльності. Поліцейські часто стикаються з надзвичайними, стресовими та напруженими ситуаціями, особливо це відноситься до виконання професійних обов'язків в умовах воєнного стану.

Висока тривожність впливає на якість діяльності поліцейського, знижує успішність і якість виконання посадових обов'язків в надзвичайних умовах.

Тривожність характеризується такими симптомами, як занепокоєння, тривога, збільшення частоти серцевих скорочень, частоти дихання, підвищення артеріального тиску [1, с. 38].

Тривога в діяльності поліцейських - це психічний стан працівника, який викликається різними факторами або службовими проблемами, що проявляється в реакціях та специфічних переживаннях (побоювання, хвилювання, порушення спокою, не можливість зосередитися і виконувати поставлені завдання). Тривога – це схильність особистості до переживань емоційного стану тривоги, невпевненості, очікування проблем на роботі. Тривога може виступати бар'єром у спілкуванні, перешкоджати ефективному спілкуванню, погіршувати працездатність.

Хоча багато з симптомів тривожності можуть бути однаковими для обох статей, деякі дослідження показують, що у чоловіків частіше можуть виникати фізичні симптоми, такі як біль у животі або головні болі, тоді як у жінок може бути більші емоційні реакції. У деяких дослідженнях вказується, що чоловіки можуть більше страждати від тривоги, пов'язаної з роботою або фінансовими проблемами, тоді як жінки можуть більше схильні до тривоги, пов'язаної з міжособистісними відносинами або родинними справами.

Іванова Т., Зозуля І. досліджуючи гендерні прояви тривоги виявили, що переживання тривожних проявів пов'язане не стільки зі статтю, скільки з рисами фемінності. Тобто, у фемінних чоловіків і жінок прояви тривоги більше у порівнянні з мускулінними [2].

У зв'язку з вищезазначеним завданням нашого дослідження стало вивчення ситуативної та особистісної тривожності у поліцейських чоловіків та жінок. Особливості тривожності поліцейських ми вивчали за допомогою психодіагностичної методики «Шкала реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності Ч.Д. Спілбергера - Ю.Л. Ханіна» [3].

В таблиці 1 представлені результати дослідження ситуативної та особистісної тривожності в групах досліджуваних поліцейських.

Таблиця 1

Показники видів тривожності у поліцейських чоловіків та жінок

Шкали	Група чоловіків	Група жінок	t	p
Ситуативна тривожність	40,6 ±9,5	32,9 ±6,8	2,9	0,01
Особистісна тривожність	35,3±7,1	41,1±9,7	2,2	0,05

При аналізі результатів дослідження, представлених у таблиці ми бачимо, що у групи досліджуваних чоловіків поліцейських вірогідно більш виражена ситуативна тривожність у порівнянні з досліджуваними жінками (40,6±9,5 та32.9±6,8, при $p \leq 0,01$). Це свідчить про те, що чоловіки при виникненні стресових або неприємних для них ситуацій частіше відчувають напругу, роздратованість, занепокоєність проблемою, яку не можуть вирішити. Часто переживання тривожності може супроводжуватися переживанням негативних емоцій, що призводить до погіршення самопочуття та загального стану особистості. Середні показники за цією шкалою в групах досліджуваних поліцейських знаходяться на межі низького та середнього рівня вираженості. При високому показнику ситуативної тривожності опитуванні являються більш дратівливими та напруженими при появі будь-якої відносно незначної неприємної для них ситуації.

За шкалою особистісної тривожності вірогідно більші показники зареєстровані в групі досліджуваних поліцейських жінок у порівнянні з поліцейськими чоловіками (35,3±7,1 та 41,1±9,7 при $p \leq 0,05$). Особистісна тривожність як риса, властивість дає уявлення про індивідуальні відмінності в схильності дії різних стресорів. Отже, це відносно стійка схильність людини сприймати загрозу до себе в самих різних ситуаціях і реагувати на ці ситуації. Тобто, поліцейським жінкам більш притаманно будь-які неприємності переживати з негативним забарвленням ситуації в цілому.

Досліджувані чоловіки мають нижчий показник особистісної тривожності, що говорить про те, що у поліцейських цієї групи рідше виникають тривожні/неприємні відчуття без вагомої на те причини. У випадку виникнення стресових ситуацій вони поводять себе більш спокійно, виважено та розсудливо.

Ситуативна тривожність пов’язана з конкретною ситуацією на службі, що викликає занепокоєння, стурбованість. Вона є механізмом, що мобілізує, що дозволяє працівнику відповідально підійти до вирішення завдань, які стоять перед ним. Особистісна тривожність може бути визначена як риса особистості, яка проявляється у схильності до переживань тривоги в різних життєвих ситуаціях, у тому числі і таких, які об’єктивно неспроможні викликати тривогу. Особистісна тривожність характеризується наявністю стану несвідомого страху, відчуттям невизначеної загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу та небезпечну.

В цілому можна відмітити, що поліцейські чоловіки є більш схильними до ситуативної тривожності, тоді як досліджувані жінки до особистісної тривожності.

Список бібліографічних посилань

1. Бачинська Н. В., Петренко, С. П., Кириченко, А. В. Дослідження рівня тривожності майбутніх поліцейських. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 10 (170) 2023. С. 37-41 URL: http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42650 (дата звернення 21.02.2024)

2. Іванова Т., Зозуля І. Гендерні особливості прояву тривоги та депресії. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2021. Випуск 10. С. 68-76

3. Шкала реактивної (ситуативної) та особистісної тривожності Ч. Д. Спілбергера - Ю. Л. Ханіна. URL: https://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_ temparamentu_

i_kharakteru/shkala_reaktivnoji_situativnoji_ta_osobistisnoji_trivozhnosti_ch_d_spilbergera_ju_l_khanina/13-1-0-67 (дата звернення 15.11.2023)

Одержано 29.02.2024

УДК 159.942.5:351.74

Анна Олександрівна АЛЕКСЄЄНКО,
викладач кафедри загальноправових дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6401-6990;
Софія Костянтинівна ДОМАШОВА,
курсантка Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В роботі йдеться про особливості професійної деформації працівників Національної поліції України в умовах воєнного стану. Про причини і ризики розвитку емоційного вигорання, та наслідки які воно спричиняє. Емоційне вигорання є станом коли людина почуває себе фізично та емоційно виснаженою, що впливає на продуктивність праці.

Ключові слова: *навантаження, воєнний стан, емоційне вигорання, стрес, поліція.*

В умовах війни проблема емоційного вигорання стоїть досить гостро, незважаючи на те що більшість людей не приділяють їй достатньо уваги. Оправдовуючи це тим, що є проблеми важливіші. Але якщо дивитися на проблему у часі, вона має дуже тяжкі наслідки, такі як: тривога та депресія, відчуття безвихідності ситуації, психосоматичні та психовегетативні порушення.

Науковці визначають що емоційне вигорання здебільшого відбувається у осіб, які працюють в системі «людина – людина», тобто з тими хто у своїй професійній діяльності мають багато спілкуватися з людьми [1].

Саме в такій системі є поліцейські, постійний контакт з «людським фактором» може викликати велику напругу, ситуацію обтяжують постійні виклики, які нам робить ворог.

Серед основних чинників які впливають на виникнення емоційного вигорання можемо виділити такі:

1. Понаднормове робоче навантаження;
2. Постійний стрес через підвищений рівень небезпеки;
3. Збільшене відчуття відповідальності [1].

З 24 лютого 2022 року поліцейські безперервно стоять на захисті держави та її народу, в наслідок чого багато працівників беруть на себе велике навантаження, поліцейські постійно стикаються з емоційним напруженням при виконанні поставлених на них завдань, які пов’язані з високим рівнем небезпеки, це залишає свій відбиток на кожному [2, с. 255].

Працівники поліції з першого дня повномасштабного вторгнення несуть безперервну службу на блок-постах, охороняють громадський порядок, завжди перші прибувають на виклики. Робота в такому посиленому режимі спричиняє перші прояви симптомів емоційного вигорання.

Науковці визначають емоційне вигорання, як процес який проходить непомітно. Тільки з появою симптомів людина може звернути увагу на свій стан. Із симптомів які

з’являються у працівника можемо виділити:

1. Зміна відношення до своєї професійної діяльності (У працівника може початись з’являтися перші прояви байдужості до своєї роботи. Особливо це помітно коли у активного працівника починає «падати» продуктивність праці.).
2. Поступова втрата емоцій.
3. Виснаження та погіршення загального фізичного стану.

Працівник у такому стані неспроможний виконувати свої службові обов’язки належним чином.

Для того щоб уникнути розвитку емоційного вигорання визначається доцільним:

- Намагайтеся, наскільки це можливо, нормалізувати свій робочий день;
- Більше розмовляйте про свої почуття та події які сильно на вас впливають під час несення служби;
- Знаходьте час для себе, кожен має право на приватне життя;
- Намагайтеся не закриватися в собі після травмуючих обставин [1].

Підводячи висновки вище сказаного можемо відмітити, що з початком повномасштабної війни Росії проти України, поліцейські зіткнулися з новими психологічними викликами пов’язаними з понаднормовою роботою, працею в умовах високої небезпеки, підвищеним відчуттям відповідальності за результати виконання своїх службових завдань. Часто такі умови призводять до виникнення і розвитку емоційного вигорання, яке в свою чергу згубно впливає на стан людини та продуктивність праці в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Павлюк М. М., Журавська Д. С., Клімишина Н. Психологічні чинники емоційного вигорання у професійній діяльності. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715424/1/%D0% 9F%D0% B0%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%BA3.pdf. (дата звернення: 21.12.2023)
2. Скляр О. С., Бойко Х. О., Сизихін С. В. Важливість психологічної підготовки поліцейських для вирішення тактично-оперативних завдань в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану.* Харків, 2022. С. 255 – 258.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9.23-057.36(043.2)

Андрій Всеволодович АНДРІЕТІ,
старший викладач кафедри професійної психології
Національної академії Служби безпеки України (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9917-4435

РОЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В ПОДОЛАННІ СТРЕСУ

Описані специфічні особливості професійної діяльності правоохоронця. Висвітлена роль індивідуальних ресурсів особистості правоохоронця в подоланні стресу.

Ключові слова: *правоохоронець, особистість, стрес, психологічна стійкість, екстремальна ситуація, внутрішні ресурси, зовнішні ресурси.*

Професія правоохоронця належить до категорії стресогенних. Співробітники правоохоронних органів піддаються дії стрес-факторів доволі часто, оскільки їх професійна діяльність пов’язана із ризиком для життя та здоров’я, характеризується постійним виникненням екстремальних ситуацій, здійснюється у напружених мінливих умовах з ненормованим робочим днем.

До специфічних особливостей професійної діяльності правоохоронця необхідно віднести дефіцит часу та наявність перевантажень у його роботі.

Безумовно, в цих умовах надзвичайно складно зберігати самовладання і спроможність до цілеспрямованих дій.

Поведінка в стресовій ситуації багато у чому залежить від особистісних властивостей правоохоронця: від уміння швидко оцінювати обстановку, від навиків миттєвого орієнтування в неочікуваних обставинах, від вольової зібраності, рішучості, витримки, від досвіду поведінки в аналогічній ситуації.

Реагування особи на стрес зумовлюється багатьма факторами, серед яких визначальними є індивідуальні характеристики, готовність до подолання несприятливих умов, наявність внутрішніх ресурсів такої стійкості [1].

Зважаючи на результати багатьох досліджень, можна перелічити основні ресурси, що зумовлюють особливості поведінки особистості в стресогенній ситуації:

- середовище – соціальне оточення, умови життя та праці, якість міжособистісних стосунків, особливості соціально-економічної та політичної обстановки в суспільстві;

- індивідуальні особливості – вродженні відмінності, стать, тип вищої нервової діяльності;

- соціально-психологічні характеристики особистості: соціальні характеристики – вік, здоров'я, освіта, соціальний статус; особистісні особливості – характер, певні риси особистості, самооцінка, механізми психологічного захисту;

- реакції особистості на стрес – адаптивні/дезадаптивні (копінг): поведінкові, фізіологічні, когнітивні, емоційні [2].

Для того щоб успішно протистояти стресам, правоохоронцю необхідно, по-перше, стати професіоналом в обраній сфері діяльності – чим вище рівень кваліфікації, тим більше впевненості в собі і тим важче таку людину вивести із рівноваги. Професіонал легше сприймає цінності, нові завдання, нові підходи, не боїться брати на себе відповідальність.

По-друге, у будь-якій складній ситуації завжди необхідно зберігати самовладання та витримку, зважувати кожне слово, яке промовляється вголос.

По-третє, займатися спортом, фітнесом, відвідувати басейн, лазню, або хоча б робити зарядку і здійснювати піші прогулянки. Вибиратися за місто, в парки, на риболовлю, на дачу. Свіже повітря, вода, природа – діють заспокійливо на нервову систему людини і роблять її більш стійкою до стресів.

По-четверте, вчитися розслаблятися. Вивчити дихальні техніки і прийоми медитації. Періодично ходити на сеанси масажу. Під час стресу дуже важливо правильно дихати – глибоке і спокійне дихання допомагає зняти напругу.

По-п'яте, позбавитися шкідливих звичок: кинути палити – куріння знижує рівень стресостійкості; контролювати дози алкоголю – алкоголь робить людину агресивнішою, їй стає легше піддатися різним провокаціям.

По-шосте, вивчати тайм-менеджмент, щоб уникати цейтнотів, грамотно планувати свій день, не залишати важливі справи на кінець дня та тижня. Вміти відокремлювати важливі справи від термінових, і від дрібних справ, і точно знати, які справи необхідно зробити в першу чергу. Вчитися взаємодіяти з «важкими» колегами, співрозмовниками.

Недостатня тривалість сну та фізичне виснаження є ключовими факторами, які призводять до того, що людина стає жертвою стресу. Через нестачу сну порушується психічне здоров'я, продуктивність праці (погіршується швидкість реакції, розсудливість, передбачливість, обробка інформації, короткочасна пам'ять, працездатність, мотивація, пильність і терплячість [3].

Правоохоронцям постійно доводиться переборювати труднощі, однак далеко не всі вони впливають на психіку та викликають стрес. Зберігати рівний настрій і внутрішню гармонію дозволяє психологічна стійкість особистості. Психологічну стійкість (стійкість до стресів) підтримують внутрішні (особистісні) і зовнішні (міжособистісні) ресурси.

Внутрішні ресурси: погодженість реального й бажаного «Я особистості», самоповага (оцінка цієї відповідності випливає з порівняння уявлень про себе «такого який я є насправді і яким я хотів би бути»); відповідність досягнень домаганням; відчуття сенсу життя, свідомість діяльності й поводження, віра в досяжність поставлених цілей; упевненість у тому, що все, що з людиною відбувається, є наслідком власних зусиль і вчинків; екстравертованість – особистісна характеристика, що визначає спрямованість інтересів на навколишній світ (екстравертам властива товариськість, ініціативність, гнучкість соціального поводження); добре фізичне здоров'я, витривалість; уміння використовувати ефективні способи подолання стресу (розслаблення, позитивне мислення).

Основними зовнішніми ресурсами є міжособистісна і соціальна підтримка – підтримка близьких, друзів, колег, їхня конкретна допомога в справах. Це дає можливість людині здійснювати емоційне розкриття, переживати почуття згуртованості. Важливим є також збереження або бажання зміни статусу – сімейного, посадового, соціального. Соціальна підтримка дає правоохоронцю відчуття безпеки та посилює віру в себе.

Таким чином, знання правоохоронцями ресурсів стійкості людини до стресів дає можливість усвідомлено працювати над собою, запобігаючи їхній негативній дії.

Список бібліографічних посилань

1. Іванова Н. Г. Морозов О. М., Паливода О. О. Психологічні особливості стійкості особистості до терористичної загрози : практ. посіб. Київ : НА СБУ, 2022. 160 с.

2. Недря К. М. Стресостійкість у роботі поліцейського : навч.-практ. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2022. 124 с.

3. Крістенсен Л., Гроссман Д. Бій : Психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру / пер. з англ. Львів : Видавництво «Астролябія», 2023. 720 с.

Одержано 21.02.2024

УДК 159.923.2

Яна Ігорівна ГОНЧАРОВА,
аспірантка кафедри соціології та психології
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2656-5099

ЗАКОРДОННЕ СТУДІЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ РОБОЧОГО СТРЕСУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Представлено теоретичний аналіз проблеми робочого стресу у практиці поліціювання в працях закордонних дослідників. Наведені ключові особливості робочого стресу, його негативні наслідки та благополуччя поліцейських та основі методи подолання.

Ключові слова: *поліцейські, робочий стрес, подолання, благополуччя.*

Численні наукові доробки свідчать, що професія поліцейського є дуже вимогливою та стресовою діяльністю через складні та стресові умови праці. Для поліцейського такими труднощами є: невизначеність ситуацій, небезпека, яка пов'язана з постійною військовою загрозою, зростання насильства з використанням вогнепальної зброї, низькі людські та матеріальні ресурси, труднощі з колегами, з боку громадськості тощо.

Останні дослідження демонструють, що робочий стрес і тривога зросли серед поліцейського персоналу, і це призводить до неадекватного психологічного здоров'я, неадаптивних методів подолання та саморуйнівної поведінки [2]. В деякий емпіричних напрацюваннях йдеться, що важливо своєчасно діагностувати імовірні причини скарг та нейтралізувати їх. Так, A. Wassermann з колегами пишуть, що потрібно часто моніторити джерела стресу у поліціантів. Науковці пропонують найбільш розповсюджені стресові

фактори та детально описують їх негативний вплив на ефективність роботи правоохоронців, їх здоров'я та самопочуття [8].

В одному дослідженні було представлено особливості дистресу у офіцерів поліції та як він позначається на емоційному здоров'ї [4]. Група дослідників на чолі з A. Clements вважають, що критичний характер поліцейської діяльності наражає їх на високий рівень розвитку робочого стресу та тривоги незалежно від посади, яку вони обіймають, що призводить до психологічної напруги, втоми та низької продуктивності [3].

Активний інтерес до даної теми є вельми своєчасним, адже українські поліцейські змушені нести службу в умовах воєнного стану. Відповідно, це зумовило зростання інтересу до вивчення психологічного благополуччя поліцейських, копінг-поведінки, наслідків негативного впливу роботи тощо. К. Papazoglou зі співавторами дійшли висновку, що все це може вплинути на психічне здоров'я, викликати фізичну втому та моральні страждання [7]. Крім того, ще в одному дослідженні йдеться, що серед поліцейських постійно зростав рівень стресу на роботі, який негативно позначається на людині, так на організації в цілому. J. Bertilsson з колегами пишуть, що на індивідуальному рівні це призводить до поганого психічного здоров'я, конфлікту між роботою та сім'єю, неадаптивних стратегій подолання та стресу на роботі, виснаження, впливає на продуктивність, контрпродуктивну робочу поведінку тощо [1].

В останні кілька років спостерігається сплеск емпіричних досліджень професійного стресу серед поліцейського персоналу. Більшість науковців намагаються визначати ознаки та симптоми стресу, які дозволять знати, де і коли шукати допомоги. Це гарантує, що продуктивність поліціантів як на роботі, так і в особистому житті не постраждає. Крім того, ми вважаємо, що поліцейські повинні навчитися ідентифікувати стресові фактори у своєму житті та знати методи боротьби з ними. Важливо, щоб керівники також вміли визначати стрес, який впливає на їхніх підлеглих, і мати можливість ефективно з ним справлятися [6].

Поширеними причинами стресу на роботі також є інституційні фактори, тобто особливості стосунків з колегами, низька якість їх комунікації, недостатня підтримка сім'ї, відсутність часу для відпочинку та відновлення.

Стрес на роботі не завжди є виключно несприятливим досвідом, іноді він може мотивувати й збільшити натхнення. Тим не менш, це також може бути небезпечним явищем, якщо люди стають обтяженими, що призводить до нездатності якісно функціонувати. Таким чином, науковці зазначають, що важливо на ранньому етапі його розпізнати й застосування необхідні психологічні методи, щоб уникнути проблем зі здоров'ям, які призводять до втрати працездатності, оскільки очевидно, що це вплине на їх психологічне здоров'я та благополуччя [3].

Наприклад J. Hansson з колегами було виявлено, що психологічне благополуччя, задоволеність роботою та зниження сприйняття організаційного стресу пов'язані із соціальною підтримкою. Соціальна підтримка, на думку вчених, це надання допомоги або комфорту іншим людям, щоб допомогти їм впоратися з різними проблемами. Розповсюджені механізми, які найчастіше використовують поліцейські для боротьби зі стресом – це консультаційні послуги, які доступні на робочому місці [5].

Отже, емоційне вигорання та робочий стрес серед поліцейських привертають до себе увагу закордонного наукового співтовариства через психологічні страждання, які вони завдають людині, а також через їхній вплив на професійну діяльність поліцейських та їхню взаємодію з громадянами, що своєю чергою призводить до використання надмірної сили до громадськості. Звідси, вкрай важливо розробити програми втручання з управління стресом та стійкості, які будуть зосереджені на особливостях поліцейської діяльності. Ґрунтуючись на результатах закордонних досліджень, нам імпонує думка про те, що поліцейські здатні справлятися зі стресом, тому щоб посилити їх механізми

подолання, необхідно розробити програми сприяння здоров'ю, які будуть зосереджені на техніках боротьби зі стресом.

Список бібліографічних посилань

1. Bertilsson J., Niehorster D., Fredriksson P., Dahl M., Granér S., Fredriksson O. et al. Towards systematic and objective evaluation of police officer performance in stressful situations. *Police Practice and Research*. 2019. №5. P.1–15.

2. Castro M.C., Rocha R., Cruz R. The mental health of the Brazilian police policy: theoretical-methodological trends. *Psicologia, Saúde & Doenças*. 2019. №20. P. 525–541.

3. Clements A.J., Sharples A., Kinman G. Identifying well-being challenges and solutions in the police service: a World Café approach. *Police Journal*. 2021. Vol. 94, №2. P.81-101.

4. Ermasova N., Cross A.D., Ermasova E. Perceived stress and coping among law enforcement officers: an empirical analysis of patrol versus nonpatrol officers in Illinois. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2020. №35. P.48-63.

5. Hansson J., Hurtig A.K., Lauritz L.E., Padyab M. Swedish police officers' job strain, work-related social support, and general mental health. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2017. №32. P.128–137.

6. Lee H.E., Kim I., Kim H.R., Kawachi I. Association of long working hours with accidents and suicide mortality in Korea. *Scand J Work Environ Health*. 2020. №46(5). P.480–487.

7. Papazoglou. K., Blumberg D.M., Kamkar K., Mc-Intyre-Smith A., Koskelainen M. Addressing moral suffering in police work: theoretical conceptualization and counselling implications. *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy*. 2020. №54. P.71–87.

8. Wassermann A., Meiring D., Becker J.R. Stress and coping of police officers in the South African Police Service. *South African Journal of Psychology*. 2019. №49(1). P.97–108.

Одержано 21.02.2024

УДК 159.9:351.74

Юрій Миколайович КОРНІЙЧУК,
старший викладач кафедри спеціальної фізичної підготовки Національної академії внутрішніх справ (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7058-3534;
Наталя Іванівна САВКА,
курсантка Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проаналізовані особливостей формування стресостійкості працівників поліції в умовах воєнного стану. Визначено чинники, що впливають на рівень стресостійкості, викладено основні напрями для підвищення рівня стресостійкості у працівників поліції.

Ключові слова: *стресостійкість; службова діяльність поліцейського; готовність; підвищений стрес.*

У сучасному світі питання безпеки та роботи правоохоронних органів, зокрема поліції, набувають надзвичайної важливості. Воєнний стан в Україні розміщує перед працівниками поліції особливі виклики та завдання, вимагаючи від них не лише професійних навичок, але й високого рівня стресостійкості. Спектр виконуваних функцій, обсяг обов'язків, покладених на органи внутрішніх справ в умовах воєнного стану, а тим більше при ускладненні оперативної обстановки, дозволяють віднести здійснювану ними службову діяльність до категорії найбільш складних, більш того - екстремальних

[1, 86]. Таким чином, вивчення особливостей формування стресостійкості поліцейських в умовах воєнного стану є актуальним і важливим завданням.

Метою даного дослідження є системний аналіз та вивчення особливостей формування стресостійкості працівників поліції в умовах воєнного стану. Дослідження спрямоване на визначення детермінант, що впливають на рівень стресостійкості, а також викладення основних напрямів, в яких необхідно проводити роботу для підвищення рівня стресостійкості у працівника поліції.

Стресостійкість є складною психологічною характеристикою, що визначається не лише здатністю особистості адаптуватися до стресових ситуацій, але й ефективно виходити із них, зберігаючи психічну та фізичну стійкість. У рамках дослідження ми послуговуватимемося таким поняттям: стресостійкість в роботі працівників поліції – це не просто протидія негативним симптомам, а ефективна стратегія управління стресовими явищами із залученням різноманітних факторів [2, 5]. Рядом чинників що сприяють підвищенню стресу у службовій діяльності працівників поліції постають: звільнення заручників; конфронтація з озброєний злочинець; травми або травми в ході службових обов'язків; постійна взаємодія з представниками кримінальної субкультури; високий ступінь персональної відповідальності за прийняті рішення; високий рівень стресу і ризику виконуваних функцій; застосування фізичного впливу або вогнепальної зброї в професійній діяльність та інше [3, 194].

Формування стресостійкості у системі органів внутрішніх справ передбачає комплекс заходів, що спрямовані на різні напрямки. Серед найважливіших аспектів можна виділити наступні:1) правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану на всіх рівнях управління. Це включає в себе створення чіткої правової бази, яка визначатиме повноваження та обов'язки правоохоронців у таких умовах; 2) своєчасне реагування на зміни у законодавстві і адаптація відомчої нормативно-правової бази до нових вимог. Це передбачає постійний моніторинг і вдосконалення внутрішніх нормативів, що регулюють діяльність правоохоронних органів; 3) розробка і прийняття стратегії стресостійкості держави як необхідної складової національної безпеки в умовах воєнного стану. Це включає в себе розробку концепції формування стресостійкості органів внутрішніх справ, яка передбачатиме розробку програм та планів дій в різних сценаріях; 4) удосконалення системи підбору, розвитку та професійної підготовки кадрів органів внутрішніх справ та управлінських колективів. Це вимагає постійного вдосконалення системи навчання та підготовки персоналу для ефективного функціонування в умовах воєнного стану; 5) морально-психологічна підготовка особового складу до дій у стресових ситуаціях. Це охоплює розробку програм, спрямованих на підвищення психологічної стійкості та адаптивності працівників до стресових факторів; 6) створення та своєчасне оновлення системи ресурсного забезпечення та матеріального стимулювання співробітників. Це включає в себе надання необхідних ресурсів та матеріальних стимулів для підтримки ефективної роботи працівників в умовах воєнного стану [5, с. 706].

У сучасних умовах активних викликів та нестабільності, важливість формування та підвищення стресостійкості у працівників поліції набуває особливого значення. Особливості службової діяльності правоохоронців, особливо в умовах воєнного стану, визначають необхідність їхньої готовності ефективно діяти в стресових ситуаціях. Застосування стресостійких стратегій стає критичним фактором для успішної роботи поліцейських. Дослідження особливостей стресостійкості у працівників поліції в умовах сучасної реальності має важливе значення для розробки ефективних програм та стратегій, спрямованих на підвищення їхньої готовності працювати в надзвичайних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка О. М., Венедиктов В. С., Тімченко О. В., Христенко В. Є. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу органів внутрішніх справ України : науково-практич. посібник. Харків : НУВС, 2005. 319 с.

2. Бардин Н., Жидецький Ю., Когут Я., Пряхіна Н., Ясінський В. Стрес та стресостійкість в діяльності працівників правоохоронних органів: Навчально-методичний посібник. Львів. 2020.119 с.

3. Кісіль З. Р., Кісіль Р. В. Професійний стрес працівників національної поліції України: психологічний вимір. 2021. Випуск 4 (14). С. 190–196.

4. Макарова О. П., Червоний П.Д. Сутність стресу та його вплив на організм людини в екстремальних умовах. *ГАБІТУС.* 2023. Випуск 46. С. 222–226.

5. Садовий, Р. О., Шинкаренко, І. О. Формування стресостійкості у працівника поліції. *Modern research in world science. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua". Lviv, Ukraine.* 2022. С. 704–707.

Одержано 21.02.2024

УДК 159.929(075.8)

Світлана Михайлівна КРАСНОПОЛЬСЬКА,
викладач кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-6659-1162

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ТВАРИНАМИ ДЛЯ ЗНЯТТЯ СТРЕСУ

В роботі розглянуто чинники позитивного впливу тварин на психоемоційний стан правоохоронців.

Ключові слова: *психологія, зоопсихологія, тварини, психоемоційний стан, правоохоронці.*

Правоохоронці усіх рівнів та напрямів діяльності під час воєнного стану перебувають під значним впливом стресових факторів, які породжує війна. Серед факторів, які можуть чинити позитивний вплив на психоемоційний стан, можна виділити і процес спілкування із тваринами.

На початковому етапі зоотерапії спілкування з тваринами розглядалось як джерело позитивних емоцій і засіб зняття напруження особистості при психологічних проблемах. І якщо врахувати, що позитивні емоції і, як наслідок, комфортний психологічний стан, за визначенням, є продуктом задоволення актуальних потреб, то можна розглядати психотерапевтичні ефекти взаємодій з тваринами саме з цієї точки зору [1].

До числа провідних психологічних потреб людини, що задовольняються в контакті з тваринами, відносяться: потреба в реальному захисті і/або психологічній захищеності; потреба бути оборонцем; потреба в русі і активному образі життя; потреба в спільній активності; потреба в функціональних взаємодіях; потреба в домінуванні (рідше - в підкоренні); потреба у виявах емоцій, в ласці і ніжності, а також естетичні потреби; потреба в спілкуванні; потреба в соціальних контактах (включаючи і відносини з господарями інших тварин); потреба в пізнанні специфіки іншого вигляду; потреба у самоствердженні (по різних критеріях) [5, с.23].

Тварини діють цілюще на людей з хворобами і стресами [3, с.118]: 1. При серцево-судинних хворобах. 2. При стресі і втомі. 3. При самотності. 4. При нервовому напруженні. 5. Акваріумні рибки для профілактики неврозів. 6. Дельфінотерапія [2].

«Тому з метою отримання взаємної користі доцільним є використання службових собак для психоемоційного розвантаження військових та поліцейських, надання допомоги постраждалим від війни, а також для самих собак, для яких спілкування з людиною має важливе значення з точки зору ефективності подальшого залучення до виконання спеціальних завдань» [4, с.242].

В умовах війни перебування в укриттях з домашніми тваринами тепер офіційно дозволено, Кабінет Міністрів України Відтепер в Україні дозволено брати домашніх улюбленців до об'єктів цивільного захисту під час повітряної тривоги. Це заспокоює людину і допомагає пережити стресові ситуації.

Список бібліографічних посилань

1. Балацанова О. Чотиролапі терапевти. Українська правда життя. URL: https: //life.pravda.com.ua /society/2015/08/18/198753/ (дата звернення: 11.02.2024).

2. Іванцев М. Зоотерапія допомагає, а не лікує -№ 37 (2464), середа,13 вересня 2023. Центр безкоштовної реабілітації для дітей з інвалідністю Львівської МТГ віком від 4 до 18 років.- № 37%2464, середа 23 вересня 2023 р. URL: https://www.lvivpost.net /suspilstvo/n/39578 (дата звернення: 11.02.2024).

3. *Москалець В. П. Зоопсихологія та порівняльна психологія* : підручник. Вид. *2-ге перероб., доп. / В. П. Москалець. Київ : Видавництво Ліра.К, 2020. 224 с.*

4. Селюков В. С. Собаки як чинник впливу на ефективність діяльності правоохоронців і військових в умовах воєнного стану. Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 241-242.

5. Maslow.A. The Farther Reaches of Human Nature NY: Viking, 1971. Harmondworth, Eng: Penguin Books, 1973.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Валерій Євгенович КРІВУЛЯ,
психолог СКЗ Миколаївського РУП
Головного управління Національної поліції в Миколаївській області

ОСОБЛИВОСТІ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Зазначено негативний вплив професійного стресу на психічне здоров'я поліцейських. Наголошено на необхідності розробки ефективних стратегій попередження та управління стресом у поліції.

Ключові слова: *поліцейський, стрес, професійний стрес, травмуючі події.*

Сучасні реалі характеризуються своєю непередбачуваністю, та постійною тривожністю. В Україні через війну стрес має системний характер, що перебуває в стані хронічного впливу на психіку суспільства, і виникає під впливом травмуючих подій (руйнування мешкань, обстріли, вибухи, примусові переселення та розлука з рідними). Цей стрес порушує фізіологічні та основні потреби людини. У цих умовах особливою групою соціуму, яка підпадає під удар стресових навантажень, є правоохоронці. Поліцейська діяльність завжди стикалась з небезпекою та надзвичайно напруженими ситуаціями. Особливо розглядаючи службову діяльність через призму воєнних дій. Нові завдання та нові загрози для життя поліцейського можуть призвести до хронічного стресу.

Torrance L. Nevels в своїх дослідженнях акцентує увагу на хронічному стресі у поліції та його наслідках для здоров'я та добробуті поліцейських. Він досліджував, як тривалий так і постійний стрес, пов'язаний з роботою в поліції, як вони впливають на фізичне

та психічне здоров'я працівників. В одному зі своїх досліджень, Nevels досліджував хронічний стрес у поліцейських і його зв'язок з ризиком розвитку серцево-судинних захворювань. Він виявив, що поліцейські, які довше перебувають у службі та досвідчують більше стресу, мають підвищений ризик серцево-судинних захворювань порівняно з тими, хто отримує менше стресу або менше часу працює в цій професії [1].

В іншій роботі John M. Violanti вказує на проблематику суїциду серед поліцейських офіцерів США, він зазначає, що найбільша кількість самогубств серед офіцерів у віці 18-45 років, в середньому в рік 100 поліціянтів закінчували життя самогубством [2]. Також К. Menard та M. Arter, встановили у 2010 році, що поліцейські входять групу осіб із підвищеним ризиком суїциду, оскільки частіше зазнають негативного впливу стресу, що може призвести до депресивних станів та збільшує схильність до самогубств [3].

Результати дослідження англійських психологінь показали, що професійний стрес може мати значний негативний вплив на психічне здоров'я поліцейських. Виявлені фактори стресу можуть призводити до зниження рівня задоволення від роботи, збільшення ризику виникнення психічних розладів, таких як депресія та тривожність, а також зменшення рівня професійної ефективності. Дослідження підкреслює важливість впровадження стратегій управління стресом та психологічної підтримки для поліцейських з метою збереження їхнього психічного здоров'я та оптимізації професійної діяльності. Розуміння впливу стресу на поліцейських може допомогти розробити ефективніше стратегії попередження та управління цим явищем у правоохоронному середовищі [4].

Дослідження хронічного стресу серед поліцейських у контексті війни є актуальним та важливим у світлі сучасних реалій. Воєнний конфлікт в Україні створює системний стрес, який безпосередньо впливає на психічне здоров'я суспільства, зокрема на поліцейських.

Зарубіжні дослідження, зокрема роботи John M. Violanti та інших науковців, демонструють, що поліцейські, які довше перебувають на службі більше підвладні наслідкам хронічного стресу, мають підвищений ризик серцево-судинних захворювань та схильність до депресивних станів та самогубств. Такі дослідження свідчать про необхідність вдосконалення стратегій управління стресом, психологічної підтримки та допомоги для поліцейських. Аналіз досліджень підкреслюють важливість розуміння та управління стресом у правоохоронному середовищі, зокрема в умовах війни. Розробка ефективних стратегій попередження та управління стресом у поліції має велике значення для збереження психічного здоров'я та оптимізації професійної діяльності правоохоронців.

Список бібліографічних посилань

1. Torrance L. Nevels, James B. Burch, Michale D. Wirth, JP Ginsberg, Alexanser C. McLain, Michael E. Andrew, Penelope Allison, Desta Fekedulegn, John M. Violanti. Shift Work Adaptation Among Police Officers: The BCOPS Study. Chronobiol Int. Author manuscript; available in PMC 2021 Jul 7. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8262273/ (дата звернення 19.02.2024)

2. J. Violanti. Police suicide: The hidden danger. Practical considerations for preventing police suicide. https://www.researchgate.net/profile/Jorey-Krawczyn/publication /356538933_Think_Like_a_Detective_Is_There_a_Change_in_Behavior/links/6238fcccbc48180e3430af0a/Think-Like-a-Detective-Is-There-a-Change-in-Behavior.pdf#page=80 (Дата звернення 19.02.2024)

3. Пономаренко Я.С. Поліція в умовах війни: професійні стресові фактори. Особистість, суспільство, війна: тези доп. учасників міжнар. психол. форуму (м. Харків, 15 квіт. 2022 р.).–Харків: ХНУВС, 2022.–С. 95-98

4. Purba, A., Demou, E. The relationship between organisational stressors and mental wellbeing within police officers: a systematic review. BMC Public Health **19**, 1286 (2019). URL: https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12889-019-7609-0 (дата звернення 19.02.2024)

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:351
Ігор Іванович ПАМПУРА,
старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7202-1391

ПСИХІЧНІ СТАНИ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Розглянуто особливості психічних станів у персоналу правоохоронних органів. Обґрунтовується актуальність даної проблематики з урахуванням специфіки професійної діяльності та завдань які ним виконуються.

Ключові слова: *професійна діяльність, психічні стани, персонал правоохоронних органів, екстремальна ситуація.*

Професійна діяльність персоналу правоохоронних органів пов'язана з постійним впливом психологічних навантажень. Висока відповідальність, психічна напруженість спричинена трагічними подіями, наявність прямої загрози для життя, стреси та конфлікти, все це негативно впливає на психічний стан персоналу і в подальшому на ефективність виконання ним професійних обов'язків.

Проблема вивчення психічних станів цікавила та вивчалась як вітчизняними, так і зарубіжними психологами. Традиційно психічні стани розглядаються як внутрішні процеси, що зафарбовані тим чи іншим емоційним тоном і які проявляються в зовнішніх діях людини, тим самим впливаючи на хід і кінцевий результат її діяльності.

Поняття "психічний стан" пов'язане з певною своєрідністю переживання та поведінки, яка виражається у психічній діяльності в цілому і впливає певний час на її динаміку та перебіг [3].

Психічним станам властиві такі особливості. По-перше, їм притаманні цілісність, рухливість і відносна стійкість. Слід пам'ятати, що психічні стани мінливі: мають початок, кінець, динаміку. По-друге, вони мають прямий і безпосередній взаємозв'язок із психічними процесами і властивостями особистості. По-третє, вони характеризуються індивідуальною своєрідністю перебігу і різноманіттям. По-четверте, кожному із станів відповідає істотно протилежний (наприклад: активності протистоїть пасивність, упевненості – непевність, рішучості – нерішучість) [2].

Для вивчення і діагностики психічних станів велике значення має їх класифікація. Психічні стани людини можна класифікувати наступним чином [4]: 1) залежно від ролі особистості і ситуації у виникненні психічних станів – особистісні і ситуативні; 2) залежно від домінуючих (провідних) компонентів (якщо такі чітко виступають) – інтелектуальні, вольові, емоційні тощо; 3) залежно від міри глибини – стани (більш або менш) глибокі або поверхневі; 4) залежно від часу протікання – короткочасні, затяжні, тривалі тощо; 5) залежно від впливу на особистість – позитивні і негативні, стенічні, що підвищують життєдіяльність, і астенічні; 6) залежно від міри усвідомлення – стани більш або менш усвідомлені; 7) залежно від причин, що їх викликають; 8) залежно від міри адекватності об'єктивної обстановки, що викликала їх.

Виникнення психічних станів у персоналу правоохоронних органів відбувається в особливій галузі суспільної діяльності, яка супроводжується певною екстремальністю умов, тому їх перебіг вирізняється специфічністю змісту і форми прояву.

Під екстремальними умовами професійної діяльності ми розуміємо такі умови, що сягають межі або перевищують резервний потенціал організму, коли один або декілька факторів мають екстремальні, тобто гранично можливі, постійні значення. Екстремальні умови завжди викликають напруженість психіки людини.

Поведінка персоналу правоохоронних органів в екстремальних умовах, їх характеристика та загальні психофізіологічні можливості можна віднести до надзвичайно варіативних величин. Вони напряму залежні від особливостей нервової системи, життєвого досвіду, професійних знань, навичок, мотивації, стилю діяльності.

Цікавою на наш погляд є класифікація психічних станів за спрямованістю і силою прояву, запропонована дослідниками Т. Васильевою, Г. Габдреевою, А. Прохоровою та іншими. Вони поділяють психічні стани на чотири умовні групи [4]:

1. Позитивні психічні стани, що проявляються в активній формі: стан бойової готовності, активності, піднесення, напруженості, психічної стійкості.

2. Психічні стани пасивної форми: стан заспокоєності, передбойової (післябойової) апатії, неуважності, незібраності, зайвої стриманості.

3. Негативні психічні стани активної форми: передбойова (передстартова) «лихоманка», паніка, упадок сил, стрес, страх.

4. Негативні психічні стани пасивної форми: ригідність, фрустрація, синдром нав'язливості (смерті, неминучості поранення), завдання шкоди здоров'ю (отримання травм), тривога, занепокоєння.

Розглядаючи запропоновану класифікацію можна зазначити, що поряд з позитивними (стенічними) станами у людини в процесі її життя (діяльності, спілкування) можуть виникати і негативні (астенічні) психічні стани. Враховуючи специфіку професійної діяльності персоналу правоохоронних органів, яка насичена екстремальними ситуаціями та пов'язана з постійним впливом стресових факторів, найчастіше її пов'язують з впливом негативних психічних станів.

Процес перебігу (розвитку) негативних психічних станів в екстремальних умовах проходить ряд етапів, а саме: *збудження,* що проявляється в настороженості, вразливості, тривозі, які у частини людей переростають у страх, жах і панічний стан; *гальмування*, що супроводжується зниженням розумової і рухової активності, відчуженням, в окремих людей – ступором; *перехідні стани* – розгубленість, здивування, нерозуміння, істерика.

Отже, наявність відповідних знань та урахування зазначених взаємозв'язків їх перебігу, дозволить персоналу контролювати свій психічний стан, бути готовим до швидкого прийняття рішень, надасть можливість адекватно оцінювати ситуацію, сприятиме формуванню психологічної стійкості в екстремальних умовах службової діяльності та уникненню негативних психічних реакцій.

Профілактику та корекцію негативних психічних станів в екстремальних умовах можна розглядати як один із основних способів збереження працездатності персоналу правоохоронних органів, підвищення його психологічної стійкості, підтримання психоемоційної рівноваги і можна по праву вважати одним із актуальних завдань сьогодення.

Список бібліграфічних посилань

1. *Загальна психологія*: Підручник. Київ: Кондор, 2009. 576 с.

2. Косолапов, О. М. (2010). Роль екстремальних умов службової діяльності рятувальників у виникненні негативних психічних станів. *Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. №* 7. С. 218–226.

3. Пономаренко В. А. Екстремальність і проблема відношення до професійної діяльності. *Світ психології*. 2010. № 4. С. 41–43.

4. Процик Л. С. Негативні психічні стани та реакції працівників поліції в екстремальних умовах службової діяльності. *Проблеми політичної психології*. 2021. Том. 24(1). С. 185-199.

5. Яковенко С.І. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників. Київ : КВГІ, 2008. 265 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9
Юлія Валеріївна САРБЕЙ,
викладач кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-0837-7221

ЧИННИКИ ДЕЗАДАПТИВНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проведено аналіз специфіки роботи правоохоронців під час виконання функціональних обов'язків у воєнний час. Визначено основні чинники дезадаптивності поліцейських внаслідок впливу на них екстремальних умов служби.

Ключові слова: *дезадаптивність, адаптація, правоохоронці, поліцейські, травма, травмуюча ситуація.*

В умовах захисту держави від озброєної агресії значна кількість правоохоронців отримали досвід ведення бойових дій. Актуалізуються питання щодо наслідків впливу екстремальних умов несення служби на психічне здоров'я правоохоронців.

Проблема соціально – психологічної адаптації учасників бойових дій до екстремальних умов професійної діяльності є вельми актуальною, адже як зазначають Є. Гриневич та М. Корольчук, дезадаптивні психічні порушення у комбатантів призводять до «короткочасного виключення із строю», «психічної демобілізації» [4]. Так, у ході бойових дій, до кінця першого місяця більш ніж у 70 % учасників бойових дій розвиваються дезадаптивні порушення різного ступеня інтенсивності, а стресові реакції зазвичай виникають у 10–25 % випадків. Значно рідше (1–2 %), спостерігаються гострі реактивні психози. За умов недостатнього або поганого научання військ, невмілого керівництва ними, дефіциту об'єктивної інформації, стресові реакції можуть за механізмами індукції миттєво охопити 100 % особового складу і перетворитися у колективну паніку. Відповідно, порушення військово-професійної працездатності різної ступені вираженості внаслідок впливу дезадаптуючих факторів бойового середовища будуть відмічені майже у 100 % особового складу [4; 2, с.7].

Поліцейські під час виконання функціональних обов'язків та безпосередньо у ході бойових дій зі зброєю в руках, переживають значну кількість травмуючих ситуацій.

Деякі автори, розглядаючи проблеми, пов'язані з процесом травми, виокремлюють такі травмуючі ситуації: військові дії, природні катаклізми, екологічні та техногенні катастрофи, пожежі, терористичні акти, присутність під час насильницької смерті інших, нещасні випадки, сексуальне насильство, раптова поява загрозливих життю захворювань, нападу [6].

Переживання травмуючої ситуації людиною негативно впливає на якість її життя, що виявляється у виникненні проблем у соціальних відносинах з оточенням, у порушеннях психіки, дезадаптації тощо.

Психологічні чинники, що впливають на успішність адаптаційних процесів, доцільно поділити на дві групи: суб'єктивні (вік, стать, фізіологічні та психологічні характеристики людини) і об'єктивні, тобто чинники середовища (умови праці, режим і характер діяльності, особливості соціального середовища тощо) [8, с. 123].

Так, О. В. Безпалько вважає соціальну дезадаптацію результатом низької адаптації, яка виникла через домінування пасивної адаптації над активною [1, с. 27; 7].

М. Малахов основною ознакою стану дезадаптації вважає переживання особистістю тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів без знаходження психологічних механізмів і форм поведінки, необхідних для їх розв'язання [5].

Л. Доценко, Н. Максименко визначають дезадаптацію як низький рівень адаптації або відсутність адаптації, або порушення адаптації особистості. Автори описують стійку

ситуативну дезадаптованість, наявну, якщо особистість не знаходить шляхів і засобів адаптації в певних соціальних ситуаціях, хоча і робить такі спроби [3, с. 53].

М. Малахов виокремлює дві функції дезадаптації, одна –позитивна, яка має два значення: індикаторне (звернення уваги людини на неузгодженість системи адаптації) і мобілізуюче (активізуюча діяльність під час подолання труднощів, набуття досвіду); друга функція – негативна, яка пов'язана як із затримкою адаптації (відсутність умов для подолання труднощів, заниження самооцінки), так і з її неможливістю (дезорганізація діяльності, звільнення зі служби тощо) [5, с. 74].

Треба зауважити, що при дезадаптації особистість нездатна повноцінно та активно взаємодіяти з середовищем, долати труднощі. Людина має здебільшого пасивне сприйняття впливу соціального та природного середовища і не може адекватно сприймати і засвоювати норми соціуму, способи взаємодії, вчасно і виважено мобілізувати як психологічні, так і фізіологічні ресурси. Тобто людина немає можливостей для прояву відповідної активності щодо ситуації та для продовження повноцінної життєдіяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посіб. / О. В. Безпалько К.: Центр навчальної літератури, 2003. 134 с.
2. Гриневич, Є. Г. Дезадаптивні психічні порушення у учасників локальних бойових дій. *Таврический журнал психиатрии*, №*18* (3 (68)), С. 5-9.
3. Доценко Л., Максименко Н. Психологічні чинники адаптації військовослужбовців строкової служби в умовах військової частини. *Вісник Національного університету оборони України.* 2019. № 2 (52). С. 49–55.
4. Корольчук М. С. актуальні проблеми психофізіології військової діяльності. Київ : Вид-во КВГІ, 1996. 120 с.
5. Малахов М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців-контрактників до діяльності в особливих умовах : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 180 с.
6. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Л. Туриніна. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. 160 с.
7. Сергієнко Т. М. Соціально-педагогічні аспекти дезадаптації особистості у військовому середовищі. *Педагогіка, психологія та медикобіологічні проблеми фізичного виховання і спорту*, 2010. №4, С. 128-132.
8. Чорна І., Олешко Л. Психологічні особливості дезадаптації військовослужбовців–учасників бойових дій. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*, 2023. №51, С. 121-125.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.96

Надія Ігорівна ЧЕПЕЛЄВА,
старший викладач кафедри соціології і психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2101-9571;
Світлана Сергіївна СТОРЧАК,
здобувачка освіти факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Співробітники правоохоронних органів відіграють вирішальну роль у підтримці порядку, громадської безпеки та миру. Їхня робота вимагає великої відповідальності, стійкості через постійні виклики з численними проблемами, включаючи ситуації з високим

рівнем стресу, небезпеки та впливом травмуючих подій. На жаль, це суттєво позначається на їхньому психічному здоров'ї. Незважаючи на складні обставини і виклики, які постають перед співробітниками поліції, вони мають працювати і пристосовуватися до складних умов роботи, збалансовуючі своє психічне здоров'я та уникаючи негативних наслідків.

Ключові слова: *правоохоронці, психологічна стійкість, психоемоційне здоров'я, фактори стресу, професійний стрес.*

Перед працівниками поліції завжди стояли складні завдання, які вони виконують у надзвичайно стресових ситуаціях. А в умовах воєнного стану стресове навантаження і ризик розвитку проблем з психічним здоров'ям значно підвищується.

Більшість досліджень щодо психологічної стійкості працівників поліції проводились в умовах мирного часу. Зрозуміло, що в умовах воєнного стану підвищуються вимоги до психологічної стійкості, а тому так важливе її відновлення після стресу: витривалість, ефективність, психофізичні компоненти стійкості [3, 121].

Згідно теорії стресу, зовнішні подразники (травмуючі події) викликають реакції, які залежать від внутрішніх і зовнішніх ресурсів працівника — як матеріальних (соціальних, фінансових), так і нематеріальних (віра, довіра, очікування), що стають вторинним стресором і суттєво впливають на процес відновлення. Окрім того, реакції самої людини (тривога, безсоння, депресія) відбирають ресурси, перетворюючись на третинний стресор [3, 123].

Дослідження, проведене С. Саєдом з працівниками поліції надає певні факти про те, що кожен п'ятий поліцейський знімає стрес алкоголем; 1 із 10 відповідає критеріям занепокоєння, 1 з 7 поліцейських відповідає критеріям депресії та посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Підвищений стрес на роботі збільшує ризик депресії та суїцидальних думок; високий рівень стресу у поєднанні з його неефективним подоланням збільшує ймовірність посттравматичного стресового розладу; має місце стигматизація звернення за допомогою, що часто призводить до неефективним подолання труднощів [2].

Дослідники також дійшли висновку, що стресовість даної професії підвищує ймовірність розвитку серцевих захворювань, такі соматичні скарги, як мігрень, проблеми зі шлунком та внутрішні болі дуже поширені серед співробітників поліції. Великою проблемою серед працівників поліції, особливо під час воєнного стану із зростанням вимог до особистості поліцейського, є підвищений стан вигорання і зниження ефективності роботи в цілому [1, 44-46].

Зважаючи на всі виклики професії і воєнного стану, при Міністерстві внутрішніх справ створені підрозділи психологічної допомоги, до яких все частіше звертаються працівники поліції для вирішення особистих та організаційно-психологічних питань. Робота ведеться на всіх рівнях і доволі ефективна робота в плані відновлення психічного здоров'я. Але і від працівників поліції існує вимога самостійно працювати над своїм психологічним станом, щоб збалансувати психічне здоров'я та уникнути негативних наслідків.

Психологічною службою при відомствах поліції проводиться безпосередня робота з розвитку соціально-психологічної підтримки, що значно знижує ймовірність розвитку таких проблем, як гострий стресовий розлад та посттравматичний стресовий розлад у співробітників поліції. Індивідуальна соціально-психологічна підтримка та приєднання до груп підтримки зменшує почуття ізоляції та надає простір для вивільнення та сублімації стримуваних емоцій.

Психологи допомагають розвинути межу витривалості та пов'язати її зі змістом чи мотивацією виконання роботи, переформулювати негативні ситуації, оскільки ті, хто має мотивування та прихильність до справи, з меншою ймовірністю зіткнуться з несприятливими наслідками своєї роботи.

З дієвих рекомендацій щодо відновлення психоемоційного стану працівників поліції можна назвати: ефективне і правильне використання вільного часу, використання стратегій дистанціювання при проведенні розслідування, освоєння навичок психоемоційного розслаблення, фізичне та психічне здоров'я тісно пов'язані, тому помірні тренування вчасно допоможуть знизити стрес під час виконання завдань [4].

Подолання страху перед стигмою звернення за допомогою, особливо коли починають проявлятися симптоми стресу, посттравматичного стресового розладу чи депресії, є одним з ключових допомоги поліцейським. Відвідування зустрічей з терапії травми, горя та втрати допомагає оговтатися від негативної ситуації та покращити своє психосоціальне життя та стосунки.

Ніхто не може ігнорувати шокуючу реальність психічного здоров'я співробітників поліції. Вимоги їх роботи, вплив травмуючих подій та постійний стрес серйозно позначається на їхньому благополуччі. Визнаючи ці проблеми, сприяючи підтримці психічного здоров'я та формуючи культуру розуміння та підтримки, ми маємо прагнути забезпечення психічного благополуччя тих, хто присвячує своє життя захисту наших спільнот.

Список бібліографічних посилань

1. Галич М. Ю. Особливості впливу умов професійної діяльності поліцейських на емоційну сферу особистості. *Юридична психологія,* 2021. № 2(29). С. 44–52.

2. Shabeer Syed Global prevalence and risk factors for mental health problems in police personnel: a systematic review and meta-analysis. *Occupational and Environmental Medicine* , vol. 77, нет. 11, стр. 737–747, 2020. doi:10.1136/oemed-2020-106498

3. Навроцька В. Окремі аспекти діяльності патрульної поліції у період воєнного стану. *Молодий вчений.* 2022. № 6. С. 121–136.

4. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: [метод. рек.] / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9.072.4

Владислав Сергійович БУГРОВСЬКИЙ,
слухач магістратури факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Здійснено огляд вітчизняних та закордонних тренінгів з психологічної підтримки та підвищення рівня стресостійкості серед поліцейських. Виокремлено напрямки роботи з покращення стресостійкості у поліцейських шляхом їх навчання і застосування новітніх психологічних практик.

Ключові слова: *стрес, стресостійкість, психологічна підтримка, поліцейський.*

Професійна діяльність поліцейського має низку дистресових впливів пов'язаних зі спілкуванням з різними верствами населення, жорстокістю злочинців, вбивствами, насильством, психологічним виснаженням, професійним вигоранням правоохоронців тощо. Стрес в поліцейській роботі впливає не лише на індивіда, але й на якість виконання ним своїх професійно-службових обов'язків. Саме тому рівень стресостійкості у працівників правоохоронних структур має бути суттєво вищим, порівняно з громадянами цивільних професій.

Національна поліція України у системі органів державної влади є найчисельнішою структурою, що бере участь в охороні правопорядку, боротьбі зі злочинністю та контактує з цивільним населенням. Уся діяльність поліції представляє собою сукупність різних людських стосунків і відносин, які часто перебувають за межами прийнятних суспільних норм та безпеки. Так, правоохоронці мають справу з найбільш важким у соціальному плані контингентом, для якого характерні асоціальні установки, некерованість, агресивність, прихований злочинний характер, протиборство й вороже ставлення до представників влади, а також із їхніми, подекуди абсолютно нелюдськими, діями та діяннями, які цивільна людина сприймає досить тяжко.

Особливості такої роботи вимагають професіоналізму й особливих якостей поліцейського, а саме: наявність відповідного освітнього рівня, навичок комунікативного спілкування, психоемоційної стійкості, морально-етичних якостей та відповідних правових орієнтацій, розвинених вольових властивостей (уміння володіти собою у складних ситуаціях, сміливість, мужність, розумна схильність до ризику), готовності здійснювати психологічний вплив на людей під час розв'язання оперативно-службових завдань, рольових умінь, здатності до перевтілення, розвинених пізнавальних та аналітичних характеристик, професійно розвиненого мислення, схильності до напруженої розумової роботи, кмітливості, інтуїції, швидкості реакції, умінь орієнтуватися в складній обстановці. Дослідники зазначають, що саме ці чинники впливають на розвиток стресостійкості та формування професійного вигорання у поліцейських [5].

В діяльності поліцейського екстремальні ситуації, що характеризуються раптовістю, загрозою для життя, здоров'я і особистісної цілісності зустрічаються часто. Вони порушують звичну роботу, ритм, впорядкованість діяльності та відпочинок поліцейського. У таких ситуаціях перевантажується психоемоційний, нервовий та фізичний стани поліцейського, що у свою чергу призводить до проявів різного роду поведінкових патологій та негативних психічних реакцій. А це, в свою чергу, негативно впливає на роботу та життєдіяльність поліцейського [1].

Шлях до вирішення проблеми розвитку стресостійкості полягає у об'єднані зусиль і напрацювань фахівців різних спрямувань: правовиків, соціологів і психологія. До повномасштабного вторгнення автори (В. Лефтеров, Л. Мороз) пропонували такі методи для корекції та нейтралізації стресового стану працівників поліції: тренінги з підвищення стійкості нервової системи й оптимізації працездатності; тренінги з вольової регуляції поведінки, зниження емоційної уразливості й корекція агресії; тренінги спрямовані на покращення рівня комунікації, стресостійкості та особистої безпеки тощо. Ці тренінги орієнтовано на виконання таких завдань: на профілактику стресу, формування вміння застосовувати методи нейтралізації або зменшення негативних наслідків дії стресу та розробку індивідуальних програм ресурсозбереження особистості поліцейського.

Під час повномасштабного вторгнення поліція відіграє вирішальну роль у боротьбі зі злочинами, котрі мають місце в період воєнних дій, адже вони вимушені бути більш пильними та готовити швидко відреагувати на злочин, не зважаючи на небезпеку для власного житті і здоров'я.

Вивченням програм щодо опановування стресів поліцейськими займався E. Staub. Вчений аналізує програми для поліцейських, котрі направлені на превентивні заходи щодо порушення службової етики та покращення самопочуття поліцейських [3, 4]. Головна мета подібних тренінгових програм, з точки зору науковця, це заохотити поліцейських до втручання у разі порушення службової етики з боку колег, адже поведінка одного поліцейського може негативно відобразитися на відношення до поліції взагалі, скомпрометувати та підірвати довіру суспільства. Тренінги закордонних фахівців фокусується на добробуті поліцейських, з метою стимулювання розвитку просоціальних механізмів [3, 4, 5].

Популярності по всьому світі набувають тренінги та навчання з елементами пси-

хологічної підтримки для підвищення стресостійкості поліцейських, програми професійної реабілітації для поліцейських, які пережили складні події чи травмуючі ситуації. Формування атмосфери підтримки серед працівників правоохоронної організації, сприяння взаємодії та допомоги між колегами, впровадження системи психологічного моніторингу, що дозволяє вчасно виявляти проблеми та стресові ситуації серед поліцейських, поліпшення умов праці, урахування психофізіологічних особливостей правоохоронців при розробці робочих графіків та обладнання робочого місця – усе це є задачі психологічної складової у формуванні стресостійкості поліцейських [2, 3, 4, 5].

Для ефективної боротьби зі стресом в умовах війни, керівництву поліції необхідно докласти зусиль для максимального зменшення впливу стресових факторів на особовий склад, а поліцейським – визначити індивідуальні стратегії подолання стресових ситуацій. Слід зазначити, що універсальних методів і технологій роботи з негативними наслідками стресу не існує. Для профілактики стресу, досягнення ефекту з нейтралізації та корекції стресового стану слід застосовувати комплексний підхід.

Список бібліографічних посилань

1. Недря К. М. Стресостійкість у роботі поліцейського: навч. посіб. Дніпро: Дніпроп. держ унів. внутр. справ. 2020. 124 с.

2. Law Enforcement Stress and Employee Assistance Programs in the United States. *International Journal of Emergency Mental Health*, 2019. 88 с. URL: https://www.academia.edu/60037799/Law_enforcement_officers_and_Employee_Assistance_Programs (дата звернення: 20.02.2024)

3. Staub E. Witnesses/bystanders: The tragic fruits of passivity, the power of bystanders, and promoting active Bystandership in children, adults, and groups. Journal of Social Issues. 2019. № 75(4). P.1262–1293

4. Staub E. Preventing violence and promoting active bystandership and peace: My life in research and applications. Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology. 2018. №24(1). P. 95–111.

5. Psychological Resilience in Police Officers: Training and Practice. - Journal of Police and Criminal Psychology, 2018. 38 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/377524094_Resilience_Training_Programs_with_Police_Forces_A_Systematic_Review (дата звернення: 20.02.2024)

Одержано 29.02.2024

УДК 159.92

Анна Юріївна КАСАХОВСЬКА,
курсантка факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто доцільність використання копінг-стратегій працівниками поліції в екстремальних умовах та підкреслено наявність гендерних особливостей копінг-поведінки

Ключові слова: *копінг- стратегії, поліцейські, конструктивні копінги, неконструктивні копінги.*

В сучасному світі, який швидко змінюється, потрібно вміти адаптуватися до нових умов та вимог. Різке зростання екстремальності життя (пандемія, війни, зміни кліматичних умов та ін.) потребує від людини оволодіння дійовими копінг-стратегіями для зниження впливу різних стрес-факторів.

Поліцейські, на відміну від представників більшості інших професій, регулярно стикаються зі складними та потенційно небезпечними ситуаціями.[1, с. 191] Їх професійна діяльність пов'язана зі значним психоемоційним навантаженням, ризиком для життя і здоров'я. [2, с. 94] Це вимагає від працівників поліції формування ефективних копінг-стратегій, які дозволяють конструктивно долати стрес та запобігти професійному вигоранню. Тому вивчення копінг-поведінки поліцейських є актуальним та затребуваним саме зараз, під час війни. Науковим дослідженням копінгів присвятили свою діяльність такі видатні зарубіжні і вітчизняні вчені як А. Большакова, Н. Волянюк, Л. Дика, Г. Костюк, Р. Лазарус, С. Максименко, Д.Паркер, Н. Родіна, В. Роменець, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Хаан, Н. Ендлер, С. Фолкман, С. Хобфол та ін.

Конструктивна копінг-поведінка є важливим інструментом для поліцейських у ситуаціях підвищеного стресу та емоційного напруження. Вона базується на свідомому виборі найбільш оптимальних способів реагування замість імпульсивних та непродуманих дій. Така поведінка допомагає поліцейським краще справлятися зі стресом, тривогою, гнівом та іншими негативними емоціями, які часто виникають під час виконання службових обов'язків, особливо в екстремальних ситуаціях. Використання ефективних копінгів допомагає:

- уникати внутрішніх конфліктів між почуттями, мотивами та цінностями, в ситуаціях коли поліцейському необхідно діяти всупереч власним емоціям;
- сприяє ефективному вирішенню проблем, пов'язаних із виконанням професійних завдань;
- допомагає зняти напруженість у складних ситуаціях та підтримувати стан психологічної рівноваги і самоконтролю.

Опанування навичок такої поведінки є важливим компонентом професійної підготовки поліцейських та сприяє підвищенню ефективності їх роботи. Як зазначає у своїх дослідженнях Н. Мілорадова та В.Доценко [3], що однією із складових розвитку життєстійкості працівників поліції в умовах воєнного стану є саме розвиток ефективних копінг-стратегій.

За дослідженнями вітчизняних психологів, працівники поліції найчастіше використовують різні способи пристосування, щоб справитися зі стресом. Серед цих стратегій популярними є пошук соціальної підтримки, уникнення проблем, емоційна ізоляція та відчуження.[4, с. 50] Ці вибрані стратегії є типовими для ситуацій високої емоційної напруги, коли працівники сприймають ситуацію як особливо стресову та складну. З одного боку, пошук соціальної підтримки та допомоги колег є конструктивною стратегією, яка може полегшити справляння зі стресом. Водночас надмірне покладання на підтримку інших може завадити розвитку власних адаптивних копінг-навичок. Проте зловживання уникненням як способом подолання стресу, емоційна ізоляція та відчуженість є радше неадаптивними копінг-стратегіями. Схильність до відстроченого реагування на стрес після завершення службового завдання, коли з'являється можливість розрядки (через їжу, алкоголь тощо). Це може призвести до формування шкідливих звичок. Труднощі у використанні активних проблемно-орієнтованих стратегій через специфіку роботи (необхідність швидкої реакції, обмеженість ресурсів). Існують певні гендерні відмінності у використання копінг-стратегій, а саме: жінки-поліцейські частіше використовують соціальну підтримку, чоловіки - активне уникнення проблем.

Поліцейські часто використовують гумор як спосіб впоратися зі стресом та підтримати позитивний настрій. Проте надмірний цинічний чи агресивний гумор може завадити конструктивному вирішенню проблем. Спостерігається схильність до заперечення наявності проблеми або її мінімізації. Це дозволяє уникнути негативних емоцій, але перешкоджає своєчасному вирішенню стресової ситуації.

У випадку травматичного стресу поширені стратегії уникнення та придушення негативних спогадів. Це може перешкоджати психологічній реабілітації та призводити до

посттравматичного стресового розладу. Стратегії активного подолання стресу (планування, пошук інформації, вирішення проблеми) обмежені через регламентованість дій поліцейських та необхідність дотримання правил і процедур. Спостерігаються гендерні відмінності у сприйнятті стресу та готовності звернутися по допомогу. Жінки-поліцейські більш схильні шукати емоційну підтримку. Варто зазначити, що в умовах високого стресу та емоційного вигорання поліцейські схильні обирати простіші стратегії, які допомагають швидко зняти напруження, навіть якщо ці стратегії є не найкращими з точки зору психологічного здоров'я.

У своїх дослідженнях Г. Чухраєва підкреслює, що навчання конструктивним методам подолання стресу має на меті забезпечити правоохоронцям більш ефективну реакцію на складні та емоційно напружені ситуації, які часто виникають у їхній професійній діяльності [5, с. 131].

Тому формування адаптивних та конструктивних копінг-стратегій у поліцейських в процесі фахової підготовки повинно бути невід'ємною складовою підвищення рівня їх готовності до дій в екстремальних умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Александров, Ю. В. Зв'язок копінг-стратегій зі стресом у працівників поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 27 берез. 2020 р.) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 191-194.

2. Дідух М. М. Стан розвитку компонентів конструктивної копінг-поведінки у працівників органів внутрішніх справ. *Збірник наукових праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 26. С.129-143.

3. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В. Особливості розвитку життєстійкості працівників поліції в умовах воєнного стану. *Актуальні питання психологічного забезпечення службової діяльності структурних підрозділів МВС України в умовах воєнного стану.* : матеріали V міжвідомчого науково-практичного круглого столу (м. Київ, 20 квітня. 2023 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ. С. 61-65. http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/23812/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D1%81_%D1%80%D0%B5%D0%B4_02.06.23_p062-067.pdf.

4. Самошкіна В. О. Особливості копінг-стратегій працівників Національної поліції України. *Право і Безпека.* 2021. № 4 (81). С. 49-55.

5. Чухраєва Г. В Стреси та дистреси в психологічній діяльності працівників поліції. *Вісник Харківського національного університету*. *ім. В. Н. Каразіна.* серія "ПСИХОЛОГІЯ". 2016. Випуск 59. С. 94-97.

Одержано 28.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)

Діана Анатоліївна ЛЯШКО,
курсантка факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-1291-0345

СТРЕС І ЙОГО ВПЛИВ НА РОБОТУ ПРАВООХОРОНЦІВ: СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ

Досліджено комплексний вплив стресу на правоохоронців, акцентуючи увагу на унікальних викликах, з якими вони стикаються у своїй професійній діяльності. Основна увага приділена розробці стратегій подолання та профілактики стресу, включаючи пси-

хологічну підтримку, фізичні вправи, тренінги стресостійкості та розвиток корпоративної культури, яка підтримує психічне здоров'я.

Ключові слова: *стрес, здоров'я, профілактика стресу, емоційне благополуччя, психологічна підтримка, здоров'я.*

Правоохоронна діяльність нерідко пов'язана з високим рівнем стресу через унікальний набір викликів та відповідальностей, притаманних цій професії. Непередбачуваність, конфронтація з небезпекою, а також високі моральні та етичні стандарти створюють умови, в яких стрес стає повсякденним явищем для багатьох правоохоронців. Розуміння та ефективне управління стресом є ключовими для збереження психічного здоров'я та ефективності роботи правоохоронців.

Вплив стресу на правоохоронців має глибоке й многогранне значення, оскільки він безпосередньо відображається на їхньому професійному функціонуванні та особистому благополуччі [1]. Робота в правоохоронних органах постійно пов'язана з високим рівнем стресу через специфіку роботи, яка включає реагування на надзвичайні ситуації, конфронтацію з кримінальними елементами та необхідність швидкого прийняття рішень у складних обставинах. Цей постійний стрес може призвести до ряду негативних наслідків, включаючи емоційне вигорання, психічні розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію та тривожність. Окрім психічних розладів, стрес може мати серйозні фізичні наслідки. Постійна напруженість може спричинити підвищення кров'яного тиску, серцево-судинні захворювання, зниження імунної системи та інші здоров'язв'язані проблеми [2]. Ці фізичні наслідки, у свою чергу, можуть вплинути на спроможність правоохоронця ефективно виконувати свої обов'язки. На професійному рівні, стрес може погіршити якість роботи правоохоронців, оскільки високий рівень стресу часто призводить до помилок у прийнятті рішень, зниження уваги та концентрації. Це не тільки впливає на індивідуальну ефективність, але й може мати серйозні наслідки для безпеки суспільства в цілому.

На нашу думку, важливість розробки та впровадження ефективних програм з управління стресом для правоохоронців є беззаперечною. Забезпечення доступу до ресурсів, таких як психологічна підтримка, стратегії розвантаження стресу, програми підтримки здоров'я та виховання стійкості до стресу, є критично важливим для підтримки не тільки здоров'я та благополуччя правоохоронців, але й загальної безпеки суспільства.

Стратегії подолання стресу відіграють критичну роль у збереженні психічного та фізичного здоров'я, особливо в сучасному світі, де стрес є частим явищем. Ефективне управління стресом вимагає комплексного підходу, який включає як індивідуальні техніки самодопомоги, так і професійну підтримку [3]. Однією з ключових стратегій є використання технік релаксації, таких як глибоке дихання, медитація та йога. Ці методи допомагають знижувати фізіологічні прояви стресу, заспокоюючи розум та тіло, а також покращують здатність до концентрації та усвідомлення. Фізична активність є ще одним важливим елементом у боротьбі зі стресом. Регулярні вправи, будь то аеробні тренування, біг, плавання чи навіть просто щоденні прогулянки, сприяють вивільненню ендорфінів – природних заспокійливих організму – та покращують загальний фізичний стан. Освіта та самоосвіта також відіграють важливу роль у подоланні стресу. Знання про те, як стрес впливає на організм, та вивчення різних методик самодопомоги можуть дати індивідам більше контролю над своїми реакціями на стресові ситуації. Крім цього, психологічна підтримка та консультування можуть бути важливими для осіб, які стикаються з важким або хронічним стресом. Професійна допомога може допомогти розібратися з основними причинами стресу та навчити ефективних стратегій його подолання. Нарешті, розвиток навичок часового менеджменту та делегування завдань може допомогти в регулюванні робочого навантаження та зменшенні стресу, пов'язаного з роботою. Уміння вста-новлювати пріоритети та ефективно планувати свій час дозволяє знизити відчуття перевантаження та поліпшити загальне відчуття контролю над ситуацією[4].

Ми вважаємо, що враховуючи ці різноманітні стратегії, можна сказати, що успішне подолання стресу вимагає комплексного підходу, який включає як фізичні, так і психологічні аспекти, і може бути адаптований відповідно до індивідуальних потреб та обставин.

Профілактика стресу є фундаментальною частиною збереження гарного психічного та фізичного здоров'я, особливо в сучасному динамічному світі. Профілактичні заходи спрямовані на зниження ризику виникнення стресу та покращення здатності індивіда ефективно справлятися з ним. Одним з ключових аспектів профілактики стресу є розвиток стійкості [1]. Це означає вміння адаптуватися до змін та впоратися з викликами. Розвиток стійкості включає підтримку позитивного мислення, розвиток навичок вирішення проблем та культивування гнучкості у мисленні та поведінці. Іншим важливим аспектом є підтримка здорового способу життя [3]. Збалансоване харчування, дос-татній сон, регулярні фізичні вправи та уникнення шкідливих звичок, таких як куріння та надмірне вживання алкоголю, можуть значно знизити рівень стресу. Важливою частиною профілактики стресу є також ефективне управління часом. Навчання тому, як правильно встановлювати пріоритети, розподіляти завдання та уникати прокрастинації, допомагає зменшити навантаження та знижує ризик виникнення стресу внаслідок перевантаження роботою [4]. Соціальна підтримка також відіграє важливу роль у профілактиці стресу. Міцні соціальні зв'язки з родиною, друзями та колегами можуть надати емоційну підтримку та зменшити відчуття ізоляції та самотності. Можливість обговорювати свої проблеми та відчуття з іншими може допомогти зменшити тягар стресу. Нарешті, важливо розвивати навички усвідомленості та саморефлексії [5]. Практика медитації, майндфулнес та інші техніки усвідомленості допомагають зосередитися на поточному моменті та знижують рівень тривоги та стресу, пов'язаних з майбутніми подіями або минулим досвідом.

Отже, важливість і необхідність профілактики стресу в сучасному світі не може бути переоцінена. Ефективні стратегії профілактики стресу включають розвиток емоційної стійкості, підтримку здорового способу життя, ефективне управління часом, соціальну підтримку та практики самоусвідомлення. Застосування цих стратегій сприяє зміцненню психічного здоров'я, знижує ризик розвитку стрес-індукованих захворювань та покращує якість життя. Профілактика стресу - це не лише про зниження негативних наслідків, але й про створення основи для більш здорового, продуктивного та задоволеного способу життя. Враховуючи це, кожна особа, організація та суспільство в цілому повинні приділяти належну увагу і ресурси для реалізації ефективних підходів до профі-лактики стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А. Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Зінченко Д. А, Висоцький М. О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: *Аналіз проблеми. Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. с. 156-158. С. 223.*

Одержано 28.01.2024

УДК 159.92
Юрій Володимирович РОМАШЕНКО,
слухач магістратури факультету № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ПОВЕДІНКИ, ЩО ВІДХИЛЯЄТЬСЯ, У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Розглянуто значення психо-корекційної роботи з військовослужбовцями. Описані обов'язкові складові психологічної корекції. Зазначені основні вміння військовослужбовці після проходження психологічної корекції.
Ключові слова: *психологічна корекція, психологічна едукація, девіантна поведінка, військовослужбовець.*

Психологічно-корекційна робота при девіантній поведінці у військових має величезне значення у сучасній армії. По-перше, на військовослужбовців впливає підвищений стрес, який може призвести до різноманітних проблема, зокрема девіантній поведінці. Це можуть бути випадки агресії, порушення дисципліни, проблеми з адаптацією до військового середовища.

Необхідно відзначити, що девіантна поведінка у війську може мати серйозні наслідки не лише для військовослужбовця особисто, а й для колективу та інколи впливати на виконання бойових завдань за призначенням. Робота психологів та спеціалістів з корекції девіантної поведінки допомагає не лише попередити негативні наслідки, а й впливає кращій адаптації та формуванню ефективних стратегій подолання стресу у військових національної гвардії України.

Психолого-корекційна робота стає невід'ємною частиною програм підтримки психологічного здоров'я військовослужбовців. Вона впливає не лише на вирішення конкретних проблем поведінки, але й попереджає їх виникнення, підтримуючи психологічне благополуччя і боєздатність військових, що безпосередньо важливо для забезпечення безпеки та ефективності військових операцій.

Психологічна корекція поведінки, що відхиляється - це типове втручання у процеси психічного і особистісного розвитку людини з метою виправлення відхилень у цих процесах і часто справляє вплив не лише на особистість, а й на оточення, організацію життєдіяльності. Корекція девіантної поведінки - це системна спільної діяльності психолога та військовослужбовця щодо нівелювання та подолання такої поведінки, формування здатності вирішувати проблеми, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, з використанням знань, умінь і навичок, життєвого досвіду.

Обов'язковими складовими психологічної корекції має бути:

- психологічна едукація (просвіта);
- психоемоційне та психофізіологічне розвантаження;
- відновлення психологічної безпеки особистості;
- соціальна реадаптація.

Під час психологічної едукації (просвіти) обов'язково включати наступні питання:

- поняття девіантної поведінки;
- види девіантної поведінки у військовослужбовців;
- суїцидальна поведінка;
- адиктивна поведінка;
- особливості роботи пам'яті та свідомості людини під дією психоактивних речовин;
- як формувати відчуття безпеки.

Перед початком проведення психологічної корекції старшому (керівнику) здійснити аналіз щодо:

- кількість втрат (бойових, санітарних);

- кількість правопорушень які були в підрозділі.

Під час проведення заходів психологічної корекції заборонити залучати особовий склад (військовослужбовців) до різних занять які не пов'язанні із заходом (добові наряди).

За нашим власним досвідом, свою ефективність наступні підходи та техніки:

- обов'язкове проведення спортивних групових заходів (волейбол, футбол тощо);

- проведення спільного перегляду спеціально підібраних фільмів, мультфільмів (фільмотерапія).

Для зниження психоемоційного напруження, відновлення психічних процесів (пам'ять, увага, сприйняття тощо), покращення соціальної адаптації доцільно проводити заняття з плетіння мандал, ляльок мотанок; глинотерапію, та інше. Важливим елементом є можливість створення виробу своїми руками, який можна буде забрати з собою та зберігати. На цей виріб можна загадувати бажання, висловлювати побажання, робити у вигляді талісману, оберегу для себе або своїх близьких.

Для актуалізації ресурсів психіки ефективними показали себе такі методики як: «Мандрівник», «Чорний квадрат».

Проведення тренінгових занять, направлених на активізацію моральної саморегуляції військовослужбовців, як ефективного засобу протидії деструктивному інформаційному впливу.

Кожен день роботи починати з фізичної розминки (гімнастики), вправ психогімнастики, а завершувати вправами на м'язову релаксацію, дихальними вправами або медитативними практиками із обов'язковим наданням рекомендацій психологів щодо покращення сну. Надавати бійцям часті перепочинки із каво-брейками для своєчасного відновлення сил військовослужбовців. Гарний вплив на стан військовослужбовців мають заходи на свіжому повітрі: піші прогулянки, пікніки, риболовля, екскурсії. Пропонувати військовослужбовцям брати участь у ранкових та вечірніх молитвах спільно із військовим капеланом (священиком).

Завдання – проінформувати військових про негативні наслідки деструктивного інформаційного впливу; розвинути у учасників соціальну компетентність та критичне мислення, яке буде сприяти удосконаленню особистої саморегуляції та усвідомленню значимості морально-вольових якостей.

Після проходження психологічної корекції військовослужбовці мають вміти:

- проводити первинний морально-психологічний аналіз інформаційного впливу;
- застосовуючи методи критичного сприйняття, відстежувати наслідки психологічно небезпечних ситуацій;
- усвідомлено обирати моральний стиль поведінки та протистояти тяжким ситуаціям взаємодії з найближчою середою та оточенням.

Одержано 28.02.2024

СЕКЦІЯ 5
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ

УДК 159.9:378:351.74(477)
Олена В'ячеславівна ДЖАФАРОВА,
завідувач кафедри поліцейської діяльності
та публічного адміністрування факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4201-0218;
Даніїл Анатолійович ЗІНЧЕНКО,
слухач магістратури факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8089-0511

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРАВООХОРОНЦІВ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З ПРОПАГАНДОЮ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЄЮ

Розкриті ключові психологічні аспекти, що лежать в основі виховання патріотизму в контексті правоохоронної діяльності, виокремлюючи його як стратегічний інструмент у протидії маніпуляціям громадською думкою та спотворенню інформації. Особливу увагу приділено необхідності розвитку критичного мислення, емоційної стійкості та професійної етики серед правоохоронців, що сприятиме не лише зміцненню їхньої ідентичності та відданості демократичним цінностям, але й підвищенню ефективності їхньої роботи в умовах сучасних інформаційних викликів.

Ключові слова: *психологічна підготовка, правоохоронці, патріотичні цінності, боротьба з пропагандою, дезінформація, критичне мислення.*

У епоху, коли інформаційний океан переповнений даними та повідомленнями, підготовка правоохоронців виходить на передній план, набуваючи нових граней. Особливе значення при цьому придбає психологічний компонент, зокрема у сфері виховання патріотичних цінностей. Це стає не просто елементом професійної підготовки, а життєво необхідним інструментом для забезпечення соціальної стабільності та ефективної протидії інформаційним викликам нашого часу. Розвиток здатності до критичного мислення, розпізнавання фальсифікацій, збереження вірності правовим принципам та справедливості є ключовими в умовах постійної інформаційної напруги. В такому контексті, психологічна витривалість і моральна цілісність правоохоронців перетворюються на основні валюти в боротьбі з маніпуляціями, забезпечуючи надійний фундамент для розрізнення істини від неправди.

Дослідження психологічного аспекту формування патріотичних цінностей у правоохоронців, як засобу боротьби з пропагандою та дезінформацією, зосереджується на аналізі ключових психологічних теорій та концепцій. Основоположними є ідеї соціального навчання та розвитку особистісних цінностей, що включають механізми ідентифікації, імітації та внутрішньої мотивації [1]. Важливу роль відіграє розуміння процесів соціалізації та впливу соціального середовища на формування ціннісних орієнтирів. Особлива увага приділяється питанням критичного мислення, яке дозволяє правоохоронцям аналізувати інформацію, розрізняти факти від маніпуляцій, тим самим зміцнюючи їх здатність протистояти інформаційним викликам [2]. Розгляд психологічних механізмів, що

лежать в основі формування патріотичної ідентичності, включає аналіз емоційних та ціннісних компонентів, що сприяють розвитку глибокого відчуття відданості та відповідальності.

На нашу думку, теоретичне обґрунтування виховання патріотизму серед правоохоронців виступає як фундаментальний елемент у створенні стійкості до викликів сучасного інформаційного простору.

Застосування психологічного аспекту формування патріотичних цінностей у правоохоронців виявляється особливо важливим у контексті боротьби з пропагандою та дезінформацією [4]. Відіграючи роль важливого бар'єру проти маніпулятивних впливів, цей підхід спрямований на зміцнення критичного мислення та розвиток аналітичних навичок серед правоохоронців. Ефективне протистояння дезінформації вимагає глибокого розуміння механізмів її поширення та здатності виявляти приховані мотиви та цілі [5].

Ми вважаємо, що застосування спеціалізованих тренінгів та освітніх програм, що орієнтовані на формування патріотизму та професійної етики, стає ключовим елементом у підготовці правоохоронців. Це дозволяє не лише підвищити ефективність правоохоронної діяльності, але й сприяє формуванню стійкості особистості до зовнішніх впливів, які можуть підривати довіру до державних інституцій та впливати на суспільну стабільність.

Отже, розгляд психологічного аспекту формування патріотичних цінностей у правоохоронців як засобу боротьби з пропагандою та дезінформацією виявляється важливим у розбудові сучасної правоохоронної системи. Використання цього підходу не тільки сприяє зміцненню професійної компетентності та етичних стандартів, але й відіграє ключову роль у формуванні стійкості правоохоронців до різноманітних форм інформаційного впливу. Здатність критично оцінювати інформацію, виявляти та протидіяти маніпулятивним технікам є невід'ємною частиною ефективної роботи правоохоронних органів у сучасних умовах. Таким чином, підкреслюється не лише актуальність, але й необхідність інтеграції психологічних методик у навчальні програми для правоохоронців, з метою підвищення їхньої здатності ефективно виконувати свої службові обов'язки в умовах інформаційно насиченого середовища.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А., Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А., Гопко Д.О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Стратегія боротьби з кіберзлочинністю в умовах глобалізації інформаційних просторів. *Застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності. МВС України. Харків. ХНУВС. 2023. 105-107.*

5. Чалабієва М. Р. Дезінформація в електронних засобах масової інформації. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми. МВС України. Харків. ХНУВС, 2019.С. 145-146.*

Одержано 08.02.2024

УДК 159.9:342.95(043.2)
Володимир Миколайович МАНЬКО,
професор кафедри професійної психології
Національної академії Слежби безпеки України (м. Київ),
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9804-2126

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто значення доброчесності у діяльності персоналу правоохоронних органів в сучасних умовах. Проаналізовано психологічні аспекти забезпечення доброчесності працівників правоохоронних органів.

Ключові слова: *правоохоронні органи, персонал правоохоронних органів, психологічні аспекти забезпечення доброчесності.*

Доброчесність у діяльності персоналу правоохоронних органів має вирішальне значення для ефективності та легітимності їхньої роботи. Психологічний аспект грає важливу роль у формуванні та підтриманні доброчесності, допомагаючи сприяти етичному поводженню, професійній відповідальності та збереженню відчуття морального обов'язку.

Доброчесність передбачає високий рівень моральних принципів, етичних стандартів і відданості державним інтересам. Розглянемо значення доброчесності для персоналу правоохоронних органів.

1. *Забезпечення довіри громадськості*. Доброчесність є основою для забезпечення довіри громадськості до правоохоронних органів. Якщо персонал діє відповідно до високих стандартів поведінки, це сприяє підвищенню авторитету і легітимності органів в очах громадян.

2. *Ефективне виконання завдань*. Доброчесність сприяє ефективному виконанню завдань працівниками правоохоронних органів. Працівники, які діють відповідно до високих стандартів етики, здатні більш точно та незаперечно виконувати службові обов'язки.

3. *Захист прав та свобод громадян*. Доброчесність включає зобов'язання захищати права та свободи громадян. Працівники повинні відмовитися від будь-яких дій, що порушують конституційні права осіб, та діяти лише в рамках закону.

4. *Підвищення професійного стандарту*. Доброчесність сприяє підвищенню професійного стандарту в сфері роботи правоохорнних органів. Вона підкреслює значущість відповідальності, компетентності та здатності приймати обґрунтовані рішення.

5. *Зміцнення довіри між колегами*. Доброчесність сприяє створенню довірливої атмосфери серед працівників. Це допомагає зміцнити співпрацю, обмін інформацією та координацію в діяльності правохоронних органів.

6. *Формування етичної культури*. Доброчесність є частиною етичної культури персоналу правоохоронних органів. Працівники, які дотримуються високих моральних стандартів, вносять свій вклад у створення етичної атмосфери всередині підрозділу.

7. *Приклад для інших*. Працівники, що виявляють доброчесність у своїй поведінці, стають прикладом для інших колег. Це може спонукати інших до підтримки високих стандартів етики та дисципліни.

Один із ключових аспектів психологічних засад доброчесності - це мотивація працівників. Мотиваційний стимул базується на внутрішніх цінностях, переконаннях та особистісних цілях. Позитивні доброчесні дії стають частиною ідентичності працівника, що сприяє дотриманню ним етичних стандартів у процесі своєї професійної діяльності.

Психологічні засади доброчесності включають розвиток моральних цінностей, таких як чесність, справедливість, повага та довіра. Цей процес здійснюється через виховання свідомості про важливість цих цінностей та їхніх позитивних наслідків.

Психологічна готовність до етичної чуйності дозволяє працівникам розпізнавати моральні дилеми та етично важливі ситуації. Рефлексія допомагає аналізувати власні дії та виробляти конструктивні висновки для подальших кроків. Психологічна стійкість відіграє важливу роль у доброчесній поведінці. Працівники, які можуть керувати своїми емоціями та стресом, мають більше можливостей приймати конструктивні рішення у складних ситуаціях, уникнувши неетичних вчинків.

Розвиток емоційного інтелекту важливий для того, щоб працівники могли краще розуміти свої власні емоції, емоції інших людей та вплив їхніх дій на оточуючих. Це допомагає виявляти ситуації, які можуть спонукати до корупційних дій, та уникати їх. Розвинений емоційний інтелект також може допомогти працівникам краще контролювати свої емоції під час стресових ситуацій, що зменшує ймовірність прийняття неетичних рішень.

Створення доброчесної корпоративної культури та прикладного лідерства має вирішальний вплив на етичну поведінку працівників. Важливо, щоб вищий рівень керівництва показував гарні приклади етичної поведінки та підтримував зусилля працівників у дотриманні доброчесності.

Забезпечення розробки та прийняття чітких професійних етичних стандартів та проведення навчання з питань етики є важливими складовими доброчесної діяльності персоналу правоохоронних органів. Слід також відзначити, що позитивне підкріплення є важливим психологічним інструментом для стимулювання доброчесності. Працівники, які отримують винагороди або визнання за свої доброчесні вчинки, мають більшу схильність до їхнього повторення. Це може сприяти формуванню позитивної асоціації між доброчесністю та винагородою.

Психологічні засади забезпечення доброчесності у діяльності персоналу правоохоронних органів не лише сприяють підтриманню високих стандартів етичності, але й позитивно впливають на довіру громадян до правоохоронних органів та забезпечують безпеку та стабільність в суспільстві. Вони є невід'ємною частиною розвитку сучасної системи безпеки, що базується на етичних цінностях та професіоналізмі.

Загалом, доброчесність є фундаментальним принципом для персоналу правоохоронних органів, який впливає на їхню роботу, довіру громадськості та розвиток сектору як цілісної та відповідальної складової державної влади. Важлива роль правоохоронних органів України вимагає від працівників дотримання високих етичних стандартів та принципів. Вони повинні діяти згідно з принципами професійної етики, щоб забезпечити законність, права громадян та довіру суспільства.

Таким чином, можна зробити висновок, що розглянуті нами психологічні та етичні засади забезпечення доброчесності будуть сприяти формуванню та розвитку антикорупційної поведінки у діяльності персоналу правоохоронних органів, підвищать їх мотивацію до якісного виконання службових обов'язків, професіоналізм та об'єктивність в роботі правоохоронних органів, що має вирішальне значення для забезпечення національної безпеки, довіри громадян до державних інституцій та зміцнення демократичних цінностей в країні. Це є невід'ємною частиною розвитку сучасної системи безпеки, що базується на етичних цінностях та професіоналізмі.

Одержано 19.02.2024

УДК [159.9:343.54](477)
Валентина Олександрівна ТЮРІНА,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2308-1977

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩА РИСА ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Визначено й обґрунтовано необхідність формування і розвитку емоційного інтелекту як професійно значущої якості особистості майбутніх офіцерів поліції. Показано можливість і доцільність проведення з курсантами як майбутніми офіцерами поліції тренінгів емоційного інтелекту з відпрацюванням професійно необхідних гнучких умінь і навичок розуміння, контролю й управління емоціями.
Ключові слова: *емоційний інтелект, гнучкі уміння, розвиток, майбутні офіцери поліції.*

Визначальною особливістю професійної діяльності працівників поліції є те, що вона, як правило, здійснюється в агресивному соціальному середовищі за умов розв'язування та вирішення різноманітних соціальних, професійних та міжособистісних конфліктів, коли має місце напруження емоцій всіх сторін і учасників конфлікту, і через їхні емоційні сфери відбувається взаємний негативний психологічний вплив, внаслідок якого можуть бути прийняті хибні рішення, надані хибні поради щодо вирішення конфліктних ситуацій і конфліктів, здійснено невірні дії щодо їх врегулювання, а також можуть постраждати здоров'я і життя людей і, зокрема, самого поліцейського.

Професійним обов'язком офіцера поліції є недопущення здійснення вищевказаного негативного емоційного впливу на власну особистість і власну професійну діяльність з боку «агресивного соціального середовища». Це є можливим за умов сформованості у працівника поліції здатності й уміння розуміти свої власні емоції й емоційні стани і реакції оточуючих людей, уміння управляти як своїми емоціями, так й емоціями інших людей. Тобто у офіцера поліції має бути сформована емоційна компетентність, психологічною основою якої є емоційний інтелект.

Гнучкі уміння і навички (soft skills) завжди пов'язані з емоційним інтелектом, який досліджується ще з часів Платона й Аристотеля. Одним з перших вітчизняних дослідників емоційного інтелекту був Д. Люсін, який розробив двокомпонентну теорію вказаного феномена. У подальшому емоційний інтелект досліджували Л. С. Виготський, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Э. Торндайк, Д. Векслер, Г. Гарднер, Д. Гоулман, Дж. Стейн, Стивен, Р. Бар-Он (некогнітивна теорія емоційного інтелекту), З. Фрейд (теорія емоційної компетентності), Д. Карузо, Дж. Майєр, П. Селовей (теорія емоційно-інтелектуальних здібностей), Х. Вайсбах і У. Дакс (емоційний інтелект як уміння «інтелектуально» керувати своїм емоційним життям) та інші. У роботах цих авторів розглядалися різні аспекти проблеми емоційного інтелекту. Однак проблема формування емоційного інтелекту й емоційної компетентності працівників поліції на сьогодні залишається недостатньо розглянутою і потребує подальших досліджень.

Емоційний інтелект (EQ) – це група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих [1]. Стівен Дж. Стейн та Говард І. Бук вважають, що, на відміну від звичного для всіх поняття інтелекту, емоційний інтелект (EQ) є здатністю людини правильно розуміти та тлумачити обстановку і здійснювати на неї вплив, інтуїтивно вловлювати і відчувати, чого потребують і чого

хочуть інші люди, розуміти їхні сильні і слабкі сторони, не піддаватися стресу і паніці та бути привабливим у спілкуванні [2].

Означені уміння і навички управляти своїми емоціями і стресовими станами відносять до так званих гнучких умінь і навичок (soft skills) [2].

Емоційний інтелект (EQ) визначає і характеризує ступінь емоційного розвитку людини. У цілому, емоційний інтелект означає спроможність особистості управляти своїми емоційними станами і розуміти емоційні стани інших людей. У структурі емоційного інтелекту виділяють, зокрема, такі компоненти: впевненість у собі, розуміння власних почуттів, самоконтроль, терпимість, мотивація досягнення, відповідальність, гнучкість, оптимізм, самооцінка [1].

Рівень сформованості означених якостей особистості значною мірою впливає на успішність професійної діяльності працівників поліції, ефективність виконання ними службових обов'язків і функцій. Так, під час роботи з населенням у складних стресових ситуаціях (вирішення соціальних конфліктів, надання допомоги, здійснення рятувальних дій) емоційний інтелект проявляється через витримку, стресостійкість, спілкування, передбачає наявність і прояв емпатії і забезпечується самоконтролем, який полягає в умінні «дозувати» емоції [3].

Велике значення для формування та розвитку емоційного інтелекту має участь курсантів у тренінгу емоційного інтелекту, метою якого є формування саме гнучких знань, умінь і навичок «soft skills» розуміння й управління власними емоціями й емоціями інших людей, а також застосування набутих знань й умінь на практиці, зокрема, під час професійного спілкування з іншими людьми: потерпілими, правопорушниками, свідками, а також – з колегами, підлеглими, начальниками [3].

Аналіз одержаних результатів свідчить про доцільність проведення з курсантами як майбутніми офіцерами поліції тренінгів емоційного інтелекту з відпрацюванням професійно необхідних гнучких умінь і навичок розуміння, контролю й управління емоціями.

Список бібліографічних посилань

1. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського університету*. 2003. С. 20-23.

2. Стейн С. Дж., Бук Г.І. Переваги EQ: Емоційний інтелект та ваші успіхи. 2007. 384 с.

3. Тюріна В. О. Емоційний інтелект як детермінант професійної компетентності курсантів як майбутніх офіцерів поліції. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття*: збірник наукових праць "ΛΌГОΣ" за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (07.08.2020 р). Черкаси (Україна): Європейська наукова платформа. 2020. Т.2. С. 45-46.

Одержано 28.01.2024

УДК 159.922:921:353.8
Наталія Олександрівна МИРОШНИЧЕНКО,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6951-6190

ВАЖЛИВІСТЬ ВОЛОДІННЯ КОМУНІКАТИВНИМИ НАВИЧКАМИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаються фактори ефективності правоохоронної діяльності, аналізуються етапи спілкування правоохоронців з населенням, характеризуються особливості комунікативної культури правоохоронців, зазначаються основні засоби комунікації, підкреслюється роль використання мовних засобів спілкування у роботі правоохоронців, наголошується на необхідності поліпшення професійно-комунікативної культури.

Ключові слова: *ефективність правоохоронної діяльності, комунікативна культура, засоби комунікації, мовні засоби спілкування, мовні особливості.*

Основними завданнями діяльності поліції є забезпечення правопорядку, охорона прав і свобод людини, законних інтересів громадян, запобігання правопорушенням і злочинам, їх розслідування, підтримання публічного порядку. Важливим фактором підвищення ефективності роботи правоохоронних органів є налагодження співпраці поліції з населенням на основі довіри та взаєморозуміння. [1]

Ступінь благополуччя та ефективності правоохоронної діяльності відображається на соціально-психологічному стані суспільства, зокрема, на такій його складовій, як довіра населення до діяльності поліції. Здатність поліцейських співпрацювати з представниками конкретних громадських формувань розглядається як важливий критерій оцінки їхнього професійного рівня, політичної та правової культури. Тут відкриваються найширші можливості для виховання людей на ґрунті практичної участі у перетвореннях, що відбуваються у сфері правопорядку. Одним з найважливіших завдань удосконалення правоохоронних органів України є налагодження та підтримка відносин поліції з населенням на партнерських засадах, оскільки ефективність боротьби зі злочинністю значною мірою залежить від активної позиції самих громадян. Складність забезпечення громадського та публічного порядку в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки поліцейських.

Описуючи правоохоронну діяльність як основний вид роботи правоохоронців, лінгвісти підкреслюють, що вона має комунікативний та гуманістичний характер. При цьому необхідно врахувати той факт, що мовні дії працівників МВС є досить стандартизованими.

Спілкування - це складний багатогранний процес встановлення і розвитку контактів між людьми. Правоохоронець повинен бути тактовним, уважним і комунікабельним, від цих якостей залежить результат його роботи, оскільки спілкування виступає регулятором взаємовідносин між працівниками та громадянами. Воно включає у собі наступні етапи: інформованість, порозуміння, співробітництво.

Мовні дії правоохоронців мають низку особливостей. Ці особливості передбачають високий рівень комунікативної культури правоохоронців, що включає певні загальні вміння та знання, які забезпечують ефективне протікання мовного процесу. Здатність правоохоронців встановлювати, підтримувати і розвивати необхідні контакти з іншими людьми, продуктивно взаємодіяти, тактовно поводитися в конфліктних ситуаціях є

високопрофесійною навичкою. Від цього багато в чому залежать імідж і авторитет правоохоронних органів. Відповідною специфікою спілкування між працівниками поліції в таких умовах є реалізація норм права. Уміння вислухати людину допомагає працівникові розташувати її до себе, знизити комунікативний бар'єр.

Слід пам'ятати, що поліцейський інколи розмовляє, щоб в деяких випадках змінити позицію людини. І саме процес спілкування дозволяє досягти відповідних результатів. Тому основною сукупною частиною професійної майстерності працівників органів внутрішніх справ є успішність виконання ними своїх функцій, використання професійного спілкування, знань для встановлення комунікативного контакту з громадянами при вирішенні оперативно-службових завдань. Мовний контакт, що встановлюється поліцейськими з громадянами під час вирішення різних завдань, є основним параметром оперативно-службової роботи і суттєво відрізняється від мовних контактів, що встановлюються для людей у повсякденному житті.

Основна відмінність полягає в тому, що успішне досягнення комунікативного контакту нерозривно пов'язане з отриманням ключової інформації та зміною поведінки людей у спектрі від опору до допомоги та взаємодії. Засоби комунікації - це знаряддя інтелектуальної та фізичної праці. Вони поділяються на:

- інтелектуальні: їх слід розуміти як іманентні властивості суб'єкта;

- мовні засоби: це мова суб'єкта, за допомогою якої він здійснює пізнавальну дію і взаємодію з людьми;

- динамічні (поведінкові) засоби: це яскраві рухи людського тіла, серед яких виділяють міміку, жести і пантоміміку;

- предметно-знакові засоби: це фізичні об'єкти, які несуть певне смислове (семантичне) навантаження.

Використання мовних засобів спілкування відіграє значну роль у роботі правоохоронців. Від уміння позитивно формулювати свої думки, грамотно висловлювати їх під час конкретного спілкування, складання різного роду поліцейських документів залежить продуктивність роботи працівників, їхні взаємини та допомога людям. Одним із шляхів вирішення проблеми є виховання та розвиток у працівників таких базових якостей, як комунікативна грамотність та культура спілкування. Як показує практика, хороший результат в роботі співробітника на 80-85 відсотків залежить від його комунікативної грамотності і лише на 15-20 відсотків визначається рівнем підготовки за фахом. Комунікативна грамотність забезпечує ефективне спілкування, реалізацію мовних тактик за допомогою вербальних і невербальних дій. У процесі оперативно-службової діяльності щоденна співпраця поліцейських разом сприяє повноцінному формуванню різних професійних і базових характеристик. Кожен працівник, усвідомлюючи свою дію в команді товаришів по службі, повинен вміти організовувати обмін інформацією, узгоджувати свої дії з іншими працівниками, визначати міжособистісні позиції. Як наслідок, комунікативні процеси відіграють значну роль у роботі правоохоронців. Тому правомірно пред'являти певні вимоги до комунікативної грамотності персоналу органів внутрішніх справ. В ситуації, що склалася, робота правоохоронних органів гостро потребує підвищення професійної та психологічної підготовки співробітників.

Доречно звернути увагу на формування таких комунікацій: по-перше, розвивати вміння слухати; по-друге, вміння не наполягати; по-третє, використовувати невербальну мову. При цьому правоохоронці часто впливають на ситуацію, спрямовуючи розмову в потрібне русло. Те, що здається неважливим, часто містить окремі частини ключової інформації.

Таким чином, зростання професійно-комунікативної культури дозволить поліцейському стати самостійним і вільним суб'єктом професійної діяльності, здатним мотивувати свої дії, відповідати за результати своїх дій, досліджувати процес взаємодії та прогнозувати його результати, приймати і розуміти дії суб'єктів спілкування. Для

успішного вирішення цієї проблеми необхідна періодична, цілеспрямована спеціальна мовна підготовка.

Список бібліографічних посилань

1. Розпорядження Міністерства внутрішніх справ та Державної служби з надзвичайних ситуацій. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 20.02.2024).

Одержано 24.02.2024

УДК 159.9

Людмила Володимирівна П'ЯНКІВСЬКА,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат психологічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9086-271X

КРИЗИ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Окреслено основні бачення кризи особистості поліцейського. Означено, що криза одночасно є небезпекою та можливістю для особистості. Визначено, що для поліцейського найбільш характерними є вікові, професійні і травматичні кризи.

Ключові слова: *криза, травматична криза, професійна криза, дезадаптація, професійні експектації.*

В сучасних реаліях воєнного стану перед поліцейськими Національної поліції України стоять досить складні професійні завдання. Вони не тільки протидіють злочинності, підтримують публічну безпеку та порядок, але й надають допомогу населенню на звільнених від окупації територіях, підтримують громадян, що перебувають на межі з лінією фронту, забезпечують конвоювання та утримання затриманих осіб, займаються розмінуванням тощо. Виконання цих важливих професійних завдань здатне впливати на психічний стан поліцейського, спричинити у нього порушення адаптації, появу психічних травм, що можуть істотно погіршити стан здоров'я, спровокувати розчарування в професії та у подальшому – призвести до її зміни. Тому набуває актуальності і потребує глибшого дослідження питання кризи особистості поліцейського.

Поняття «криза» (грец. – *krisis*) трактують як поворотний пункт, крутий перелом, важкий перехідний стан [5]. І. Черезова розуміє кризу як зміну напрямку, рішення, вибір [6]. О. Саннікова розглядає її як перманентний стан особистості, що нормально розвивається та як стан, який передує появі якісно нової особистості, аж до зміни системи установок, стосунків, цінностей тощо [5]. Як бачимо, це поняття несе в собі біполярне навантаження, одночасно є небезпекою та можливістю для особистості.

Зазначимо, що поліцейський може стикнутися з проблемою переживання кризи в будь який період свого життя. Для нього найбільш характерними є вікові, професійні і травматичні кризи.

Серед вікових періодів слід виокремити найбільш сенситивний – середню дорослість. Її можна розглядати двояко: по-перше, кризу середини життя можна віднести до нормативної кризи, по-друге, – розглядати як ненормативну, екзістенційну кризу особистості. За результатами власних досліджень В. Доценко констатує, що поліцейські, що переживають кризу середини життя мають наступні особливості її прояву: занижена самооцінка, знижений інтерес до власних досягнень та саморозвитку і самовдосконаленні, прояви замкнутості, зниження життєвої активності, відчуття незадоволеності про-

фесійними досягненнями, зниження загального рівня працездатності тощо [2].

Окрім цього, трансформацій зазнає спрямованість професійної кар'єри особистості. Професійні кризи особистості поліцейського є передбачуваними й закономірними. У професійній площині працівника проявляються різноманітні співвідношення нормативних і ненормативних проявів криз. Зокрема, нормативною вбачаємо кризу, якщо працівник поліції опанував свій внутрішній стан, адаптувався і отримав шанс для переходу на вищий рівень професіоналізму. Ненормативний її прояв характеризується не здатністю поліцейського впоратися з власними внутрішніми протиріччями. Ненормативні кризи здатні зруйнувати професійну кар'єру.

Також потребують уваги кризи поетапного переходу, які обумовлені процесом професіоналізації особистості. А. Лінник виокремлює кризи поліцейського на різних етапах професійного становлення: кризи навчально-професійної орієнтації (етап оптації); вибору професії (етап професійної підготовки); професійних експектацій (етап професійної адаптації); професійного зростання (етап первинної професіоналізації); професійної кар'єри (етап вторинної професіоналізації); соціально-професійної самоактуалізації (етап майстерності); утрати професії (етап втрати професійної діяльності) [3].

Криза навчально-професійної орієнтації характеризується певним конфліктом між реальним і бажаним, що може проявлятися розчаруванням в обраній професії. Працівник поліції може вибрати конструктивний або деструктивний шлях виходу із кризи з урахуванням власної зрілості, досвіду, індивідуально-типологічних особливостей особистості. Конструктивний варіант передбачає здатність до самовизначення, самореалізації у процесі професійного навчання тощо. Деструктивний варіант вирішення виражається внутрішньою неузгодженістю, нездатністю знайти вихід із кризи й долати труднощі.

Кризі професійних експектацій властива певна невідповідність між реальною професійною діяльністю та сформованими уявленнями, зокрема виражається невдоволеністю працівника різними управлінськими аспектами, особливостями організації праці, матеріальним забезпеченням тощо. Вона найчастіше пов'язана з минулим досвідом поліцейського, прагненням до професійного самоствердження, особливостями інерції тощо.

Криза професійної кар'єри формується тоді, коли працівник поліції виявляє невдоволеність власним професійним становищем, що спричиняє появу потреби у подальшому самовизначенні та самореалізації. Криза соціально-професійної самоактуалізації спричинена у більшості випадків нереалізованістю власних можливостей у професійній діяльності.

Заслуговує на увагу дослідження М. Полухіної. Вона за результатами вивчення прояву кризи професійного становлення у молодих працівників поліції констатувала у них наявність наступних характеристик: низький рівень рефлексивності, самооцінки, схильність до самозвинувачення, невпевненість, підвищену тривожність, лабільність, спонтанність, відсутність гнучкості та творчого підходу, ідеалістичність уявлень тощо [4].

Слід також виокремити, що у працівників поліції з наявним професійним досвідом, можуть проявлятися деструктивні варіанти вирішення кризи. Зокрема на етапі професійного становлення виявляється симптоматика синдрому «емоційного вигорання» (негативні самооцінка та ставлення до власної роботи, втрата співчуття, виснаження, редукція професійних обов'язків тощо) [1]. Можливі прояви і дезадаптації особистості, що виражається негативізмом, опозицією до оточуючих, соціальним відчуженням.

Професійні аспекти діяльності впливають на формування у них упертості, недовірливості, прискіпливості, заздрості. Також тривалі навантаження здатні спровокувати появу у працівників поліції негативних емоцій: образа, злість, агресія, гнів тощо. З часом, якщо вчасно не надати психологічну допомогу, вони можуть перерости в депресивний стан, коли поліцейський проявлятиме апатію, перебуватиме у відчаї, відчуватиме себе самотнім, не бачити перспектив на майбутнє.

Як доводить М. Полухіна у поліцейського при наявності професійної кризи спостерігаються відчуття вичерпаності власних ресурсів, страхи, посилюються механізми психологічного захисту, нівелюється прагнення до професійного зростання тощо [45].

Травматична криза в діяльності працівників поліції найчастіше пов'язана з екстремальними чи кризовими ситуаціями, що приводять до серйозних негативних наслідків. Травматична криза – реакція психіки особистості працівника на непередбачувану ситуацію, що несе загрозу його життю або значущим складовим [4].

У професійній діяльності поліцейського найбільш травматичними є ситуації небезпеки, які супроводжуються виникненням безпосередньої загрози його здоров'ю або життю. Ступінь загрози у кожного своя, але, вона завжди викликає негативні емоції. Її усвідомлення та прояв негативних емоцій спрямовують та направляють зусилля працівника на подолання цих впливів. Водночас зазначимо, що ступінь усвідомлення і сприйняття її у кожного поліцейського індивідуальні.

Можемо стверджувати, якщо поліцейський здатний самостійно впоратися з негативними емоціями, то втручання психолога не потрібне. При затяжних деструктивних змінах, що набувають тривалого характеру, необхідною є психологічна допомога, а у випадках появи клінічної симптоматики –спеціалізована допомога відповідних фахівців.

Як бачимо, у професійній діяльності працівників поліції проблематика криз є досить актуальною, особливо в умовах війни. Можемо стверджувати, що криза здатна двояко вплинути на поліцейського. Вона може погіршити його стан, знизити мотивацію до роботи, спричинити порушення адаптації та появу різних розладів тощо. Водночас – спроможна актуалізувати внутрішні ресурси поліцейського на переосмислення власного життя, на саморозвиток, на професійне самоствердження та зростання. Знання криз особистості поліцейського допомагає психологу краще зрозуміти проблеми працівника його психоемоційний стан і відстежувати їх динаміку, що у результаті сприяє якісному психологічному супроводженню службової діяльності працівників поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Байєр О. О. Життєві кризи особистості: навчальний посібник. Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. 244 с.

2. Доценко В. В. Особливості психологічного супроводу працівників поліції в умовах війни. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України*: зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). Київ: «Вид-во Людмила», 2022. С. 33–37.

3. Лінник А. О. Кризи професійного становлення поліцейських. *Юридична психологія.* 2017. № 1. С. 181–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2017_1_19 (дата звернення 02.02.2024)

4. Полухіна М. П. Особливості переживання кризових станів молодими співробітниками правоохоронних органів. *Актуальні проблеми психології,* 2016. Том 10, Випуск 28, С. 330–338. URL: http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v10/i28/31.pdf 45

5. Саннікова О. П. Переживання кризи: диференційно-психологічний аналіз *Наука і освіта.* 2015. № 10. С. 16–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_10_5 (дата звернення 02.02.2024)

6. Черезова І. О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник. Бердянськ, БДПУ, 2016. 93 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.942.5-057.36(043.2)
Михайло Володимирович БУТЕНКО,
старший психолог ВПЗ УКЗ ГУНП в Сумській області,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1800-2410

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Розглянуто основні психологічні аспекти роботи поліцейського та важливі властивості особистості, які забезпечують виконання ним службових обов'язків на високому рівні. Зазначено негативні наслідки, які виникають під час професійної діяльності, шляхи психокорекційної роботи над для підвищення рівня емоційного та соціального інтелекту.
Ключові слова: *емоційний інтелект, соціальний інтелект, професійна успішність поліцейського, психосинтез, РЕТ.*

На сьогоднішній день більшість науковців відмічають той факт, що індивідуально - психічні властивості особи впливають на її життя та поведінку, а отже вони мають значний вплив і на професійну діяльність. У той же час, необхідно враховувати, що в своїй професійній діяльності особа не тільки розвиває необхідні навички та вміння, а формує особистість в цілому, що може призвести, як до позитивних, так і негативних наслідків. Тому для того, щоб досягти професійної успішності особі необхідно не тільки розвивати важливі якості, а й постійно проводити заходи психокорекційної для підвищення їх рівня.

Перш за все, слід зазначити, що професійна діяльність поліцейського чітко регламентована правовими нормами, а невиконання або неналежне виконання своїх службових обов'язків є порушенням цих нормативно-правових актів. З іншої сторони, професійна діяльність поліцейського вимагає від нього діяти в екстремальних умовах, приймати рішення в ситуаціях упродовж обмеженого часу, ризикувати власним здоров'ям та життям під час затримання правопорушників. Усе це відповідно вимагає від нього постійної розумової діяльності, вольових зусиль та відповідно викликає постійно емоційні реакції, при чому як позитивні, так і негативні [1]. Необхідно також зазначити, що для успішної професійної діяльності працівникам поліції необхідно враховувати низку таких особливостей, як розуміння відповідальності за результати й наслідки роботи; висока соціальна й особистісна значущість можливих помилок; наявність протидії з боку правопорушників і злочинців; обмеженість в часі для дослідження обставин і прийняття рішень; значні психічні й фізичні навантаження; інтенсивний вплив несприятливих чинників тощо. Тобто, професійна діяльність працівників поліції супроводжується великою кількістю вимог до професійно значимих властивостей особистості. До них можна віднести психологічну стійкість, розвинені вольові та пізнавальні якості, професійно розвинуте мислення, схильність до напруженої розумової роботи, швидкість реакції на різні зовнішні подразники, уміння орієнтуватися в складних обставинах [2].

Сьогодні до особистості поліцейських також висуваються вимоги щодо володіння ними на високому рівні такими властивостями як емоційний та соціальний інтелект. Емоційний інтелект необхідний для контролю свого та чужого емоційного стану під час виконання обов'язків. Розвинутий соціальний інтелект забезпечує успішну соціальну взаємодію поліцейського як і з різними верствами населення, так і колегами, можливість передбачати їх поведінку, а також вміння здійснювати контроль над власною.

У той же час, навіть якщо поліцейський володіє розвинутими на високому рівні зазначеними властивостями, це не є гарантіє досягнення ним професійної успішності. Роботу поліцейського можна віднести до соціономічних видів, яка супроводжується значним рівнем завантаженості, неможливості повноцінного відпочинку, підвищеними

вимогами до фізичних і психологічних якостей працівників, у зв'язку з чим можна прогнозувати виникнення небезпечних психологічних станів, які не обмежуються феноменом психологічного вигорання[4]. Деструктивний вплив таких чинників створює небезпеку руйнування соціально-психологічної адаптації працівників, і як наслідок, може спричинити виникнення негативних психоемоційних станів.

У зв'язку з цим перед фахівцями психологічного забезпечення виникає необхідність проведення комплексних заходів, які спрямовані на розвиток і корекцію структурних компонентів емоційного та соціального інтелекту поліцейського з метою протидії негативним психоемоційним станам. Тому варто розглянути деякі варіанти застосування різних підходів для проведення корекційної роботи.

Одним із найбільш ефективних способів проведення комплексної корекційної роботи є соціально-психологічний тренінг. За допомогою психологічного тренінгу можна ефективно вирішувати завдання, які стосуються розвитку здібностей комунікативної сфери особистості, моделювання різних соціальних ситуацій у яких можна навчитися керуванню власними емоційними станами, передбачати поведінку інших та отримувати додаткову інформацію від інших учасників тренінгу.

Серед індивідуальної комплексної корекційної роботи над емоційним та соціальним інтелектами можна виділити когнітивний підхід, а саме раціонально-емотивну терапію, в основі якої лежить когнітивна теорія емоцій. А. Бек та А. Елліс зазначали, що однією із причин неадекватних переживань є ірраціональні переконання, які у стані стресу запускають патерни згубного мислення [3]. Тому корекційний вплив повинен бути спрямований на зміну ірраціонального мислення і переконань на раціональні, що в свою чергу дозволить поліцейському адекватно сприймати та оцінювати навколишні події і не піддаватися різним негативним емоційним проявам.

Також необхідно відмітити позитивні результати проведення корекційної роботи шляхом використання окремих технік психосинтезу. Р. Ассаджіолі зазначав, що психосинтез може стати методом комплексного виховання, методом психологічного розвитку та самореалізації особистості. Також за допомогою різних технік психосинтезу особистість може поглибити своє самопізнання, сформувати або реконструювати власні властивості відповідно до системи життєвих сенсів і визначених цілей, в тому числі досягнення більш високого рівня професійної успішності.

З метою корекції різних несприятливих для виконання службових обов'язків проявів емоцій та поведінки потрібно виділити їх як субособистості. Шляхом проведення з ними внутрішнього діалогу прибрати між ними розбіжності та привести до гармонії. Також можливо шляхом проведення такої роботи формувати й інші компоненти емоційного та соціального інтелекту, які необхідні для виконання завдань поставлених перед поліцейським.

Відповідно, для досягання професійної успішності поліцейського проводити психокорекційної роботи потребують не тільки емоційний та соціальний інтелект, а інші властивості особистості.

Список бібліографічних посилань

1. Матієнко Т. В. Психологічні особливості професійної діяльності працівників поліції. *Теорія і методика виховання: науково-педагогічний вісник.* 2018. № 9. С.23-26. URL: https://cutt.ly/uwBWgy9J (дата звернення 14.02.2024)

2. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника національної поліції. *Юридична психологія*. 2016. №1. С. 129-139. URL: https://psychped.naiau.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/456/458 (дата звернення 14.02.2024)

3. Дерев'янко С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навчально-методичний посібник. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 312 с.

Одержано 28.01.2024

УДК 159.9
Михайло Олегович ОЛЕКСИН,
аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7759-0362

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Ресурсами є те, що є цінним для людини та допомагає їй адаптуватися до стресових ситуацій. Психологічна ресурсність особистості виявляється у її здатності саморозвиватися, умінні бути компетентною у життєвих та професійних питаннях, автономною у прийнятті рішень, самодостатності у доланні складних життєвих ситуацій, умінні підтримувати та надихати інших, умінні бути творчою та досягати успіху.
Ключові слова: *ресурсність, адаптація, розвиток, професійна діяльність, саморозвиток, внутрішні сили, подолання, стрес.*

Ресурсний підхід бере свій початок з гуманістичної психології. Е. Фромм виділяв три психологічні категорії, що позначаються як ресурси людини в подоланні важких життєвих ситуацій: надія (те, що забезпечує готовність до зустрічі з майбутнім); раціональна віра (усвідомлення існування безлічі можливостей і необхідності вчасно ці можливості виявити і використовувати); душевна сила або сміливість (здатність чинити опір спробам піддати небезпеці надію і віру, і зруйнувати їх) [1].

Не дивлячись на часте використання терміна «ресурси» та визнання важливості ресурсного забезпечення життєдіяльності, зокрема продуктивної професійної діяльності людини, поняття ресурса як психологічної категорії разраблено недостатньо. Це обумовлено тим, що людина як складна система має різні рівні організації , кожному з яких притаманні певні ресурси .

У психології стреса і його подолання під ресурсами розуміють фізичні і духовні можливості людини, мобілізація яких забезпечує виконання програм і способів (стратегій) поведінки, спрямованих на запобігання або купірування стресу. В більш широкому трактуванні психологічні ресурси входять до поняття особистісного потенціалу, а також в опис стратегій життя. В більш вузькому трактуванні - ресурси розглядають як можливості і засоби долаючої поведінки, подолання стресів , як елементи самоорганізації, саморегуляції діяльності і поведінки [7, 8, 9, 10].

Однією з найбільш розповсюджених класифікацій ресурсів є класифікація С. Хобфола [5]. Відповідно до неї, ресурси включають:

1) матеріальні об’єкти (дохід, житло, одяг, матеріальні фетиші) та нематеріальні (бажання, цілі);

2) зовнішні (соціальна підтримка, родина, друзі, робота, соціальний статус) та внутрішні, інтраперсональні змінні (самоповага, професійні вміння, навички, здібності, інтереси, самоконтроль, оптимізм, життєві цінності, система вірувань);

3) психічні та фізичні стани;

4) вольові, емоційні та енергетичні характеристики, яки необхідні для подолання трудних життєвих ситуацій та досягнення особистісно значущих цілей [5].

Персональні ресурси також означив та охарактеризував С. Хобфолл [5]. На думку дослідника, ресурсами є те, що є цінним для людини та допомагає їй адаптуватися до стресових ситуацій. Він поділяє їх на зовнішні – соціальні та внутрішні – “душевні” (психологічні). Втрата зовнішніх та/або внутрішніх ресурсів переживається людиною як суб’єктивне неблагополуччя і стан психологічного стресу. Авторська концепція дослідника – концепція “консервування” ресурсів – ґрунтується на двох принципах: 1) люди прагнуть отримати, зберегти та використати свої психологічні ресурси якнайкраще; 2) люди прагнуть інвестувати свої зусилля у накопичення власних ресурсів: захистити

від втрачання, або відновити ресурси, а також набути нові ресурси для підвищення впевненості у майбутньому (екзистенційної надійності) [4,5]. С. Хобфолл аналізує персональні ресурси за такими напрямами: 1) матеріальні засоби (матеріальний дохід, одяг, помешкання) та нематеріальні конструкти (бажання, цілі, ідеї, переконання); 2) зовнішні (соціальна підтримка, сім'я, друзі, робота, соціальний статус) та внутрішні – інтраперсональні змінні (самоповага, професійні уміння, самоконтроль, життєві цінності, система вірувань); 3) стан душевного та психологічного благополуччя, вольові й емоційні характеристики, які прямо чи опосередковано можуть зумовлювати особливості долання людиною реальних або сподіваних стресів життя [5].

О. С. Штепа розуміє психологічну ресурсність особистості як здатність людини актуалізувати власні психологічні ресурси з метою саморозвитку, саморозкриття у взаєминах та надання підтримки іншим. Саме у психологічній ресурсності розкривається автентичність особистості. Психологічна ресурсність особистості виявляється у її здатності саморозвиватися, умінні бути компетентною у життєвих та професійних питаннях, автономною у прийнятті рішень, самодостатності у доланні складних життєвих ситуацій, умінні підтримувати та надихати інших, умінні бути творчою та досягати успіху. За думкою дослідниці, характеристиками психологічної ресурсності, є знання людиною власних психологічних ресурсів, уміння оновлювати та використовувати свої психологічні ресурси [2, 3].

Особливості стану, що означили як ресурсний, уперше було відзначено у дослідженнях, присвячених вивченню стресостійкості та поведінки людини в екстремальних ситуаціях. Зокрема, Р. Лацарусом обґрунтовано особливості сприймання людиною стресової ситуації як результат співвідношення між характеристиками стресового виклику та ресурсами особистості [7-10].

Поняття «життєстійкості» (hardiness), введене С. Мадді пов'язане із творчим потенціалом особистості і регулюванням стресу. Через поглиблення включеності, контролю і виклику (прийняття виклику життя) людина може одночасно розвиватися, збагачувати своє життя, реалізовувати свій потенціал і долати стреси, що зустрічаються на життєвому шляху. Включеність дає можливість почувати себе значущим і достатньо цінним, щоб повністю включатися у рішення життєвих задач, не дивлячись на наявність стресогенних факторів і змін. Контроль мотивує до пошуку шляхів впливу на результати стресогенних змін, на противагу впаданню у стан безпорадності і пасивності. Виклик допомагає людині залишатися відкритою до оточуючого середовища і суспільства. Він полягає у сприйнятті особистістю подій життя як виклику і випробування. Так само життєстійкість включає в себе такі базові цінності, як кооперація, довіра і креативність. Життєстійкість є складовою частиною відчуття повноти життя і якості життя [11-14].

Список бібліографічних посилань

1. Фромм Ерік. Мати чи бути? / Пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ : «Український письменник», 2010. 222 с.

2. Штепа О. С. Емпіричне вивчення психологічних ресурсів особистості / *Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2011. Т. 11. Вип. 4. Ч. 2. С. 335–361.

3. Штепа О. С. Особливості психологічної ресурсності осіб зрілого віку *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2012. Вип. 15. С.310–317.

4. Hellerstein D. How can I become resilient? // Psychology Today : сайт. Posted Aug 27. 2011. URL: https://www.psychologytoday.com/intl/blog/heal-your-brain/201108/how-can-i-become-more-resilient (дата звернення 15.01 2024)

5. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 44, 513–524.

6. Kobasa, S. C., and Maddi, S. R., and Kahn, S. (1982). Hardiness and Health: A Prospective Study. Journal of personality and social psychology,42,168-177

7. Lazarus R. S. Stress and Emotion: A New Synthesis. New York: Springer, 1999. 342p. URL: https://books.google.se/books?id=mATTP46QIp4C&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false (дата звернення 12.02.24).

8. Lazarus R. S. Toward better research on stress and coping. *American Psychologist*. 2000. Vol.55, №6. P. 665–673. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55. 6.665 (дата звернення 12.02.24).

9. Lazarus R., Delongis A., Folkman S., Gruen R. Stress and adaptational outcomes: the problem of confounded measures. *American Psychologist*. 1985. Vol.40, №7. P.770–779. https://doi.org/10.1037/0003-066X.40.7.770 (дата звернення 02.07.2024)

10. Lazarus R., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer, 1984. 445p. URL: https://books.google.se/books?hl=ru&lr=&id=i-ySQQuUpr8C&oi=fnd&pg=PR5&ots=DgLTnregOf&sig=MW7m_q3uU91jqB1FhhLVi3m816g&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

11. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology.* 2004. Apr. 44. P. 279-298.

12. Maddi S. R. Harvey, D. Khoshaba, J. Lu, M. Persico The personality construct of hardiness. *Journal of Research in Personality.* 2002. №36. 72-85.

13. Maddi S. R. The personality construct of hardiness: I. Effect of experiencing, coping and strain. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research.* 1999. Vol. 51, No. 2. P. 83–94. DOI: https://doi.org/10.1037/1061-4087.51.2.83. (дата звернення 15.01 2024)

14. Maddi's hardiness survey URL: https://psycho-tests.com/test/maddi-hardiness-survey (дата звернення 08.01.2024)

15. Wong P. T. P. Effective management of life stress: there source-congruence model. *Stress & medicine.* 1993. Vol. 9, Iss. 1. P. 51–60. DOI: https://doi.org/10.1002/smi. 2460090110. (дата звернення 22.01 2024).

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Катерина Олександрівна РЕЗНІК,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5232-1912

ФЕНОМЕН ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОЗУМНОСТІ У НОВІТНІХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Представлено наукові ракурси дослідження психологічної розумності у сучасних психологічних розвідках. Подано психологічну розумність як здатність людини бачити взаємозв'язки між думками, почуттями та діями людей з метою пізнання значень і причин їх досвіду та поведінки.

Ключові слова: *психологічна розумність, інтелект, причинні фактори, проникливість, рефлексивність, самооцінка, самосвідомість, інтроспекція.*

Традиційно інтелект вважали найкращим показником досягнень в академічному середовищі. Але, як з'ясувало дослідження О'Коннора та Паунонена (2007), зв'язок між академічними досягненнями та інтелектом слабший, ніж очікувалося, особливо в середовищі вищої освіти [9]. Diseth (2002) також виявив відсутність зв'язку між інтелектом і академічними досягненнями [4]. Таким чином, академічні досягнення можуть залежати від чогось більшого, ніж просто інтелект, оскільки учні з високими когнітивними здібностями часто перевершують учнів з нижчими когнітивними здібностями.

Кепп (2000) зазначає, що «якщо діяльність стає складнішою та веде до співпраці, емоційна компетентність відрізнятиме тих, хто процвітає, від тих, кому не вдається досягнути результатів» [6]. Як важливу частину психології емоцій і міжособистісної

обізнаності, психологічну розумність можна використовувати для вимірювання емоційної компетентності. За словами Бейтеля та ін. (2009), психологічна розумність має широку привабливість і корисність, оскільки вона є не лише основною психологічною конструкцією, але й, можливо, найважливішою психологічною силою [2].

За Фарбером (1985) [5], історія психологічної розумності бере свій початок від концепції Мюррея (1938) про «інтрацепцію» (схильність підкреслювати психологічні аспекти осіб або подій) [7], а до цього — від концепції Юнга (1922) про «інтроверсію» і концепції Вільяма Джеймса (1907) про «м'якість».

Термін психологічна розумність (ПР) виник із психодинамічного мислення (Appelbaum, 1973; Taylor et al, 1989), і протягом тривалого часу його використання обмежувалося психодинамічно орієнтованою психотерапевтичною практикою, в якій розглядався рівень психологічної розумності пацієнта. як важливої передумови успіху інсайт-орієнтованої терапії [11].

Психологічна розумність являє собою абстрактний процес, який не можна спостерігати безпосередньо. Такі слова, як проникливість, рефлексивність, самооцінка, самосвідомість і інтроспекція, використовувалися як синоніми психологічної розумності [1]. Нижче наведено деякі важливі визначення психологічної розумності: Толар і Резнікофф (1960) визначили «психологічну розумність як здатність розуміти причинні фактори, які лежать в основі або визначають поведінку та загальні установки людини» [12]. Аппельбаум (1973) визначає психологічну розумність як «здатність людини бачити взаємозв'язки між думками, почуттями та діями з метою пізнання значень і причин досвіду та поведінки» [1].

Чотири виміри, що пояснюють психологічну розумність, що лежить в основі цієї здатності, включають: (a) когнітивні здібності та інтуїтивні таланти, (б) допитливість і щирий інтерес до людей, коли людину цікавить те, як працює розум, здатний піклуватися про себе і подібним чином здатний «дозволити афектам займати належне їм місце», (c) для цілей лікування, самоспрямованість, яка характеризує психологічну розумність людини та (d) поточну та перспективну здатність з боку індивіда "викласти свої можливості щодо психологічної розумності на службі психоаналітичного процесу» (Appelbaum, 1973) [1]. Conte та ін. (1996) концептуалізували психологічну розумність як атрибут індивіда, який передбачає певний доступ до своїх почуттів, готовність спробувати зрозуміти себе та інших, віру в користь обговорення своїх проблем і зацікавленість у значенні та мотивації власних і інших думок, почуттів і поведінки та здатності до змін [3].

У дослідженні Nyclíček & Denollet (2009) встановлено, що психологічна розумність є особистою (індивідуальною) характеристикою, яка відображає не лише інтерес, але й здатність і може бути змінена значущими зовнішніми джерелами. Таким чином, психологічна розумність включає когнітивні, афективні та мотиваційні компоненти і може розглядатися як характеристика, інтерес і здатність, зосереджена як на власній особистості, так і на інших [8].

Список бібліографічних посилань

1. Appelbaum, S. A. (1973). Psychological-mindedness: Word, concept and essence. *International Journal of Psycho-Analysis*, *54*, 35-46.

2. Beitel, M., Hutz, A., Sheffield, K.M., Gunn, C., Cecero, C. C., & Barry, D.T. (2009). Do psychologically-minded clients expect more from councelling. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 82*(4),369-83.

3. Conte, H. R., Ratto, R., & Karasu, T. B. (1996). The Psychological Mindedness Scale: Factor structure and relationship to outcome of psychotherapy. *Journal of Psychotherapy Research and Practice, 5,* 250–259.

4. Diseth, A. (2002). The relationship between intelligence, approaches to learning and academic achievement. *Scandinavian Journal of Educational Research, 46*(2), 219-30.

5. Farber, B. A. (1985). The genesis, development and implications of psychological-mindedness in psychotherapists. *Psychotherapy*, *22*(2), 170-177.

6. Kapp, C. A. (2000). Emotional intelligence and success in post-graduate studies: a pilot study.*SAJHE/SATHO, 14*(3), 151-60.

7. Murray, H. (1938). *Exploration in personality*. New York: Oxford University Press.

8. Nyklíček, I., & Denollet, J. (2009). Development and evaluation of the balanced index of psychological mindedness (BIPM). *Psychological Assessment, 21*(1), 32-44.

9. O'Connor, M. C., & Paunonen, S.V. (2007). Big five personality predictors of post-secondary academic performance. *Personality and Individual Differences, 43,* 971-90.

10. Pathak P, Joshi S (2017), Psychological Mindedness and Procrastination among University Students, International Journal of Indian Psychology, Volume 4, Issue 2, No. 86, ISSN:2348-5396 (e), ISSN:2349-3429 (p), DIP:18.01.021/20170402, ISBN:978-1-365-68609-2

11. Taylor, G.J., & Taylor, H.S. (1997). Alexithymia. In M. McCallum & W.E. Piper (Eds.), *Psychological mindedness: A contemporary understanding* (pp. 77-104). Munich: Lawrence Erlbaum Associates.

12. Tolar, A., & Reznikoff, M. (1960). A new approach to insight: A preliminary report. The *Journal of Nervous and Mental Disease*, *130*, 286-296.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Катерина Михайлівна УСИК,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-3799-8136

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ У КОНТЕКСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто соціальний інтелект як здатність до розуміння оточуючих людей та грамотного вибудовування взаємин. Зазначено роль соціального інтелекту. Зазначено, що у ракурсі поліцейської діяльності соціальний сприяє успішній професійній адаптації, підвищенню впевненості в собі, розвитку комунікативної компетентності, перешкоджає проявам девіантної і емоційного вигоряння. Соціальний інтелект є істотним ресурсом підвищення стійкості поліцейських до стресу.

Ключові слова: *соціальний інтелект, поліцейські, поліцейська діяльність, професійна адаптація, емоційне вигоряння, стрес.*

Поняття «соціальний інтелект» вперше було введено в психологію E. L. Thorndike у 1920 році. Згідно з думкою автора загалом у людини існує три види інтелекту: абстрактний інтелект — це здатність до розуміння та оперування абстрактними, математичними та вербальними символами; конкретний інтелект – здатність до розуміння та оперування об'єктами матеріального світу та соціальний інтелект. Останній E. L. Thorndike визначив як здатність до розуміння оточуючих людей та грамотного вибудовування взаємин. На думку дослідника, соціальний інтелект характеризує ступінь мудрості людини у відносинах з оточуючими, її здатність домагатися власних цілей у міжособистісному спілкуванні за допомогою грамотно побудованої взаємодії. По суті, соціальний інтелект згідно з концепцією E. L. Thorndike представляє весь спектр когнітивних здібностей, спрямованих на освоєння соціальних відносин [5].

Інший зарубіжний учений, який приділяв особливу увагу питанням міжособистісної взаємодії G. W. Allport, характеризував соціальний інтелект як адаптаційну здатність людини, що забезпечує конструктивні відносини з оточуючими людьми. Цей вид

інтелекту полягає у здатності виносити вірні судження щодо людей і прогнозувати розвиток ситуації спілкування виходячи з аналізу їх поведінки [1].

Г. Ю. Айзенк виділяє три види інтелекту: біологічний, психометричний та соціальний. Біологічний інтелект – це фізіологічна, біохімічна, гормональна основа інтелектуальних здібностей індивіда. Біологічний інтелект генетично успадковується. Психометричний інтелект заснований на біологічному, але при цьому великий внесок у його формування та розвиток вносять виховання, освіта, культурне середовище, соціальний статус. Соціальний інтелект, на думку Г.Ю. Айзенка, включає два попередні і проявляється у використанні їх з метою соціальної адаптації. При цьому соціальний інтелект є продуктом соціальної взаємодії, соціалізації та процесу засвоєння індивідом соціо- культурних норм [4].

Автор першого надійного тесту соціального інтелекту JP. Guilford стверджував, що соціальний інтелект залежить від чинника загального інтелекту, а полягає у пізнанні поведінки. Автор виділив шість факторів пізнання поведінки: 1) здатність виділяти та розуміти вербальну та невербальну експресію у поведінці іншої людини; 2) пізнання класів поведінки: здатність визначати загальні властивості поведінки людини у потоці експресивної інформації; 3) пізнання відносин поведінки: здатність за наявною інформацією розуміти відносини між людьми; 4) пізнання систем поведінки: здатність розуміти та прогнозувати логіку розвитку комунікативної ситуації; 5) пізнання перетворень поведінки: здатність розуміти вербальну та невербальну поведінку в різних комунікативних ситуаціях; 6) пізнання результатів поведінки: здатність прогнозувати результати поведінки на основі актуальної інформації [2].

Robert J. Sternberg до поняття соціального інтелекту включив три аспекти: 1) здатність до вирішення практичних завдань (логічні міркування, аналіз ситуації, прийняття адекватних рішень, пошук необхідної інформації); 2) вербальні можливості (широкий словниковий запас, здатність ефективно спілкуватися з іншими людьми, здатність ясно висловлювати власні думки); 3) соціальна компетентність (наявність широкого кругозору, інтересів, чуйність до потреб інших людей, здатність приймати оточуючих такими, якими вони є) [4].

R. Selman виділив п’ять стадій розвитку соціального інтелекту: 1. Нульова або досоціальна стадія характеризується егоцентризмом, недиференційованою фізичною і психічною реальністю у дитини, відсутністю усвідомлення окремості власних думок, вчинків від думок і вчинків оточуючих людей. 2. Перша стадія (суб’єктивізм) проявляється у диференціюванні зовнішнього та внутрішнього світу, виділенні власних думок, намірів та почуттів. 3. Друга стадія (рефлексивність) полягає у тому, що дитина здатна зайняти позицію іншої людини, орієнтація на самопізнання. 4. Третя стадія (взаємність) починається у передпідлітковому віці та характеризується розумінням взаємозалежності, взаємозумовленості, складності структури поведінки оточуючих людей. Поступово вибудовується у структуру ставлення до поведінки людей. 5. Четверта стадія (глибина) засвоєння способів цілеспрямованої побудови відносин із оточуючими людьми, усвідомлення різних рівнів близькості у міжособистісній взаємодії [3].

Розглянувши підходи основоположників до розуміння соціального інтелекту можна зробити висновок, що даний вид інтелекту характеризується трьома групами параметрів, що відбивають його зміст: 1) когнітивні параметри - соціальні знання, соціальна пам’ять, соціальна інтуїція та соціальне прогнозування; 2) емоційні параметри – соціальна виразність, співпереживання, здатність до саморегуляції; 3) поведінкові параметри – соціальне сприйняття, соціальна взаємодія, соціальна адаптація.

У професійній діяльності поліцейських соціальний інтелект відіграє чималу роль. Адже соціальні знання – це знання про людей, їх розуміння і поінформованість про правила соціальної взаємодії. Соціальна пам’ять - це здатність запам’ятовувати імена та особи людей. Здатність відчувати настрій оточуючих людей, визначати мотиви їхньої

поведінки. Для поліцейського важлива сформована соціальна інтуїція - вміння адекватно оцінювати поведінку у конкретній ситуації. Соціальне прогнозування відбиває здатність планувати власні дії, спостерігати процес свого розвитку, аналізувати його потенційні перспективи. Соціальна виразність визначається емоційною чутливістю, здатністю адекватно висловлювати свої емоції у соціумі, за необхідності контролювати їх. Співпереживання відбиває здатність поглянути на ситуацію з позиції іншої людини, подолати власний егоцентризм. Здатність до саморегуляції – вміння контролювати свою поведінку. Соціальне сприйняття полягає у вмінні слухати співрозмовника, розуміти гумор. Соціальна взаємодія – готовність здійснювати спільну діяльність з іншими членами соціуму. Соціальна адаптація відбиває здатність уживатися з іншими, встановлювати конструктивні соціальні контакти.

Таким чином, у професійній діяльності поліцейських забезпечує здатність вибудовувати конструктивні відносини з оточуючими людьми у контексті службової діяльності на основі вербальної та невербальної інформації. Соціальний інтелект сприяє успішній професійній адаптації поліцейських, підвищенню їх впевненості в собі, розвитку комунікативної компетентності, перешкоджає проявам девіацій і емоційного вигоряння. Тобто, соціальний інтелект є істотним ресурсом при вибудовуванні відносин з оточуючими і може сприяти підвищенню стійкості поліцейських до стресу.

Список бібліографічних посилань

1. Allport G. W. Pattern and growth in personality. New York: Holt Rinehart and Winston. 1961. https://psycnet.apa.org/record/1962-04728-000

2. Guilford J.P. The nature of human intelligence. NY. : Norton, 1967. 261 p. https://psycnet.apa.org/record/1967-35015-000

3. Selman R. The growth of interpersonal understanding developmental and clinical analysis. N. Y. : Acad.Press, 1995. 343 p.

4. Sternberg Robert J. Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence / Robert J. Sternberg. Cambridge: Cambridge University Press. 1987. XVI. 411 p. https://books. google. com.ua/books/about/Beyond_IQ.html?id=jmM7AAAAIAAJ&redir_esc=y

5. Thorndike E. L. Intelligence and its uses. *Harper's Magazine*. 1920. № 140. P. 227-235. https://gwern.net/doc/iq/1920-thorndike-2.pdf

Одержано 28.02.2024

УДК 159.92

Марія Вікторівна ДУМЕНКО,
слухачка магістратури факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто особливості структури психологічного благополуччя особистості та значення стресостійкості для його підтримки на оптимальному рівні.

Ключові слова: *стресостійкість, психологічне благополуччя, стрес-фактори.*

Нажаль, сьогодні стрес є невід'ємною частиною повсякденного життя сучасної людини. Події останніх років: локдаун, віддалена робота, страх пов'язаний з ризиком захворіти Covid-19, повномасштабне вторгнення російських військ, окупація окремих територій країни, велика кількість смертей та руйнувань, вимушена міграція, неможливість підтримувати звичний рівень спілкування та соціальної активності призвели не лише до зниження рівня життя, суттєвих змін на рівні цілих областей, але й суттєво вплинули

на психічний стан людей. Спостерігається зростання рівню хронічної тривоги, агресії, збільшилась кількість та частота депресій, панічних розладів, емоційної нестабільності [2, с. 100].

Рівень готовності людей до таких кардинальних змін життя виявився недостатнім, а здатність протистояти екстремальним стресовим подіям значно знизилась. Збільшення навантаження на психіку наших співвітчизників через страх за своє життя та життя близьких, значні руйнування, трагедії та втрати, невпевненість у майбутньому та зростання рівня агресії значної мірою сприяло зниженню ресурсів стресостійкості особистості та як наслідок руйнування відчуття особистого психологічного благополуччя.

Психологічне благополуччя є необхідною умовою повноцінного функціонування, розвитку і самореалізації людини в процесі життєдіяльності. З одного боку, воно є умовою адекватного виконання людиною своїх вікових, соціальних і культурних ролей, а з іншого – забезпечує можливість безперервного розвитку протягом усього життя.

Уперше дослідження переживання якості життя та психічного благополуччя розроблялося в роботах Дж. Гуріна, Дж. Верова та Ш. Фелд. Надалі ці дослідження було продовжено в роботах Н. Бредберном та Д. Капловичем. В психологічній науковій думці проблема змісту та складових психологічного благополуччя почала свій розвиток з праці Н. Бредберна «Структура психологічного благополуччя». В англомовній літературі цей термін відомий як well-being [5].

У сучасній психології багатовимірна модель психологічного благополуччя була запропонована К. Ріфф. Ця модель включає шість різних компонентів, що визначають екзистенційні переживання людини: позитивні стосунки з іншими, самоприйняття, автономність, компетентність у керуванні середовищем, наявність мети в житті, особистісний зріст. Отже, психологічне благополуччя стосується як організації та змісту внутрішнього світу людини, так і її поведінки та діяльності, що зумовлюють це відчуття та ілюструють його переживання [7,с. 719–727]

Встановлено, що психологічне благополуччя особистості пов'язане із ціннісно-смисловими орієнтаціями (життєвими цілями, процесом життя, результативністю життя) та життєстійкістю особистості. Тому психологічне благополуччя особистості можна вважати психологічною основою безпеки особистості, що виконує саморегулятивну функцію збереження цілісності і стабільності особистості як психологічної системи [5].

Стресостійкість як феномен розглядається в психології з різних позицій: як індивідуальна здатність людини зберігати оптимальну працездатність під час впливу стресогенних чинників, як індивідуальний стиль подолання, що формується захисними ресурсами особистості [1, с. 56]. Регуляційні ресурси прийнято розглядати як функціональний потенціал, що забезпечує високий рівень досягнень результатів; як фізичні та психічні можливості (здібності) людини, мобілізуючи які, можна запобігати негативному впливу стресу за допомогою обраних стратегій поведінки [3].

У зарубіжній психології проблема стресостійкості почала досліджуватися з 1970-х років, де розглядалися активні стратегії поведінки, що дозволяють зберігати стійкість до стресів. Н. Гармезі зі співавторами вивчали взаємозв'язок між стресом і психотравмуючими чинниками. Незалежно один від одного кілька груп зарубіжних дослідників, зокрема, Е. Штауб, М. Фарчі, С. Хантон, В.П. Каі, виявили психосоціальні фактори, які сприяють формуванню стресостійкості: просоціальна поведінка, когнітивна переоцінка, активне копіювання [4].

У своїх дослідженнях М.М. Шпак [6], узагальнюючи результати наукових досліджень стресостійкості багатьох науковців, зазначив, що здебільшого феномен стресостійкості розглядається, як: властивість особистості, що відображає змістові характеристики, пов'язані зі здатністю людини протистояти стресу; процес, що визначає динамічні характеристики стійкості людини до стресу; стан, що відображає функціональні характеристики людини в стресових ситуаціях.

Сучасні дослідники акцентують увагу на проблемі розвитку особистої резильєнтності, що дозволяє людині впоратися із стресовою ситуацією, відновити емоційну рівновагу, застосувати особистісні ресурси для подолання стресу з метою збереження психічного здоров'я. Підвищення стресостійкості особистості пов'язане насамперед з пошуком внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що забезпечують її стійкість в екстремальних ситуаціях. Стресостійкість виступає інтегральною властивістю особистості, що включає комплекс когнітивних, емоційних, адаптивних та особистісних властивостей, необхідних людині для протистояння стресу з метою збереження психічного здоров'я та психологічного благополуччя.

Психологічне благополуччя людини пов'язане із процесом життя, життєвими цілями, життєвим досвідом, ціннісно-смисловими орієнтаціями та стресостійкістю особистості. Опанування навичками подолання наслідків впливу стрес-факторів є однією із складових повноцінного та гармонійного функціонування й самоздійснення людини в процесі життєдіяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Бужинська С. М., Скляр С. С., Даніліч-Скакун А. А. Стресостійкість студентів як складник успішності навчання у ЗВО. *Габітус*, 2021. №23. С. 55–59.

2. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Теорія та історія соціології. Вісник післядипломної освіти*, 2019. № 7. С. 98–117.

3. Мигаль Г. В., Протасенко О. Ф. Стресостійкість людини-оператора. Методи підвищення стресостійкості. URL: https://docplayer.net/30299844-Stresostiykistlyudini-operatora-metodi-pidvishchennya-stresostiykosti.html.

4. Тептюк Ю. В. Психологічні умови розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 2018. № 1. С. 44–47.

5. Сердюк Л.З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології.* Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України . Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія Вип. 17. Київ, 2017.С. 124-133.

6. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус*, 2022. № 39. С. 199-203

7. Ryff C. The Structure of Psychological WellBeing Revisited. Journal of Personality and Social Psychology. 1995. Vol. 69. № 4. P. 719–727.

Одержано 28.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)

Даніїл Анатолійович ЗІНЧЕНКО,
слухач магістратури факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8089-0511

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАВООХОРОНЦЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проведений аналіз впливу соціального та правового середовища на розвиток та формування професійної ідентичності правоохоронців. Зосереджена увага на важливості адаптації правоохоронних кадрів до швидко змінюваних соціальних умов та юридичних реалій, висвітлюючи роль етики, правової освіти, та впливу технологій на повсякденну діяльність правоохоронців. Особлива увага приділяється потребі в цілісному підході до

виховання правоохоронців, що включає розвиток моральних цінностей та професійних компетенцій, здатних відповідати викликам сучасного суспільства.

Ключові слова: *формування особистості правоохоронця, професійна ідентичність, правова освіта, моральні цінності.*

У сучасному світі, де суспільні взаємини та законодавча база постійно розвиваються, роль правоохоронців набуває нових граней. Формування особистості правоохоронця не обмежується лише професійною підготовкою, але також залежить від широкого спектру соціально-правових факторів.

Соціальне середовище відіграє критичну роль у формуванні особистості правоохоронця, впливаючи на його професійні погляди, поведінку та етичні норми. Взаємодія з колегами, ставлення суспільства до правоохоронних органів, а також загальноприйняті соціальні очікування формують уявлення правоохоронця про його роль та обов'язки [1]. Соціальне середовище, в якому відбувається професійне виховання та кар'єрне зростання, визначає, як правоохоронець сприймає правосуддя та як він реагує на моральні дилеми. Постійний вплив культурних, соціальних та професійних норм сприяє розвитку адекватних реакцій на різноманітні виклики, з якими правоохоронці стикаються в своїй роботі [2].

На нашу думку, забезпечення здорового, підтримуючого соціального середовища є ключовим для розвитку компетентних, етично свідомих та ефективних правоохоронців.

Правова освіта є фундаментальною основою для розвитку кваліфікованих та етично усвідомлених правоохоронців. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні не тільки професійних навичок, але й розуміння правових принципів та етики, що необхідні для ефективної роботи у сфері правопорядку [3]. Глибоке знання законів, розуміння їхньої ролі в суспільстві та здатність критично аналізувати правові ситуації є невід'ємними для будь-якого правоохоронця. Сучасна правова освіта має включати не тільки традиційні аспекти юриспруденції, але й сучасні тенденції, такі як кібербезпека, права людини та міжнародне право. Освіта, яка забезпечує глибоке та всебічне розуміння права, є ключовим елементом у підготовці правоохоронців, здатних адаптуватися до швидко змінюваного правового ландшафту сучасного світу.

Етичні стандарти та мораль є невід'ємною частиною професійного життя правоохоронців, встановлюючи рамки для відповідальної та справедливої поведінки. Вони служать як компас, керуючи діями правоохоронців у складних, часто морально двозначних ситуаціях, і забезпечують дотримання вищих стандартів професійної діяльності. Етичні норми формують основу для довіри між правоохоронними органами та суспільством, сприяючи легітимності та ефективності правоохоронної системи [4]. Важливо, щоб правоохоронці були не лише добре обізнані з законами, але й володіли моральною ясністю, щоб приймати рішення, які відповідають етичним стандартам.

Ми вважаємо, що розвиток сильного етичного фундаменту вимагає систематичного навчання та рефлексії, а також створення культури, яка сприяє відкритому обговоренню етичних дилем і підтримує високі моральні стандарти в повсякденній діяльності правоохоронців.

Отже, аналіз соціально-правових аспектів формування особистості правоохоронця в сучасних умовах виявляє комплексний вплив різноманітних факторів: від соціального середовища до впровадження новітніх технологій. Розвиток професійної ідентичності правоохоронця відбувається на тлі неперервного взаємодії з законодавчою базою, етичними стандартами, та постійно змінюваним суспільним контекстом. Правова освіта служить фундаментом для цього розвитку, водночас виклики, які ставить сучасне технологічне середовище, вимагають постійної адаптації та оновлення знань. Створення сильних, етичних, адаптивних правоохоронних кадрів – це не лише відповідь на сучасні виклики, але й інвестиція у майбутнє правопорядку та суспільної стабільності.

Таким чином, комплексний підхід до формування особистості правоохоронця є ключем до створення ефективної, гуманної, та відповідальної правоохоронної системи, здатної забезпечувати правопорядок та справедливість у сучасному світі.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А., Бутко А. О. Психоемоційний стан працівників поліції під час воєнного стану в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 134-137.*

2. Зінченко Д. А., Гопко Д. О. Психологічне здоров'я працівників в підрозділах безпеки і оборони України. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків. НА НГУ. 2023. С. 131-134.*

3. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

4. Зінченко Д. А. Теоретичні дослідження громадянської ідентичності. *Питання сучасної науки і права. Суми. СФ ХНУВС. 2023. С. 185-187.*

5. Харченко С. В. Психодіагностичні методи визначення рівня розвитку соціального інтелекту. *Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 1. С. 51-56.*

Одержано 28.01.2024

СЕКЦІЯ 6
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ТА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

УДК 159.9:351.74(477)
Вадим Іванович БАРКО,
головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ), доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4962-0975;
Інна Петрівна ОСТАПОВИЧ,
начальник сектору ювенальної превенції Головного управління Національної поліції у Волинській області;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5025-539X

ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Описані правоохоронні завдання працівників підрозділів ювенальної превенції. Зазначена необхідність та підґрунтя психологічного супроводу професійної діяльності працівників підрозділів ювенальної превенції. Визначені психологічно-правові напрями підвищення ефективності діяльності поліцейських підрозділів ювенальної превенції.
Ключові слова: *професійна діяльність поліцейських, ювенальна превенція, професійно важливі індивідуально-психологічні якості.*

У процесі становлення України як суверенної незалежної держави постійно виникає потреба в профілактичній діяльності правоохоронних органів щодо неповнолітніх, які скоюють правопорушення в адміністративній сфері. Дана проблема є суттєвою, адже зростання числа ювенальних правопорушень зумовлює збільшення загальної кількості злочинів в прогресії, в результаті настання повноліття. Тому правоохоронні органи, Національна поліція України, мають, насамперед, контролювати правопорушення у підлітковому середовищі. На сьогоднішній день ми спостерігаємо зростання дитячої злочинності, при чому вік дітей, які скоюють адміністративні правопорушення, з кожним роком зменшується, частка осіб, які не досягли шістнадцяти років, зростає.

Закон України про «Національну поліцію» від 02.07.2015 року, а саме IV розділ, стаття 23, 17 підпункт регламентує, що поліція відповідно до покладених на неї завдань, у межах своєї компетенції, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі [1].

З метою регулювання дитячої злочинності, 17 липня 2017 року у складі Департаменту превентивної діяльності було створено Управління ювенальної превенції. Основне завдання новоствореного органу полягає в превентивній роботі з дітьми; попередженні і протидії випадків насильства в сім'ї; підтримка дітей, які залишилися без батьківського нагляду; розшукування дітей. Дана діяльність регулюється Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України від 19 грудня 2017 року [2].

Пошук психологічних можливостей підвищення ефективності професійної діяльності поліцейських підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України – це вкрай актуальне питання, значущість якого продовжує зростати в умовах воєнного стану. Загальновідомо, що службова діяльність усіх поліцейських, у тому числі підрозділів ювенальної превенції (ЮП), тісно пов'язана з діями працівників в особливих і екстремальних умовах.

Працівники підрозділів ювенальної превенції виконують низку важливих правоохоронних завдань, до основних належать: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми; вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти тощо.

Службова діяльність поліцейських підрозділів ЮП є багатогранною і складною, потребує від працівників багатьох професійно важливих індивідуально-психологічних якостей і властивостей (інтелектуальних, характерологічних, мотиваційних, комунікативних), а також спеціальних психолого-педагогічних і правових знань і умінь. Згідно з результатами наукових досліджень і даними Управлінням охорони здоров'я та реабілітації МВС України, до 50% поліцейських зазначених підрозділів у процесі виконання завдань потрапляють в особливі ситуації, переживають емоційний стрес різного ступеня вираженості, іноді потребують психологічної допомоги. Науковці відмічають, що найбільшу частку становлять розлади, пов'язані з емоційним стресом (50–60%), що не може не вплинути негативно на ефективність службової діяльності [3-6].

Дослідження проблематики діяльності поліції ювенальної превенції свідчать про те, що на службу до підрозділів ЮП важливо здійснювати ретельний професійний добір, в процесі поліцейським необхідні постійна діагностика психічних особливостей, регулярна психологічна підготовка, моніторинг їхнього психофізіологічного і психічного стану, відновлення рівня повноцінного соціального функціонування, часом проходження комплексних психопрофілактичних і корекційних тренінгів і програм.

Основним підґрунтям психологічного супроводу становлять оволодіння поліцейськими базовими психологічними знаннями й уміннями, саморозвиток професійно важливих індивідуально-особистісних якостей, формування здатності запобігати і протидіяти впливу стресогенних факторів тощо. Важлива роль в справі психологічного забезпечення діяльності ЮП належить практичним психологам і керівникам підрозділів, які мають використовувати і впроваджувати в діяльність підрозділів традиційні психологічні напрацювання, а також новітні технології й розробки вітчизняних і зарубіжних фахівців [7-9].

Кваліфікований психологічний супровід діяльності поліцейських підрозділів ЮП має ґрунтуватись на міцному науковому і практичному базисі, що дозволить працівникам психологічно підготуватися до виконання поставлених завдань, оптимально використати час і ресурси, ефективно розподілити та скоординувати зусилля персоналу; поєднати проблемні питання психодіагностичного, психопрофілактичного та психокорекційного напрямів супроводу, а також психологічної підготовки поліцейських підрозділів ЮП.

Таким чином, психологічно-правові напрями підвищення ефективності діяльності поліцейських підрозділів ЮП полягають у: а) дослідженні психологічних особливостей

діяльності поліцейських, б) розробці психограми професії поліцейського підрозділу ЮП; в) оптимізації комплексу методів психологічного вивчення персоналу ЮП; г) розробці методів розвитку психологічної готовності поліцейських до службової діяльності; д) пошуку сучасних психотехнологій, спрямованих на вдосконалення професійної діяльності поліцейських підрозділів ЮП (методів психологічного добору персоналу і призначення осіб на посади, методів і засобів психологічної підготовки поліцейських, проведення психопрофілактичної роботи в підрозділах); е) навчанні поліцейських методам психічної саморегуляції, оскільки багатьом поліцейським важко самостійно впоратися з власним психоемоційним станом, зі складністю проблем, що турбують; ж) наданні кваліфікованої психологічної допомоги з використанням методів поведінкової, когнітивної, екзистенціальної та особистісно-орієнтованої психопрофілактики, що здійснюються в індивідуальній і груповій формах.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). СТ.379. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звертання 21.01.2019).
2. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: Наказ від 19.12.2017 №1044. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text (дата звернення: 20.02.2024)
3. Siegel L.J. and Senna J. J. Juvenile delinquency: theory, practice and law. - 7th ed. - Belmont, CA: Wadsworth/Thomson Learning, 2000. P.454-455.
4. Home Office occasional paper. Electronically monitored curfew for 10 -to 15-years-old report of the pilot: By R.Elliot, J.Airs, C.Easton and R.Lewis. - L.: Crown copyright, 2000. - P.1.
5. Akira Morita. Juvenile justice in Japan: A historical and cross-cultural perspective// Margaret Rosenheim et al. A century of juvenile justice. - Chicago: The University of Chicago Press, 2002. - P. 360-381.
6. Медведев В. С. Кримінальна психологія: Підручник. Київ : Атіка, 2004. С. 156-157.
7. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Я., Піскун В. М. Основи дитячої патопсихології: Навч. посібник. Київ : Перун, 1996. С. 177.
8. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із праці на вулиці / За ред. О.П.Петращук та І.І.Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2003. С. 148 198.
9. Підліток: як йому допомогти / Упор. Т. Гончаренко. Київ : Ред. загальнопедагогічних газет, 2004. С. 38 - 39.

Одержано 29.02.2024

УДК 159:343.102
Едуард Михайлович ПСЯДЛО,
завідувач кафедри практичної та клінічної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
доктор біологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1263-3249;
Тетяна Миколаївна АРХИПОВА,
аспірантка кафедри практичної та клінічної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4554-2404

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наведено результати психологічного дослідження психосоціальних детермінантів агресивної поведінки підлітків в умовах воєнного стану. Стверджується, що розвиток у дітей психологічних процесів емпатії, співчуття і співпереживання відіграє важливу роль у стримуванні агресивної поведінки

Ключові слова: *підлітки, воєнний стан, детермінанти, агресія, агресивність, фрустрація, психічне здоров'я.*

Протягом практично півстоліття вчені різних гуманітарних наук, таких як психологія, біологія, соціологія та екологія, досліджували проблему агресивної поведінки особистості. Суспільні зміни, такі як війни, соціальні конфлікти та збільшення рівня насильства, виокремили феномен агресії як центральний об'єкт вивчення в психології. Звідси виникла необхідність в ідентифікації та дослідженні реальних психологічних причин, механізмів виникнення, формування та усвідомлення агресії. Згідно з тривалими міжнародними дослідженнями, цей феномен є достатньо стійким у часі та показує сильну тенденцію до того, щоб у 40-50% випадків перетворюватися на стійку делінквентну поведінку в підлітковому віці [1, 342].

Участь у пілотному дослідженні взяла група старшокласників, що складалася з 80 осіб – 40 дівчат і 40 хлопців, віком 15-16 років. Дослідження проводилося за використання методик А. Басса - А. Дарки та Л. Г. Почебут. Перед початком дослідження опитали підлітків, роз'яснили принципи опитування, а також визначили терміни та поняття, що використовуються в ньому, такі як агресія, агресивність, фрустрація, ригідність і тривожність. Ми припускаємо, що у хлопців та дівчат агресивна поведінка може мати відмінності.

Таким чином, основною метою дослідження було визначення психосоціальних чинників, що визначають агресивну поведінку підлітків в умовах воєнного стану.

Згідно з результатами наукового дослідження, виявлено, що чоловіча стать частіше виявляє фізичну агресію, тоді як жіноча виявляється більш вербально агресивною. Проте у більшості випадків (55-65%), об'єкти дослідження демонструють середні значення фізичної агресії. Високий рівень фізичної агресії за будь-якими методами спостерігається лише у 30-40% хлопців та лише у 5-10% дівчат. З іншого боку, вербальна агресія на високому рівні зафіксована у 60% людей жіночої статі. Середні значення індексу агресивності складають 8 для дівчат і 10,95 для хлопців. Застосовуючи t-критерій Стьюдента з критичним значенням 1,99 при рівні значущості p = 0,05, ми отримуємо обчислене значення 2,06. Оскільки 2,06 більше за критичне значення 1,99, ми можемо зробити висновок про статистичну значущість відмінностей.

Таким чином, дослідження підтверджує, що чоловіки виявляють більш виражену агресію. У дослідженій групі виявлено більш виражені показники ворожості, ніж агресії.

Зазначено, що у хлопчиків виявлена вища фізична агресія, тоді як у дівчат спостерігається більш виражена вербальна агресія.

Використовуючи критерій r– Пірсона, був проведений кореляційний аналіз. Виявлено статистично значущий зворотний зв'язок між рівнями фізичної та предметної агресії у хлопчиків старшого шкільного віку (r = – 0,388; p <0,01). Результати аналізу також показали прямо пропорційну статистично значущу залежність між вербальною агресією та негативізмом у групі хлопчиків (r = 0,429; p <0,01), а також між рівнями дратівливості та вербальної агресії (r = 0,550; p <0,001) і між рівнями дратівливості та негативізму серед чоловіків (r = 0,457; p <0,01). Після аналізу взаємозв'язку між жорсткістю та агресивністю в групі підлітків жіночої статі було виявлено статистично значущий прямопропорційний зв'язок (r = 0,359; p <0,05). Також було встановлено значущий прямопропорційний зв'язок між рівнем самооцінки та агресивністю (r = 0,420; p <0,01).

Дане емпіричне дослідження було проведено з метою вивчення психосоціальних визначників агресивної поведінки підлітків у ситуаціях воєнного стану. Досліджувана проблема має багатогранний характер, і в нашій роботі ми розглядаємо лише ті аспекти, які випливають з поставлених завдань. Розвиток у дітей психологічних процесів емпатії, співчуття і співпереживання відіграє важливу роль у стримуванні агресивної поведінки, що ґрунтується на здатності розуміти інших людей і формуванні уявлення про їхню унікальність і цінність. Своєчасне виявлення асоціальної поведінки та системний підхід до проблеми дозволяють уникнути втрати соціальних цінностей і норм поведінки, оскільки інакше це може призвести до хронічних форм відхилень у поведінці [4, 189].

Основна роль у запобіганні агресії належить батькам; проте психологи та педагоги також відіграють важливу роль у вирішенні цієї проблеми. Методи роботи з агресивними дітьми повинні бути безпечними та спрямованими на подолання агресії через емоційний катарсис, підвищення самооцінки та основне завдання – подолання внутрішньої замкнутості та розвиток навичок розуміння інших [2, 137]. Агресія представляє собою зовнішній прояв внутрішнього дискомфорту; більшість таких дітей перебуває в стані тривоги зі зниженою самооцінкою, відчуваючи себе покинутими та невдоволеними навколишнім світом. Виявлені агресивні прояви слугують способом вираження своїх проблем та сигналом, що у цей час вони не можуть самостійно впоратися [3, 84].

Результати цієї роботи можуть служити як джерело для розширення фактологічної бази при дослідженні явища агресивної поведінки, а також використовуватися для навчання майбутніх педагогів і психологів, а також для написання інших наукових праць, пов'язаних з цією проблематикою.

Список бібліографічних посилань

1. Krahé B., Busching R. / The Contagious Effect of Deviant Behavior in Adolescence: A Longitudinal Multilevel Study / 2017. 543 p.

2. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М. та ін. Ґендерні дослідження: монографія. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 448 с.

3. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психологопедагогічного супроводу : монографія. Кривий Ріг, 2014. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1760/1/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf (дата звернення: 20.02.2024)

4. Уханова А. І., Архипова Т. М. Гендерні особливості агресивної поведінки в контексті психічного здоров'я старших школярів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 2. С. 179-192.

Одержано 24.02.2024

УДК [159.9:343.54](477)
Валентина Олександрівна ТЮРІНА,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор педагогічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2308-1977;
Яна Олександрівна ІЛЬНІЦЬКА,
слухачка магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

Обґрунтовано актуальність проблеми кібернасильства відносно неповнолітніх; надано соціальну та психологічну характеристику дітей і підлітків, які відносяться до групи ризику. Показано прийоми, за допомогою яких неповнолітніх залучають до кібернасильства.

Ключові слова: *кібернасильство, інформаційна безпека, діти і підлітки, психологічна небезпека, соціальна небезпека.*

Сьогодні Інтернет є невід'ємною частиною життя сучасної людини та її найближчого оточення. Люди швидко орієнтуються у віртуальному світі, розвивають нові потреби і відкривають власні способи використання новітніх можливостей цифрових технологій. Але разом із перевагами необхідно констатувати появу і поглиблення тенденції розширення ризиків і загроз впливу на психологічну і соціальну безпеку особисті з боку віртуального інформаційного простору. До означених загроз і ризиків передусім треба віднести кібернасильство. Особливо яскраво ми спостерігали цю небезпеку під час пандемії та зараз, під час війни, коли діти більшість часу проводять онлайн в кіберпросторі, тому проблема інформаційної безпеки сьогодні стає все більш актуальною.

Особливо уразливими до кібернасильства є діти і підлітки. За віковою характеристикою переважають особи віком від 10 до 14 років (46,1%) та від 7 до 10 років (26,5%). Особи віком від 14 до 16 років становлять 24,0%; особи віком від 16 до 18 років – 3,4%. За результатами дослідження встановлено, що найбільш віктимними здебільшого є діти від 7 до 16 років, вони складають 72,6% загальної кількості дітей.

Аналіз результатів дослідження, спрямованого на визначення причин, за яких діти найчастіше стають жертвами кібернасильства та дитячої порнографії, свідчить, що 27,1% – це діти, які мають певні фізіологічні особливості та не усвідомлюють всієї небезпеки маніпуляцій з ними; 42,4% – складають діти, які, у порівнянні з дорослими, є більш нерішучими та довірливими; 28,8% – це діти, які не обізнані у тих чи інших сферах життя (зокрема, сексуальній). Крім того, рисами характеру, які найчастіше притаманні жертвам сексуального насилля, є такі: довірливість – 44,9%, аморальність – 27,5%, легковажність – 20,3%, агресивність – 3%. За рівнем освіти означені діти розподіляються у такий спосіб: 41,4% становлять учні загальноосвітніх шкіл, учні професійно-технічних училищ – 12%, навчаються в закладі вищої освіти або у закладах передвищої освіти – 15,5% жертв, працюють – 11,5%, ніде не навчаються і не працюють – 19,6%. На час, коли проти них було скоєно злочин, проживали з обома батьками – 73% дітей, проживали з однією матір'ю або батьком – 18,3%, були сиротами 8,7% дітей. Найбільш вразливу групу становлять особи, знайомство з якими відбулося на вулиці, – 54,5%, що свідчить про поширеність бездоглядності та безпритульності. 28,8% жертв знайшли людину, яка вчинила проти них злочин, через мережу Інтернет [1].

Перебуваючи в Інтернет, дитина ризикує побачити контент, що вразить її психіку (наприклад, сцени насильства або порнографії); потрапити на провокаційні сайти і групи в соцмережах (екстремістські групи або спільноти, які спонукають до булімії та анорексії, суїцидальні ігри,); почати грати в онлайн-ігри на гроші; стати жертвою кібербулінгу (цькування у соцмережі), стати жертвою онлайн-грумінгу (сексуального шантажу) або жертвою работоргівців, які розсилають через мережу оманливі пропозиції, секстингу (пересилання інтимних матеріалів).

До зони ризику потрапляють всі діти, які користуються Інтернетом і не мають відповідних знань. При цьому в зоні ризику перш за все опиняються підлітки, оскільки вони не мають сформованої психологічної стійкості та перебувають на початку власної соціалізації в суспільстві. До того ж, діти в цьому віці є активними в Інтернеті і майже всі зареєстровані в соцмережах. Вони менше контактують з батьками і, на відміну від малюків, які можуть ще все розповісти мамі і татові, є більш потайливими. Іноді підліткам складніше спілкуватися з однолітками та однокласниками, тому вони проводять багато часу онлайн.

Залучення і використання дитини для виготовлення порнографічних матеріалів в будь-якому контексті має розглядатися як серйозне насильство, а не як побічний продукт іншої нанесеної їй шкоди.

Необхідно розібратися, як злочинці здійснюють кібернасильство. Онлайн-хижаки встановлюють контакт із дітьми шляхом обміну миттєвими повідомленнями, розмов у чат-кімнатах, електронною поштою або через дошки повідомлень. Злочинці реєструються в соціальних мережах під виглядом підлітків, наповнюють сторінку максимально правдоподібною інформацією, вказують інтереси (близькі жертві). Злочинці виявляють по відношенню до них увагу та турботу, пропонують подарунки і таким чином намагаються поступово спокусити своїх жертв, не шкодуючи для цього ні часу, ні грошей, ні енергії. Злочинці також можуть спонукати дітей, з якими вони знайомляться онлайн, до контакту віч-на-віч [2]. Гендерна приналежність також розглядається як фактор ризику, при цьому від взаємодії в кіберпросторі страждає більше дівчаток, ніж хлопчиків (хоча хлопчики все частіше з'являються в порнографічних зображеннях, що циркулюють в мережі). Наслідки кібернасильства є досить серйозними для особистості дитини і підлітка. У ряді випадків дитина може страждати від посттравматичного стресу [3].

Психологічна безпека як стан збереження психіки дитини - це підтримка певного балансу між негативними впливами на неї навколишнього середовища і стійкістю її самої до негативних факторів, здатністю подолати такі дії власними ресурсами і / або за допомогою об'єднання з дорослими і однолітками.

Список бібліографічних посилань

1. O'Connell R., Price J., Barrow C. Cyber Stalking, Abusive Cyber sex and Online Grooming: A Programme of Education for Teenagers. UK: Cyberspace Research Unit, University of Central Lancashire, 2004. 189 p.

2. Wolak J., Finkelhor D., Mitchell K. Child-Pornography Possessors Arrested in Internet-Related Crimes. US: National Center for Missing and Exploited Children, 2005. 64 p.

3. Palmer T., Stacey L. Just one click: Sexual abuse of children and young people through the Internet and mobile phone technology. UK: Barnardo's, 2004. 40 p.

Одержано 22.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Олена Павлівна МАКАРОВА,
старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5480-5942;
Марія Олександрівна ДЗЮБЕНКО,
начальник сектору протидії домашньому насильству
відділу взаємодії з громадами
Вінницького районного управління поліції ГУНП в Вінницькій області

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Показано, що питання профілактики домашнього насильства набуває нових вимірів. Проаналізовано готовність майбутніх поліцейських до ефективної боротьби з домаш-нім насильством в умовах військового стану, відкриває важливі перспективи для розробки інноваційних програм підготовки, що включають як теоретичні знання, так і практичні навички. Наголошено на необхідності інтеграції психологічної стійкості, емпатії та стратегічного мислення у процес навчання майбутніх правоохоронців.

Ключові слова: *домашнє насильство, профілактика, майбутні працівники поліції, військовий стан, Україна, психологічна стійкість, правопорядок, соціальна справедливість, підготовка правоохоронців, міжвідомча взаємодія.*

У контексті військового стану в Україні, коли соціальні та психологічні напруження в суспільстві зростають, питання профілактики домашнього насильства набуває особливої актуальності. Цей період характеризується не тільки військовими діями на фронті, але й зміною звичного способу життя людей, збільшенням стресу та психологічними травмами серед цивільного населення. В цьому контексті особливу роль відіграють працівники поліції, готовність яких до ефективної профілактики та реагування на випадки домашнього насильства є ключовою для забезпечення безпеки та правопорядку.

Вивчення теоретичних аспектів готовності майбутніх працівників поліції до профілактики домашнього насильства, особливо в умовах військового стану, вимагає всебічного підходу до аналізу соціально-правових, психологічних та етичних детермінант. В умовах зростання соціальної напруги та психологічного тиску на населення, зумовленого військовими конфліктами, виникає нагальна потреба в розробці та впровадженні ефективних методик підготовки правоохоронців, спрямованих на запобігання та реагування на випадки домашнього насильства[1]. Основоположним є розуміння домашнього насильства як комплексної багатовимірної проблеми, що вимагає не тільки реактивних заходів реагування, а й превентивних стратегій, заснованих на глибокому аналізі причин та умов, що сприяють його виникненню. Така комплексність зумовлює необхідність інтеграції знань з кримінології, соціальної роботи, психології, етики та права у професійну підготовку майбутніх поліцейських. Ефективність профілактики домашнього насильства значною мірою залежить від здатності правоохоронців ідентифікувати потенційні ризики та прояви насильства, розуміння динаміки сімейних відносин та специфіки взаємодії з жертвами та агресорами. Це передбачає глибоке осмислення психологічних механізмів, що лежать в основі агресивної поведінки, а також розвиток навичок ефективної комунікації та кризового втручання[2]. З огляду на специфіку військового стану, особлива увага приділяється питанню адаптації існуючих методик профілактики та втручання до умов підвищеної небезпеки та нестабільності. В цьому контексті,

підготовка майбутніх поліцейських має включати модулі, присвячені розвитку стресостійкості, оперативному рішенню проблем та діям в екстремальних умовах.

На нашу думку, теоретичне обґрунтування готовності майбутніх правоохоронців до профілактики домашнього насильства в умовах військового стану вимагає комплексного підходу, що забезпечує глибоке розуміння соціальних, психологічних та правових аспектів проблеми, а також розвитку відповідних професійних компетенцій і навичок.

Законодавчі аспекти, які визначають готовність майбутніх працівників поліції до профілактики домашнього насильства, займають центральне місце в структурі правової системи України, зокрема в умовах військового стану. Ця тема вимагає глибокого аналізу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність поліції у сфері запобігання та реагування на випадки домашнього насильства, а також обов'язки та повноваження правоохоронців у цьому контексті[1]. Перш за все, варто зазначити, що основоположним документом, який закладає фундамент для боротьби з домашнім насильством, є Закон України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Він визначає правові та організаційні засади діяльності поліції, механізми ідентифікації, реагування, а також заходи щодо попередження випадків насильства в сім'ї. Для майбутніх працівників поліції особливо важливим є ознайомлення з процедурою отримання та обробки заяв про домашнє насильство, ведення відповідних реєстрів, а також правилами надання допомоги потерпілим[3]. В контексті військового стану, коли соціальна напруженість зростає, а ресурси держави мобілізуються на інші потреби, знання законодавства допомагає правоохоронцям адекватно реагувати на змінені обставини, забезпечуючи при цьому захист прав і свобод громадян. Крім того, майбутнім поліцейським необхідно володіти знаннями про міжнародні стандарти та зобов'язання України у сфері захисту від домашнього насильства, включаючи Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашнього насильства (Стамбульська конвенція). Врахування міжнародного досвіду та практик дозволяє формувати ефективні стратегії боротьби з домашнім насильством, які адаптовані до українського контексту. Освітня програма для майбутніх правоохоронців має включати не тільки вивчення законодавства, але й тренінги з розвитку комунікативних навичок, емпатії, а також методів психологічної підтримки потерпілих. Такий підхід дозволить не лише ефективно протидіяти домашньому насильству, але й сприяти відновленню довіри громадян до правоохоронної системи, особливо в умовах військового стану, коли важливу роль відіграє зміцнення внутрішньої безпеки та соціальної стабільності.

Практичні аспекти готовності майбутніх працівників поліції до профілактики домашнього насильства мають вирішальне значення для ефективної роботи правоохоронних органів, особливо в умовах військового стану, коли соціальні напруження можуть посилюватись, а ризики домашнього насильства зростають. Розвиток практичних навичок та компетенцій у цій сфері вимагає комплексного підходу, що включає теоретичну підготовку, практичні тренінги, а також набуття досвіду через участь у реальних операціях з реагування на домашнє насильство. Одним з ключових елементів практичної підготовки є вивчення методик розпізнавання ознак домашнього насильства, включаючи не тільки фізичне, але й психологічне, економічне та сексуальне насильство[2]. Майбутнім правоохоронцям необхідно оволодіти навичками проведення першої бесіди з потерпілими, збору доказів насильства та правильного документування випадків для подальшого розгляду у правосудді. Ще одним важливим аспектом є вміння взаємодіяти з іншими службами, зокрема соціальними службами, медичними установами та організаціями, що надають допомогу потерпілим від домашнього насильства. Розбудова міжвідомчої взаємодії є ключовим елементом у створенні ефективної системи профілактики та реагування на домашнє насильство. Практичні тренінги та симуляції реальних ситуацій зіграють важливу роль у підготовці майбутніх поліцейських. Вони дозволяють не тільки відпрацювати навички швидкого реагування та прийняття рішень у стресових

ситуаціях, але й розвинути емпатію та навички спілкування з потерпілими та свідками[3]. Крім того, особлива увага має бути приділена етичним аспектам взаємодії з потерпілими від домашнього насильства, забезпеченню їхньої конфіденційності та безпеки. Майбутні працівники поліції повинні усвідомлювати важливість побудови довірчих відносин з громадянами, що є основою для ефективного запобігання та протидії домашньому насильству.

Ми вважаємо, що практична підготовка майбутніх правоохоронців до профілактики домашнього насильства має бути спрямована на розвиток комплексного набору навичок, що включає розуміння правової бази, вміння ефективно взаємодіяти з потерпілими та іншими організаціями, а також здатність швидко адаптуватися до змінюваних умов роботи, особливо в умовах військового стану.

Отже, готовність майбутніх працівників поліції до профілактики домашнього насильства в умовах військового стану в Україні є багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу та глибокого розуміння як законодавчих, так і практичних аспектів. Врахування специфіки військового стану та його впливу на суспільство дозволяє адаптувати існуючі методи та підходи до профілактики домашнього насильства, забезпечуючи ефективну взаємодію між правоохоронними органами, соціальними службами, та громадськістю.

Список бібліографічний посилань

1. Зінченко, Д. А. Загальна характеристика психологічного аспекту розслідування домашнього насильства в Україні. *Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України. МВС України. Харків: НА НГУ. 2023. С. 137-140.*

2. Зінченко, Д. А. Психолого-педагогічна діяльність щодо профілактики домашнього насильства. *Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України. Харків. Нац. акад. НГУ. 2022. С. 79-81.*

3. Макарова О. П., Зінченко Д. А. Аналіз правового реагування працівників поліції на випадки домашнього насильства під час військової агресії в Україні. Причерноморський науково – дослідний інститут економіки та інновацій ГАБІТУС Науковий журнал Випуск 49 Видавничий дім ГЕЛЬВЕТИКА 2023. 218с. С. 199-203.

4. Kryvoruchko, L., Pylyp, V., Makarova, O., Activities of Ukraine law enforcement agencies to ensure the rights and freedoms of citizens during martial law. (2023). *Amazonia Investiga,* 13(62). С. 185-193 DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.22

Одержано 20.02.2024

УДК 159.9:378:351.74

Світлана Вячеславівна ХАРЧЕНКО,
професор кафедри психології та педагогіки факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5149-7892

ПРОВІДНІ ОЗНАКИ НАСИЛЬСТВА СТОСОВНО ДІТЕЙ

Представлені загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і поведінці дитини, яка потерпає від насильства. Наведені основні ознаки того, що дитина стала жертвою сексуального насильства.

Ключові слова: *маркери психологічного насильства до дітей, маркери зневажливого ставлення до дітей, маркери сексуального насильства до дітей.*

Ситуація воєнного стану в країні загострює ті соціальні проблеми, які існували в суспільстві раніше. Однією з таких проблем є проблема насильства по відношенню до дітей, яка буде, на нашу думку, поглиблюватися з погіршення загального рівня соціально-психологічного здоров'я населення.

Зазначимо, що інколи батьки не повною мірою усвідомлюють свою відповідальність за психологічний стан дитини. Брак турботи з боку батьків може бути і ненавмисним: він може бути наслідком хвороби, бідності, недосвідченість або невігластва батьків, наслідком стихійних лих і соціальних потрясінь, проблем батьків в наслідок соціальних негараздів та психологічних проблем. Трапляються й таки випадки, коли діти «вигадують» ситуації знущання з них. Причинами цього можуть бути: підвищена потреба в увазі, співчутті, конфлікти в родині або з однолітками, схильність до фантазування. Поведінка і емоційні реакції дітей у цьому випадку не відповідає розповідям. Проте такі скарги свідчить про психологічне неблагополуччя дитини.

В літературі представлені загальні індикатори, які проявляються в переживаннях і поведінці дитини, яка потерпає від насильства [1].

Маркери фізичного насильства:

- синці, укуси, опіки, рубці «невипадкового» походження;
- сліди задухи;
- відсутність чіткого пояснення з боку батьків наявних пошкоджень, навіть переломів;
- низька самооцінка;
- небажання йти додому;
- носіння одягу, що приховує синці;
- звинувачення себе в провокуванні насильника;
- дитина налякана, сердита або сумна;
- вважає удари й побиття в сім'ї нормальними;
- хвилювання і страх при гучних голосах дорослих тощо.

Маркери зневажливого ставлення до дітей:

- діти голодні, брудні, неприємно пахнуть;
- відставання у фізичному розвитку;
- розлади мовлення, маленький запас слів;
- дитина пасивна, налякана, пригнічена;
- насилу відповідає на прояв уваги, доброти, турботу, схвалення;
- характерні похитування тіла, смоктання пальців, покусування;
- часто відсутня в школі;
- носить одяг не по сезону, брудну, обірвану;
- низька самооцінка («Я - нехороший. Я нічого не заслуговую і ніколи не буду заслуговувати»);
- відчуття непотрібності й ін.

Маркери психологічного насильства:

- низька самооцінка, дитина відчуває себе нелюбою, непотрібною, нікчемою;
- дитина вважає, що батьки принижують, критикують її, погрожують кинути;
- дитина сумна та засмучена;
- очікує фізичного насильства;
- затримка мовленнєвого розвитку;
- невміння мислити логічно, вирішити поставлене завдання, відшукати причину і наслідок;
- неповага і недовіра до дорослих;
- агресія у відносинах з однолітками;
- демонстрація псевдозрілості та псевдонезалежності як захист;
- суїцидальні спроби;
- невіра у щирість наданої їй підтримки;

- не може внутрішньо відчути успіх, вважає себе не вартим його та ін.

Представляється необхідним наголосити на тих поведінкових та особистісних ознаках, які свідчать про наявність у дитини досвіду сексуального насильства, але необхідно підкреслити, що ці ознаки є непрямими та дозволяють запідозрити сексуальне насильство в тому випадку коли зустрічаються в сукупності та в подальшому підтверджуються спеціальними експертизами.

До основних ознак того, що дитина є жертвою сексуального насильства, на які може звернути увагу шкільний психолог, соціальний педагог, працівник соціальних служб, поліцейський ювенальної превенції тощо:

1) Істотне зниження інтересу до тому, що раніше займало дитину; думки про смерть або спроби самогубства; депресивні переживання. Дитина може скаржитися: «Не хочеться …, не цікаво …». У підлітків, що пережили сексуальне насильство, дуже часто виникають думки про смерть, а іноді можливі спроби самогубств.

2) Виражено почуття несхожості на інших, відторгнення, самотності. Особливо ці почуття хворобливо переживаються підлітками.

3) Неможливість переживати задоволення від життя, нездатність переживати сильні почуття.

4) Виникає почуття відсутності майбутнього.

5) Наявність страхів.

6) Підвищена збудливість або надмірна пильність. Так, діти стають гіперактивними, вони не можуть усидіти на місці, постійно соваються, проявляють занепокоєння. Але може виникати і підвищена пильність, коли дитина щось постійно перевіряє.

7) Регрес в поведінці. Дитина розучується або не бажає робити те, що вона раніше засвоїла або звикла робити;

8) Агресивність. У дітей бувають різкі спалахи роздратування, вони не контролюють себе, б'ються, жорстоко поводяться з тваринами, проявляють сильний гнів, навіть лють. Помічено, що у хлопці частіше проявляють агресію до інших, а дівчата - можуть проявляти агресію проти себе.

9) Низький рівень самооцінки. Діти переживають почуття безпорадності, провини, невіри у свої сили і, як правило, погано до себе ставляться. Більшість з них чекають, що тепер до них відноситимуться як до повій.

10) Схильність до самодеструктивної поведінки. Завдаючи собі шкоди, фізичного болю, дитина як би допомагає собі повернутися в реальне життя. Переносити фізичний біль їм легше, ніж біль душевний. Крім того, вони вважають себе поганим і добровільно карають себе;

11) Розлади довіри до навколишніх. Діти відчувають постійну тривогу, небезпеку, страх дорослих, нових життєвих ситуацій.

12) Неконтрольована сексуальність, сексуальність невідповідна віку або відраза до сексу.

13) Багатошаровий одяг, навіть в літку, одяг завеликого розміру. Дитина соромиться роздягатися, соромиться власного тіла.

14) Неохайний зовнішній вигляд.

15) На малюнку «Людина» дитина зображує фалоподібний предмет в роті, круглий рот, стиснуті ноги, приховані руки, розрив тулуба по лінії талії, акцентування та /або прикриття статевих органів, «тривожні» очі. На малюнку «Дерево» дитина зображує фалоподібні суччя, зруйновне дерево.

Таким чином, навіть якщо у дитини, яка потерпає від сексуального насильства вдома, не має довірливих стосунків з дорослими, які супроводжують її виховання в закладах освіти, наведені ознаки уважній небайдужій людині допоможуть «забити тривогу» та надати дитині таку необхідну їй допомогу.

Разом з тим слід відзначити деякі особливості поведінки у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку:

- затримка розвитку;
- надмірний контроль за оточенням;
- агресія;
- неадекватна сексуальна поведінка.

У підлітків більш хворобливі реакції на сексуальні зазіхання. Підлітки часто реагують на насильство глибокими особистісними змінами, зміною стилю життя, спілкування з однолітками й дорослими. Для підлітків ситуація насильства може здаватися непоправною бідою, крахом всього подальшого життя.

Отже, чітке знання наведених ознак допоможе своєчасно реагувати працівникам поліції та іншим дорослим на випадки насильства щодо дітей, допоможе втрутитеся в ситуацію та адекватно її вирішити на користь дитини.

Список бібліографічний посилань

1. Домашнє насильство: психологічні передумови, допомога, протидія: колективна монографія / Авт. кол. : Бандурка І. О., Федоренко О. І., Мілорадова Н. Е., Джагупов Г. В., Харченко С. В. т ін. Харків : Майдан, 2023. 486 с.

Одержано 20.02.2024

УДК 355.235:37.091.2(043.2)

Вадим Васильович ЖУРАКОВСЬКИЙ,
начальник Кам'янець-Подільського ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою;
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0534-532X

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЛІЦЕЇВ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФІЛЮ У ПРОЦЕСІ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглянуто питання, пов'язані із формуванням самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі допрофесійної підготовки. Обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, проаналізовано сучасний стан і перспективні напрямки формування вказаної компетентності в умовах навчання в ліцеях військового профілю.

Ключові слова: *самоосвітня компетентність, ліцеї військового профілю, допрофесійна підготовка, учні.*

Сучасна освітня політика у галузі військово-професійної освіти майбутніх офіцерів диктує нові вимоги, при цьому акцент підготовки сучасних військових кадрів зміщується на самопідготовку, саморозвиток та самоконтроль курсантів. Це зумовлено тим, що натепер потрібні військові фахівці, готові до постійного професійного зростання, самовдосконалення, творчого застосування набутих компетентностей у складних обставинах реальної воєнної загрози, коли існує гостра необхідність свідомого захисту Батьківщини, аналізу відповідних якостей військовослужбовців різних категорій, швидкої систематизації даних на основі критичного мислення.

Метою військово-професійної освіти нині є оптимізація професійної підготовки майбутніх офіцерів, при цьому особлива увага приділяється формуванню у майбутніх військових фахівців необхідних компетентностей, які забезпечують підвищення ефективності їхньої службової професійної діяльності, особливо в умовах масштабних бойових дій на території країни.

Вирішення завдань підготовки фахівців, які відповідають сучасним вимогам, можливе через формування у майбутніх офіцерів самоосвітньої компетентності, необхідної для успішного виконання професійних завдань військової служби, заснованої на набутих знаннях, навичках, уміннях, досвіді, готовності до здійснення професійних обов'язків.

Професійна підготовка військових фахівців сьогодні відбувається у вищих військових закладах освіти; допрофесійна підготовка – в ліцеях військового профілю (з посиленою військово-фізичною підготовкою).

Військові (військово-морські, військово-спортивні) ліцеї, ліцеї із посиленою військово-фізичною підготовкою – це загальноосвітні навчальні заклади ІІІ ступеня з профільним навчанням, які здійснюють поглиблену допрофесійну підготовку військового спрямування, необхідну для подальшого їх вступу і навчання у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладів фахової передвищої військової освіти.

Зауважимо, що самоосвітня компетентність ґрунтується на досвіді самоосвітньої діяльності, прагненні учня розширити свій освітній потенціал, підвищити рівень всіх своїх навчальних компетенцій. Підкреслимо, що самоосвітня компетентність (уміння вчитися впродовж життя) є провідною для учнів ліцеїв військового профілю, оскільки від її сформованості залежить успішність навчання учнів і розвиток інших ключових компетентностей.

У державних документах про освіту «Освіта. Україна XXI століття», «Доктрина національної освіти в Україні» та інших йдеться про необхідність докорінного реформування навчального процесу у сучасній школі, про забезпечення особистісно-орієнтованого навчального процесу. Саме тому одним з пріоритетних завдань допрофесійної освіти є розвиток у учнів здатності до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання, самоосвіти.

Проте шкільна практика показує, що учні не володіють самоосвітніми вміннями і не прагнуть до самостійної пізнавальної діяльності, а вчителі, в свою чергу, мають слабке уявлення про самоосвітню діяльність учнів і тому не проводять спеціальної, систематичної роботи в цьому напрямку.

Так, дослідження Н. Бухлової [1], С. Голотко [2], О. Землянської [3], Н. Коваленко [4], О. Савченко [5] та ін. показали, що в навчальному процесі вчителі недостатньо уваги приділяють формуванню самоосвітніх вмінь: аналізувати, зіставляти, робити власні висновки, та ін. Натомість, у сучасних загальноосвітніх закладах (школах, ліцеях, гімназіях) переважають репродуктивне відтворення; повторення чужих думок; декларування «чужих» (іноді нав'язаних думок і позицій) та інформаційного впливу мережі інтернет.

Аналіз проблеми пошуку сучасних та ефективних засобів формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки свідчить, що:

– питання організації процесу формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки вивчено недостатньо;

– недостатньо розроблені методологічні підходи та не визначені принципи щодо забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки;

– у процесі викладання навчальних курсів недостатньо уваги приділяється плануванню, організації, керівництву та контролю самостійної роботи учнів ліцеїв військового профілю;

– недостатньо використовуються інтерактивні методи навчання та інформаційно-комунікаційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін (курсів);

– відсутнє комплексне планування і пролонгований контроль процесу формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки;

– практично відсутні науково-методичні розробки, які б дозволяли комплексно використовувати сучасні підходи до формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки.

За результатами вивчення вітчизняного досвіду формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки можна стверджувати, що вона потребує вдосконалення.

Для підвищення ефективності процесу формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки ми пропонуємо в освітньому процесі здійснювати наступні заходи.

– спрямовані на стимулювання і розвиток мотивації самоосвітньої діяльності учнів;

– створення умов для розвитку та самореалізації учнів, розвитку у них потреби поповнювати знання упродовж усього життя;

– комплексного і системного впливу на особистість шляхом організації навчальної, позанавчальної та дозвіллєвої діяльності учнів ліцеїв військового профілю;

– використовувати інтерактивні та інформаційно-комунікаційні технології у процесі викладання навчальних предметів (дисциплін, спецкурсів);

– спрямовані на використання проблемних, творчих завдань для самостійної роботи учнів ліцеїв військового профілю за всіма навчальними курсами;

– проведення постійного моніторингу сформованості самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю;

– з розробки та реалізації комплексної програми формування самоосвітньої компетентності учнів у процесі їх допрофесійної підготовки в ліцеях військового профілю;

– з підвищення рівня інформованості вчителів стосовно шляхів формування самоосвітньої компетентності учнів у процесі їх допрофесійної підготовки в ліцеях військового профілю;

– здійснювати психолого-педагогічний супровід формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки.

Отже, організація процесу формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки потребує вдосконалення, пошуку і приведення в дію нових форм впливу на учнів, відпрацювання нових методик.

Отже, аналіз наукових досліджень свідчить, що проблема формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки ще недостатньо досліджена в педагогічній теорії, а тому не знайшла належного відображення в практичній діяльності ліцеїв військового профілю, зокрема поза увагою дослідників все ще залишаються сутність, структура самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю, не дістали ґрунтовного розкриття й обґрунтування зміст, форми і методи формування самоосвітньої компетентності учнів ліцеїв військового профілю у процесі їх допрофесійної підготовки, що є перспективним напрямком нашого дослідження і потребує подальшого вивчення та впровадження в системі допрофесійної підготовки ліцеїв військового профілю.

Список бібліографічних посилань

1. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів. Харків : Основа, 2003. 122 с.

2. Голотко С. М. Самоосвітня компетентність: метод. підручник. Київ : Либідь, 2018. 158 с.

3. Землянська О. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів. *Завуч*. 2005. № 6. С. 10-12.

4. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: дис. … канд. пед. наук: 13.00.09. Суми, 2009. 292 с.

5. Савченко О. Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 8-9. С. 4–8.

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Ігор Юрійович ШЕВЧЕНКО,
заступник декана факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-6289-4077

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НА ТОЧНІСТЬ І НАДІЙНІСТЬ ВІДОМОСТЕЙ, НАДАНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Акцентовано значення психологічного супроводу для забезпечення точності та надійності свідчень, наданих неповнолітніми під час допитів. Розглянуто, як професійний психологічний підхід може вплинути на якість інформації, отриманої від неповнолітніх свідків. Особлива увага приділяється методам зниження стресу, спеціальним комунікаційним навичкам та стратегіям для виявлення потенційних маніпуляцій, які підвищують точність свідчень. Висвітлена важливість створення атмосфери довіри та розуміння важливості свідчень для підвищення їх надійності, а також акцентує на профілактиці вторинної травматизації. Показані потенційні напрямки для подальших досліджень та необхідність інтеграції цих підходів у юридичну практику.

Ключові слова: *психологічний супровід, неповнолітні свідки, точність свідчень, надійність інформації, комунікаційні навички, виявлення маніпуляцій, створення довіри, профілактика вторинної травматизації.*

Важливість точності та надійності свідчень, наданих неповнолітніми під час допиту, не може бути переоцінена у юридичному контексті. Цей аспект набуває особливого значення, враховуючи вразливість та психологічні особливості дітей і підлітків. Забезпечення правильного психологічного супроводу у цих ситуаціях є не тільки актом гуманності, але й ключовим фактором, який сприяє точності та об'єктивності отриманої інформації. Подальше дослідження цієї теми відкриває можливості для покращення юридичної практики та захисту прав неповнолітніх свідків, підкреслюючи важливість інтегрованого підходу, що поєднує юридичні та психологічні аспекти.

Основа психологічного супроводу неповнолітніх під час допиту полягає у врахуванні їхньої особливої вразливості та емоційного стану [1]. Цей процес передбачає створення безпечного, підтримуючого середовища, де дитина може відчути себе захищеною і зрозумілою [2]. Фахівці у галузі психології використовують свої знання та досвід для оцінки психологічного стану неповнолітнього, адаптуючи свої методи комунікації для забезпечення точності і чесності їхніх свідчень. Важливим аспектом є також ідентифікація будь-яких ознак стресу чи травми, що можуть вплинути на здатність дитини адекват-но висловлюватися [6].

На нашу думку, психологічний супровід забезпечує дотримання етичних норм та прав дитини, що є критично важливим у судових процедурах, де неповнолітні виступають як свідки.

Вплив психологічного супроводу на точність свідчень неповнолітніх є суттєвим і багатогранним [4]. Психологічна підтримка допомагає зменшити вплив стресу і тривожності, що часто супроводжують допити, тим самим сприяючи більшій точності відомостей. Коли дитина відчуває себе у безпеці та зрозумілою, вона менш схильна до перекручувань або забування деталей. Також, психологи здатні адаптувати процес допиту до особливостей сприйняття та виразності кожної дитини, що забезпечує більшу ясність і

точність у їх свідченнях [3]. Це включає в себе використання віково-адекватних запитань та технік, що дозволяють дітям висловлюватися вільно і без страху [5]. Важливим елементом є також вміння психолога розпізнати і відреагувати на будь-які спроби маніпуляції або впливу на дитину, які можуть спотворити достовірність наданої інформації [6].

Ми вважаємо, що професійний психологічний супровід відіграє ключову роль у забезпеченні точності та достовірності свідчень неповнолітніх, що є критично важливим для справедливості судових рішень.

Вплив психологічного супроводу на надійність свідчень, наданих неповнолітніми, є вирішальним у контексті юридичних процедур. Наявність кваліфікованого психолога під час допиту сприяє створенню атмосфери довіри та безпеки, що є необхідною умовою для отримання достовірної інформації від дитини [4]. Психологічний супровід допомагає забезпечити, що дитина розуміє значення та важливість своїх свідчень, що зменшує ймовірність ненавмисного спотворення або утримання інформації [5]. Крім того, кваліфіковані психологи володіють навичками ідентифікації та врахування психологічних факторів, які можуть впливати на зміст та форму свідчень дитини, таких як емоційний стан або особливості пам'яті. Вони також здатні виявляти ознаки психологічного тиску або маніпуляцій, що можуть спотворювати або обмежувати достовірність свідчень. Психологічний супровід, таким чином, не тільки сприяє точності, але й підвищує загальну надійність інформації, отриманої від неповнолітніх у юридичному процесі [6].

Отже, роль психологічного супроводу в процесі допиту неповнолітніх виявляється вирішальною для забезпечення точності та надійності їхніх свідчень. Створення безпечного середовища та психологічна підтримка сприяють не тільки емоційному комфорту дітей, але й забезпечують більшу відкритість та чесність у їхніх показах. Важливість фахівців, які вміють адекватно спілкуватися з неповнолітніми, ідентифікувати фактори, що впливають на свідчення, та виявляти ознаки маніпуляції, не може бути переоцінена. Цей підхід не лише сприяє правосуддю, але й захищає права та психологічне благополуччя неповнолітніх. З огляду на це, інтеграція психологічного супроводу у судові та правоохоронні процеси є ключовим аспектом для розвитку більш гуманної та ефективної юридичної системи.

Список бібліографічних посилань

1. Зінченко Д. А. Психологічна підготовка фахівців правоохоронних органів України в умовах воєнного стану. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 242-244.*

2. Зінченко Д. А. Аспекти протидії торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 42-44.*

3. Зінченко Д. А. Загальний розвиток використання міжнародного досвіду працівниками поліції у сфері протидії кіберзлочинам і торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми. МВС України. Вінниця. ХНУВС. 2023. С. 44-46.*

4. Зінченко Д. А, Висоцький М. О. Вплив війни на психологічний стан працівників правоохоронних органів: Аналіз проблеми. *Збірник Матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів. м. Київ, 31 жовтня 2023 року. с. 156-158. С. 223.*

5. Зінченко Д. А. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх працівників поліції. *Сучасні напрями вдосконалення педагогічної майстерності викладачів. Міністерство юстиції України. Академія державної пенітенціарної служби. Чернігів. 2023. С. 234-236.*

6. Зінченко Д. А. Віктимологічні особливості злочинності неповнолітніх. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Наук. парк «Наука та безпека». Харків. ХНУВС. 2023. С. 88-90.*

Одержано 07.02.2024

УДК 159.922.7-053.6“364”
Валерій Ігорович ГАВРИШ,
слухач магістратури 1 курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-7866-0278

ПІДЛІТКИ І ВІЙНА: ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Розглянуто особливості психології підлітків під час війни, фактори що впливають на їхнє психологічне здоров’я. Запропоновані рекомендації щодо підтримки та допомоги підліткам у цій складний ситуації.
Ключові слова: *психологія підлітків, війна, психічне здоров’я, стрес, тривога, допомога.*

Згідно п.п.1п. 3 розділу Закону України «Про охорону дитинства» термін «дитина підліткового віку (підліток) – це дитина у віці від 10 до 18 років [1].

Підлітковий вік –це період розвитку між дитинством і дорослістю, який зазвичай припадає на вік від 13 до 19 років. Це час швидких змін і розвитку, як фізичних, так і психологічних. Згідно з термінологією, яка застосовується в ООН, підлітки –це особи віком від 10 до 19 років (ранній підлітковий вік від 10 до 14 років, пізній підлітковий вік від 15 до 19 років) (Конвенція ООН про права дитини – була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року та набула чинності 27 вересня 1991 року) [3].

На фізичному рівні, під час підліткового віку тіло швидко змінюється. Хлопчики та дівчатка переживають стрибок зростання, тіла набувають дорослих форм. Ці зміни можуть бути незручними та збиваючими з пантелику, але важливо пам’ятати, що вони є нормальною частиною зростання.

Підлітки також переживають значні психологічні зміни. Вони починають розвивати власну ідентичність і ставати більш незалежними від своїх батьків. Вони також можуть почати ставити під сумнів цінності та переконання своїх батьків. Це може призвести до конфліктів, але важливо пам’ятати, що це нормальна частина дорослішання.

В підлітковому віці також відбуваються і соціальні зміни. Вони починають більше часу проводити з друзями та менше часу з сім’єю. Вони також можуть почати цікавитись романтичними стосунками. Ці зміни можуть бути захоплюючими, але також можуть бути складними. Важливо щоб підлітки мали здорові стосунки з друзями та сім’єю, а також щоб вони робили здорові вибори щодо стосунків [2].

Розглянемо питання психологічних особливостей підліткового віку під час війни.

Підвищена тривожність та страх: Війна створює постійну атмосферу небезпеки, що призводить до підвищеної тривожності, страху, за себе та близьких. Це може проявлятися у порушеннях сну, концентрації уваги, дратівливості та апатії.

Відчуття втрати: Війна може спричинити втрату дому, близьких людей, друзів та звичайного життя. Це може призвести до депресії, горя, почуття провини та безвиході.

Порушення емоційної регуляції: Підлітки можуть відчувати емоції сильніше, ніж зазвичай, їм важче їх контролювати. Це може призвести до емоційних зривів, агресії, або навпаки , до емоційної відстороненості.

Зміна поведінки: деякі підлітки можуть змінювати свою поведінку, ставати більш замкнутими або навпаки, більш агресивними. Це може бути намаганнями впоратись з емоційним стресом

Пошук сенсу та ідентичності: Війна може змусити підлітків переосмислити свої цінності та місце у світі.

Розглянемо фактори розвитку та їх прояви у підлітковому віці, а також реакцію дорослих.

Фактор фізичного розвитку: зміни в гормональному фоні, відсутній контроль над зміною тіла. Проявляється в прагненні контролю над тілом, часто дивляться у дзеркало, виникає бажання займатись спортом; комплексі неповноцінності; може спостерігатись агресія; зовнішньо, у хлопчиків, ризикована поведінка; внутрішньо, у дівчат, анорексія. Під час таких проявів дорослі, як правило, починають вмовляти та пояснювати, говорити компліменти там де вони можуть бути не доречними, може спостерігатися, так зване, «читання моралі», покарання за погану поведінку.

Фактори розумового розвитку: розвиток мозку, абстрактне мислення, творче мислення, допитливість. Проявляється у суперечках з дорослими, розумінні як образити дорослого, філософствують, критикують батьків, може спостерігатись песимізм, намагання вирішувати власні проблеми, бажання спробувати щось новеньке. Під час таких проявів дорослі вважають що дитина налаштована проти них, також вступають в суперечку, дорослі відчувають біль та образу на своїх дітей, у дорослих може з'явитися відчуття що вони дурніші, відчувають що не потрібні своїй дитині, побоювання за безпеку.

Фактори психологічного розвитку: егоцентризм, сепарація, індивідуалізм, внутрішній конфлікт «Хто Я», зниження самооцінки. При цьому відбуваються такі прояви: дитина займається собою, при цьому не зважаючи на батьків; грублять та скаржаться, що батьки їх не розуміють; прагнуть розізлити батьків; перевіряють що їм можна а що ні; зміни настрою. Реакція дорослих буває наступною: дорослі у відповідь грублять дитині; намагаються контролювати дитину через відсутність довіри; виникаюче протиріччя між відповідальністю та самостійністю.

Фактор спілкування: збільшується потреба у спілкуванні з однолітками. Проявляється у збільшенні рівня спілкування; пошук близького по духу; бажанням бути схожим на однолітків. Батьки намагаються замінити друзів або починають їх критикувати [4].

Підлітковий від відбувається у кожної дитини, без виключення, питання лише в тому як він пройде. Тому батькам варто дотримуватись певних рекомендації, щоб допомогти дитині. Батькам потрібно виражати свою підтримку, допомогти дитині зрозуміти себе, започаткувати двосторонні договори, бути готовим до діалогу з дитиною, навчитись слухати свою дитину, радіти її самостійності, ввічливо але наполегливо висловлювати свою думку, дати дитині можливість вибору, знизити контроль та підвищити довіру, дозволити дитині запрошувати друзів додому.

Під час війни потрібно допомогти підлітку знайти сенс і мету в житті, це може бути волонтерська діяльність, творчість, спорт або будь-яке заняття яке їм подобається. Допомогти підлітку підтримувати зв'язок з друзями та однолітками, це може допомогти підлітку відчути себе частиною групи та зменшити почуття самотності. Дозволити підлітку виражати себе, це може бути через одяг, музику, мистецтво або будь який інший спосіб. Дати зрозуміти підлітку, що він не на самоті, є багато ресурсів, які можуть допомогти під час війни.

Важливо пам'ятати, що кожен підліток переживає війну по- своєму. Немає єдиного правильного способу допомогти їм впоратися з цією ситуацією. Дорослим повинно бути терплячими, дитина повинна розуміти батьки завжди поруч.

Список бібліографічних посилань

1. Закон Верховна Рада України Про охорону дитинства від 26.04.2001 № 2402-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення 10.02.2024)

2. Зінченко Д. А. Проблеми адаптації дітей з вимушено переміщених сімей, які залишили зону активних бойових дій. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 196-196.

3. Конвенція про права дитини. Конвенція, Міжнародний документ Організація Об'єднаних Націй від 20.11.1989 № 995_021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws /show/995_021#Text (дата звернення 10.02.2024)

4. Медведкіна А. О. Психологічна допомога дітям в умовах війни. Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України: збірник тез доп. II Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2023 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. 222 с. С.126-129.

Одержано 20.02.2024

СЕКЦІЯ 7
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИСТОЯННЯ ЗБРОЙНІЙ АГРЕСІЇ РФ ПРАЦІВНИКАМИ ПРАВООХОРОННИХ СТРУКТУР УКРАЇНИ

УДК 159.9
Олександр Маркович БАНДУРКА,
перший віцепрезидент Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0240-5517

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Описано специфіку професійної діяльності поліцейських на деокупованих територіях. Наведено дані щодо військових злочинів на окупованих територіях. Показано специфіку отримання населенням деокупованих територій допомоги поліцейськими.
Ключові слова: *деокуповані території, фахова юридична допомога, воєнні злочини, зниклі безвісти.*

Війна, яку російська федерація веде проти України, торкнулась абсолютно всіх. Національна поліція України та інші підрозділи й органи системи МВС України роблять все можливе для забезпеченні життєдіяльності та повернення правового режиму на деокупованих територіях.

Поліція перша з адміністративних служб, яка з'являється на звільнених територіях як суб'єкт владних повноважень, тому громадяни звертаються до поліцейських як до єдиних представників влади. Найбільш поширеними є звернення до правоохоронних органів з питань жорстокого поводження, катування, сексуального насильства під час окупації.

Російські окупанти на тимчасово окупованих територіях вчинили тисячі воєнних злочинів [1]. На Київщині проводиться розслідування майже 11 тисяч воєнних злочинів, у Харківській області – 12 тисяч, на Херсонщині – 11 тисяч. У Херсоні та звільнених районах області попередньо підтверджено існування 10 катівень.

Найболючішим питанням для мешканців деокупованих територій є пошук безвісти зниклих, відновлення зв'язків із членами сім'ї та рідними. За офіційними даними МВС України, за підсумками 2023 року кількість безвісти зниклих становить близько 26 тисяч, з яких 95 % військовослужбовці та правоохоронці. Реальна кількість осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, з якими намагаються встановити зв'язки чи з'ясувати їх долю, імовірно набагато більша.

Загальна соціальна ситуація на деокупованих територіях ускладнюється наслідками активних бойових дій, які призвели до масового руйнування або пошкодження житла, відсутністю можливості працевлаштування та можливості гідно утримувати громадянами себе та свої родини, гострою потребою населення в медичній та психологічній допомозі тощо.

Не буде перебільшенням стверджувати, що на деокупованих територіях поліцейські надають не лише правову, але й психологічну допомогу і психосоціальну підтримку різним категоріям громадян. Для ефективного виконання своїх професійних обов'язків поліцейські мають бути обізнані щодо надання невідкладної психологічної допомоги, особливостей функціонування психіки і поведінки людини в екстремальних

умовах, ефективної професійної комунікації з людьми, які тривалий час перебували в ізоляції тощо.

При спілкуванні з населенням на деокупованих територіях поліцейським, крім загальних вимог щодо професійного спілкування, бажано дотримуватися ще й таких: не давати неправдивих обіцянок чи повідомляти неперевірені відомості, не перебільшувати свої знання та навички, не змушувати людину розповідати про те, що з нею сталося, не надавати оцінки переживанням людини, поважати право людини самостійно приймати рішення, уникати упереджень і забобонів, дати людині зрозуміти, що навіть якщо вона відмовляться від допомоги зараз, вона може звернутися за нею згодом [2].

Поліцейські мають враховувати у професійній діяльності те, що у цивільного населення на деокупованих територіях можуть спостерігатися реакцію накшалт «зворотного культурного шоку», яка має такі стадії: наївність чи заперечення; розчарування або негативізм; перспектива; реорганізація [3]. У цьому процесі очікування того, що повернення до звичайного життя буде легким (стадія наївності) поступається місцем усвідомленню того, що повернення є скоріше проблематичним (стадія розчарування). Почуття перспективи (третя стадія) з'являється, коли людина починає усвідомлювати ситуацію, що склалася, перш ніж перейти до більш реалістичних цілей і очікувань, що передбачає реорганізацію ідентичності (четверта стадія) і ресоціалізацію. У разі невдалого повернення до нормального життя може відчуватися відчуження та бажання дистанціюватися (стадія відкидання).

Значним чином взаємодію поліцейських з населенням на деокупованих територіях ускладнює наявність симптомів стресових розладів. Найбільш поширеними симптомами дистресу в осіб, які пережили вплив активних бойових дій, є депресивні реакції, тривога, безсоння, нічні кошмари, ретроспекції та послаблення пам'яті, часто виникає недовіра та страх перед особами, які наділені владою. У них також можуть спостерігатися імпульсивність поведінки, роздратованість, схильність до фізичного насилля, зловживання алкоголем чи наркотиками, антисоціальна поведінка чи протиправні дії, суїцидальні думки та спроби самогубства тощо.

Найпоширенішими особливостями громадян на деокупованих територіях є ситуативна безпорадність як стан, який розвивається в конкретній ситуації як тимчасова реакція на травматичні події, які не піддаються особистісному контролю. Ситуативна безпорадність проявляється специфічними дефіцитами: когнітивним (нездатність сприймати сприятливі можливості для контрольованості результатів; труднощі навчання тому, що в аналогічній ситуації дія може виявитися цілком ефективною); емоційним (зневіра, знижена самоповага, пригнічений та депресивний стан, тривожність через відсутність результату); мотиваційним (проявляється через зменшення/відсутність спроб активного втручання в ситуацію: низькі ініціативність і наполегливість, відмова від дій), а також переноситься або поширюється, тобто генералізовується.

Поліцейський має також пам'ятати, що в нього самого при виконанні професійної діяльності при взаємодії з особами, постраждалими від воєнних дій та злочинів, можуть формуватися симптоми посттравматичного стресового розладу. Вірогідність цього збільшується при постійних обстрілах території, випадках поранення та загибелі співслужбовців, втрати близьких, надмірного навантаження тощо. Важливим є моніторинг свого психологічного статусу та своєчасне звернення по допомогу до відповідних спеціалістів.

Отже, поліція в межах своїх повноважень та можливостей надає правову допомогу потерпілим від воєнних злочинів та бере активну участь у розслідуванні воєнних злочинів російських окупантів, виконує іншу роботу з надання правової допомоги та захисту прав і свобод громадян, законних інтересів суспільства і держави. Важливим для якісного виконання професійних обов'язків поліцейськими є їх професійно-психологічна підготовка.

Список бібліографічних посилань

1. У Генпрокуратурі розповіли скільки воєнних злочинів скоїла Росія на деокупованих територіях України // МЕТА : сайт. 22.02.2023. URL: https://news.meta.ua /uk/news /u-genprokuraturi-rozpovili-skilki-voennikh-zlochiniv-skojila-rosiia-na-deokupovanikh-teri toriiakh-ukrajini-2385259/ (дата звернення: 20.02.2024).
2. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях : навч.-практ. посіб. / за заг. ред. О. А. Моргунова ; МВС України, Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с.
3. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. / О. М. Кокун, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

Одержано 20.02.2024

УДК 159.92:352.741-029:17

Наталя Едуардівна МІЛОРАДОВА,
професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0716-9736

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЕТАПІ ВІДНОВЛЕННЯ

Розглянуто особливості надання психологічної допомоги учасникам бойових дій з урахуванням особистісних змін військовослужбовців під впливом дії правил війни на їх поведінку та комунікацію.

Ключові слова: *психологічна допомога, учасники бойових дій, правила війни, декомпресія.*

Війна, що триває в нашій країні вже третій рік, змусила розглядати проблему наданні психологічної допомоги та збереження психологічного здоров'я як учасників бойових дій так і цивільних осіб на новому рівні. Участь людини у бойових діях та знаходження у зоні їх безпосереднього ведення практично завжди супроводжується стресовою реакцією організму, з якою достатньо часто не можливо впоратись самостійно. Неотримання відповідної своєчасної та кваліфікованої психологічної допомоги може мати негативні наслідки як для людини так і для суспільства в цілому.

Переживання травмівної події може мати два аспекти. Перший – руйнівний, він знаходиться на поверхні та характеризується наявністю розладів, пов'язаних з травмуванням, і другий – «зростання», після проходження через травму спостерігаються особистісні трансформації, які змінюють якість життя людини [2]. Для подолання наслідків травмування та усвідомлення можливості подальшого зростання військовослужбовець потребує допомоги фахівців. Повертаючись до мирного життя, учасники бойових дій достатньо часто зберігають ту функціональну систему психічних реакцій, яка була сформована під впливом війни та підтримувала й забезпечувала виживання у критичних ситуаціях. Але цей комплекс адаптивних реакцій, що сформувався на війні виконує протилежну функцію у мирному житті та стає дезадаптивним. Тому повернення до мирного життя потребує певного часу та кваліфікованого супроводження.

Декомпресія – мистецтво перемикатися з військового мислення на мирне. Використання такої форми психологічної реабілітації почалося наприкінці XX столітті в Америці після війни у В'єтнамі. Через короткотривалий «психологічний карантин» проходили

американські військові перед поверненням додому. В нашій країні практику проведення декомпресії розпочато після 2014 року. Але треба розуміти, що не всі 100% військовослужбовців потребують серйозної психологічної допомоги. Іноді для нормалізації стану буває достатньо задовільнити базові потреби (відпочити, попити води, поїсти, поспати) та побути з рідними й друзями. Як зазначає психологіня О. Нагула, що сучасному воїну вкрай необхідна відповідна психологічна підготовка, знання та навички вправляння зі стресом та його наслідками [3]. Але певна категорія учасників бойових дій потребує саме психологічної допомоги. Після повернення із зони бойових дій військовослужбовці потрапляють у простір мирного, цивільного життя і відчувають труднощі як у налагодженні комунікації в родині, так і в цілому в соціумі. Складність встановлення і підтримки відносин простежується і у ситуації надання психологічної допомоги. Основою побудови міжособистісної комунікації для військового є дотримання так званих правил війни, що значно ускладнює як встановлення психологічного контакту, так і консультування.

Правила війні – це такий специфічний «військовий» спосіб мислення та поведінки, який стає автоматичним, внаслідок інтенсивного навчання, тренувань та практичного застосування отриманих навичок у бойовій обстановці. Правила виживання в бою сформулював Дж. Монро, серед них виокремлюються:

- безпека;
- довіра і визначення ворога;
- відданість меті;
- ухвалення рішень;
- тактики реагування;
- передбачуваність і контроль;
- контроль емоцій;
- труднощі з розмовами про війну.

Психолог та консультант Корпусу миру Ф. Пьюселік, аналізуючи поведінку учасників бойових дій, виокремлює перелік таких правил та підкреслює, що саме вони забезпечують людині на війні можливість вижити та виконати отримані завдання:

- зупинись посеред хаосу,
- будь вірний своїм (перевіреним) друзям,
- плануй наперед;
- «Ні» почуттям;
- знай територію;
- дій у випадках загрози.

Під час виконання бойових завдань саме дотримання цих правил забезпечує виживання але при поверненні у цивільний простір вони втрачають свою актуальність, тобто перестають виконувати свою основну функцію – захисту та підтримки можливості ефективно виконувати діяльність. Більше того, життя за такими правилами може бути прямою небезпекою як для самого учасника бойових дій, так і для оточуючих. Тому при проведенні консультативної взаємодії психологам необхідно розуміти зміст та особливості їх активізації задля зниження ризиків виникнення небезпечних ситуацій під час надання психологічної допомоги. Як підкреслює Ф. Пьюселік, «….перше правило у взаємодії з військовим – не лізти йому в душу та не просити поділитися особистими почуттями» [4].

Певну підготовку до повернення військовослужбовця в мирне життя необхідно проводити і з членами їхніх сімей, особливо дружинами та дітьми. Як вже зазначалось нами раніше [1], наслідками особистісних змін, що трапились з військовослужбовцями є руйнування внутрішньосімейних зв'язків, бійки, сварки, різні форми домашнього насильства та розпад сім'ї. Чоловіки взагалі можуть втрачати можливість сприймати жінку як свого партнера по життю.

Тому однією із складових консультування військовослужбовців та членів їхніх сімей повинно бути поетапна робота, спрямована на усвідомлення наявності руйнівного

впливу правил війни на життя у мирних умовах та розуміння того як отримані знання, вміння та навички можуть бути використані у цивільному житті. Загалом успіх консультативної роботи з учасниками бойових дій залежить від уміння консультанта обрати відповідний інструментарій, форми та методи роботи з урахуванням особливостей різних категорій військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Мілорадова Н. Е., Попова Г. В. Деякі проблеми при наданні психологічної допомоги представникам силових структур після участі у бойових діях. *Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції*: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 3 червня 2015 р.). Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. Київ : НУОУ, 2015. С.203-205

2. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами: методичний посібник / Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Київ: «Центр учбової літератури», 2023.176 с.

3. Побратими змінюються на очах. Як військовому впоратися зі стресом на передовій URL: https://suspilne.media/361398-pobratimi-zminuutsa-na-ocah-ak-vijskovomu-vporatisa-zi-stresom-na-peredovij/ (дата звернення 28.02.2024)

4. Правила війни: що варто знати цивільним про спілкування з рідними військовослужбовцями, як допомогти військовим адаптуватись до цивільного життя URL: https://sokolovafund.org/blog/chomu-viiskovi-proiavliaiut-agresiiu-z-blizkimi-shcho-tsivilnim-treba-znati-pro-pravila-viini/ (дата звернення 28.02.2024)

Одержано 28.02.2024

УДК 159.9:351.74(477)

Володимир Петрович ОСТАПОВИЧ,
завідувач лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
доктор юридичних наук, старший дослідник;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9186-0801;
Вадим Вадимович БАРКО,
старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного інституту МВС України (м. Київ),
кандидат педагогічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3836-2627

ДОСВІД ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЧЛЕНІВ РОДИН ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПІД ЧАС ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ТРАГІЧНІ ПОДІЇ

Описані основні теоретичні підходи (стратегії) у психокорекційній роботі при переживанні постраждалим втрати. Зазначені психологічні умови, яких має дотримуватись психолог при проведенні роботи з клієнтами, які переживають трагічні події. Вказані етапи психокорекційної робота з особами, які переживають повідомлення про трагічні події.

Ключові слова: *психологічний супровід, втрата, психологічна допомога, психокорекційна робота.*

Військова агресія з боку іншої держави є страшною трагедією для усіх людей в країні, яка захищається і переживає тягар її наслідків. Неминучими у війні є загибель і поранення захисників – військовослужбовців, правоохоронців, прикордонників, цивільних осіб тощо. Інформація про трагічні події, які трапляються з працівниками силових структур внаслідок воєнних дій, виконання інших службових завдань в особливих та екстремальних умовах завжди є джерелом дистресу для родичів і близьких постраждалої (або загиблої) людини. До таких подій відносяться загибель людини, зникнення безвісти, тяжке поранення, настання інвалідності тощо.

Психологи правоохоронних органів нашої держави і зарубіжних країн накопичили значний досвід психологічного супроводу як самих постраждалих від трагічних подій, так і членів їхніх родин [1-9].

Відмічається, що найсуттєвішим в психологічній травмі такого типу є втрата людиною віри в організованість, порядок і контрольованість життєвих подій.

Метою психологічної допомоги при переживанні втрати є звільнення людини від нав'язливих спогадів, негативної інтерпретації емоційних переживань і активне включення особи в реальне життя і сьогодення. Постраждалій особі, яка переживає втрату, важливо отримати емоційний контроль над переживаннями, знайти для травматичних подій правильне місце в часовій перспективі власного життя. Основним елементом психокорекції є включення неприйнятних, жахливих і незбагненних подій минулого в теперішні уявлення про себе [2-5].

Відмічають, що є чотири основні теоретичні підходи (стратегії) у психокорекційній роботі з такими постраждалими.

А) підтримка адаптивних навичок. Головним у цьому є створення позитивного ставлення до психологічної допомоги і особи психолога.

Б) формування позитивного ставлення до симптомів. Це означає, що важливо навчити особу сприймати власні розлади, як нормальний наслідок важких ситуацій, які були пережиті, запобігти цим самим подальшій травматизації фактами існування розладів.

В) зменшення уникання. Означає зниження прагнення особи уникати всього, що має відношення до психічної травми, оскільки воно заважає переробляти набутий досвід.

Г) зміна сенсу. Означає зміну того змісту, який особа надає перенесеній психічній травмі, створення тим самим відчуття власного контролю над травмою.

Прийнято вважати, що психокорекція повинна спрямовуватись на головні аспекти психотравми: зниження тривоги; відновлення почуття власної цілісності; відновлення відчуття контролю за подіями [3; 6; 7].

Відмічається складність роботи, адже травматичний досвід втрати супроводжується появою у клієнта недовіри, сумнівів, ненависті та інших негативних емоцій, які супроводжують спілкування. Психокорекційні процедури також породжують сильні емоційні реакції у психолога, що висуває додаткові вимоги до його компетентності.

Психокорекційна робота з психологічною травмою втрати відрізняється характерними особливостями: часте припинення психокорекції, клієнти з травматичним досвідом, тобто після декількох зустрічей вони переривають сеанси допомоги, виявляють скептичне ставлення і недовіру до фахівця-психолога; переконання у недоцільності психологічної допомоги, думки про здатність власними силами упоратись з проблемою; нерозуміння клієнтами того, що посттравматичні симптоми від яких вони страждають (страхи, кошмари, нав'язливі думки, безсоння тощо) піддаються психологічній корекції або терапії [7-9].

Відмічають психологічні умови, яких має дотримуватись психолог при проведенні роботи з клієнтами, які переживають трагічні події: а) здатність до емпатичного вислуховування розповідь про переживання клієнта; б) уміння цінувати отриману інформацію, не відкидати в якості непотрібних будь-які дані; в) своєчасність і поступовість в опрацюванні психологічної травми; г) здатність заохочувати клієнта до розповіді,

приховувати власні шокові емоційні реакції; д) здатність вислуховувати і проговорювати найнеприємніші подробиці травматичного досвіду; е) спроможність визнавати зусилля особи, яка переживає втрату, щодо турботи про інших членів сім'ї; ж) визнання героїзму таких клієнтів (особливо, жінок) у подолання труднощів і проблем воєнного часу; з) підтримка почуття відповідальності особи, що переживає втрату, за сім'ю, її провідної ролі в сім'ї.

Фахівці також наголошують на тому, що психокорекційна робота з особами, що переживають повідомлення про трагічні події, зазвичай включає три етапи: 1. Встановлення безпечної, довірчої атмосфери спілкування, формування правильної психологічної взаємодії і контакту; 2. Робота зі спогадами та переживаннями клієнта; 3. Залучення клієнта до продуктивного соціального життя і міжособистісної взаємодії.

У роботі з членами сімей, які понесли втрату, як головне завдання відмічається подолання наслідків психологічної травматизації, які супроводжуються емоційними станами скорботи і горя. Організаційні форми психокорекційної роботи можуть бути різні, але, переважно, більш ефективними є індивідуальні, які мають на меті визначення ступеню серйозності травматизації і пошук оптимальних психологічних технологій для надання допомоги в конкретній ситуації.

Список бібліографічних посилань

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с.

2. Практикум з індивідуального психологічного консультування військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей: навчально-методичний посібник / Хоружий С. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О., Олійник В. О., Сириця М. В. Київ : «Центр учбової літератури», 2023. 90 с.

3. Кризова психологія: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків : НУЦЗУ, 2010. 401 с.

4. Bulter R., Taylor L., Ozietta D. Substance abuse and post-traumatic stressdisorder in War Veterans. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 2015. Vol. 25 (4). P. 344–350.

5. Castro A., Kintzle S. Suicides in the military: the post-modern combat veteran and the Hemingway effect. *Current Psychiatry Reports*. 2014. Vol. 16 (8). P. 460.

6. Escolas, S. M., Bartone, P. T., Pitts, B. L., & Safer, M. A. (2013). The protective value of hardiness on military posttraumatic stress symptoms. *Military Psychology (American Psychological Association)*, 25(2), 116–123. DOI: 10.1037/h0094953.

7. Fragedakis, T. M., & Toriello, P. (2014). The development and experience of combat-related PTSD: A demand for neurofeedback as an effective form of treatmen. *Journal Of Counseling & Development*, 92(4), 481–488. DOI: 10.1002/j.1556-6676.2014.00174.x.

8. Ghaffarzadegan, N., Ebrahimvandi, A., &Jalali, M. S. (2016). A Dynamic Model of Post-Traumatic Stress Disorder for Military Personnel and Veterans. Plos ONE, 11(10), 1–17. DOI: 10.1371/journal.pone.0161405.

9. Henry, C. S., Sheffield Morris, A., &Harrist, A. W. (2015). Family Resilience: Moving into the Third Wave. Family Relations, 64(1), 22–43. DOI: 10.1111/fare.12106.

Одержано 29.02.2024

Іван Миколайович ОХРІМЕНКО,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ),
доктор юридичних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8813-5107

НЕГАТИВНІ ЗМІНИ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правоохоронці в екстремальних ситуаціях доволі часто відчувають різні емоції: страх, злість, безсилля, відчай, розгубленість тощо, які є цілком природніми під час перебування особистості в психотравмуючих умовах. При подальшому зростанні інтенсивності психічної напруги упродовж службової (бойової) діяльності починають з'являтися помилки навіть у типових ситуаціях, їх кількість поступово збільшується, результативність дій швидко зменшується.

Ключові слова: *професійна діяльність, правоохоронці, потенціал, зміни, екстремальні ситуації, воєнний стан.*

Професійна діяльність правоохоронців поєднує багатогранну систему різноманітних заходів, що здійснюються в постійній взаємозалежності. Безперервне виконання службових обов'язків з часом призводить до певних змін особистості та формує специфічно-професійний тип правоохоронця. Слід зауважити, що психогенний вплив екстремальних умов складається не тільки з прямої, безпосередньої загрози для життя і здоров'я, але й опосередкованої, пов'язаної з її очікуванням. Психічні реакції фахівця на кризові ситуації не носять якогось особливого характеру, це скоріше універсальні реакції на небезпеку, а їх частота і глибина визначаються раптовістю й інтенсивністю. Зараз, коли ведуться активні бойові дії на території країни, дослідження питань професійних змін персоналу правоохоронних органів набуло значної актуальності.

Здобуваючи досвід розв'язання складних ситуацій, правоохоронці доволі часто відчувають різні емоції: страх, злість, безсилля, відчай, розгубленість тощо. Такі реакції є цілком природніми для психотравмуючих подій. Психіка людини в процесі еволюції виробила механізми адаптації, які допомагають забезпечувати життєдіяльність. Традиційно реакції на небезпеку виявляються у варіантах: «тікай», «бий» або «завмри», що обумовило відповідні форми (моделі) поведінки. Реакція регулюється різними гілками нервової системи правоохоронців: симпатичною – вона відповідає за «бий» або «тікай» та парасимпатичною – «сповільнюйся» та «завмри». Обидві системи створені для того, аби тримати особистість в балансі під час дії на неї стресових явищ.

За умов професійного стресу в правоохоронців активуються структури лімбічної системи мозку, які утримують високі рівні адреналіну та надсилають сигнали про потенційну загрозу. Коли екстремальна загроза поєднується з безпорадністю, як це нерідко трапляється під час службової (бойової) діяльності, мозок може посилати сигнал тілу: «завмри». У результаті сповільнюється серцебиття, знижується тиск, температура тіла та інтенсивність руху. При систематичному перебуванні працівників правоохоронних органів у екстремальних ситуаціях подібні реакції можуть бути моментальними й тимчасовими, а можуть тривати декілька днів і навіть тижнів. Усе залежить від психічного стану та сили травматичної події. Крім того, з лімбічної системи можуть надсилатися сигнали гіпокампу – ділянці мозку, яка відповідає за зберігання спогадів, не запам'ятовувати травматичні події. Тому для правоохоронців вкрай важливо забувати певні деталі службової діяльності, а часом повністю витісняти інформацію щодо пережитих стресових явищ.

Змістовна специфіка актуальних суспільних змін, яка виявляється в підвищеній соціальній мобільності великих груп людей, в мережевих принципах комунікації й

колективної організації, у багаточисельних переміщеннях людей, визначають необхідність постійного «добудовування» правоохоронцями траєкторій реалізації свого професійного та індивідуального статусу, а також об'єктивно призводять до виникнення інших проблем, з якими вони раніше не стикалися в своєму житті та роботі, і які ставлять перед ними нові завдання. Поряд із цим, високу швидкість соціальних змін опанувати й подолати складно, враховуючи силу її динамічного характеру. Тим самим вимоги правоохоронної діяльності не лише неминуче актуалізують професійний потенціал фахівця, але й ставлять перед ним завдання щодо постійного його розвитку й оновлення.

Слід також зауважити, що екстремально-психологічні фактори бойових дій та забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану по-різному впливають на психіку правоохоронців. Якщо вести мову про базову психологічну підготовку, то для психічної активності фахівця в стресогенних умовах характерними є: загострене почуття обов'язку, відповідальності й рішучості, поєднане з бажанням безумовно і якісно вирішувати службові завдання; прояв сил й можливостей під час виконання службових обов'язків; підвищена енергійність й активність, велика наполегливість та завзятість у досягненні мети; діяльнісний максималізм, який виявляється в прагненні домогтися результату, причому найвищого рівня; підвищена пильність, уважність, спостережливість, швидка й чітка робота інтелектуальної сфери; зібраність і постійна готовність до будь-яких несподіванок, до швидких реакцій на будь-які зміни обстановки й виникнення небезпеки; стійкість до тимчасових невдач тощо.

У той час, виконання службових обов'язків в умовах воєнного стану та війни може мати різну значущість у масштабі життєвого чи професійного шляху правоохоронців, а це, у свою чергу, призводить до суттєвих прорахунків. За таких обставин психічна активність поліцейських може передбачати: перехід інтенсивності психічної напруги за межі корисності; нерішучість, розгубленість, занепокоєння, уповільненість реакцій; страх невдачі та відповідальності, підпорядкування своєї поведінки мотиву уникнення невдач за будь-якої ціни (замість прагнення до максимально можливого успіху); погіршення спостережливості, оцінки обстановки, прояву погіршення пам'яті й мислення; зниження активності, наполегливості, завзятості, спритності й винахідливості в досягненні мети, підвищення схильності до пошуку виправдань; загострення почуття самозбереження, що охоплює часом всю свідомість і стає єдиною спонукою поведінки; зростання дратівливості, втрата контролю над собою й ін.

Разом з цим, стресові ситуації в умовах бойових дій пов'язані із динамічністю розгортання подій (захоплення територій ворогом чи заходи з деокупації), необхідністю швидкого прийняття рішень, особливо у випадках підвищеної відповідальності за правові наслідки прийнятого рішення, режимом й характером діяльності, що в сукупності здатне посилюватися активним протиборством локального криміногенного елементу, підривними діями диверсійно-розвідувальних груп та колаборантів. Наслідки професійного стресу можуть бути досить різнорідними, починаючи від порушень когнітивної сфери й закінчуючи порушенням законності на тлі професійної деформації та суїцидом серед поліцейських на фоні постстресової дезадаптації.

При подальшому зростанні інтенсивності психічної напруги під впливом негативних психологічних явищ починають з'являтися помилки навіть у відпрацьованих (типових) ситуаціях, їх кількість поступово збільшується, результативність правоохоронної (бойової) діяльності швидко зменшується. При виникненні надмірної напруженості мають місце фатальні помилки (наприклад, застосування вогнепальної зброї за наявності найменшої підозри); набуті знання й інструкції з тактики реагування та взаємодії «вилітають з голови»; виникають прояви відвертого боягузтва, відмови від виконання ризикованих доручень, обману, нечесності тощо.

Якщо своєчасно не надається психологічна допомога, то проявляються негативні наслідки впливу психотравмуючих ситуацій на особистість правоохоронця: різні форми

деструктивної поведінки, починаючи від алкоголізації і закінчуючи суїцидом, акти конфліктної агресії щодо колег по роботі та/або службі, факти ігнорування заходів безпеки тощо.

Правоохоронці, які відчули на собі психотравмуючу подію, що викликана екстремальністю службової діяльності, бойовими діями тощо, характеризуються звуженою свідомістю, фіксованою на конкретні факти. У разі відсутності належної соціально-психологічної підтримки в них доволі часто спостерігаються агресивність, злоба та інші дезадаптивні прояви соціальної й психологічної деформації. Це підтверджує доцільність залучення сучасних підходів щодо психологічної корекції персоналу правоохоронних органів.

Одержано 29.02.2024

УДК 351.74:378.1(477)

Григорій Володимирович ДЖАГУПОВ,
заступник декана з навчально-методичної роботи факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4443-9114

ОНОВЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Підкреслено, що професійна підготовка персоналу Національної поліції повинна бути спрямована на формування та вдосконалення у правоохоронців навичок необхідних для виконання професійно-важливих завдань підвищеного рівня екстремальності

Ключові слова: *професійна підготовка, психологічна підготовка, тренінгові заняття, перша психологічна допомоги.*

Повномасштабне вторгнення російських військ в нашу країну змінило життя кожного українця та функціонування органів управління державою, що диктує необхідність внесення змін у процес підготовки фахівців сектору безпеки та оборони України. Це безпосередньо стосується закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС України.

Самоорганізація громадянського суспільства, відданість, патріотизм і героїзм пересічних українців, військовослужбовців та поліцейських є визначальними факторами формування мотивації перемоги над агресором. Війна створює нові виклики як для громадського суспільства в цілому так і для фахівців ризиконебезпечних професій зокрема. Тому невід'ємною частиною професійної підготовки фахівця повинна стати військово-патріотична складова, тактико-спеціальна та психологічна підготовка.

Відповідно до законодавства, Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Поліцейські з метою набуття або вдосконалення спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані проходити професійну підготовку за відповідними освітніми програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України [1].

Як відомо, на виконання семінар-наради «Особливості діяльності органів та підрозділів Національної поліції в умовах збройної агресії російської федерації» за участю керівництва МВС, Національної поліції та закладів вищої освіти МВС України від 01-02 грудня 2022 року, з метою ознайомлення з особливостями діяльності поліції щодо протидії збройній агресії російської федерації, документування воєнних злочинів, вчинених

представниками держави-агресора було поставлено завдання щодо оновлення підходів до навчання здобувачів освіти Харківського національного університету внутрішніх справ.

На виконання доручення ХНУВС від 08 грудня 2022 року № 52 «Про розробку спецкурсів та внесення змін у навчально-методичні матеріали» та рішення ректорату від 17 січня 2023 року № 2/1 «Про стан впровадження в навчальний процес дисциплін та спеціальних курсів, які спрямовані на здобуття курсантами знань, умінь та навичок щодо діяльності поліції в умовах воєнного стану» було підготовлено та проведено факультативні заняття з 12 дисциплін, серед яких, наприклад: «Адміністративна діяльність поліції в умовах воєнного стану»; «Забезпечення публічної безпеки та порядку органами Національної поліції України в період воєнного стану»; «Особливості охорони праці та забезпечення особистої безпеки працівників правоохоронних органів України у сучасних умовах»; «Вогнепальні та вибухові пристрої, у тому числі саморобні. Їх класифікація, демаскуючі ознаки»; «Особливості забезпечення охорони публічної безпеки та порядку на деокупованих територіях»; «Окремі питання несення служби поліцейськими на деокупованих територіях в умовах воєнного стану»; «Основи першої психологічної допомоги та самодопомоги в умовах воєнних дій»; «Психологічна підтримка осіб, що зазнали важких життєвих обставин внаслідок війни» та інші.

Для курсантів проведено тренінги та практичні заняття з:

– тактичної медицини, на яких було відпрацьовано алгоритм MARCH (чітко визначений алгоритм дій в невідкладних ситуаціях, які забезпечують можливість надання невідкладної допомоги постраждалому та порятунку життя);

– опановування технік зупинки критичної кровотечі, відновлення дихання, проведення серцево-легеневої реанімації, відновлення кровообігу та вдосконалили навички первинної оцінки стану потерпілого й способи його евакуації;

– з військово-інженерної підготовки за темою «Фортифікація», за підтримки представників Збройних сил України;

– «Психологічна складова взаємодії поліцейських з населенням деокупованих територій» та ін.

Проте, важливою складовою професійного навчання поліцейського була та залишається психологічна підготовка. Як нами зазначалось вище, тільки одна дисципліна – «Основи першої психологічної допомоги та самодопомоги в умовах воєнних дій», спрямована на забезпечення відповідного психологічного стану самого поліцейського. Але надскладні умови воєнного сьогодення, вимагають посилення саме цього напряму підготовки.

Загальноприйнятна у мирний час система психологічної підготовки працівників поліції, зміст та структура якої описана багатьма науковцями [2], потребує перегляду та змін у зв'язку із військовими діями. Поліцейські опинилися в умовах, що істотно вплинули на особливості несення служби та виконання професійно-важливих завдань підвищеного рівня екстремальності. Тому доцільно звернути увагу на формування та вдосконалення у правоохоронців навичок надання першої психологічної допомоги та самодопомоги для зниження рівня впливу стресових подій на психіку людини.

Таким чином, професійна підготовка персоналу Національної поліції потребує оновлення та доповнення практичними спецкурсами, спрямованими на вдосконалення тактичних та комунікативних навичок, навичок надання невідкладної допомоги постраждалому та порятунку життя, першої психологічної допомоги, що сприятиме ефективному виконанню професійної діяльності в екстремальних та стресових умовах.

Список бібліографічних посилань

1. Про Національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19. (дата звернення: 28.02.2024)

2. Бандурка О. М. Особливості психологічної підготовки поліцейських в умовах воєнного стан / Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С.73-74.

3. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях : навч.-практ. посіб. / О. А. Моргунов, О. І. Федоренко, Н. Е. Мілорадова та ін. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9.072.4

Вікторія В'ячеславівна ДОЦЕНКО,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7757-2793

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ПЕРЕБУВАННЯ В ПОЛОНІ

Здійснено аналіз психологічних чинників, що впливають на рівень травматизації людей, які перебувають у полоні. Виокремлено низку соціально-психологічних наслідків для психіки і поведінки людей як і мають досвід перебування в полоні.

Ключові слова: *війна, полон, звільнення з полону, травма.*

З початку повномасштабного вторгнення в полон потрапила велика кількість українців. За даними Комісії з питань встановлення факту позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України станом на листопад 2023 року позбавленні волі 4337 осіб (3574 військових та 763 цивільних), з яких 1953 звільнені з полону.

Система реінтеграції звільнених з полону має чотири стадії: медичний огляд та лікування, психологічна консультація, вивчення їх досвіду, соціально-правова підтримка [1]. Більшість, хто повертається з полону, є катованими, з підірваним здоров'ям і травмованою психікою. І вдома вони зіштовхуються з новими проблемами адаптації до звичного життя. Часом вони не можуть адекватно реагувати на те, що відбувається в їх повсякденному житті. Шукаючи відповідь на питання, з якими переживаннями зіштовхуються люди з досвідом полону, ми проаналізували низку досліджень з даної проблеми і виокремили фактори, що впливають на рівень їх травматизації і до яких наслідків для психіки призводить перебування у полоні.

Автори (В. Франкл, О. Хміляр, Ю. Широкобоков) виокремлюють три фази психічних реакцій людей, які перебувають в полоні: 1) шок потрапляння в полон, 2) зміни характеру і поведінки від перебуванні в полоні (апатія, вигорання емоцій, нестерпна байжужість), 3) звільнення з полону [3, 4].

Виокремлено низку факторів, що впливають на рівень травматизації людей, які пережили полон: попередній досвід; рівень фізичної та психологічної підготовки, наявність сенсів життя; умови і термін утримання; жорстокість та тривалість тортур; обставини звільнення; наявність або відсутність підтримки з боку інших людей; вік потерпілої особи; обмеження волі, тиск відповідальності перед бойовими побратимами (особливо якщо полонена особа є носієм стратегічно важливої інформації) [1, 3, 5]

У полоні спрацьовують захисні механізми психіки, які допомагають вижити. Однак, після звільнення людина продовжує довіряти цим механізмам, які в нормальному житті заважають. Довготривала ізоляція має наступні наслідки для психіки [1, 2, 5]:

1) Психологічні:

- втрата відчуття базової довіри до світу, до інших людей, віри в себе;

- викривлене сприйняття або втрата відчуття часу і простору;

- порушення відчуття кордонів (відчуття втрати власної цілісності та цінності). Підвищена чутливість до власних кордонів, як психологічних, так і тілесних, або ж, навпаки, втрата відчуття власних кордонів. У разі катувань, у людини довгий час може зберігатися відчуття абсолютної вразливості та незахищеності;

- симптоми депресії, тривожність, надмірний страх смерті, панічні атаки, посттравматичний стресовий розлад, труднощі з регуляцією емоцій, відчуття сорому і провини; можливі проблеми з пам'яттю, увагою, зловживання психоактивними речовинами задля уникання травматичних спогадів, болючі спогади, кошмари;

- безнадія та втрата будь-яких сенсів (суїцидальні думки, думки про завдання собі шкоди), або навпаки поглиблення вірувань.

2) Соціальні:

- зміна соціальних ролей, труднощі у соціальній самореалізації (чи можуть вони повернутися до попередньої професії і виконувати свої обов'язки за станом здоров'я або повернутися до служби);

- відсутність місця проживання та/або засобів існування для осіб з тимчасово окупованих територій; втрата роботи та складнощі працевлаштування;

- труднощі в стосунках із дружиною/партнером, дітьми; розрив взаємозв'язків із сім'єю;

- дезадаптація в суспільстві, соціальна самоізоляція (відчуття віддаленості або відокремленості від інших людей).

Крім цього, фахівці спостерігають специфічні реакції у поведінці людей, які пережили полон. Наприклад [3]:

- дилема вибору **–** відсутність права на вибір під час перебування у полоні призводять до труднощів у прийнятті звичайного рішення в побуті. У полоні людина втрачає власну автономію. Досягають цього через обмеження свободи, нелюдські умови існування, позбавлення можливості задовільнити базові потреби організму, тортури і покарання;

- парадокс контролю – з одного боку, нетерпимість до контролю з боку інших у людей, які пережили полон, з іншого – вони намагаються тримати під контролем все і всіх. При цьому, зовнішній контроль може спрацювати як тригер, сприйматись як загроза та викликати спалахи гніву або ж бажання розірвати контакт;

- ефект так званої кесонної хвороби (захворювання, яке виникає в організмі людини при швидкому переході з середовища з підвищеним атмосферним тиском повітря у середовище з нижчим тиском) – після звільнення з полону, через стрімкі зміни обставин, від надзвичайного тиску і контролю до повної свободи, людина може відчувати психологічний тиск, що призводить до труднощів у стосунках з членами родини. Ще цей ефект називають *ізоляційна компресія, порівнюючи постійне напруження психіки і тіла людини в полоні з роботою водолаза який перебуває під тиском води весь час. Так, людина в ізоляції постійно перебуває під тиском середовища, наповненого загрозами і вмикає* режим виживання: постійна мобілізація ресурсів, постійне зосередження уваги, тощо. Після звільнення з полону спрацьовує природна постізоляційна декомпресія, яка має обов'язково відбуватися поступово, адже стрімка декомпресія небезпечна.

- парадокс болю – люди, які мають досвід полону, часто вдаються до поведінки, яка підсилює біль (наприклад, уникання роботи з психологом, відтермінування медичних процедур та обстеження). Автори пояснюють парадокс болю так: «… це зумовлено, з одного боку, тим, що для виживання у полоні людині потрібно було відсторонитись від тілесного дискомфорту та розвинути високу толерантність до постійно присутнього болю. З іншого боку – тіло несе в собі пам'ять про пережиті тортури, і контакт з ним може

викликати неприємні спогади та посилювати душевний біль. Як наслідок тортур, формується дуже стійкий зв'язок болю: психологічний біль переходить в соматику, таким чином мігрує в тіло, а тілесні шрами та рани не дають забути та психологічно опрацювати травматичний досвід. Спроби зменшити біль, уникаючи його, ненавмисно призводять до появи хронічного болю, душевних страждань. [3, С. 85].

На разі активно досліджуються наслідки полону для військовослужбовців і правоохоронців. Так, авторами розроблено соціально-психологічну модель наслідків військового полону, як сукупність трьох рівнів психологічних феноменів:

1. Макрорівень (або причинний) рівень, що відображає соціальні та особистісні фактори та сутність становлення «ідентичності полоненого».

2. Основний (або ціннісно-смисловий) рівень, що розкриває особистісні особливості військовополоненого та типологію його базових психічних процесів та явищ.

3. Мікрорівень (поверховий) рівень, що відображає фізіологічні та поведінкові новоутворення у колишніх військових бранців [4].

Перебування у полоні є глибокою психологічною травмою для людини. На сьогодні, перед психологами постають нові виклики щодо реалізації комплексу заходів з відновлення психічного та фізичного стану, соціальної адаптації і психологічної підтримки людей, які мають досвід перебування в полоні.

Список бібліографічних посилань

1. Близька людина повернулася з полону і замкнулася в собі. Як допомогти їй повернутися до нормального життя? ГО «Блакитний птах» URL: http://hostage.org.ua /novyny/blizka-lyudina-povernulasya-z-polonu-i-zamknulasya-v-sobi-yak-dopomogti-yiy-povernutisya-do-normalnogo-zhittya/ (дата звернення: 20.02.2024).

2. Вони пережили пекло! Як допомогти рідним адаптуватися до життя після полону та тортур. URL: https://vikna.tv/dlia-tebe/psykholohiia/yak-dopomogty-ridnij-lyudyni-adaptuvatysya-do-zhyttya-pislya-polonu/ (дата звернення: 20.02.2024).

3. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців / К. Возніцина, Л. Литвиненко. Київ, 2020. 192 с.

4. Сафін О. Д., Тімченко О. В., Широкобоков Ю. М. До питання про соціально-психологічну модель наслідків військового полону. *Психологічний журнал*, Вип. 2. 2019. С. URL: http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/182642

5. Шубіна Г. Взаємодія з ветеранами, які пережили полон: що варто знати? URL: https://hubz.ua/zdorove-zhyttya/psyhologiya/vzayemodiya-z-veteranamy-yaki-perezhyly-polon-shho-varto/ (дата звернення: 20.02.2024).

Одержано 27.02.2024

УДК 159.9-057.36-058.65

Ірина Вячеславівна ЖДАНОВА,
доцент кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент;
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6361-3029

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ

Окреслено актуальні питання щодо оцінки ефективності реінтеграції ветеранів війни, повернення їх до повноцінного мирного життя. Вказано на необхідність комплексної оцінки, яка враховує всі сфери життя колишніх військових, а також на проведення

моніторингу. Зазначено, що одним з основних критеріїв такої оцінки може бути «якість життя» ветеранів.

Ключові слова: *реінтеграція, якість життя, ветерани війни.*

Будь-яке втручання, застосоване за допомогою спеціальних технологій (медичних, психологічних, соціальних, технічних тощо) завжди потребує оцінки його ефективності. Не виключенням є й реінтеграція ветеранів, в тому числі – інвалідів, якщо вона є об'єктом цілеспрямованого впливу.

Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження показують на наявність значних проблем у колишніх учасників бойових дій при їх поверненні до цивільного життя [2; 3]. Ці проблеми стосуються і сфери здоров'я, і професійної діяльності, і сфери сімейних та інших міжособистісних та міжгрупових відносин, і подальшої самореалізації та саморозвитку ветеранів. С такими проблемами стикаються 60% ветеранів, які не продовжують службу. В той же час, спостерігається значна консолідація ветеранів у межах різних об'єднань та угрупувань, що, залежно від спрямованості, може мати як позитивні, так і негативні соціальні та психологічні наслідки [2].

На сьогодні вже накопичено значний досвід розробки спеціальних програм реінтеграції ветеранів, як у світовій науці та практики, так і у вітчизняній [4]. Наголошується на необхідності розробки комплексних програм, що є цілком виправданим та доцільним. Але кожний військовий конфлікт має свої особливості, пов'язані з соціальним та економічним розвитком країни, менталітетом громадян, їх світоглядом, ціннісними орієнтаціями тощо. Саме тому актуальним стає питання розробки комплексних програм реінтеграції ветеранів - учасників бойових дій внаслідок воєнного російського вторгнення 2022 року.

Одним із актуальних завдань в межах створення таких програм є питання оцінки ефективності реінтеграції, зокрема пошуку показників та критеріїв ефективності, що на нашу думку, є досить не простим завданням. Реінтеграція є комплексним процесом і пов'язана з «відновленням духовного, економічного, культурного, психологічного потенціалу, фізичного здоров'я, повернення ветеранів до мирної життєдіяльності, яку перервала війна» [1; с.267]. Такий потенціал Т. Захаріна об'єднує поняттям «реінтеграційний потенціал особистості» та вважає його чинником успішної реінтеграції [1]. Отже, й показник реінтеграції повинен теж бути багатомірним, який враховує всі сторони життя людини. На нашу думку, таким показником може стати «якість життя».

Як відомо, категорія «якість життя» є міждисциплінарною, що враховує різні аспекти та сфери життя людини. На думку Чиханцової О. якість життя можна визначити як «відповідність основних параметрів та умов життєдіяльності людини її життєвим потребам, а також власним уявленням про достойне життя» [5; с.12]. При цьому, спираючись на низку досліджень, авторка вказує та об'єктивну на суб'єктивну сторону цього явища, що відбиває значущі для людини умови існування та розвитку, і виділяє наступні компоненти якості життя: задоволеність ступенем фізичного, психологічного, соціального, духовного благополуччя людини; загальне сприйняття стану свого здоров'я та благополуччя та інші. Психологічна сторона якості життя людини виявляється у визначенні самою людиною рамок свого благополуччя та переваг життя [5].

Доцільність використання категорії «якість життя» як показника ефективності реінтеграції ветеранів зумовлена й можливістю виміру якості життя за допомогою надійних та валідних методик. Це надає можливість обєктивізувати суб'єктивні відчуття, почуття та когнітивні оцінки свого життя ветеранами (та експертами), врахувати як кількісні, так і якісні аспекти. Аналіз інструментарію дослідження якості життя вказує на наявність методик, які або переважно визначають стан здоров'я людини (у реабілітаційних програмах), або її психологічне благополуччя (у психологічних підходах), або ступінь задоволення матеріальних, культурних та духовних потреб (соціологічні підходи).

Тобто, розробка методик оцінки якості життя як комплексного феномену є актуальним завданням.

Окремим питанням є питання щодо термінів такої оцінки (виміру). Скоріше, мова повинна йти про моніторінг оцінки якості життя ветеранів в межах реалізації програм їх реінтеграції, який необхідно проводити з певною періодичністю. Це питання також потребує свого вивчення та обґрунтування.

Отже, одним з показників оцінки ефективності програм реінтеграції ветеранів та їх повернення до мирного життя може бути «якість життя» як багатомірний феномен.

Список бібліографічних посилань

1. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. S*ocial Work and Education.* 2023. Vol. 10, No. 3. PP. 263-275.

2. Результати дослідження «Реінтеграція ветеранів» щодо досвіду реінтеграції ветеранів, стигматизації з боку суспільства та мережі підтримки ветеранів. Аналітичний звіт від 14 липня 2021 р. URL: https://www.irex.org/sites/default/files/Veterans%20Reintegration%20Experiences%2C%20Social%20Stigma%2C%20and%20Support%20Networks%20%E2%80%93%20Ukrainian.pdf (дата звернення: 23.02.2024 р.).

3. Реінтеграція ветеранів з інвалідністю: методичний посібник. Укладачі: Соцька А., Олійник В., Гусак Н. та ін. Упорядниці матеріалів: Волгіна О., Іванова О., Лялька Т. К., 2022. 79 с.

4. Реінтеграція ветеранів – світовий та український досвід. URL: https://www.prostir. ua /m/?id=207406 (дата звернення: 23.02.2024 р.).

5. Чиханцова О. А. Якість життя особистості та особливості її вимірювання. *Інсайт: психологічні виміри суспільства.* 2020. №4. С. 11-28.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:355.01-056.266(043.2)
Кіра Валеріївна КУДАР,
практичний психолог Центру психіатричної допомоги
та професійного психофізіологічного відбору
Державної установи «Територіальне медичне об'єднання
МВС по Харківській області»,
кандидат психологічних наук;
ORCID: *https://orcid.org/0000-0002-1925-6431;*
Аліна Романівна КОЖУШКО,
завідувач відділення психопрофілактики
та професійного психофізіологічного відбору –
практичний психолог Центру психіатричної допомоги
та професійного психофізіологічного відбору
Державної установи «Територіальне медичне об'єднання
МВС по Харківській області»,
кандидат психологічних наук;
Вікторія Борисівна МІСЮРА,
старший викладач кафедри фізичної терапії
Харківської державної академії фізичної культури;
ORCID: *https://orcid.org/0000-0003-0571-630X*

ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІ, ЯКІ ВТРАТИЛИ КІНЦІВКИ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ: ОГЛЯД ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Участь у бойових діях нерідко супроводжується тяжкими травмами, включаючи втрату кінцівок, що може суттєво вплинути на фізичний та психологічний стан військовослужбовців. Проведено огляд психологічних досліджень військових, які мають ампутацію кінцівки, обрано 7 емпіричних досліджень.
Ключові слова: *ампутація, втрата кінцівки, поранення, ушкодження, військовослужбовець.*

Психологічні дослідження є важливим аспектом забезпечення підтримки та реабілітації для військовослужбовців з ампутацією кінцівки. Відзначається, що за рік війни в Україні, 6,5% поранених військовослужбовців з ушкодженнями кінцівок отримали ампутації [7, с.1], з 2014 по 2021 рік - 66,1% військовослужбовців (учасники АТО/ООС) з інвалідністю в наслідок ушкодження кінцівки, мали ампутації однієї нижньої кінцівки [8, с.110]. Літературний огляд психологічних наслідків перенесеної ампутації був проведений Руденко, Ассоновим (2023), автори відзначають, що ампутація значно погіршує функціонування та спричиняє спотворене сприйняття схеми тіла, дистрес внаслідок цього погіршення викликає негативні емоційні реакції, сексуальні дисфункції, незадоволеність роботою, соціальну стигму та призводить до психосоціальної дисфункції та психічних розладів [9, с.4-5].

В пошукову стратегію включені ключові слова українською та англійською мовами, використані бази даних Scopus та Google Scholar, включені результати емпіричних досліджень, які опубліковані у наукових журналах, збірниках наукових конференцій, кваліфікаційних роботах. Включена популяція українських військовослужбовців з ампутаціями. Для огляду було обрано 7 робіт.

Таблиця 1

Огляд психологічних досліджень військових, які мають ампутацію кінцівки

Перший автор, рік	Основні результати
Блінов, 2017	Травматичний стрес значно впливає на військовослужбовців з ампутаціями і вимагає проведення психотерапевтичної роботи фахівців з подолання його наслідків [2, с.14].
Карамушка, 2023	Більшість досліджуваних військовослужбовців використовує активні та продуктивні копінг-стратегії, але частина використовує пасивні стратегії [3, с.26].
Карамушка, 2023	Військові старшого віку, а також ті, що живуть у шлюбі та мають дітей, більше орієнтовані на використання активних, продуктивних та напівпродуктивних копінг-стратегій [1, с.33].
Кощій, 2019	Загальний індекс психопатологічної симптоматики, індекс вираженості психопатологічних проявів, сумарні показники депресії і патологічної тривоги виявились вищими серед бійців, які внаслідок поранення втратили кінцівку. Для комбатантів, які через поранення пережили ампутацію кінцівки, характерними виявились вищі рівні вираженості як посттравматичного стресового реагування, так і гострого стресового розладу [4].
Месенін, 2023	Комбатанти з ампутацією мають найнижчий рівень соціально-психологічної адаптації та якості життя серед досліджуваних [5, с.32].
Несевря, 2023	Окреслена проблематика психології фантомного болю солдата як психологічного феномену [6, с.137].
Шестопал, 2022	Фізична терапія вплинула на зниження рівня тривожності [10, с.120].

Отже, обрані дослідження можна категоризувати як ті, що направлені на вивчення: 1) психологічного стану військовослужбовців після ампутації кінцівки [2, 4] ; 2) впливу фізичної терапії на психологічний стан [10]; 3) адаптації після ампутації [1, 3, 5]; 4) феномену фантомного болю [6]. У подальшому напрямки дослідження військовослужбовців з ампутацією можуть охоплювати: 1) психологічну підготовку до операції; 2) роль соціальної підтримки в адаптації до життя з протезами; 3) зміни особистості та психологічні потреби.

Розглянуті дослідження вказують на психологічні виклики, з якими стикаються українські військовослужбовці з ампутацією. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на покращення психологічної підтримки, реабілітації та соціальної інтеграції цієї категорії військових.

Список бібліографічних посилань

1. Аналіз копінг-стратегій у військових, які зазнали ампутації: основні типи, рівень вираженості та зв'язок з соціально-демографічними характеристиками / Т. Карамушка та ін. *Київський журнал сучасної психології та психотерапії*. 2023. Т. 5, № 1. С. 33–44. URL: https://doi.org/10.48020/mppj.2023.01.04 (дата звернення: 13.02.2024).

2. Блінов О., Мороз І. Психологічний статус військовослужбовців з ампутованими кінцівками. Med&Psy Rehab: *Матеріали міжнародного конгресу з медичної і психологічної реабілітації* : матеріали наук. конф., м. Київ, 30–31 жовт. 2017 р. 2017. С. 11–14.

3. Зв'язок копінг-стратегій у кризових ситуаціях у військових, які зазнали ампутації, з їх освітньо-професійними характеристиками / Л. Карамушка та ін. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2023. Т. 1, № 28. С. 26–36. URL: https://doi.org /10.31108/2.2023.1.28.3 (дата звернення: 12.02.2024).

4. Кощій В. Особливості психоемоційного стану і стресового реагування учасників бойових дій з травматичними ушкодженнями магістральних судин кінцівок з різним об'ємом оперативного втручання. *PMGP*. 2019. URL: https://uk.e-medj ournal.com/index.php/psp/article/view/246 (дата звернення: 15.02.2024).

5. Месенін І. В. Психологічні особливості внутрішньої картини хвороби у поранених з ампутацією внаслідок мінно-вибухових травм : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. керівник О. Г. Малина. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 49 с.

6. Несевря О. Психологія фантомного болю солдата. *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries*. 2019. С. 133–138. URL: https://doi.org/10.30888/2709-2267.2023-16-01-027 (дата звернення: 12.02.2024).

7. Проблемні питання ампутації кінцівок у поранених з бойовою травмою / І. Трутяк et al. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*. 2023. Т. 72, № 2. URL: https://doi.org/10.25040/ntsh2023.02.08 (дата звернення: 12.02.2024).

8. Прогностична оцінка потреби у медичній реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України на основі даних структури їх бойової травми / А. Швець та ін. *Український журнал військової медицини*. 2022. Т. 3, № 3. С. 110–117. URL: https://doi.org/10.46847/ujmm.2022.3(3)-110 (дата звернення: 12.02.2024).

9. Руденко Є., Ассонов Д. Психологічні наслідки перенесеної ампутації кінцівок: огляд літератури. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2023. Т. 8, № 3.

10. Шестопал Н. О. Вплив засобів фізичної терапії на якість життя пацієнтів після поранення верхньої кінцівки. *Development of Physical Culture and Sports Amidst Martial Law : International scientific conference* (Częstochowa, Republic of Poland, October 5–6, 2022). Częstochowa, 2022. P. 119-121.

Одержано 18.02.2024

УДК [159.98:159.944.4].07''364''

Єлизавета Валеріївна КУЧЕРГАН,
доцент кафедри соціально-гуманітарних та загальноправових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук;
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0284-4349;
Тимофій Тарасович АНДРІАНОВ,
курсант факультету з підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

РОЗУМІННЯ СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЙ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Розглянуто розуміння стресових ситуацій, що проявляються в негативних реакціях організму людини, його впливу на нервову систему, загострення повсякденних стресових ситуацій, що посилюються в умовах воєнного стану. Висвітлено розпізнання та контроль стадій розвитку, а також розуміння стресових ситуацій і володіння навиками їх попередження. Зазначені вправи, які допоможуть стримати вплив негативних факторів і нормалізувати фізичний і психологічний стан людини.

Ключові слова: *стрес, стадії стресу, розуміння стресових ситуацій, вправи для попередження стресових ситуацій.*

Стресові ситуації, які зустрічаються в життєвих буднях викликають при негативних факторах впливу на людину стрес. Постійне виникнення стресу в житті людини, як незвичайної та неординарної реакції її організму на досить сильну зовнішню дію, як специфічний подразник, що суттєво перевищує всі допустимі норми, а також обумовлений відповідно спрямованою реакцією нервової системи.

У результаті цієї негативної реакції на особистість, її організм включає захисні механізми, блокуючи незрозумілі стресові стани організму та виникає певна неспецифічна реакція для подальшого подолання негативного впливу, особливо якщо подразник має сильну руйнівну дію, де критичною є паралельна реакція діяльності нервової системи.

Розпізнання такого стану супроводжується трьома стадіями, які людина має знати, розпізнавати та контролювати. Перша, найголовніша стадія для розуміння особистістю негативних факторів щодо зовнішнього та внутрішнього впливу є стадія виникнення тривоги, деякий час людина може не відчувати впливу стресу, але з часом психіка слабне, що проявляється у відчуттях дискомфорту. Друга стадія, це стадія опору, або вона ще має назву стадія резистентності, саме зазначена стадія дозволяє людині адаптуватися та жити зі стресом не звертаючи на нього увагу, в цей період підвищується гнучкість до негативних факторів, що дають змогу організму протидіяти, активізується розуміння негативних впливів, а також використовується емоційно-вольова сфера та бажання долати та чинити супротив подіям, що відбуваються навколо. Третя стадія, то є стадія виснаження за якою стрес є сильніший, чим захисні резерви організму, це відбувається тоді, коли людина не може вчасно розпізнати негативні фактори впливу та попередити їх, що в кінцевому результаті можуть стати причиною смерті для людини, виснаживши її організм, а саме стресова робота, нерозуміння потреби стежити за своїм здоров'ям (фізичним, психічним, духовним і соціальним), не вміння розслаблятися та відпочивати, що призведе до ранніх інсультів та інфарктів.

На сьогоднішній день в умовах війни, кожен громадянин України відчуває непереборну тривогу щодо життя та безпеки себе та своїх близьких, події, що відбуваються накладають негативні відчуття на організм людини, що не дає їй відчувати себе захищеною та будувати плани на своє майбутнє. Тому відчуття зовнішнього та внутрішнього дискомфорту, в залежності від плинності подій, то збільшують показники тривоги, то зменшують їх. Через те, людина має володіти навиками розуміння стресових ситуацій і попередити. Тож зазначимо вправи, які допоможуть стримати вплив негативних факторів і нормалізувати фізичний і психологічний стан людини.

Перша вправа має назву «Пріоритет», її основна мета визначити на сьогоднішній день, особисто для себе, що є пріоритетною ціллю. Для цього необхідно взяти в руки щось приємне для заспокоєння та сконцентрувати свою увагу на цьому предметі, щоб зробити аналіз подіям, які відбуваються навколо та спричинюють дискомфорт, після чого проговорити саме те, що на даний час є більш цінно, те що любите і цінуєте більше ніж те, що доставляє негатив. Таким чином, Ви знайдете мотивацію для подолання стресових факторів і привід чинити супротив.

Друга вправа «Круговий рахунок». Уявіть, що Ви не один, а знаходитесь у колі тих людей, які в даний час негативно впливають на вашу особистість, а саме об'єднайте їх у коло. Якщо є можливість, то можете виконати дану вправу в реальності. І починаєте вести рахунок від один, два за ходом стрілки годинника, головним завданням є швидше прискорити рахунок, якщо навіть являєтесь єдиним хто його здійснює, але коли Ви рахуєте, то на числі сім (чи 17 і т.д.) Вам необхідно хлопнути в долоні, чи за учасника уявної компанії, якщо Ви пропустили цей хлопок, то Ви маєте убрати зі своєї уяви тих людей, які мали це зробити. Виконуючи вправу в реальному колі людей, правила залишаються незмінними. Суть такої вправи є в переосмисленні життєвих позицій, що боротися зі стресовими ситуаціями вкрай необхідно, як люди ті, що знаходяться у вашому колі вибувають з нього, так і стресові ситуації мають свою перемінність.

Третя вправа має назву «Поради щодо запобігання стресу?». Якщо є можливість провести дану вправу з певною кількістю людей, об'єднати їх у групи, кожній групі дати назву (наприклад: веселка, весна, сонце). Завданням для яких є можливість пропрацювати, переосмислити та зробити аналіз, що саме допомагає їм подолати стрес та записати їх, як поради. Зазначений час для роботи груп від 10 до 15 хвилин. Також можливо провести дану вправу самостійно для себе, щоб проаналізувати свої способи, які є для вас більш дієвими щодо подолання стресових ситуацій, а також їх попередження. У кінці вправи обов'язкове обговорення для деталізації та розуміння зазначених порад, якщо виконуєте вправу самостійно, то в кінці, необхідно зробити саморефлексію. Прикладами можуть бути поради щодо хобі, вподобання заспокоюючої музики, домашньої тварини і т.д.).

Четверті вправи спрямовані на розслаблення «Уміння розслаблятися є запорукою подолання стресових ситуацій». Запропонуємо вправу, що має назву «Вниз і вгору по веселці». Розслабтесь, зупиніться, закрийте очі, затримайте дихання, зробивши глибокий вдих і видих. Коли вдихаєте, то уявіть, що Ви піднімаєтесь по веселці, а коли видихаєте, то з'їдаєте з неї. При затриманні дихання затримайтесь зверху веселки та поміркуйте про те, що життя прекрасне. Додатково, можемо використовувати інший спосіб для розслаблення, а саме сядьте зручніше, розслабте спину, покладіть руки долонями до тіла, відчуйте тепло, закрийте очі, зробіть дихальні вправи, концентруйте увагу на диханні та внутрішніх відчуттях.

П'ятою дієвою та знайомою багатьом є вправа «Дихання по квадрату», головне завдання цієї вправи зупинитися, подумати та переосмислити події, що відбуваються навколо Вас, тому пальцем однієї руки, необхідно намалювати квадрат на долоні іншої. Методика вправи *основується* в розслабленні нервової системи за допомогою дихання, грані вертикальні дають можливість зробити вдих і видих, а горизонтальні включають паузи в даний процес. Повторення вправи від 3-х до 4-х хвилин.

Шостою вправою є вправа, що має назву «Гарне слово». Вправа є ефективною коли ми хвилюємося, саме тоді використання певного чарівного слова допоможе нам знизити рівень тривоги, хоча б на певний час. Це може бути слово «Зупинись», «Розслабся», «Тепло», «Надія», що стане підтримкою в стресовій ситуації.

Сьомою, але не менш ефективною вправою є вправа «Позбутися інформації», розслабтесь, зупиніться, закрийте очі та в своїй уяві навалюйте картину тієї ситуації, що негативно впливає на Вас. Зробити дану вправу можна за допомогою малюнку на папері. У кінцевому результаті намалювавши картину в уяві, то витирати дану ситуацію, необхідно за допомогою уявної гумки. Якщо намалювали на папері, то можемо стерти гумкою або порвати малюнок, що допоможе за допомогою візуалізації знайти її вирішення. Малюнки можна доповнювати комічною інтерпретацією персонажів.

Восьма вправа, яка має назву «Вернісаж малюнків». Пропоную за допомогою абстрактного мислення намалювати малюнок на тему «Як виглядає стрес». За допомогою цієї вправи є можливість відволіктися та проаналізувати позитивні та негативні впливи стресових ситуацій з якими людина зустрічається щодня.

Отже, не буває універсальної вправи, яка б підходила для всіх однаково і досить суттєво за короткий час підвищувала резерви організму. Тому, необхідно спробувати попрацювати над кожною ситуацією окремо враховуючи індивідуальні особливості, як організму, так і психіки особистості для розуміння більш ефективної вправи саме для Вас. Також потрібно враховувати індивідуальні особливості та специфіку розвитку протікання стресової ситуації, щоб краще зрозуміти ефективність застосованої вправи для подолання негативного стресу: настрою на боротьбу, а не втечу; уникнення психологічної травми; супротиву втрати відчуття реальності.

Список бібліографічних посилань

1. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

2. Психосоціальний стрес: прояви та техніки його подолання: навчальний посібник. Харків : ХНПУ, 2020. 49 с.

3. Психологія *стресу* та стресових розладів : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2023. 266 с.

Одержано 18.02.2024

УДК 159.9:355.1(043.2)

Дмитро Олександрович СЛУРДЕНКО,
старший викладач кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України (м. Харків),
доктор філософії з психології;
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8080-7805

ВПЛИВ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Розкривається проблема впливу бойового стресу на психіку військовослужбовців. Визначено поняття «бойові стрес- фактори» та «бойовий стрес». Проаналізовано тривале перебування людини під впливом бойових стрес- факторів.

Ключові слова: *бойовий стрес, бойові дії, військовослужбовці.*

Умови бойових дій є великим випробуванням для всіх психологічних та фізичних здібностей військового. Кожна людина може опинитися перед обставинами, які вона не розуміє, відчути емоції, які вона ніколи раніше не відчувала. Досвід кожної людини є індивідуальним і специфічним. Однак, є багато спільного в реакціях людини на небезпеку, необхідність знищувати ворога, відсутність часу та інформації, а також інші негативні фактори.

Немає людей, які б не відчували страх. У бойових діях людина відчуває страх перед смертю, пораненнями, інвалідністю, ворожим полоном, а також страх невиконання бойового завдання і страх виявитися боягузом перед своїми товаришами. Більшість учасників бою відчувають ніби внутрішнє зупинення, мурашки по тілу, ворушіння волосся, прискорене серцебиття, недостатність повітря, фізичну слабкість, відчуття жару або холоду, дискомфорт або біль у грудях, підвищену пітливість, тремтіння окремих частин тіла або всього тіла.

У бойовій обстановці психіка воїна зазнає різноманітних впливів. Одні з них сприяють мобілізації та концентрації його фізичних і духовних можливостей, підвищенню бойової активності, сміливості, самовідданості. Другі, навпаки, дезорганізують бойову діяльність воїна, блокують доступ до резервів організму, погіршують роботу нервової системи і психіки [1, с. 12].

Тривале перебування людини під впливом бойових стрес- факторів може спричинити психогенні психічні розлади різної глибини. Найчастішими в бойових умовах є неврози (неврастенія, істерія, невроз нав'язливих станів) і гострі реактивні психози (ступор, запаморочення, втеча з поля бою).

У бойовій обстановці головні причини психологічного стресу: загроза життю, відповідальність за виконання завдання, недостатність і невизначеність інформації, дефіцит часу для рішень і бойових дій, невідповідність рівня військово-професійних навичок до потреб та умов бойової діяльності, психологічна неготовність виконати конкретне

завдання, невпевненість у надійності зброї та військової техніки, недовіра до командування і фактори ізоляції (відрив від основних сил, перебування в засідці, на патрулюванні, на блокпосту, опорному пункті) тощо [1, с. 30].

Таким чаном, небезпечні обставини неминуче викликають у воїнів психічну напругу (стресовий стан), який істотно впливає на перебіг психічних процесів (сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, волю, емоції) та ефективність бойової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Психологія бою: Посібник / Грицевич Т. Л., Гузенко І. М., Капінус О. С., Мацевко Т. М., Романишин А. М.; за ред. А. М. Романишина. Львів: Видавництво «Астролябія», 2017. 352 с.

Одержано 20.02.2024

УДК 159:355

Ярослав Васильович ГАЛИЧ,
лікар-психіатр, психотерапевт,
начальник відділення межових станів
клініки психіатричної (з палатами для наркологічних хворих)
Національного військово-медичного клінічного центру
«Головний військовий клінічний госпіталь» (м. Київ);
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5122-546X

АДАПТАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСВІДУ В СИСТЕМУ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розглянуто основні закони та нормативно правову базу відповідно якої здійснюється надання психологічної допомоги працівниками правоохоронних органів в Україні. Проаналізовано міжнародний досвід щодо організації первинного, вторинного та третинного рівнів системи надання психологічної допомоги. Визначено можливості використання міжнародного досвіду з медико-психологічної допомоги в систему реабілітації працівників правоохоронних органів за умови її адаптації.

Ключові слова: *міжнародний медико-психологічний досвід, реабілітація, працівники правоохоронних органів.*

Ефективне функціонування системи реабілітації працівників правоохоронних органів є однією з актуальних питань збереження ментального здоров'я працівників Національної поліції. Специфічність виконуваної діяльності, стресогенність, екстремальність та непербачуваність умов праці поліцейських, формують запит на удосконалення вже наявних підходів надання медико-психологічної допомоги з адаптацією міжнародного досвіду в наявну система реабілітації.

При наданні та організації заходів психологічної та психіатричної допомоги поліцейським, фахівці керуються такими нормативно правовими документами: Закон України Про психіатричну допомогу від 22.02.2000 № 1489-III; Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів [...] МВС України; Наказ, Порядок, Перелік [...] від 06.02.2019 № 88; Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС України; Наказ, Положення, Перелік [...] від 03.04.2017 № 285; Про затвердження Порядку пільгового реабілітаційного, санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку в медичних реабілітаційних центрах, санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах та оздоровчих закладах Міністерства внутрішніх

справ України поліцейських, деяких інших категорій осіб та членів їх сімей. МВС України; Наказ, Порядок, Заява [...] від 14.12.2015 № 1568 [2;4;5].

Варто розглянути алгоритм надання реабілітаційної допомоги, затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України 23.02.2016 №121 «Реакція на важкий стрес та розлади адаптації. Посттравматичний стресовий розлад» розроблений з урахуванням сучасних вимог доказової медицини, розглядає особливості проведення діагностики та лікування пацієнтів з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) в Україні відповідно до міжнародних клінічних настанов: Australian Guidelines for the Treatment of Adults with Acute Stress Disorder and Posttraumatic Stress Disorder, 2013, що розроблена з урахуванням NICE CG26 «Post-traumatic stress disorder. The management of PTSD in adults and children in primary and secondary care» (2005); VA/DoD Clinical Practice Guideline for the Management of Post-Traumatic Stress, 2010 4. Inter-Agency Standing Committee Guidelines (2007); European Network for Traumatic Stress Guidelines (TENTS, 2008); The Disaster Mental Health Subcommittee (2009). Однак даний алгоритм розроблено на використання в умовах мирного часу.

Таким чином постає актуальне питання щодо адаптації моделі надання медико психологічної та психіатричної допомоги яка використовується в Україні до відповідних моделей в закордонному досвіді.

Аналіз американського досвіду дозволяє виокремити низку підходів в організації психосоціальної підтримки комбатантів. У системі гарнізонної підготовки до бойових дій Наказом Міністерства оборони визначено, що кожен підрозділ повинен мати професійну підготовку, навчальні програми і рекомендації з контролю стресу з акцентом на первинну, вторинну і третинну профілактику в гарнізонах. В Армії США на рівні дивізій та бригад створено відділи охорони психічного здоров'я, які очолює психіатр. До його складу входять також офіцери з охорони психічного здоров'я (ліцензовані психологи чи соціальні працівники зі спеціалізованою освітою та принаймні однорічним досвідом роботи у лікувальних закладах), що вказує на комплексний підхід до реабілітації.

До повноважень відділу віднесено: клінічні (лікувальні) послуги; планування послуг з охорони психічного здоров'я в дивізії та нагляд за наданням таких послуг; консультування командирів та хірургів дивізії з питань психічного здоров'я; співпраця з капеланами та підрозділами, що відповідають за питання бойового стресу, а також з медичним персоналом який відправляється за кордон; установлення стандартів піклування про практику з охорони психічного здоров'я в підрозділі; розладів сну; депресії та тривожності; лікування наслідків травматичної події; нагальних ситуацій, у яких потрібна психіатрична допомога) [1, с.142].

Одну з перших методик – «Battlemind» – було розроблено для того, щоб допомогти комбатантам, які повернулися з війни, та їх сім'ям реінтегруватися в звичайне життя. Навчальна програма «Battlemind» передбачає підвищення адаптаційних можливостей до високострес ових ситуацій. Навчальна програма ґрунтується на підході, який спирається на сильні сторони індивіда, ідею взаємопідтримки, а також зосереджується на ролі командира в підтриманні психічного здоров'я особового складу. Навчальні модулі містять приклади, які є близькими для комбатантів і допоможуть розібратися у незрозумілих або суперечливих ситуаціях. Методика має різні цикли: 1. PTSD Symptoms 2. PTSD 3. PTSD Veterans 4. Treatment Depression 5. Anxiety and Depression 6. Combat Stress 7. Spouse Battlemind Training. Кожен продукт «Battlemind» є практичним. Навчальна програма «Battlemind» адаптована в Канаді, Великобританії та Австралії. Нещодавно на основі цієї методики розробили Комплексну програму тренування, орієнтовану на поліпшення здатності до відновлення нормального функціонування психіки [1, с.130].

Отже, можливість використання міжнародного досвіду з медико-психологічної допомоги в систему реабілітації працівників правоохоронних органів, цілком можливе за умови її адаптації. Варто зазначити, що важливе значення в процесі реабілітації мають

раннє залучення родини до повернення комбатанта на службу і їхнього звичайного життя, нормалізація психічного здоров'я, уникнення таврування поведінки і допомога з корекцією поведінки, тобто забезпечення консультацій фахівців. Визначення групи ризику серед особового складу, активна психопрофілактична та психокорекційна робота, є одним із основних завдань, спрямованих на подальше надання психологічної та психотерапевтичної допомоги в системі реабілітації.

Список бібліографічних посилань

1. Галич М. Ю., Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об'єднаних сил у реабілітаційний період: автореф. дис. канд. психол. наук: 053. Київ, 2020. С. 207 URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17885 (дата звернення: 11.02.2024).

2. Закон України «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС України»; від 03.04.2017 № 285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17 (дата звернення: 11.02.2024).

3. Закон України «Про затвердження Порядку пільгового реабілітаційного, санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку в медичних реабілітаційних центрах, санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах та оздоровчих закладах Міністерства внутрішніх справ України поліцейських, деяких інших категорій осіб та членів їх сімей. МВС України»; від 14.12.2015 № 1568. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/z0027-16 (дата звернення: 15.02.2024).

4. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000. С.143. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14 (дата звернення: 12.02.2024).

Одержано 29.02.2024

УДК 159.944

ГУДКОВА Анастасія Віталіївна,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-0097-7296

ЦІННІСНО-СМИСЛОВА СФЕРА УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Досвід участі в бойових діях зумовлює зміну ціннісної сфери учасників бойових дій, їх життєвих смислів, трансформацію вже сформованої системи цінностей, актуалізує комплекс специфічних потреб. Реструктуризація ціннісно-смислової сфери може мати як конструктивний, так і деструктивний розвиток. Конструктивний розвиток формує адаптивність до екстремальних умов несення служби та є причиною посттравматичного зростання. Деструктивний розвиток формує дезадаптивність учасників бойових дій, є причиною психофізіологічних порушень та втрати сенсів.

Ключові слова: *учасники бойових дій, ціннісно-смислова сфера, адаптивність, дезадаптивність поведінки.*

Подій в Україні, що пов'язані із захистом територіальної цілісності та суверенітету нашої держави, вимагають прискіпливої уваги психологів до психічного здоров'я людей (військових, правоохоронців, медиків), які брали участь в бойових діях, та вказують на важливість розробки стратегій адаптації до мирного життя.

Повернення до мирного життя учасників бойових дій складніше відбувається при непорозумінні з оточуючими та близькими людьми. Цінності та смисли набуті в бою часто не співпадають зі світосприйняттям соціуму, що породжує кризові явища розвитку ціннісно-смислової сфери, відбувається злам та подальше «роздвоєння» ціннісно-смислових орієнтацій.

Дослідженням особливостей психічного здоров'я військовослужбовців займалися Є. М. Потапчук, В. Г. Кохан, Г. В. Ложкін та інші, проблеми соціально-психологічної дезадаптованості військовослужбовців висвітлені в працях М. І. Гринцова, М. М. Дорошенка, Н. І. Королюка, В. О. Лефтерова. Психологічні особливості військовослужбовців, які брали участь в антитерористичній операції у зоні ООС, висвітлені в працях О. Буряка, М. Гіневського, Г. Катеруши та інших.

Пережиті травматичні події, часто виходять за межі життєвого досвіду. В умовах постійної смертельної небезпеки у людей змінився образ думок, діапазон почуттів, форми поведінки. Повернувшись, ці люди стикаються з тим, що їх досвід не вміщується в стереотип світосприйняття, властивий людям, які не знають що таке участь у збройних діях. Поступово у перших відбувається ігнорування цієї частини свого досвіду, своєї особистості, вважаючи, що він не має ніякої цінності. В учасників бойових дій, які прагнуть увійти в мирний ритм життя суспільства, відбувається зміна смислової сфери, виникає двоїста структура, що створює смисловий екзистенціальний конфлікт і роздвоєння особистості. Змістовний екзистенціальний конфлікт характеризується наявністю протиріччя в самій смисловий системі. Цей процес сусідства двох особистостей в одній людині і неусвідомлений характер цього процесу вносить істотний внесок в розвиток посттравматичних стресових порушень.

Емпіричне дослідження динаміки цінностей та особистісних змін О. Левенець [3, с. 101] доводить, що 68% військовослужбовців, учасників бойових дій, прагнуть схвалення, шанобливого ставлення, соціального визнання від оточуючих, покращення комунікації з соціумом та підвищення соціального статусу. А головна ціннісна дилема виникає тоді, коли військовослужбовець виконував небезпечні бойові завдання, ризикував життям і здоров'ям, а на мирній території суттєвих соціальних змін не відбулося.

Ієрархія особистісних цінностей зазнає значних змін під впливом екстремальних умов діяльності і тих умов, які її супроводжують. Система цінностей та смислів представників силових структур містить у собі не лише загальноприйняті всім людей цінності, а й специфічні.

Враховуючи специфіку військової діяльності та особливості військового колективу як окремої соціально-професійної групи можна виокремити 3 групи ціннісних та смислових орієнтацій військовослужбовців:

1) загальнолюдські (моральні, духовні) – відображають цінності і смисли суспільства на основі розвитку історичних умов та культури, що передаються в процесі виховання та навчання (здоров'я, щастя, кохання, доброта, повага до батьків, толерантність до оточуючих, право на життя тощо);

2) особистісні – осмислені і значущі ціннісносмислові орієнтації, які визначаються для особистості в результаті саморефлексії власного досвіду та майбутніх перспектив (розвиток, матеріальна забезпеченість, емпатія, потреба в самоповазі, саморозвитку тощо);

3) професійні (військові) – ціннісно-смислові орієнтації, які базуються на відображенні вимог професійного середовища та надання їм значення для визначення себе як фахівця.

Перебування в екстремальних ситуаціях призводить до нового переживання цінностей (особливо цінностей друзів і сім'ї, роблячи їх головними в ієрархії, як вважає Е. В.Філатова) [1].

Реструктуризація та подальша корекція ціннісно-смислової сфери учасників бойових дій може відбуватися у двох векторах розвитку: адаптивності та дезадаптивності.

Адаптивність поведінки учасників бойових дій формується завдяки вчасному вибору адекватних форм реагування на життєві кризові зміни. Вона формується на основі вдало опрацьованого минулого досвіду, довіри до командування, особистісних характеристик та свідомої психологічної підготовки до можливих загроз та небезпек.

Адаптивність учасників бойових дій проявляється в хоробрості, сміливості, рішучості, мужності та відвазі, внутрішній психологічній та фізіологічній змобілізованості, здатності до комунікації та колективізму. Індивідуально-психологічні особливості, досвід переживання травмуючих ситуацій, підтримка рідних та близьких, згуртований колектив та вдале командування – все це зумовлює адаптивність до бойових умов, конструктивний особистісний розвиток та посттравматичне зростання. Це процес конструктивних змін особистості через переживання нею складних кризових обставин. Військові, перебуваючи в зоні бойових дій, можуть повернутись не тільки до попередніх форм поведінки, а й здійснити якісне покращення життєдіяльності, розпочати цінувати кожну прожиту хвилину та присутність близьких людей, набути життєвої мудрості, підвищити власну самооцінку та особистісно саморозкритись. Тому часто можна спостерігати випадки блискавичного професійного просування по службі або успішний розвиток діяльності, не пов'язаний із військовою сферою.

Дезадаптивність поведінки формується при психологічній та частково професійній неготовності до змін та виконання бойових завдань в небезпечних умовах. Така поведінка якщо не є наступним етапом виникнення високого рівня тривожності, прояву бойового стресу і втоми, та є своєрідним протестом. Симптомами дезадаптивності можна вважати агресивність, апатію, депресію, зниження активності, відсутність бажання йти на контакт з побратимами, відмову від виконання наказу, порушення статутних вимог, вживання алкогольних та наркотичних речовин.

Отже, кризових ситуаціях, зокрема під час участі в бойових діях, відбувається кардинальна трансформація ціннісних орієнтацій та особистісних смислів. В умовах бойових дій можливо або повністю втратити значущі цінності та сенси, або ж здійснити успішну внутрішню трансформацію та зберегти висхідний вектор зростання особистості за умови професійного психологічного супроводу. У подальшій перспективі цікавим є дослідження динаміки ціннісно-смислової сфери військових з різним бойовим досвідом.

Список бібліографічних посилань

1. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи /М. М. Слюсаревський, Л. А. Найдьонова, Т. М. Титаренко, В. О. Татенко, П. П. Горностай, О. М. Кочубейник, Б. П. Лазоренко. Київ: Талком, 2020. 318 с.

2. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2018. 488 с.

3. Левенець О. А. Динаміка особистісних змін та ціннісних орієнтацій учасників бойових дій. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 берез. 2016 р. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2016. С. 100–102.

4. Johansen R.B., Laberg J.C., Martinussen M. Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. *ArmedForces&Society*. 2014. Vol. 40, No 3. p. 521–543.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9:378:351.74(477)
Олена Андріївна ГУСАЧЕНКО,
старший лаборант кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету внутрішніх справ;
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-4312-7616

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРАПОРУ У СТАНОВЛЕННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ

Розкрито розуміння впливу кольорів на психіку та ідентичність людей під час складних історичних періодів в контексті збереження громадянської ідентичності, відчуття національної гідності та сприяння утвердженню громадянської свідомості.

Ключові слова: *психологія, громадська ідентичність, психологія кольору, громадська свідомість, окупація.*

У період окупації, коли національна символіка України може зазнавати неправомірного використання чи переосмислення, психологічний аспект кольорів прапору може грати важливу роль в збереженні громадянської ідентичності, викликати відчуття національної гідності та сприяти утвердженню громадянської свідомості.

Проблемою формування громадянської свідомості займалися видатні українські вчені: Мирослав Боришевський, Омелян Вишневський, Тамара Дем'янюк.

Громадянська свідомість з соціально-історичної точки зору є продуктом і підсумком соціально-економічних і духовно-культурних процесів. За допомогою певних психологічних механізмів, таких як традиції, звичаї, норми поведінки, це явище не тільки зберігається, але і відтворюється. Але в деякі періоди процес становлення громадянської позиції пришвидшується. Для мешканців Херсонщини таким виявився період окупації із 1 березня по 11 листопада 2022 року.

Велику роль у становленні громадянської свідомості особистості зіграла і державна символіка України, зокрема кольори прапору України.

Постановою Верховної Ради України N 2067-XII від 28 січня 1992 року затверджено, що «Державним прапором України національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3.» [1] Що особливого в двох кольорових смугах? Яку силу вони в собі несуть? І чому навіть нагадування про них лютує ворога і дає надію для жителів окупованих територій.

Яскраві кольори прапору викликають позитивні емоції і підтримують моральний дух. Прапор є символом національної ідентичності та нагадує Українцям про нашу національну спадщину. Він викликає почуття патріотизму та гордості за свою країну та надає сил для протидії окупації.

5 березня 2022 року українець Владислав Пастухов, поліцейський за фахом, один із учасників акції «Херсон – це Україна» застрибнув на ворожий БТР і з українським прапором в руках. «Я йшов з прапором і зрозумів, що це буде гарна нагода підбадьорити людей, я виліз на БТР і почав розмахувати прапором. Довелось стрибати по дорозі. Все пошкодив, прапор теж не витримав, розкололось держалко, але я коли виходив з окупованої території, коли вивозив родину, я залишив прапор знайомому гарному. Він його зберіг. Він його встановив і коли я повернувся, він мені показав. Цей прапор він вивішував над своїм магазином після деокупації. І всім людям розповідав, що це той самий прапор", — розповів Владислав Пастухов в інтерв'ю каналу Суспільне Херсон. [2]

Активісти руху «Жовта стрічка» в період з лютого по жовтень 2022 провели низку акцій щодо покращання громадянського духу херсонців. Звичайні стрічки. Жовті і блакитні, що можна придбати у будь якому магазині на вільних територіях. Саме вони стали символом незламності духу українців. "Коли перша партія була виготовлена, я почав процес розповсюдження стрічок по місту, бо розумів, що лише своїм власним прикладом зможу надихнути інших. Всі, хто розвішував цю символіку, - надзвичайно сміливі люди та просто герої. Кожен з нас знав і розумів, що це величезний ризик для життя", – каже засновник руху Нісар Ахмат в інтерв'ю порталу Гурт Ці стрічки та примітивні, швидкі графіті, що вони малювали, сприймалися як ковток свіжого повітря. Вони несли у собі послання «Тримайтеся! Ми поряд! Вас не залишили!». Були випадки, коли ці малюнки привертали увагу мешканців міста своєю незламністю. Відомий випадок коли на графіті було намальовано вночі на будівлі технічної споруди. Зранку воно було виявлено патрулем окупаційної влади і замальовано, але вночі з'явилося знов. Таке ж, на тому ж місці. Наступного дня графіті було замальовано а біля нього залишено піст охорони. Зранку постові зникли, а графіті було на місці. Окупанти залишили Херсон. Будівлю було розрушено при обстрілі, але стіна з графіті стоїть. Незламна [3].

Кольорова гама прапору впливає на психологічний стан людей, надаючи їм силу, впевненість та стійкість у важкі часи.

Так що ж саме означають кольори українського прапору? Психологи виявили, що настрій і колір - тісно пов'язані явища, і що наші емоції настільки ж різнокольорові, як і різнокольоровий світ навколо нас. О восмікольоровій панелі кольору Макса Люшера найбільш приближені до кольорів прапору є кольори «психологічні першоелементи» темно-синій та світло-жовтий. В його роботі «Тест Люшера» зазначено, що темно-синій Уявляє: «глибину почуття». Є: концентричним, пасивним, що об'єднує, гетерономним, чутливим, перцептивним, уніфікуючим. Має афективні аспекти: спокій, задоволеність, чуйність, кохання та прихильність. Світло-жовтий представляє: «спонтанність». Він є ексцентричним, активним, проективним, гетерономним, експансивним, честолюбним, допитливим. Його афективні аспекти: мінливість, очікування, оригінальність, веселість. [5, 126]

У дослідженнях Helen Graham описується жовтий колір, як стимулючий мозкову діяльність і моторику. Колір гарного настрою, він пом'якшує муки кохання, ліквідує апатію та тривогу. Жовтий – це колір інтелекту та осмислення. Жовтий колір співвідноситься з нашою самооцінкою та тим, що ми відчуваємо по відношенню до себе. Це колір індивідуальності та его. Він психологічно корисний для лікування почуття пригніченості та меланхолійних станів. Це колір чіткого мислення, відстороненості, яскравості, впевненості, шарму.

Блакитний вгамовує біль, розсіює тривогу, знімає гнів. Це колір чистого розуму і духовної бадьорості, сприяє розвитку творчих здібностей і зосереджує увагу. Блакитний, з психологічної точки зору, заспокоює при емоційних складнощах. Блакитний – колір правди, прихильності, спокою та щирості. Це колір найвищих моральних якостей. Блакитний колір пов'язаний із самовираженням. Він є кольором світу, комфорту та надійності. [4, 23-30]

Зафіксовано декілька прикладів сприйняття кольорів українського прапору та їх впливу на громадянську свідомість в умовах окупації. Визначені тенденції: психологічний вплив кольорів українського прапору грає важливу роль у формуванні і збереженні громадянської свідомості особистості під час окупації. Кольори прапору надають силу, впевненість та стійкість у важкі часи. Вони викликають позитивні емоції та об'єднують громадян навколо спільних цінностей, надаючи відчуття єдності в боротьбі з окупантами. Національні кольори протидіють процесам асиміляції та забуття власної ідентичності під час окупації, нагадуючи про унікальність та неперевершеність нації. Визначено

психологічні аспекти сприйняття кольорів прапору: жовтого та блакитного, використані дослідження Макса Люшера та Helen Graham.

Кольори Українського прапору сприяють формуванню та збереженню громадської свідомості людини у період окупації. Вони формують образ людини осмисленої, поважної, духовно розвиненої. Людини високих моральних якостей та при цьому життєрадісної та схильної до самовираження. Людини, що має сили протистояти ворогу навіть на маючи зброї. Тієї, що бореться за свободу і життя. Із прапором в руках і в серці.

Список бібліографічних посилань

1. Постанова Верховної Ради України «Про Державний прапор України» від 28.01.1992 № 2067-XII.

2. Іванова. Т. З прапором на БТРі. Поліцейський з Херсона, який став відомим завдяки відео, про події березня та роботу в окупації. Суспільне новини. 30.12.2022. URL: https://suspilne.media/348362-z-praporom-na-btri-policejskij-z-hersona-akij-stav-vidomim-zavdaki-video-pro-podii-berezna-ta-robotu-v-okupacii/ (дата звернення 21.02.2024)

3. Кубанкін. О. Жовто-блакитні стрічки – символ незламності духу херсонців. Гурт. 15.04.2023. URL: https://gurt.org.ua/news/informator /86011/ (дата звернення 21.02.2024)

4. Graham H., Healing with Color, Newleaf, 1996. 120 p.

5. Lüscher M., Der 4-Farben-Mensch: Wege zum inneren Gleichgewicht. Alemão. Ullstein Taschenbuchvlg, 2005, 224 p.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.9

Олена Григорівна СТУПНИЦЬКА,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВСТУПУ НА СЛУЖБУ ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Проаналізовано мотиваційну готовність українських добровольців сил територіальної оборони та військовослужбовців зарубіжжя до вступу на військову службу під час війни. Розглянуто чинники, що впливають на мотивацію військових до служби.

Ключові слова: *мотивація, мотиваційна готовність, територіальна оборона.*

Починаючи з повномасштабного вторгнення російських військ на територію незалежної держави України, бойовий дух, самовідданість, сила волі та гумор – є основними складовими мотивації сучасного добровольця сил територіальної оборони України.

Але є певні відмінності в мотивації українських та зарубіжних військових при виконанні обов'язку. В Ізраїлі вмотивованість боронити свою державу формується за участі влади. Формування такої відданості і любові громадян до своєї країни відбувається з дитинства. Велике значення приділяється освіті, де є перевага якості над кількістю, що формує інтелектуальний потенціал нації для забезпечення технологічного зростанню (зокрема високотехнологічного озброєння). Тобто держава інвестує в людський капітал та в освітню сферу. Це відбивається у відповідальному ставленні громадян до виконання свого обов'язку. Незважаючи на інше місце проживання, чоловіки і жінки повертаються у свою країну для захисту її території.

На даний час вмотивованість українських добровольців сил територіальної оборони залишається високою. За результатами досліджень, добровольці Сил територіальної Оборони перш за все прагнуть захищати свої домівки і сім'ї – це 55% опитуваних військовослужбовців, всього 11% прагнуть захищати свій народ, свою культуру, 9%

прагнуть захищати територіальну цілісність, і тільки 18% вважають захист Батьківщини своїм обов'язком. Але кожен доброволець відданий вільній державі і вважає ворога України своїм особистим ворогом, готові до захисту, тобто мають високий рівень бойового духу, незламність і сталевий характер, про що заявляють майже 80% досліджуваних. Але є деякі складнощі, що пов'язано з низьким рівнем соціальних гарантій військовослужбовців, невпевненістю бійців у піклуванні держави про сім'ї військових після їх загибелі при виконанні військового обов'язку, труднощі на полі бою, пов'язані з нестачею матеріальних засобів та озброєння. Разом з тим постійне ускладнення сучасного бою, щораз більші вимоги до якості виконання завдань не знижують мотиваційної готовності бійців територіальної оборони до захисту держави, а підвищують значущість психологічної допомоги військовослужбовцям у керуванні психічними станами та подоланні стресів [1, с.183].

Піклуватись про військового, як про людину, тобто цінувати його життя і піклуватись про морально-психологічний стан як при виконанні бойових дій так і серед цивільного життя. На передовій при такій можливості в безпечних зонах виконувати психологічну роботу фахово і з розумінням, а не на папері. Готувати суспільство, адаптувати його у спілкуванні з військовими. Державі потрібно забезпечити соціальні гарантії та стимул до життя як фізично спроможним військовим так і з пораненнями, які призвели до каліцтва при захисті Батьківщини. На сьогодні існує гостра необхідність впровадження та активного використання ефективних профілактичних і реабілітаційних заходів, з метою попередження порушення психічного здоров'я військовослужбовців та відновлення їх соціально-професійного статусу [2, с.103].

Могутня держава – це людяне відношення до своїх людей, піклування про цих людей, інвестиції в освіту своїх громадян, залучення їх до справ держави, прозорі і чесні закони, які діють на всіх ланках влади, стимулювати в наукових виноходах, нових технологіях (розробках своєї зброї, свого ППО, новітніх систем, тощо). Намагатись з дитинства людині показувати любов до країни, своєї культури, своєї нації. Тому вмотивованість військовослужбовців захищати свою Батьківщину у Силах територіальної Оборони залежить від любові до країни і дій держави по відношенню до добровольця.

Список бібліографічних посилань

1. Психологія бою: Посібник / Грицевич Т. Л., Гузенко І. М., Капінус О. С., Мацевко Т. М., Романишин А. М.; за ред. А. М. Романишина. Львів : Видавництво «Астролябія», 2017. 352 с.

2. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: методичний посібник./О. М. Кокун, Н. А. Агаєв, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. Київ : «КНТ», 2023. 168 с.

Одержано 29.02.2024

УДК 159.944.4:355.514

Андрій Анатолійович ШЕВЧУК,
слухач магістратури факультету № 5
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ БОЙОВОГО СТРЕСУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗАЛЕЖНО ВІД ДОСВІДУ ПТСР

Подано результати емпіричного дослідження психологічних особливостей прояву бойового стресу у військовослужбовців залежно від досвіду ПТСР. Окреслено психологічні наслідки й взаємозв'язки факторів впливу, експериментально доведено, що військовослужбовці з ознаками ПТСР мають вищий рівень гострих стресових розладів, сильніше реагують на емоційні стрес-фактори, мають вищий рівень особистісної тривожності, яка

підсилює ситуативну тривожність, а також їм важче відволікатися від військових ситуацій.

Ключові слова: *бойовий стрес, ПТСР, військовослужбовці, емпіричне дослідження, стрес-фактори.*

Вивчення бойового стресу військовослужбовців сьогодні є актуальним завданням практичної психології, особливо в контексті запитів щодо мінімізації психогенних втрат, забезпечення високого потенціалу до ефективного виконання бойових завдань та збереження їх психологічного здоров'я загалом. Військові дії на території України набули пролонгованого й системного характеру, а специфіка бойових дій, форми прояву бойового стресу та його наслідки у цих нових реаліях залишаються малодослідженими й потребують наукового базису, що обумовило практичну цінність й мету нашого дослідження – здійснити емпіричне вивчення психологічних особливостей прояву бойового стресу у військовослужбовців залежно від досвіду ПТСР.

Дослідження проведено у 3 кварталі 2023 р.; вибірку склали 50 військовослужбовців, які були розподілені на 2 групи: група 1 – 27 осіб з ознаками ПТСР (мали досвід бойової психотравматизації); група 2 – 23 особи без проявів ПТСР (військові, які знаходились в пункті постійної дислокації); усі досліджувані чоловічої статі. Суттєвих відмінностей між групами досліджуваних осіб за віком, стажем служби і освітою не виявлено. Методологічну основу дослідження склав «Опитувальник бойового стресу Блінова О.А. (ОБСБ)» [1].

Дослідження виявило відмінності у групах за такими шкалами: гострі стресові розлади (ГСР, ПТСР), ресурсний блок (РБ), стрес-фактори, що безпосередньо емоційно впливають на особистість військовослужбовця (ФБЕВ) (див. рис.1).

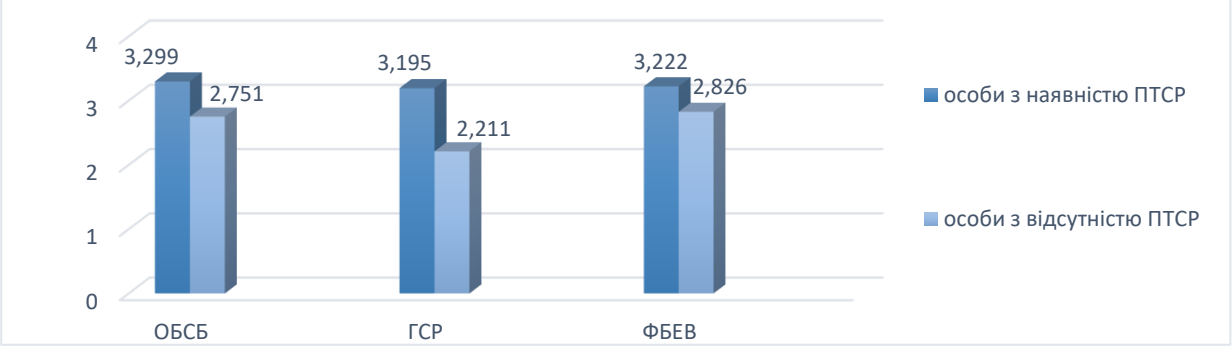

Рис. 1. Відмінності показників бойового стресу за групами наявності/ відсутності проявів ПТСР

Доклінічні психологічні прояви у вигляді психологічних реакцій на стресогенну подію виникають у всіх військовослужбовців, але можуть відрізнятися за силою виразності та наслідками для загального психічного стану, часто ускладнюються розвитком гострих стресових розладів та ПТСР. Під час адаптації до бойових умов військовослужбовці використовують свій ресурсний потенціал, а також у них створюється психічне напруження, яке науковці назвали бойовим стресом. Бойовий стрес – це психічний стан військовослужбовців, при якому вони осмислюють і переживають побачені і пережиті травмуючі ситуації. ГСР – це перша реакція організму на травму, це критична подія, яка супроводжується сильним негативним впливом, емоційною напругою. Людина у такій ситуації може відчувати страх, безсилля, втрату контролю над тим, що відбувається навколо. ПТСР визначається як відстрочена або затяжна реакція на стресогенну подію чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру. Фактори, що безпосередньо емоційно впливають на стан військовослужбовців спричиняють емоційний стрес, який є захистом від психогенних чинників, що викликають негативні емоції.

Отже, військовослужбовці першої групи мають вищий рівень бойового стресу, гострих стресових розладів і більше стрес-факторів, що безпосередньо впливають на особистість військовослужбовців, вони передбачувано отримують більший емоційний вплив, пов'язаний з небезпекою, труднощами, високою відповідальністю завдання, обмеженням ліміту часу на прийняття рішення. В осіб другої групи ступінь адаптації – середня, придатність до діяльності – достатня. Досліджувані здатні збалансовано витрачати адаптаційні резерви, у них підтримується існування організму в умовах підвищених вимог до його адаптаційних можливостей. Військовослужбовці другої групи краще пристосовуються до обставин, що змінюються або мають вищий рівень стресостійкості., почувають себе цілком витривало, вони більше готові до тривалого зусилля щодо подолання труднощів, але розуміють, що втома накопичується.

За авторським опитувальником скринінгу посттравматичного стресового розладу Блінова О.А. для експрес-діагностики ОС ПТСР [2] виявлено взаємозв'язки між шкалами опитувальника бойового стресу, шкалами методики для диференційованої оцінки тривоги як стану та тривожності як властивості особистості, методики діагностики копінг - поведінки в стресових ситуаціях та шкалами тесту життєстійкості.

Кореляційний аналіз результатів дослідження опитуваних першої групи виявив наступні взаємозв'язки між шкалою ОС ПТСР і шкалами: обернений взаємозв'язок шкали ресурсний блок (r = - 0,482), стратегія уникнення (r = 0,425), субшкала відволікання (r = - 0,493), прийняття ризику (r = - 0,391), а також прямий взаємозв'язок з шкалою контроль (r = 0,404). Пряма кореляція шкали ПТСР з шкалою контроль вказує на що досліджувані військовослужбовці намагаються контролювати ситуацію і своє життя і тим зменшують рівень ПТСР. Обернена кореляція шкали ПТСР з шкалою ресурсного блоку свідчить про те, що у них нема ресурсного блоку – життєвої опори, сил для вирішення поставлених завдань, внутрішнього ресурсу, рівень стресу високий і затяжний у часі. У досліджуваних розвивається ПТСР. Обернена кореляція з шкалою стратегія уникнення вказує на невміння уникати стресових ситуацій досліджуваних військовослужбовців. Обернена кореляція з шкалою відволікання вказує на невміння відволікатися на інше, бачити радість від речей, які раніше приносили задоволення. Обернена кореляція з шкалою прийняття ризику вказує, що досліджуваним особам важко приймати ризики і це теж провокує розвиток ПТСР.

Кореляційний аналіз результатів дослідження опитуваних другої групи виявив наступні взаємозв'язки між шкалою ОС ПТСР і шкалами: обернений взаємозв'язок шкали ресурсний блок (r = - 0,542), прийняття ризиків (r = - 0,489), а також прямий взаємозв'язок з шкалою ГСР (r = 0,452). З кореляційних зав'язків досліджуваних осіб другої групи бачимо, що вони мають низькі показники власних ресурсів, які б підтримували і допомагали переживати стресові ситуації, високу особистісну тривожність, в стані стресу їх загальний рівень життєстійкості знижується, військовим важко контролювати ситуації, вони емоційно реагують на події, їм важко відволікатися від того, що відбувається і вони прагнуть уникати впливу стрес-факторів. Такий стан сприяє гострим стресовим розладам, що може спричиняти розвиток ПТСР, якщо військові не будуть звертатися за допомогою до спеціалістів, а також свідомо самостійно давати раду з своїми психологічними станами. Як і в першій досліджуваній групі на розвиток бойового стресу значний вплив має особистісна тривожність.

Отже, бойовий стрес відображає реакції військових на події і призводить до кардинальних змін в когнітивній, поведінковій і афективній сферах. Аналіз проблематики бойового стресу у військових з різним досвідом прояву ПТСР довів важливість його профілактики для збереження психологічного здоров'я комбатантів загалом й психологічної стійкості в бойовій діяльності, зокрема. Командування має приділяти належну увагу психологічній підготовці військових аби останні мали змогу опанувати навики та інструменти боротьби з бойовим стресом під час виконання бойової операції чи одразу

після її завершення, а фізичне відновлення має узгоджуватись і з відновленням психічного стану військовослужбовців. Адже високий і затяжний стрес та подальший розвиток посттравматичних стресових розладів може призвести не лише до деструктивних психічних явищ, пов'язаних із деформацією особистості військового, а й значних психогенних втрат у підрозділах та зниженню ефективності або повного зриву виконання бойових завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О. А. Опитувальник бойового стресу Блінова О. А. (ОБСБ). *Психологічний часопис*. 2017. № 5 (9). С. 32-43.

2. Блінов О. А. Опитувальник скринінгу посттравматичного стресового розладу (ОС ПТСР). *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). 11. С. 26-37.

Одержано 28.02.2024

Наукове видання

Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Вінниця, 29 березня 2024 р.)

Українською та англійською мовами

Відповідальні за випуск: *С. В. Харченко*
Комп'ютерне верстання: *К. М. Салашна*

Формат 60х84/8.
Ум. друк. арк. 35,9. Обл.-вид. арк. 25,3.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
вул. Сонячна, № 3-А, м. Вінниця, 21008 .
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 3087 від 22.01.2008.